STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09329

ALE VERK

Isaac Leib Peretz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschhorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון י. ל. פּרץ

אינהאַלט פון די 18 בענדער

1) פאָלקסטימלעכע געשיכטן
2) די צייט
3) דראמען
4) אָדם וחוה
5) חסידיש
6) פאר קליין און גרויס
7) בילדער און סקיצן
8) אויפזאצן און פעליעטאָנען
9) אלט און ניי
10) פון שטוב און גאס
11) געדאנקען און אידעען
12) פינף מגילות
13) לידער און באַלאַדן
14) געשיכטן און סצענעס
15) ליטעראטור און לעבן
16) אין מיין ווינקעלע
17) שטעט און שטעטלעך
18) מיינע זכרונות און בריוו

פון פארלאג „יידיש"

דער קליינער און יונגער יידישער ארגענטינער קיבוץ איז א דאנק דער שוידערלעכער יידן־אויסראטונג זינט אויגוסט 1939 געווארן איינער פון די וויכטיקסטע יידישע ישובים אין דער וועלט. דער יידישער וועלט־חורבן האט אונדזער ישוב דערהויבן און אים אנגעטון א טראגישן און גרויסן זכות.

א זכות גייט ביי אונדז זייט שטענדיק אן האנט ביי האנט מיט חוב. פאר דעם גרויסן טראגישן חוב איז אונדזער ישוב א סך, א סך שולדיק. און פארלאג „יידיש", וואס איז אין דער פארעם א פריוואטע אונטערנעמונג און אין תוך געהער ער צום גאנצן ישוב, שטרעבט צו באצאלן א קליינעם טייל פון די חובות, וואס דער ישוב איז שולדיק.

דורך דעם פארלאג „יידיש" וועט דער ארגענטינער יידישער ישוב אנהויבן העלפן אויפבויען דאס דאזיקע, וואס דער שונא האט חרוב געמאכט.

און נישט אומזיסט הייבן מיר אן מיט אונדזערע קלאסיקער! דאס דאזיקע לעבן, וואס מענדעלע, פרץ און שלום־עליכם האבן באשריבן וועט מען שוין מיט קיין טאנקען אויך נישט אויסמעקן.

און ווען דער צארן וועט זיך ענדיקן און אייראפע וועט זיך נעמען באנייס אויפבויען און מען וועט דארט נעמען אויפבויען אויך דעם יידישן שארית הפליטה, וועט דער ארגענטינער ישוב דורך דעם פארלאג „יידיש" שיקן די ביכער פון די קלאסיקער פאר די ערשטע פון סניי אויפגעבויטע יידישע ביבליאטעקן.

פארלאג „יידיש" הייבט אן מיט אלע ווערק פון י. ל. פרץ, ווייל בעצם האט פרץ געראטעוועט דאס מאדערנע יידישע לעבן פון א שריפה, וואס האט עס גענומען ארומכאפן פון אלע זייטן. פרץ איז אריין אין פייער אריין פון השכלה און אסימילאציע און ער האט ארויסגעכאפט דעם סאמע עיקר פון דער באדראטער יידישקייט. די ערשטע ווערק וואס מען וועט אריינשטעלן אין א באנייטער יידישער ביבליאטעק פון אייראפע, מוזן זיין פון י. ל. פ ר ץ !

י. ל. פרץ

אלע ווערק

מיט בילדער, פאַקסימילן, געקליבענע פערזענלעכע בריוו און
ביאָגראַפישע שטריכן פון יעקב באָטאָשאַנסקי

פאַרלאַג „יידיש"
פון וואָלף ברעסלער און אברהם מיטלבערג
בוענאָס איירעס 1944

פינפטער באַנד

חסידיש

פארלאג „יידיש“
בוענאס איירעס
1944

PRINTED IN ARGENTINE

I. L. P E R E T Z

Obras Completas

TOMO V

“J S I D I S H”

Editorial y Talleres Gráficos “IDISCH”

Bmé. MITRE 2146 BUENOS AIRES

1 9 4 4

אינהאַלט:

זייט

הכנסת כלה — — — — — — — — — — — — — — 9
שמעיה גיבור — — — — — — — — — — — — — — 16
דער נייער ניגון — — — — — — — — — — — — — — 25
אַז מען זאָגט: משוגע, גלייב — — — — — — — — — 28
דער משוגענער בטלן — — — — — — — — — — — — 38
דער כעלמער מלמד — — — — — — — — — — — — — 50
עלנט — — — — — — — — — — — — — — — — 54
ער, זכרונו לברכה, און זיינע מקורבים — — — — — — 63
דעם רבינס ציביק — — — — — — — — — — — — — 88
ניסים ונפלאות — — — — — — — — — — — — — — 95
מקובלים — — — — — — — — — — — — — — — — 102
אַ גילגול פון אַ ניגון — — — — — — — — — — — 108
אויב נישט נאָך העכער — — — — — — — — — — — 126
משנת חסידים — — — — — — — — — — — — — — 131
אַ שמועס — — — — — — — — — — — — — — — — 139
שהשמחה במעונו — — — — — — — — — — — — — 143
תורה — — — — — — — — — — — — — — — — — 147
צווישן צוויי בערג — — — — — — — — — — — — 155
התגלות, אָדער די מעשה פון ציגנבאָק — — — — — 170
ר׳ נחמנקעס מעשות — — — — — — — — — — — — 177
יוחנן מלמדס מעשהלעך — — — — — — — — — — — 192
בערל דער שניידער — — — — — — — — — — — — 244
שמחה שבשמחה — — — — — — — — — — — — — — 250
כרת — — — — — — — — — — — — — — — — — 256
אנטפּלעקט — — — — — — — — — — — — — — — 262

י. ל. פּרץ אין יאָר 1909

הכנסת־כלה

ר׳ עוזר האַפּענשטאַנד איז, קיין עין־הרע, אַ ייד — אַ גביר; אפשר אַ מיליאָנער; ער האָט שוין עפּעס צו זאָגן אויף דער וועלט, אויף י ע נ ע ר — אַוודאי!

אַט, זיצט ער ביים טיש, ביים „ווארימעס״.

אַ טיש — ווער מיט גוטס גינט! די סעודה הויבט זיך אָן מיט הערינג, קילקעס, סאַרדינען...

זילבער — ווי האָלץ! עס בלאַנקט אויפן טיש, אינעם אָפענעם קרעדענץ; ארום אויף די ווענט הענגען אַ צען זילבערנע טאַצן, וואָס קענען שוין אין קרעדענץ ניט אריין. פון איבער דעם שאַנק בליצט אראָפּ אַ גרויסער חנוכה־לאָמפּ מיט אויסגעשניצטע בלומענרערן, און אין ביידע זייטן שטייען, ווי אויף דער וואך, צוויי אומגעהייערע שבתניקעס.

ער אַליין, ר׳ עוזר, איז אַ קליין, דאַר יידל און ווערט אינגאַנצן פאַר־לוירן אינעם גרויסן, מיט רויטן סאַמעט אויסגעבעטן פאָטערשטול. קוים איבער דעם אָנלען גלאַנצט דאָס גרין־סאַמעטענע הויך, ברייט און שטייף אויפגעשטעלטע היטל, די פאָרעם איז זיין אייגענע דערפינדונג! דערמיט וועט ער איבערגיין אין דער חסידישער מויל־געשיכטע איש מפּי איש אויף אייביק!

ער וועט שוין האַלטן אין גן־עדן ביי משניות (אָנהייבן וועט ער טראַף!) און אונדזערע אוראייניקלעך (אַזוי האָפט ער) וועלן נאָך טראָגן די פאָרעם, דאָס עוזר־קאַשקעטל.

עסן עסט ער שווייגנדיק, מיט ערנסט־איינגעצויגענע שטערן און ברעמען, אָן אַ בליק פאַר די בייזיצער.

און דער לאַנגער טיש איז באַזעצט. רעכטס — אַ שורה נקבות: דאָס ווייב, צוויי טעכטער, אַ שנור מיט דריי אייניקלעך; אין דער לינקער האַנט — מאַנספּערזאָנען: צוויי זין, איין איידעם און זייערע דריי חדר־ייִנגלעך.

דאָס ווייב זיינס טראָגט אַן אויסגעשטיקט האַר־באַנד אונטער אַ טיפער קאָפּקע, מיט פלאַטערדיקע ברייטע פלאַמענדיק רויטע בענדער, — די טעכטער טראָגן שייטלען, די שנור האָט שוין דערגרייכט צו פריזירטע „קרעפּינקעס״.

די מיידלעך דארפן זיך די האָר נישט פארשטעלן. די „גרזיוועקעס״ יאָגן זיך פריי ארום איבער די שמאָלע שטערן. אז עס וועט קומען צום אפגאָלן — ווער ווייסט?!

מיט א פּאָר יאָר צוריק, איז נאָך אויבנאָן ר׳ עוזרס מוטער געזעסן! א יידענע אין א שטערנטיכל, אראָפּגעהאָנגענע אויערינגלעך און א ברוסט־טיכל מיט אן אויבל, — איז זי שוין אויפן עולם אמת...

די מענער טראָגן זיך אויך פאַרשיידן. ר׳ עוזר אליין זיצט אין זיין חסידישן „צילינדער״. דער זון — אין א שפּיציקער, די איידעמס — אין פלאַכע, קאַנטיקע יאַרמולקעס. די חדר־יינגלעך טראָגן שוין „קאַש־קעטלעך״, אויף וועלכע ר׳ עוזר ווארפט אלעמאָל א בייז אויג; דער היטל־מאכער האָט פארשמעלט און פארקירצט די פּאַרעס!

יענע וואָך איז נאָך דאָ געזעסן א מלמד אין א קאפּטאָן מיט סטראָ־קעס; האָט מען אים ערגעץ אויפגענומען פאר א רב אין א שטעטל, דארף ערשט ר׳ עוזר פאָרן צום רבין פרעגן אויף א נייעם מלמד. גלאט אזוי לאָזט ער נישט אין שטוב אריין!

„היינטיקע צייטן״, טראכט ער, און זיפצט.

ער קוקט ארום און זעט, ווי די צייט רייסט אלע מינוט אָפּ א שטיין פון דער מויער, מיט וועלכער ער האָט זיך אזוי קונציק ארומגעבויט, אָפּצו־טיילן זיך פון דער אפּיקורסישער גרויסער וועלט, צו וועלכער ער געהערט לויטן פארמעגן. זי, די נייע צייט, גנבעט זיך אריין ווי א וואסער אין זיין אלטער תיבה, אין וועלכער ער האָט געוואָלט איבערשווימען דאָס „דייט־טשע מבול״, אז קיינער פון זיין משפחה זאָל זיך אפילו קיין פוס נישט איינעצן! אָבער עס גייט נישט!

אן אייניקל א מיידל — האָט מען נאָר געלערנט אביסל שרייבן, האָט מען זי שוין געכאַפּט לעזן א ראָמאַן; א שנור האָט זי פארמסרט, מן־הסתם איז „ראָמאַנען״ נישט קיין גוטס.

אין צווייטן אייניקל — א יינגל — איז פּלוצלינג אריין א דיבוק — ער האָט זיך איינגעשפּארט: אין שקאָלע אריין. עס האָט נישט געהאָלפן קיין ריידן, קיין בעטן, קיין חלשן, קיין שלאָגן אפילו... מען האָט אים קוים איינגענומען מיט א גאָלדן זייגערל!

ער ציט איין נאָך פעסטער די ברעמען — ער זעט בחוש, מיט זיינע אויסגעוויינטע, אלטע אויגן, מיט וועלכער ער האָט אזוי פיל תהלים גע־זאָגט, אזויפיל געלט געציילט און אזויפיל וועלט געזען, אז די צייט האָט

קיין רחמנות נישט, אז זי ווישט און ווישט אָפּ דאָס אַלטע, דאָס פּאַרשי־מלטע, דאָס הייליקע!

עס עפנט זיך די טיר.

עס קומט אַריין אַן איבערגעבייגענער ייִד מיט אַ ווייסער צעפּלאָ־שעטער באָרד, וואָס פּלאָנטעט זיך צוזאַמען מיט די פּעדים פון דער אַלטער אָפּגעריבענער קאַפּאָטע, אַ בלייך פּנים אונטער אַן אויסגעפּעצט היטל.

דער דלות אַליין איז אַריינגעקומען —

— שלום עליכם, מענדל, — רופט צו אים דער מיליאָנער.

— עליכם שלום, עוזר, — ענטפערט מענדל־דלות.

ער גייט צו צום טיש, דער באַלעבאָס וויקלט זיך אַרום די האַנט אין אַ סערוועט און דערלאַנגט אים „שלום־עליכם".

דאָס אייגענע טוען די איידעמס, די אייניקלעך, אַ ייִנס נאָר פּאַרקרימט זיך. —

מען זאָל אים נאָך אַ ברעלאָק קויפן צום זייגערל, וואָלט ער זיך אפשר נישט פּאַרקרימט אויך.

מענדל אָבער באַמערקט עס נישט, און שמייכלט:

— עפּעס האָסטו, עוזר, צופיל ווייבער ביים טיש!

— סאַמע אייגענע! ענטפערט עוזר ערנסט און מיט אַ זיפץ.

אין האַרצן איז ער מסופק, אויב אַ שנור איז אַן אייגענע.

— ווייסטו וואָס, עוזר, מאַכט ווייטער מענדל, איך וועל נעמען אַ טרונק בראָנפן.

— נו!

— נו, שקצימלעך, לאָזט!

און דער „דלות" רוקט זיך אַריין צווישן צוויי אייניקלעך־שטולן און נעמט אַביסל בראָנפן.

— און פּאַרבייסן? פרעגט ער, אויפהייבנדיק די פייכטע אויגן צו דער באַלעבאָסטע.

עוזר גיט אַ וואָרף אַן אויג, שוין מיט אַ גרימצאָרן, אויף דער גאַנ־צער שורה ווייבער: וואָס איז, זיי זעען נישט, אַז מען דאַרף צו פּאַרבייסן?

דאָס ווייב פאַרשטייט דעם ווינק, עס גלוסט איר דאָך, אַפּנים, נישט אויפצוהויבן —

— כאַפּט אַ שטיקל פּאַלקע! — מאַכט זי.

— אָבער גאָר לא — ענטפערט מענדל, צו דעם וועל איך זיך ערשט וואשן, כדבעי! דערווייל — לעקעך, לעקעך קומט מיר.

— זאָג נאָר, שרה — פרעגט ער איבער די באַלעבאָסטע — האָסט דען גאָרנישט חתונה געמאכט איבער דער צייט, האַ?

איינע פון די מיידלעך פארקרימט זיך און טראָגט דאָך צו א שטיקל לעקעך פון קרעדענץ.

מענדל־דלות טרינקט לחיים און פארבייסט.

— אצינד, גיי איך מיך וואשן.

ער קוקט זיך אום, זוכט אָפּ דאָס האנטפאס, און גייט צו.

א דינסט טראָגט דערווייל אריין א קאָכעדיקע וואזע.

עוזר שיקט ווייטער צום ווייב א צאָרנדיקן בליק.

— טראָג דערווייל צוריק! קאָמאנדירט דאָס ווייב, געקומען א גאסט.

די דינסט ווארפט א קרום אויג אויפן דלות, און גייט צוריק.

נאָכן עסן און נאָכן בענטשן מזומן, האָט מענדל־דלות ארויסגעזאָגט די ווייבער פון שטוב מיטן בייסנדיקן רויך פון זיין ליולקע־ציבעק. ער שמייכלט פארגעניגט און קוקט זיך אום און דערזעט וואָס ער זוכט — די קאנאפע. דער קאָפּ איז אים שווערלעך; שוין לאנג אזא שווערן מאָגן נישט געהאט. ער הייבט זיך שווער אויף פון שטול, וואקלט זיך צו און ציט זיך אוים אויף דער קאנאפע.

עוזר פרעגט:

— ווילסט אביסל שלאָפן?

— יאָ, איך וועל דערנאָך מיט דיר ריידן. ער גענעצט אָפּ און גיט צו: איך וועל, אם־ירצה־השם, ביי דיר זיין א פּאָר טאָג.

נו, שלאָף — מאכט עוזר ארויסגייענדיק, די רעשט בני־בית גייט אים נאָך.

אין א פּאָר שעה ארום איז עוזר צוריקגעקומען און געטראָפן שוין מענדלען ליגן מיט אָפענע אויגן.

— נו, וואָס מאכסטו, מענדל? פרעגט ער אים און זעצט זיך אים צוקאָפּנס אויף א שטול.

— אזוי, ענטפערט מענדל, האָסט נישט א גלאָז טיי?

עוזר קלינגט און באשטעלט ביים ווייב, וואָס ווייזט זיך אין טיר, דעם סאַמאָוואַר.

מענדל גענעצט.

— וואָס טוסטו, אייגנטלעך, דאָ? פרעגט דער גביר.

— וואָס איך טו דאָ, ווילסטו וויסן? חזרט מענדל־דלות איבער די שאלה — כ׳מאַך חתונה! —

— דיין שמערלען?

— ניין, כ׳האָב נאָך אַן עלטערע טאָכטער...

— אַזוי?

— ווי דען...

— נו?

— נו נו! דאַרף מען... פאַרשטייסטו, נדן...

— ביי מיר האָסטו שוין א פינף און צוואַנציקער!

מענדל זעצט זיך אויף:

— איך לאַך אויס דיין טאַטן!

— וויפל דען מיינסטו?...

— וויפל איך מיין? איך דאַרף פינף הונדערט רובל!

— פינף הונדערט רובל? וואונדערט זיך דער מיליאָנער.

— כ׳האָב צוגעזאָגט!

— נו? און אַז מען זאָגט צו?

— שוטה! דאָס האָב איך שוין ביים צוזאָגן געמיינט, מאַכט זיך אָבער א מעשה... הער ,וואָס עס קען זיך טרעפן! מיין טאָכטער ווערט עפּעס נישט בקו הבריאה... נא דיר א שמעק טאַבאַק פאַרן גאַנצן עסק... וויים איך וואָס! נאָר — דו קענסט דאָך מאָטע שייגעץ? — איך האָב מיך מיט׳ן צעוועדטלט — זענ׳מיר בוררים געוועזן — גייט ער, ימח־שמו, און שרייבט צום מחותן...

— וואָס רעדסטו? פאַרקרימט זיך ר׳ עוזר?

— אַזוי ווי דו הערסט!

— טאַקע א פּושע ישראל!

— פאַר איך טאַקע אצינד צום רבין — א פּסק וועט ער שוין האָבן... אָבער אָפּגעטון האָט ער, און ווייסט וואָס ער האָט, ימח־שמו, געשריבן? „חולי נופל” האָט ער געשריבן! מיר מעגסטו גלויבן — געוואָרפן האָט זי זיך אינגאַנצן איינמאָל, אפשר צוויי מאָל, מער, בהן צדקי, נישט!

מענדל רוט זיך אָפּ און פּיקט אביסל פון דער קאַלטער לולקע.

— נא דיר א ציגאַר, מאַכט דער גביר.

מענדל נעמט, פאַרויכערט און גיט צו:

—און אצינד, פאַרשטייסטו מיך, זאָגט דער מחותן, אז ער וויל דאָס גאַנצע געלט.

ס'א העזה פון אים; בייזערט זיך דער גביר.

— אוודאי! דער כלב, כמובן, וויל אָפּלאָזן דעם שידוך! וויל ער נאָך מיינער פּטור ווערן אָן חצי־נדן־קנס!

— קיין נאַר נישט! שפּאַסט דער גביר.

— איך הער אים, ווי די קאַץ! נאָר פאַרשטופּן דעם טרפהנעם פּיסק מוז איך. דאַרף איך טאַקע די גאַנצע פינף הונדערט קאַרבוינעס!

— און פאַרוואָס נאָר ב יי מ י ר?

— חוץ מזה — פירט מענדל־דלות ווייטער זיין זאַך — דאַרף מען חתונה־הוצאות, ווי דער סדר עולם איז... חתונה־קליידער האָב איך שוין.

— און אלץ איך? — פרעגט נאָכאמאָל ר' עוזר נישט זייער צופרידן

— פאַרוואָס גייסטו נישט צו בערלען, צו חיימען?...

דלות ווערט בייז:

—כ'בעט דיר זייער, וואָס ווילסטו פון מיין לעבן האָבן? א י ך האָב כוח צו אייערע שטיינערנע גאַסן, צו אייערע טרעפּ? איך זאָל אויף דער עלטער קלינגען הינטער די טירן!

ער שטעלט זיך אויף:

— מענטשן — שפּריצט ער מיט א כעס — וווינען אין גאַסן, וואָס זענען לאַנג ווי דאָס גלות... מער טרעפּ ווי הויז... און איך לייד אויף אסטמא, זאָל א י ך גיין? גיי דו! גענוג אומגעגאַנגען... מיין דאגה?! אז איך האָב געהאַט, האָב א י ך געגעבן!

עוזר שווייגט, און מענדל זעצט זיך צוריק.

— און וווּ איז דיין טיי? פרעגט ער אומגעדולדיק.

עוזר קלינגט נאָכאמאָל און פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דעם ווייבס תשובה, אז עס וועט באַלד זיין.

מענדל גענעצט ווייטער.

— איך מיין באמת — מאַכט ווייטער עוזר — פאַרלאַנגסטו, איך זאָל אינגאַנצן געבן! דאַרפסט דאָך האָבן „יהדות"!

— חס ושלום — ענטפערט מענדל — נעם ווו דו ווילסט, נאָר איך גיין קאָן נישט! איך קאָן נישט!

— בין איך שולדיק?

— הער, עוזר! איך דאַרף 500 רובל נדן און א 50 רובל חתונה־הוצאות, אביסל חתונה־קליידער, ווי געזאָגט, האָב איך... מיט דער רעשט וועל איך אים שוין אָנפּייפן דעם אלטן תרח... איז בסך־הכל — 550 רובל... פון דעם טאָר שוין קיין דרייער נישט פעלן!

עוזר שאָקלט מיטן קאָפּ; ער איז כמעט מודה: אָבער...

— און דערויף — לאָזט אים מענדל צום וואָרט נישט קומען — האָב איך דאָס!

ער וואַרפט ארויס פון בוזים אויף עוזרס שויס א פאַרפּעצט לייוונטן בייטעלע.

— צייל, מאַכט ער.

עוזר נעמט זיך צום בייטל, קראַצט ארויס א פּעקל פאַרקנוילטע באַנקצעטלען און ציילט אויס 164 רובל.

— איך האָב פאַרקויפט — פאַרטייטשט אים מענדל — די שטוב מיינע, האָב איך דאָס געלט!

עוזר פּאַקט צוריק דאָס געלט אין בייטל אריין און וויל עס צוריק־געבן מענדלען.

— ניין — ווערט זיך מענדל אָפּ — איך האָב געשוואָלענע פיס... גיין וועל איך נישט... דאָס געלט האַלט שוין ביי דיר... איך האָב ביי דיר 550 רובל! און צייט גיב איך דיר. איך וועל דאָ זיין עטלעכע טעג, וועסט האָבן גענוג צייט! אגב — וועל איך מיר ביי דיר אביסל אָפּרוען און אָנעסן זיך — פאַרשטייסט! הכלל — צייט האָסטו גענוג!... פאַרן אוועק־פאָרן וועסטו מיר געבן דיינס א שלישית אויף 500 רובל, 50 רובל מזומן אויף חתונה־הוצאות און א פינפער רובל צו פאָרן קיין גער. — נעמען מעגסטו ביי וועמען דו ווילסט... נישט מיין דאגה!

— נו! ברומט עוזר —

—און אין גער — מאַכט מענדל — וועל איך שוין בלייבן... וועט זיך מיר גלוסטן, וועל איך אמאָל אריינפאָלן צו דיר אויף א פּאָר וואָכן.

— נו, ברומט וויטער ר' עוזר.

— שלאָפן — מאַכט מענדל — וועל איך טאַקע, אויב איך וועל קומען, דאָ, אויף דער קאַנאַפּע, א ווילע קאַנאַפּע...

שמעיה דער גיבור

נאָך „מעריב", און דאָס חב"דער מנין האָט אויפגעקאָכט ווי א קעסל. ס'טייטש?! דער רב האָט געפּסקנט לויטן חיי - אדם, דעם רב־שלחן־ערוך אוועקגעמאַכט מיט דער האַנט!

— א חוצפּה, א העזה! — האָט מען געשריען און געפּאַטשט אין די טישן און אין די ווענט — אזא חילול־השם! אזא רציחה! זייט די וועלט שטייט, איז נאָך אזא אויסטערלישער חילול־השם נישט געווען.

מען קאָן נישט שווייגן, מען ט אָ ר נישט שווייגן און מען וו ע ט נישט שווייגן!

— נאָר — וואָס טוט מען?

עס פאַלן פאַרשידענע פּלאַנען:

איינער זאָגט: עס איז א יושר מען זאָל „דעם חצוף, דעם בטלן" טאַקע ממש „קורע כדג" זיין! און ווען? טאַקע „ביום הכּפּורים שחל להיות בשבת" — „למען ישמעו ויראו!"

און נישט דעם רב אליין, נאָר „דעם רב מיט דער גאַנצער טרפהנער משפּחה"!

עס איז אָבער געשען חול־המועד סוכות, וואַרטן אויף „יום כּפּור", בפרט אויף א יום־כּפּור שחל להיות בשבת, איז צו ווייט; דעריבער ראַט א צווייטער: מען זאָל אים כאָטש דערווייל „עוקר מן השורש זיין" — דערנאָך וועט מען זען!

א דריטער וויל, מען זאָל אים קודם כל לייגן אין חרם אריין; אונ־טערוואַרפן „חרם־קוויטלעך" אין אַלע בתי־מדרשים, אין אַלע שטיבלעך, אפילו אין רבס מנין אויך, אויף זיין אייגענעם שטענדער זאָל זיין אָנגע־קלעפּט א חרם־קוויטל, און דווקא מיט גרויסע אותיות, און געכתיבעט. נישט קשה! חב'דער חסידים פאַרמאָגן נאָך מענטשן, וואָס קענען שרייבן ווי געדרוקט!

איינער שרייט: דעם ספּאָדעק זאָל מען אים אָפּרייסן פון קאָפּ, „עפרא דאַרעא" זאָל מען פון אים מאַכן!

מען ווייסט נישט ווען: דעם רב אליין, צי נאָר דעם ספּאַדעק, נאָר אַלע פילן, אַז עס איז געשען אַ מעשה רע, אַז דאָ איז „לא תקום ולא תטור" נישט נוהג, אַז עס וועט זיך די וועלט איבערקערן!

איינער, אַן אַלטער מאַן מיט גרייז־גרויע באָרד און פּאות און רואיק־ליכטיקע אויגן, וויל איינשטילן דעם צעקאָכטן עולם; עס גייט אָבער נישט. ער פּרוּווט ריידן, זיין שטימע ווערט אָבער פאַרטרונקען אינעם הייזעריקן אַרומיקן געשריי. ער פאַרשפּרייט די הענט, ציט זיי אויס מיט פאַרשיידענע צייכן; די פלאַמענדיקע אויגן באַמערקן נישט. ער קלאַפּט אין טיש אַריין, נאָר דאָס טוען צענדליקער הענט מיטאַמאָל! ענדלעך פאַרלירט ער אויך זיין רו, שפּרינגט אויף אַ באַנק אַרויף, פון באַנק אויפן טיש, טרעט אָן עמעצן אויף אַ האַנט. עס הערט זיך אַ קוויטש, וואָס שנייט דורך דאָס ווילדע געשריי, ווי אַ שאַרף מעסער. דער עולם דערהערט, קוקט זיך אום און בלייבט ווי פאַרבליפט, דערזעענדיק דעם אַלטן יידן אויפן טיש.

און דער אַלטער באַנוצט זיך דערמיט און רופט אויס:

— רבותים, איר זינדיקט! אַ ייד, אַ תלמיד־חכם! איר רעדט „על ה' ועל משיחו — — איך בין אייך מתרה!"

דער עולם צערודערט זיך צוריק, עס הערן זיך געשרייען: שאַ, שאַ! שווייג! אַנדערע רופן:

— אָ! דער קאַלטער חסיד! דער קאַלטער ייד! הערט אים ווי'ן רב!

און אַ הויכער דאַרער יונגערמאַן, אַ בלאַסער מיט טיפע פלאַמענדיקע אויגן און ציטערדיקע שלייפן, שלעפּט אַראָפּ דעם אַלטן ביים פּאָלע און רופט אויס:

— רבותים, א י ך גיי! א י ך וועל מיך נוקם זיין! אַ תל וועל איך פונעם מאַכן!

דאָס האָט אַן איינדרוק געמאַכט.

מען האָט גערעכנט זיך אויסצושרייען, אויסצוזידלען, טאָקע צו מאַכן „אַ הימל־געשריי", אָבער עס זאָל קומען צו אַ פאַקט, עס זאָל עפּעס מקוים ווערן?

און ווער? שמעיה, דער קראַנקער שמעיה מיט די טאַנצנדיקע אָדערן ביי די שלייפן, מיטן קיילעכדיקן פּנים, מיט די ברוינע ליפּן, טיף אַריינגעפאַלענע אויגן — דער „בעל־בכי" פון ימים־נוראים, דער „קאָפּ־אָן־וואַנט"־קלאַפּער ביי סליחות? דער שטעלט זיך איין? שמעיה! דער מלמד, וואָס איז אָפּהענגיק פון באַלעבאַטים, וואָס אין איין טאָג קען מען אים

דאָס חדר צעשלעפּן, לאָזן אים אָן א ביסן ברויט... דער אָפּגעריסענער שמעיה, דער אביון, דער... דער... דער וואָרעם?!

דער עולם בלייבט א ווײלע שטיל און וואונדערט זיך, און דער קאַלטער חסיד באַנוצט זיך מיט דער שטילער רגע און רופט:

— שמעיה! גאָט איז מיט דיר! דיין סוף וועט נישט גוט זיין.

שמעיה אָבער הערט נישט.

— איך וויל, שרייט ער, — אומקומען על קידוש השם! איך וויס, באַלעבאַטים וועלן מיך רודפן... נאָר „עת־לעשות!"

— „עת־לעשות!" חזרט ער איבער, און דער עולם זעט, ווי די אויגן פינקלען ביי אים ווי די שטערן! עפּעס איז ער אינגאַנצן אַנדערש געוואָרן, אויפגעוואַקסן מיטאַמאָל אזוי גרויס, עפּעס, אזוי הייליק. גאָרנישט דער אייגענער שמעיה!

— „מן־השמים" — טראַכט דער עולם, און מען מונטערט אים:

— גיי, גיי, שמעיה! זיין ליבער נאָמען וועט זיין מיט דיר! גיי!

דער אַלטער רופט אריין מיט א האַרטער שטימע:

— זה התרנגול ילך — למיתה!

— רשע מרושע! ענטפערט דער עולם מיט א כעס.

— — — — — — — — — — — —

שמעיה לויפט איבער דער גאַס און דעם אַלטנס קול יאָגט אים נאָך און קלינגט אים אין די אויערן: זה התרנגול, זה התרנגול...

— פאַרוואָס? פאַרוועז? — וואונדערט זיך שמעיה. — צי נעמט ער זיך נישט אָן דעם רבונו של־עולמס קריוודע? צי וואָלט פּנחס אהרן הכהנס אייניקל אַנדערש געטון?

ער לויפט און דאָס האַרץ וואַרפט זיך אין אים, ווי אַן איבערגעשראָקענער פויגל אין אן ענגער שטייג; דער אָטעם ברענט, די שלייפן האַקן, די פּיס ציטערן, נאָר אָפּשטעלן זיך האָט ער מורא, ער ווייסט, אז ווען ער זאָל נאָכגעבן דעם יצר־הרע און אָפּשטעלן זיך א רגע, איז ער אויס „פּנחס" און ער לויפט אַלץ האַסטיקער און האַסטיקער.

— גאָט זיי דאַנק, דעם רבס טיר!

און די טיר איז אָפן, ער פאַלט אין שטוב אריין.

ביי א קליין טישל, נישט ווייט פון פענצטער, זיצט דער רב, פאַרטיפט אינעם „ים של שלמה", אין דער לינקער האַנט האַלט ער צו דאָס נעדרייטע העלדזל פון לאַנגן ציבוק, וואָס שטייט מיט דער ליטקע אויף

26-02-96
MEXICO, D. F.

דער פּאַדלאָגע. דער שטערן איז געקנייטשט, די אויגן לויפן איבערן ספר געשווינט, און אַז זיי קומען צום ברעג פון דף, לאָזט די רעכטע האַנט אַפּ דעם ציבוק און שאַרט אַוועק די גרויע באָרד פון ברעג.

ער דערהערט טריט, הייבט אויף די שטילע גרויע אויגן, דער שטערן גלייכט זיך אויס, דער קאָפּ הייבט זיך אונטער.

— שמעיה, דו ביסט עס? פרעגט ער געלאַסן.

און אַז ער דערזעט, ווי שמעיהס אויגן ברענען, די ווייסע ליפּן ציטערן און די הענט וואַרפן זיך, פרעגט ער אומרואיק:

— וואָס איז מיט דיר, שמעיה?

— מיר — גאָרנישט — ענטפערט שמעיה, קאָכנדיק מיט שוים אין מויל, אייך — דיר זאָל נאָר עפּעס נישט זיין! איך בין דיר געקומען עוקר מין השורש זיין — פושע באלקי ישראל!

דער רב שטעלט זיך אויף:

— משוגע, מטורף!

נאָר שמעיה שפּרינגט אונטער, רייסט דעם רב דעם ספּאָדעק פון קאָפּ און לויפט מיט אים אַרויס!

דער רב פּאַריכט זיך געשווינד די יאַרמולקע און ווישט זיך איבער דעם שטערן, צי איז עס נישט אַ חלום געווען?

ער רוקט זיך צו צום פענצטער און זעט: שמעיה לויפט און רייסט דעם ספּאָדיק!

— שמעיה! שרייט אים נאָך דער רב פון פענצטער — אויב דו ביסט נישט משוגע, הער, איך בין דיר מוחל, הלוואי מען זאָל דיר דאָרט מוחל זיין!

נישט־טויט, נישט־לעבעדיק קומט שמעיה צוריק אין שטיבל אַריין.

עפּעס בייסט אים אין האַרץ, עפּעס קלינגט אים אין די אויערן, אַ קאַלטע שרעק צעשפּרייט זיך אים אין די אָדערן, נאָר ער באַטויבט אַלץ מיט אַ הויכן געשריי, מיט אַ געשריי פון אַ שיכורן נצחון:

— אַזוי, רבותים, מן השמים האָט מען מיר געהאָלפן! זעט, איר ווייסט... אַ נייער ספּאָדיק, שמעון היטל־מאַכער... געמאַכט ערשט יענע וואָך... יאָ? און צעריסן, אויף פּיץ־פּיצלעך צעריסן, מיט מ יי נ ע הענט, איך אַליין!

און ער שטרעקט אויס די דאַרע, וואַקס־געלע הענט...

— מן השמים, מן השמים... קיין פאָדעם נישט געבליבן.

דער עולם שווייגט האלב דערשראָקן און דער אלטער רופט:

— חייב מיתה ביסטו, שמעיה, וועסט נישט „מוציא שנתו" זיין...

להכעיס דעם אלטן צערודערט זיך אביסל דער עולם, דער און יענער הייבט די אויגן אויף פון דער פאָדלאָגע און שטאמלט:

— א ווילער יונג, שמעיה —

— א גבור, שמעיה! כאַפּט אונטער דער צווייטער.

א דריטער וויל בעסער שיקן נאָך א ביסל יי"ש... עס איז עפּעס „אָפּגעפאלן", אָפּגעקילט געוואָרן, מען דאַרף צוריק אויפהויבן, אויפלעבן!

דער שמש נעמט ארויס א פלאש פון בוזים; א חברה־מאַן — קע־לישקעס פון א קעסטל.

מען פרעגט אפילו נישט ווי תמיד: ווער צאָלט?

מען פילט, אז מען מוז נעמען א קאפּ כאַטש שמעיהן צוליב, ווי ער ציטערט.

— לחיים! לחיים! ווער טרינקט?

אלע טרינקען אויסער דעם אלטן.

— ערגער ווי יין־נסך, זאָגט ער שטרענג. דער עולם מאכט זיך נישט הערנדיק, רינגלט ארום שמעיהן.

— לחיים! לחיים!

— א ברכה לבטלה! מאכט דער אלטער...

— זקן־אשמדאי! אלטער תרח! ווערט דער עולם אין כעס.

דער אלטער פארטייטשט:

— א מורד במלכות, מאן מלכא? רבנן!

— ער האָט מיר מוחל געווען, פון פענצטער געשריגן! — דערמאָנט זיך שמעיה און שרייט.

— תלמיד חכם שמחל על כבודו, אין כבודו מחול, זאָגט דער אל־טער קאַלט און הארט, ווי געפרוירן שטאָל.

שמעיה האָט א ציטער געטון, די שווארצאפּל פון די אויגן זענען אים ערגעץ פארשוואונדן געוואָרן און ער האָט געקוקט פאר זיך מיט צוויי ווייסע לענגלעכע פלעקן.

אהיימגייענדיק וואקלט זיך שמעיה ווי א שאָטן; קוים ער שלעפּט נאָך די פיס.

— עט, שטאַרקט ער זיך, אַן אַלטער נאַר רעדט... אויסגעוועבט... שוין אַן אַ פונק... כ'העַר אים ווי אַ רב...

— און יענער האָט מיר מוחל געווען...

— און גלוי וידוע לפניך (ער הייבט די אויגן אויף צום הימל), אַז נישט מיין כבוד — —

דער געדאַנק האַקט זיך איבער. ער האָט באַמערקט די לבנה. און עס דאַכט זיך אים, אַז זי קוקט אויף אים בייז. יהושע בן נון קוקט אויף אים מיט כעס, מיט אַן אויג!

ער דערשרעקט זיך, רוקט זיך צו צו אַ וואַנט, שפּאַרט זיך אַן און קוקט דערשראָקן אויף דער לבנה.

עס שווימט אַן אַ לייכט ווייסלעך שטיקל וואָלקן און פאַרשטעלט די לבנה.

ער עטעמט אָפּ.

— עס האָט זיך מיר געדאַכט! —

— און, — טרייסט ער זיך ווייטער — מען זאָל אפילו דאָרט אויף מיר פאַריבל האָבן, וועט ער, זכרונו לברכה, נישט דערלאָזן צו עפּעס שלעכטס... זיין כבוד!

ער וואַקלט זיך ווייטער, אָנהאַלטנדיק זיך אָן דער וואַנט פון יעדן הויז.

דער קאָפּ איז אים שווער, זייער שווער און ער וווּנדערט זיך, אַז פון אַזאַ ביסל בראָנפן זאָל אים שווער ווערן דער קאָפּ.

צי איז מיר נישט עפּעס?

ער איז שוין פאַר זיין שטוב.

עס פאַלט אים איין נישט מיטאַמאָל אַריינצוגיין.

ביילע, טראַכט ער, וועט זיך פאַר מיר דערשרעקן. ער פילט, אַז ער מוז שרעקלעך אויסזען.

ער מיידט די טיר און גייט צו דער באַנק פון אונטערן פענצטער.

ער זעצט זיך און שפּרינגט באַלד אויף.

עס פאַלט אים איין, אַז ער מוז אַריינקוקן דורכן פענצטער אין שטוב, צי איז נישט דאָרט, חס-ושלום, עפּעס געשען!

די קינדער, זעט ער, שלאָפן שוין אין די בעטן, ביילע שטייט אָנגעשפּאַרט ביים קוימען, זי איז איינגעדרעמלט שטייענדיק ביים קוימען, מיטן שטיקל קין, וואָס זי האָט געוואָלט אונטערלייגן, די וועטשערע זאָל

נישט קאַלט ווערן, אין דער האַנט, דאָס פייער איז דערווייל אויסגעגאַנגען.

און די ווייסע ליפּן זיינע ציטערן: געלויבט השם־יתברך, געלויבט זיין ליבער נאָמען!

ער קען זיך דאָך נישט אָוועקרייסן פון פענצטער.

דאָס פייער אויפן קומען איז פאַרלאָשן.

דאָס לעמפּל אויפן טיש האַלט אין אויסגיין.

עפּעס וווּנדערלעכע שאָטנס דרייען זיך אַרום אין שטוב.

דאָס פּנים פאַרקרומט זיך אים פאַר שרעק און קאַלטע טראָפּנס שווייס רינען און רינען פון שטערן.

ער דערקענט זיי די שאָטנס.

דער פאָטער, עליו־השלום, און דער פעטער דוד, און יונתן דער צווייטער פעטער. און חיים־שמואל — פון ווייבס צד... דער הינקט אונטער, ווי ביים לעבן...

זיי גייען אויף און אָפּ, זייער קול הערט ער נישט, נאָר זיי קוקן אויף זיך און אָן די תנועות, אָן די הענט זעט ער, אז זיי ריידן צווישן זיך, דער עיקר דער פעטער דוד. שטענדיק אַן עקשן געווען; ער שטרעקט פלאַך אויס די האַנט, ער זאָגט אוודאי: דאָ זאָל מיר האָר וואַקסן!

זיי גייען פאַרביי פאַר ביילען און שאָקלען טרויעריק מיט די קעפּ. אַ רחמנות — הייסט עס — אויף ביילען, וואָס איז זי, נעבעך שולדיק?, דערנאָך גייען זיי צוריק און פאַרהאַלטן זיך ביי די בעטן, קוקן לאַנג אויך מיט רחמנות אויף די קינדער...

און עס הייבט אָן עפּעס שטיל צו רוישן אין אויער. ער האָט אויפגעכאַפּט עפּעס ווי: יתומים, אָרעמע יתומים.

ער לאָזט אַרויס אַ ווילד געשריי.

ביילע איז אַרויסגעלאָפן און אַריינגעפירט שמעיהן אין שטוב אַריין.

— וואָס איז מיט דיר! וואָס האָסטו געשריען?...

ביסט שטייענדיק געשלאָפן, האָב איך דיך געוועקט! שטאַמלט שמעיה אויס אַ תירוץ.

ביילע קוקט אויף אים און קען דעם תירוץ נישט גלויבן.

— האָסט זיך עפּעס דערשראָקן?

— ווי, ווער?...

— זע נאָר, ווי דו זעסט אוים?
— ווי זע איך אוים? ווי א ייד זע איך אוים.
ביילע זיפצט און פאַריכט דערווייל דאָס לעמפּל.
— נעם אביסל בראָנפן, נעם, איך וועל דערווייל פייער מאַכן, אייז־קאַלט זענען די קאַרטאָפל.
— איך וועל נישט עסן...
— ביסט שוין גענוג — ווענדט זיך ביילע אָפּ פון קוימען.
— איך האָב, דאַכט זיך, אביסל היץ.
ביילע לויפט צו און לייגט אים די האַנט צום קאָפּ.
— ביסט קאַלט ווי אייז! נאָר דו ציטערסט אינגאַנצן, האָסט זיך פאַרקילט?
אפשר.
— לייג דיך אין בעט אריין... אליין... כ'וועל נעמען אלע קינדער צו מיר.
— לייג דיך, בעט זי זיך, איך וועל דיר מאַכן טיי.
— ניין, שטאַרקט זיך פּלוצים שמעיה, שלוחי מצוה אינן נזוקין! איך הער זיי ווי די קאַץ, זאָל ער זיך מחילה מאַכן א נייעם ספּאָדיק.
און ער פאַלט אין נצחון.
— און דעם נייעם ספּאָדיק וועל איך אויך צערייסן!
ער רעדט וואָס אמאָל העכער, ער האָט די קינדער אויפגעוועקט.
— טאַטע, טאַטע! ווערט א געריפּעריי, מיר האָבן געוואַרט.
— שאַט, קינדער, איך האָב היינט א גרויסע, גרויסע מצווה געטאָן, א גרויסע מצווה, מקדש־השם געווען, פון רבס ספּאָדיק אַש געמאַכט.
— איר פאַרשטייט? פון חיי־אָדם האָט ער געפּסקעט! דער רבּ־שלחן־ערוך, זאָגט ער, איז גאָרנישט! עפרא לפומיה, איר הערט! עולם־הבא זיכער! הערסט, ביילע, אָבער זיכער!!
ביילע ענדערט זיך אויפן פּנים פאַר שרעק. עס רייסט זיך איר א געוויין פון טיפסטן האַרץ צום האַלדז צו, זי האַלט זיך איין, זי זאָל שמעיהן און די קינדער נישט איבערשרעקן.
זי שטאַמלט:
— צו עולם־הבא, שמעיה, איז נאָך ווייט...
— אָבער הערט ווי אזוי עס איז געווען.
און שמעיה דערציילט באריכות די שאלה, וואָס מען האָט גע־

פרעגט דעם רב, וואָס דער שלחן־ערוך זאָגט, וואָס דער חיי־אָדם זאָגט, און וואָס דער רב האָט געזאָגט, און וואָס פאַר אַ וויכוח עס איז געווען אין שטיבל, און ווי דער עולם האָט געשריען, און ווי ער איז געלאָפן צום רב, וואָס ער האָט געטאָן, ווי ער איז צוריקגעקומען, ווי מען האָט אים געווונטשן, לחיים געטרונקען.

די קינדער שווייגן אוןביילע פרעגט:

— און וואָס האָט דער אַלטער ברוך געזאָגט?

— דער אַלטער תרח, — שפּרינגט שמעיה אונטער ווי אַן אָפּגע־בריטער — ימח שמו, דער אַלטער תרח... געשאָלטן האָט ער מיך, כ׳וועל דאָס יאָר נישט אויסלעבן — דער אַלטער כלב.

ביילע איז ווי געפאַלן הינטער זיך אויף אַ באַנק און האָט זיך שטיל און ביטער צעוויינט.

שמעיה גייט ברוגז צום פענצטער.

מילא זי, אַ יידענע... אָבער די קינדער! דער עלטסטער פון 5 יאָר, 5 יאָר און פאַרשטייט נאָך נישט! אַ שיינעם קדיש וועט ער איבערלאָזן,

די קינדער זענען צוריק איינגעשלאָפן; ביילע ווישט זיך אויס די אויגן און גייט צו צום קוימען, זי בלאָזט אויף אַביסל פייער, גיסט אָן אַ טעפל וואַסער און שטעלט צו אויף טיי.

אָנגעשפּאַרט מיט איין האַנט אויפן עק קוימען, קאָן זי די אויגן נישט אָפּרייסן פון שמעיהס אַקסל.

ער שטייט מיטן שטערן אָנגעשפּאַרט אָן דער שויב און ציטערט, און די פּלייצע וואַרפט און וואַרפט זיך...

— שמעיה, רופט זי זיך אָן, כ׳וועל גיין נאָכן פעלדשער...

ער דרייט זיך צו איר איבער.

— נאָך וואָס? זע בעסער די לבנה זאָל נישט אַזוי קוקן... וואָס האָט דיר דער פעטער דוד געזאָגט... ער האָט געטייט אויף דיר מיטן גראָבן פינגער...

שמעיה איז שוין צו זיך נישט געקומען.

דער נייער ניגון

מען האָט געגעבן א בלאָז, דער עולם האָט אָנגעהויבן רעשן: „לשנה הבאה בירושלים!“ ווייסע חברה האָבן זיך שוין צוגעכאַפּט צום וואַקס פונעם שולחן, ביים עמוד איז שוין געשטאַנען א וואָכעדיקער חזן, מען האָט געדאַוונט שוין דעם וואָכעדיקן מערב, מיטן וואָכעדיקן ניגון.

פייל פון בויגן האָט זיך געדאַוונט, פייל פון בויגן אָפּגעלייגט קיטל און טלית און אָנגעהויבן אָנטאָן די שטיוול — ווער האָט צייט?

קיינער האָט קיין צייט נישט געהאַט צו באַמערקן דעם בלאַסן יונגען־מאַן, וואָס האָט געדרייט זיך אַרום עולם און נאָכגעשלעפּט אַ שוואַך און נאָך אַ בלאַס קינד. דאָס דריטע מאָל גייט ער שוין אַרום די שטעט; קיי־נער זעט אים נישט. דער ליגט אויף אַ באַנק און זוכט א שטיוול, יענער איז פאַרנומען, מען האָט אים אַ קאַלאָש פאַרטוישט, א היטל פאַרשמירט מיט חלב און — אַלע זענען הונגעריק...

אומזיסט קוקט ער יעדן אין פּנים, ער קאָן קיינעמס בליק נישט כאַפּן.

— טאַטע, קום שוין אַהיים! בעט זיך דאָס קינד.

— נאָך איינמאָל וועלן מיר אַרומגיין, האָט ער געענטפערט, איך וויל נאָך דורכגיין פאַרן פעטער...

דערווייל אָבער האָט זיך דער עולם א ריר געטאָן. דער לעצטער קדיש, דער לעצטער „אמן!“

דער עולם יאָגט און שלעפּט מיט דעם יונגענמאַן מיטן קינד.

אויפן שיל־הויף שטעלן זיך די מענער מקדש זיין די לבנה. די ווייבער ציען זיך אין ביידע זייטן פון שיל־גאַס, ווי לאַנגע ווייסע שניר.

אַהיים גייענדיק, האָט מען צייט אויסצורעכענען, וויפל ווייבער עס האָבן געחלשט, וויפל שיר־נישט געחלשט; צו ריידן אביסל מכוח דעם חזן, וואָס איז היינט געוועזן הייזעריק מער ווי אַלע יאָר.

ביי יעדן הויז געזעגענען זיך צוויי דריי און פאַרשווינדן... בשעת

ווען אויפן שיל־הויף שטייט נאָך דער גרויסער עולם און טאַנצט קעגן דער לבנה. צווישן עולם דרייט זיך ווייטער ארום דער בלאַסער יונגערמאַן מיטן בלאַסן קינד. דער עולם הייבט אָן ווערן קלענער און זיין פּנים — פינצטערער; אָפּגעזאָגט, דער לעצטער פאַרשווינדט ערגעץ אין אַן עק. דער יונגערמאַן שטייט נאָך.

קיינער... נו מילא, מוז מען זיך באַגיין... איך וועל נישט בעטלען אויפן נייעם יאָר; באַלד מוצאי יום־כפור... האָבן זיינע ליפּן געציטערט.

דאָס קינד האָט געמיינט, אַז ער איז מקדש די לבנה.

— גענוג שוין, טאַטע! האָט ער אים געשלעפּט ביי דער פּאָלע, קום שוין אהיים! — זיין קול איז געווען אָנגעזאָפּט מיט טרערן.

— נאַריש קינד, וואָס יאָגסטו דיך אהיים?

— עסן! איך בין הונגעריק.

— בשיטא! אוודאי ביסטו הונגעריק... שוטה איינער! מאי קאַ משמע לן? וואָס דערציילסטו מיר, אַז דו ביסט הונגעריק... אַנישט וואָלט איך געמיינט, אַז דו פאַסט אָפּ אַ יום־כפור און דו ביסט נישט הונגעריק?

— קום שוין אהיים, האָט זיך ווייטער געבעטן דאָס קינד.

— הער, דודל, אינדערהיים איז אויך נישטאָ וואָס צו עסן...

— כאָטש אַ שטיקל ברויט

— קיין ברעקל ברויט!

דאָס קינד איז געבליבן שטיין דערשראָקן.

— דודל, מאַכט צו אים דער פאָטער, דו ווייסט וואָס היינט איז געווען?

דאָס קינד שווייגט און בליפּעט שטיל.

— היינט, דודל, איז געווען יום־כפור... יום הקדוש.

— יאָ, האָט דאָס קינד געשאָקלט מיטן קאָפּ.

— נו, זאָג, דודל, וואָס האָבן מיר געטון?

— געדאַוונט — וויינט דאָס קינד.

— גוט! און השם יתברך וואָס האָט געטון?

— מוחל געווען, האָט דאָס קינד קוים אַרויסגעבליפּעט.

— ווייסטו וואָס, דודל, אַז גאָט, ברוך הוא, האָט מוחל געווען אונדזערע זינד, דאַרפן מיר, דאַכט זיך, זיין פריילעך, וואָס?

דאָס קינד ענטפערט נישט.

— דו געדענקסט, דודל, פאַראַיאָרן, ווען די מאַמע האָט נאָך גע־

לעבט, האָבן מיר געזונגען נאָך דער וועטשערע א נייעם ניגון, געדענקסט דעם ניגון?

— ניין!

— איך וועל דיך דערמאָנען, נאָר העלף מיר אונטער!

און דער יונגערמאַן האָט אָנגעהויבן זינגען מיט א הייזעריקער שוואַכער שטימע א ניגון; נישט קיין סיני, נישט קיין וואָלאַך, נאָר עפּעס א גריילעכן ניגון, וואָס האָט געשניטן אין האַרץ.

דאָס קינד האָט וויינענדיק צוגעהאָלפן.

אַז מען זאָגט: משוגע, גלייב!

איר פרעגט אויף משה יאָסעלעס? ווענן אַ שידוך פרעגט איר? אדרבא! ווען מען דען זאָלט איר פרעגן, אַז נישט מיך? מיין חבר געווען, ווי דען! איך האָב אפילו זייער גוט זיין פאָטער, דעם דיין געקאָנט; לסוף ימיו ביי אונז דיין געווען. אוודאי, ער זאָל מיר עס מוחל זיין, אַ מתנגד געווען, נאָר אַן אייזערנער מוח! אַזוינער מ ע ג זיין אַ מתנגד, אַז אַ מענטש איז אַליין ביים צ אַ פּ ן!

אויס קבלה האָט ער אפילו חוזק געמאַכט, נאָר איך גלייב אים זייער! אַ פּאַרצייטיקער ייד, האָט ער אונדז, יונגעלייט, געוואָלט אָפּ־סטראַשען!

צו קיין גוטן ייד איז ער טאַקע נישט געפאָרן, נאָר ער איז אַליין געווען אַ גוטער ייד.

זיין זיצן און לערנען! מיט אַ נאָס האַנטעך אַרומגעוויקלט דעם קאָפּ (אַנישט, זאָגט ער, וועט אים דער מוח פּלאַצן), מיט איין פוס אונטער זיך... און פון אונטער די לאַנגע, בייזע ברעמען האָט זיך טאַקע ממש פייער געשיט! וואָס קלערט איר, אויב משה ר׳ יאָסעלעס איז אַ מיוחס? איינגעטונקט אין יחוס! נאָר גלאַט, ער אַליין איז קיין לייט נישט! עס טוט מיר דאָס האַרץ וויי, נאָר וואָס אמת איז אמת — אַ פּלוט איז ער, אין מוח פעלט עפּעס!

ייִנגלווייז אויך אַן אייזערנער מוח געווען; זונטיק האָט ער שוין געקענט דעם שיעור אויסווייניק! באַלד זונטיק!

נאָר משוגע! זיינע תנועות, זיינע העוויות. און אויך אַזוינע לאַנ־גע ברעמען. און ברענענדיקע אויגן, ווי דער פאָטער, עליו־השלום. נאָר דער פאָטער איז געווען מיושב און ער — משוגע. אַ יונג מאַכט זיך אַ מאָדע צו קוקן אין הימל אַריין! עס גייט, למשל, דורך — אַ וואָלקן, זעט ער אין אים אַ געשטאָרבענעם פעטער, אַ כהן־גדול, אַ צאַפּ... וואָס איר ווילט נאָר אַליין, זעט ער אין דער כמאַרע! איז דער הימל לויטער, זאָגט ער, אַז עס איז אַ ראש־השנהדיק פּרוכת!

ווינטער פלעגט ער אָפליגן גאַנצע טעג אין פענצטער און אַרויס־קוקן אויפן שניי. ברילִיאַנטן, זאָגט ער, זעט ער אין שניי! ווי, עס איז דען נאָכצודערציילן? איך וועל אייך לאַנג נישט ברייען, נאָר די מעשה איז אַזוי געווען:

מיר האָבן ביידע אין איין וואָך חתונה געהאַט; איך בין געפאָרן צום שווער קעסט עסן, און ער האָט זיך געזוכט אַ מעמד.

ביים שווער, ווי דער שטייגער איז, האָב איך גאָר אָן משהלען פאַר־געסן; אין שטעטל דאָרט איז געווען אַ מחלוקת, האָב איך מיך שטאַרק אַריינגעלאָזט...

דערנאָך האָב איך מ י י נ ע צרות געהאַט! אַ קינד איז מיר, לא עליכם, געשטאָרבן, און מיט איר האָב איך אויך נישט גוט געלעבט; אהין — אהער, מיר האָבן זיך געגט, און מען הייבט מיר אָן צו ריידן שידוכים פון דער היים!

איך לאָז איבער דאָרט די קינדער; זי ו ו י ל נישט, האָבן מיר אַ דין־תורה; דער רב פסקעט, זי זאָל זיי האַלטן ביז צו די דריי יאָר; קום איך אַהיים, גיי אין בית־המדרש אַריין און טרעף משהלען:

„וואָס מאכסטו גוטס?"

— אַזוי... ענטפערט ער.

„האָסט שוין עפּעס קליינוואַרג?"

— ניין, מאַכט ער.

„פאַרוואָס?"

— איך ווייס פאַרוואָס?

„און וואָס טוסטו דערצו?"

— גאָרנישט!

איר הערט אַ תשובה!

„פאָרסט ערגעץ?"

—מיין טאַטע איז אויך נישט געפאָרן.

איר הערט אַן עסק! אַז דער טאַטע איז נישט געפאָרן, פאָרט ער אויך נישט! ווי הייסט? „איך האָב, זאָגט ער, אַ צוואה! איך גלייב נישט מיינע אייגענע אויערן! אַז עס גייט וועגן קינדער, פאָרן ק ר י ס ט ן צום רבין!

ביי מיינעם, זאָל לעבן, האָב איך געזען איבער דער צייט, איך זאָל קיין גוזמא נישט זאָגן, איבער צוואַנציק געגאָלטע בערד... איינער

האָט דעם רבין אַנידערגעלייגט 50 זילבערנע טאָלער! עס האָט אים אפילו געהאָלפן ווי אַ טויטן באַנקעס! וואָרום טאַקע, העלף אַזוינעם, וואָס איז איינגעטונקט אין עבודה־זרה; נאָר — ער האָט זיינס געטון! און דער — גאָרנישט! מען זאָגט, עס פּאַרט נישט אַ גראָבער יונג, אַ טרעגער, אַ שוסטער — אָבער ער, משהלע?! וואָס איז, ער ווייס נישט, אַז גאָט, ברוך־הוא, איז אַמאָל גוזר, דער צדיק זאָל האָבן וואָס מבטל צו זיין? וואָרום אַז נישט, טאַקע, וואָס פאַר אַ וועלט וואָלט זיך געפירט? אַלץ על־פּי דין... שטענדיק גלייך ווי אַ ווירע? נאָר גיי, טענה מיט'ן! —

דערווייל האָט זיך מיר דער קאָפּ פאַרדרייט; איך בין געשטאַנען אין אַ סך שידוכים אויפן אָרט, און געמאַכט האָט זיך, אַז איך האָב חתונה געהאַט פון דער פרעמד...

וואָס קלערט איר? מ'האָט מיך אָפּגענאַרט, אַז עס איז מיר אַ חרפּה און אַ בושה געווען אויסצוזאָגן; אַהין און אַהער, איך קום צו פאָרן — מיין משהלע איז שוין אַן אַלמן צום מזל, און דאָ הייבט זיך אָן אַ נייער שגעון! ער לאָזט זיך קיין שידוך נישט ריידן...

על־פּי דין מעג מען ריידן אַ שידוך אין דער שבעה, וויל ער טון לפנים משורת הדין! דערנאָך וויל ער איבערוואַרטן שלושים; דערנאָך איז אים די ספירה נישט מזלדיק; דערנאָך פּאַלט אים איין צו וואַרטן אַ גאַנץ יאָר! און נאָך דעם אַלעם, אַז איך האָב שוין קוים דערלעבט, אַז דאָס יאָר איז אריבער, זאָגט ער ערשט, אַז ער איילט זיך נישט! אַן אַנדערער, זעסט, אַז דו קענסט זיך באַגיין אָן אַ ווייב, מהיכא תיתי, האָב חתונה, נעם אַ פּאָר גילדן נדן און פאָר ערגעץ אַוועק און ווער אַ פּרוש!

ניין, דאָס וויל ער נישט, דאָס דאַרף ער נישט — ער האָט גלאַט צייט! ער וויל זיך פּשוט מיישב זיין!

וואָס קלערט איר, ער האָט אָפּגעלעבט אַ פּאָר יאָר טאַקע, נישט פאַר אייך געדאַכט, ווי אַ כלב אין דרויסן! וואָרום טאַקע באמת, וואָס איז ווערט אַ מענטש אָן אַ שטיקל יידענע? אָן אַביסל וואַרעמס, אָן אַ געקאָכטע קאַרטאָפל? מיט הערינג האָט ער זיך געשפּייזט; געזעסן און געקנעלט און געגעסן הערינג! אַ שיין לעבן?

אָט, קוקט מ י ך אָן, וואָס פאַר אַ פּנים א י ך האָב! און ווי לאַנג איז, אַז מיין דריט ווייב איז נפטר געוואָרן? אפשר אַ האַלב יאָר! נו? תוהו ובוהו אין אַלע ווינקעלעך: אָן אַ העמד אויף שבת, די

מחיה אין שענק איז אין דער ערד! קיין גאַנצע פּאָר פּלודערן נישט! און ער זיצט און קנעלט, און גאָרנישט!

איר קאָנט פאַרשטיין אַ לעבן? אינדערפרי אַ ציבעלע מיט ברויט, מיטיק אַ שטיקל הערינג, ביינאַכט די רעשט פונעם הערינג. וואַשן — וואַשט מען זיך מיט אַ קוואָרט ביים פּלומפּ אויפן הויף, מען ווישט זיך אָפּ אָן די פּאָלעס, און מען קייט הערינג מיט ברויט! וואָס קלערט איר, אַ שיין פּנים האָט ער געהאַט. צו גרונט איז ער געגאַנגען! קיין אויגן האָט מען נישט געזען, נאָר צוויי שוואַרצע לעכער אין קאָפּ! איינגע־בויגן — כפול שמונה, און אַ הולך, אַז גאָט זאָל זיך מרחם זיין!

ער האָט זיך אַרומגעדרייט ווי אַ שאָטן, ווי אַ מת, רחמנא ליצלן, און האָט דעם גאַנצן קאָפּ פאַרלוירן; איינמאָל, שבת, לויפט ער אין בית־המדרש אַריין מיט טלית און תפילין אונטערן אָרעם! אַ מענטש גייט דורך דער גאַס, זעט שטריימלעך, אַטלאַסענע קאַפּאָטעס, פאַרמאַכטע געוועלבער און גאָרנישט, ער לויפט מיט טלית ותפילין!

— משהלע! שרייט מען אים נאָך — ער הערט נישט, און דאָ איז שבת, מען טאָר קיין גרויסע שפּרייז נישט מאַכן און גלאַט — מע צע־לייגט זיך פאַר געלעכטער! אַ מערכה, וואָס אַ שניידער־יונג האָט אים נאָכגעוואָרפן אַ שטיין, געטראָפן אין פּלייצע אַריין און ער איז אומגעפאַלן...

און אַ וווּנדערלעכע זאַך: כל־זמן ער לערנט, לערנט ער, איז ער כאחד האדם, נישט צו דערקענען; ער דערהיצט זיך, רעדט, חזרט אי־בער — און דערביי איז ער פאָרט משוגע. מען האָט דערזען, אַז ער איז אַזוי פאַרטיפט אין לערנען, אַז ער פאַרגעסט אַמאָל אַ קינד אַ קלאַפּ צו געבן; דעם קאַנטשיק האָט ער שוין לאַנג ערגעץ פאַרוואָרפן! און, וואָס קלערט איר, די קינדער האָבן אַ גן־עדן אין חדר!

מע וואָלט אים צוגענומען דאָס מעמד, לערנט ער אָבער אַזוי ווויל, אַז די קינדער קענען אָן אַ קניפּ, אָן אַ ריר; אַזאַ כוח האָט ער שוין גע־האַט. פאַר דאָס, קוים פאַרמאַכט ער די גמרא, ווערט ער אוים מענטש, נישט צו גאָט, נישט צו לייט. ער פאַרגעסט צו עסן, צו שלאָפן, צו דאַ־וונען אפילו; אַ מערכה, וואָס ער האָט אַ מזל געהאַט צו די קינדער, דאָס לעבן האָבן זיי אים ליב געהאַט, זיי האָבן זיך פאַר אים מקריב גע־ווען! אַלץ דערמאָנט און דערלאַנגט.

„רבי, וואַשט אייך" — זאָגט אים אַ תלמיד, וואַשט ער זיך. „רבי, עסט!" דאָס נישט: „עסן — זאָגט ער — וועט ער נישט; ער וויל וואַרטן,

ער האָט פּיינט אַליין צו עסן!" ווייסט איר, אויף וועמען ער וויל וואַרטן? ער וואַרט און זיצט אַזוי מיטן עק פון העריגג אין דער האַנט און שאָקלט זיך און קוקט אין דער טיר אַריין, גלייך אליהו הנביא דאַרף אַריינקומען.

פּלוצלינג דערמאָנט ער זיך, אַפּנים, אַז אליהו הנביא קומט נאָר צום סדר, הייבט ער אָן צו עסן און צו וויינען צוזאַמען. „וואָס וויינט איר, רבי?" פרעגן אים די דערשראָקענע קינדער — ענטפערט ער נישט. דרייט זיך איבער צו דער וואַנט, און די קינדער הערן, אַז ער וויינט! טיילמאָל גייט ער צו צו דעם קליידער־שאַנק, וואָס איז אים פון ווירטשאַפט געבליבן, עפנט זי אויף, שטעלט זיך אַנידער און קוקט, און קוקט, גלייך ער וואָלט דאָ דער גרויסער גביר געווען, און שטייט און קלערט, וואָס פאַר אַ קאַפּאָטע ער זאָל אָנטאָן, אַן אַטלאַסענע אָדער אַ זיידענע; מיט אָדער אָן סטראָקעס! און דאָ, שווער איך אייך בנאמנות, איז אין שאַנק, אויסער אירע עטלעכע שמאַטעס, וואָס קיינער האָט צומאָל נישט געוואָלט אָפּקויפן, קיין לעק נישט געווען!

אין שטעטל, באמת, האָט יעדערער זיינס אין זינען, יעדערער האָט מיט זיך צו טאָן. איך האָב אויף אים יאָ רחמנות געהאַט, בין איך פונקט דעמאָלט צום ערשטן מאָל אַן אַלמן געוואָרן!

איך האָב אייך שוין דערמאָנט, אַז מיטן צווייטן ווייב האָב איך מיך גאָר אָפּגענאַרט, אָבער גאָר אינגאַנצן! זי האָט, לא עליכם, גערענקט און געקרענקט, ביז זי איז, נישט פאַר אייך גערעכט, געשטאָרבן, און איך האָב ווייטער געמוזט זיך אַרומקוקן וועגן אַ שידוך און חתונה האָבן. וואָרום, באמת! האָב איך שוין געהאַט, ווי מען זאָגט, „מיינע, אירע און אונדזערע" קינדער. און וואָס קען אַ מאַנספּאַרשוין טון מיט קינדער? אדרבא, זייגן וועל איך זיי? איינשלעפן? וואַשן און קאַרמען? עס איז מיר אוודאי ביטער געווען ווי די גאַל, און האָב צו משהלען קיין צייט נישט געהאַט! נאָר קיין שלימזל, ברוך השם, בין איך נישט, איך האָב געזען ווי צו טאָן און האָב חתונה געהאַט צום דריטן מאָל, טאַקע מיט דעם דריטן ווייב, וואָס איז, לא עליכם, נישט פאַר אייך גערעכט, נישט פאַר קיין שום יידן געדאַכט, ערשט נישט לאַנג געשטאָרבן. זי איז אפילו אַ בריה אַ יידענע געווען, צו דער שענק ווי געוווּנטשן און דווקא נישט געקינדלט.

וואָס טוט גאָט? פאַרקילט זי זיך — אינמיטן זומער, אין חודש תמוז — אין מקווה... קריגט אַ לונגען־אָנצינדונג, קאַסט אָפּ אַ מטמון

מיט גאָלד, און שטאַרבט אַוועק! הכלל, ווי האַלט איך? יאָ, מיט דעם דריטן ווייב האָב איך דעמאָלט חתונה געהאַט און קוים האָט זי איבער־גענומען די שענק, און איך האָב געזען, אַז איך האָב מיך אויף וועמען צו פאַרלאָזן, האָב איך מיך באַלד גענומען משהלען פאַרזאָרגן!

„דו מוזט חתונה האָבן" — זאָג איך — „דיין טויט וועט זיין און חתונה האָבן מוזטו!"

ער הערט מיך ווי'ן רב! אַזוי, טראַכט איך, וואָרט? איך האָב אָפּגעשטעלט מיט די באַלעבאַטים. מען האָט אים כלומרשט דעם חדר צענומען! איינמאָל פאַר אַלעמאָל — אַ מלמד מוז האָבן אַ ווייב! מיין משהל — גאָרנישט; אָן תלמידים, איז אָן תלמידים!

ער גייט זיך אַרום הינטער דער שטאָט שפּאַצירן, וואַלגערט זיך אַרום אויפן לאָנקע ביים טייך... נישט זיין זאַך! ווערט ער הונגעריק, קומט ער אין שטאָט אַריין און כאַפּט ערגעץ אַ שטיקל ברויט, וואַשט זיך, עסט און בענטשט, און גייט אַוועק. איך מיין שוין, אַז עס וועט דערפון גאָרנישט זיין, נאָר צום דריטן טאָג, משהלע איז דאָ אין בית־המדרש! ער וויל שוין חתונה האָבן! אפשר מיינט איר, ער איז צום שכל געקו־מען? ער האָט אַ ישוב געהאַט, אַז אַ מענטש אָן אַ ווייב איז קיי און שפּיי? חס־ושלום! נאָכן קנעלן בענקט ער! די קינדער פעלן אים!

נו, זאָל זיין פון קאָזאַק אַבי צום לעבן! ער גיט האַנט־תקיעת־כף, אַז ער וועט חתונה האָבן, מיר מאַכט מען פאַר אַן עומד, איך זאָל אים אויסזוכן אַ שידוך, און ער קריגט צוריק די תלמידים!

און וואָס קלערט איר, אַז איך האָב גענומען די זאַך אין דער האַנט אַריין, האָט אוודאי געברענט אונטער די פינגער! נאָר איך קען נישט זאָגן — אַ גאָט־זאַך איז עס אויך געווען! פּונקט מאַכט זיך אים אַ ווויי־לער שידוך! פריער האָט מען אים אפילו מיר אָנגעשלאָגן, נאָר אַ שדכן, אַ ימח־שמוניק, האָט מיר דעם קאָפּ פאַרדרייט. שטעלט אייך פאָר, אַ יידענע, אַ שמאַלץ־גרוב, אָנגעזאַפּט מיט עשירות: אַ בעל הלוואהניצע, אַן אַלמנה, אויף משכנות פלעגט זי לייען, און אַ בריה נפלאה געווען; אויפן קאָפּ דאָס גאַנצע געשעפט געפירט, און קיין איינציק מאָל אויף איר היזק, אויף דער האָר זיך נישט טועה געווען. און זי האָט אים דווקא גע־וואָלט, אַזאַ מזל האָט ער שוין געהאַט! איך קלער אים צוזאַמענצוזאַמאַכן אויף מלבושים, כאָטש אַ שטריימל קויפן... אַ טלית־קטן; שיקט זי זאָגן, אַז זי וויל נישט, זי גיט אַ פינפאונצוואַנציקער, און מען האָט אים מלביש

ומנעיל געווען כיד המלך... פון אלעם גוטן: א שטריימל, שיך און זאקן, צוויי טליתים קטנים, צוויי, צי דריי פאר פלודערן... מען האט קיין שהיות נישט געמאכט, באלד א חופה געשטעלט און מיין משהלע שיינט אונטער דער חופה ווי א שררה, נאר וואס דאס משוגענע פנים רוט נישט א רגע, גלייך ער וואלט ווייען געהאט. די ליפן ציטערן ווי ביים אפשפרעכן אן עין־הרע, און די אויגן ברענען עפעס נישט היימלעך... אמת משוגע! נאר באלד האט זיך גאר געמאכט א נייער שגעון!

ערשטנס וויל נישט די יידענע, ער זאל קנעלן. זי פארדינט אפשר צען רובל א וואך, וואס טויג עס איר? וואס דארף זי עס? זיץ און לערן און שמעלץ זיך אין מילך און פוטער! וויל ער נישט! ער מוז קנעלן. ער איז שוין געווויינט צו די קינדער, ער קאן אן זיי נישט לעבן! וועסט האבן דיינע אייגענע קינדער! ניין, דערוויל מוז ער האבן א מעמד.

נו, א שיינע כפרה, האלט זיך ביי דעם מעמד; ווערט ער אבער אויפסניי פארטראכט, הערט ממש אויף צו ריידן, אויסער ביים לערנען מיט די קינדער... און אזוי האט ער נישט מער ווי צוויי ווערטער אין מויל: „ס'איז נישט דאס! וואס „נישט דאס", ווער „נישט דאס", ווייסט מען נישט.

די יידענע, נעבעך, האט זיך דאס לעבן געשטרעקט, טאקע מקריב געווען פאר אים; געקאכט און דערלאנגט דאס שענסטע און דאס בעסטע, און ער הייבט אלעמאל אויף די אויגן, קוקט אויף איר, גלייך ער וואלט זי דאס ערשטע מאל דערזען, כאפט א שווערן אטעם און זיפצט: נישט דאס! ס'איז גאר נישט דאס!

ער פארזיצט זיך אמאל ביינאכט אין בית־המדרש, נישט ער דאוונט, נישט ער לערנט, נאר גלאט, ער זיצט אזוי איבערן שטענדער, אדער שפרייזט ארום פון איין וואנט צו דער צווייטער. דער לעצטער, וואס גייט ארויס, קריגט אויף אים רחמנות, רופט אים מיט: „משה, גייסט?" ער ענטפערט נישט. „פארוואס גייסטו נישט אהיים?" ער שווייגט. מען כאפט אים אן ביים אקסל און שאקלט מיט אים, כאפט ער זיך אויף ווי פון דער הינערפלעט און זאגט: „ס'איז גארנישט דאס!"

שלעכט! דאס ווייבל, נעבעך, האט מיר דעם קאפ פארוויינט, ווארום טאקע, איך האב דאך זי ארייגעפירט, איך בין דאך דער ערב קבלן געווען...

און עס שניידט מיך טאקע ביים הארץ; א יידענע נעבעך, אזויפיל

הוצאות געמאַכט, אַזויפיל גאָלד אָפּגעקאָסט און איינגעהאַנדלט זיך אַ „גאָר נישט דאָס!" מילא, וואָס קאָן איך העלפן? איך גיב איר אַן עצה, זי זאָל אים פאַרנאַרן צום רבין... מען מאַכט אַ פּלאַן אויף ראש־השנה, וואָרום טאקע, ראש־השנה! — האָבן מיר אַ קיימא לן, אַז דער כוח פון צדיק איז אויך גרעסער. נאָר פאַר ראש־השנה טרעפט זיך אַזאַ מעשה! איינמאָל, אָוונט־צייט, זאָגט אים דאָס ווייבל פאַר דער וועטשערע, ער זאָל אַרויסגיין פאַרמאַכן די לאָדן. וואָרום טאקע, זי וויל נישט עסן צו־זאַמען ביי אָפענע פענצטער; זי נעמט די שרויף אין דער האַנט אַריין, ער גייט אַרויס, אויפן וועג זיפצט ער: „ס'איז נישט דאָס!" ער שפּאַרט אונטער דעם לאָדן, זי פאַרשרויפט, נאָר קומען — קומט ער שוין נישט אַריין; ער איז נעלם געוואָרן.

וואָס קלערט איר, עס האָט זיך געטון אין שטעטל! מען האָט גע־רעכנט: אַ משוגענער, איז ער זיך אין דער קעלט געגאַנגען באָדן און איז דערטרונקען געוואָרן, אָדער ער איז אַזוי אַרויסגעגאַנגען הינטער דער שטאָט און האָט פאַרבלאָנדזשעט, אַ דאגה אויף אַ משוגענעם! מען האָט געדונגען פּויערן, געזוכט אין טייך, אין דער געגנט, קיין זכר פון אַ מענטש: אויף אַנטלויפן איז נישט צו רעכענען, וואָרום טאקע, עס טרעפט זיך, אַ מענטש אַנטלויפט פון אַ ווייב, מהיכי תיתי, נישט איינער אַנט־לויפט, נאָר — אַ מענטש, עסט אָפּ וועטשערע, נעמט מיט אַ קאַפּאָטע! ווער לאָזט עס שטיין אַ שיסל קליסקעלעך מיט ביבערלעך און לויפט אַוועק אין אַן אַלטער, וואָכעדיקער תבונה?! און עס איז אַ האַרצרייסנדיק רחמנות אויף דער עגונה נעבעך! עס האָט זי ווייניק געקאָסט? אַ לייַ־טישע חתונה, מלבושים, רח"ש... און פאַרוואָס? פאַרוועז? פיר וואָכן געלעבט מיט אַ מאַן! און וואָס פאַר אַ לעבן! אומשטיינס געזאָגט — אַ לעבן! מען קען נישט זאָגן, ער האָט איר אפילו קיין שלעכט וואָרט נישט גערעדט, נאָר קיין גוטס אויך נישט, אַלץ די משוגענע ווערטער: „ס'איז נישט דאָס!" עס איז איר, נעבעך, אַזוי אויך ־טאָג אויף טאָג דער מאַמעס מילך איינגעפאַלן, דאַרף זי נאָך ווערן אַן עגונה!

וואָס טוט מען? מען שרייבט צו רביים; עס העלפט נישט! האָט מען געפרעגט אַ שאלה, צי מען מעג שרייבן אויפן „מגיד"...

איינער האָט י אַ געהייסן, דער צווייטער נ י ש ט געהייסן; מילא מתיר צו זיין אַן עגונה, האָט מען יאָ געשריבן, נאָר לעבן זאָל ער

אזוי דער „מגיד", ווי ער ווייסט עפעס! און פון וואנען זאל ער וויסן? אז די רביים האבן נישט געוווסט!

גארנישט, ווי אין וואסער אריין!

דאכט זיך, שוין פארפאלן? ניין! פאלט פלוצלינג ווי פון הימל אראפ א שליח מיוחד מיט א גט! אפשר מיינט איר פון ווייט? ניין, דווקא פון 5 וויערסט הינטער דער שטאט, פון פיטשעווקי.

נו, האט גאר געקענט עמעצן איינפאלן, אז א משוגענער וועט אנט־לויפן אינגאנצן אויף פינף וויערסט? עס איז גאר קיינעם אויף דער מחשבה נישט געקומען, אזוי נאענט צו זוכן! ביים גט שיקט ער נאך צו א חרם־קוויטל אויף 200 גילדן פאר אירע הוצאות. אויסצאלן, שרייבט ער, וועט ער א גילדן א וואך, און איז איר משעבד דערויף אלע זיינע נכסים! דעם ערשטן גילדן האט איר דער שליח געברענגט!

אין א פאר וואכן איז ער אליין געקומען און האט זיך ווייטער אויס־געזוכט א מלמדות.

— משוגענער — פרעג איך אים — נאך וואס ביסטו געקומען, האסט נישט געקענט דארטן קנעלן?

— איך האב געבענקט, זאגט ער.

— צו וועמען?

— צום היגן בית־עלמין! זאגט ער! און ער זאגט עס אזוי ערנסט, אז א גרויל גייט דורך די ביינער! איר האט געהערט, א מענטש זאל בענ־קען צום בית־הקברות? ער בענקט! און ער זאגט קיין שקר נישט!

נאך מעריב גייט ער נאכט אויף נאכט ארויס הינטער דער שטאט און דרייט זיך ארום בית־עלמין! א כהן איז ער, אריינגיין טאר ער נישט, דרייט ער זיך ארום צוים און קוקט פונווייטן אויף די מצבות!

וואס פאר א שווארץ יאר, קלער איך, איז דאס? צי איז עס נישט אמאל א סגולה אויף קינדער? צי איז ער נישט א מקובל געווארן? אפשר גאר א כישוף־מאכער.

וואס זאל איך אייך זאגן, עס זענען מיר שוין געקומען הוריות אין קאפ אריין, א קשיא אויף א מעשה! אדער ער איז א באהאלטענער צדיק, אדער ער האט פארקויפט די נשמה אין גיהנום אריין, ווייס איך? קליי־נערהייט האב איך געהערט, אז אויב מען ציט א ליכט מיט חלב פון א נפלע אויף א פאדעם פון א ציצה — ווערט מען א רואה ואינו נראה — און גלייבט מיר, ווען איך ווייס נישט, אז ער איז א כהן, וואלט איך זי־

בער געמיינט, אַז ער האָט זיך מתחבר געווען מיט אַ חברה גנבים און זוכה אַ נפֿלע הינטערן צוים! גנבענען, פֿאַרשטייט זיך, וועט משה ר׳ יאָסעלעס נישט, אָבער ליכט צוטיילן, אפֿשר יאָ... אַ דאגה — וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פּרנסה?!

עס איז אָבער נ י ש ט! ער קוקט שוין וואָכנלאַנג און קוקט, און גאָרנישט: מען הערט נישט און מען זעט נישט! און גיי פֿאַרשטיי?

פֿאַרשטייט איר שוין, וואָס מען מיינט „שגעון?“ אַז מען זאָגט „משוגע“ — גלייב!

אַזוי, אַזוי, רב קרוב, משהל איז מיין חבר, איך האָב אים ליב דאָס לעבן... נאָר משוגע, נעבעך, איז ער... חתונה מאַכן איז אים שווער, זייער שווער... מילא, איך זאָג אייך נישט „ניין“...

זעט איר, אויב איר האָט פֿון מ יי נ ע ט וועגן אַ שידוך...

דער משוגענער בטלן

.1

ער איז געלאָפן אויף און אָפּ בייטאָג איינער אַליין אין בית־המדרש און פּלוצלינג זיך אָפּגעשטעלט.

— רבונו של עולם, ווער בין איך?

— ווער בין איך?... מען רופט מיך בערל חנהציעס... נו, בין איך דען בערל חנהציעס? בין איך דער נאָמען? — אַ שילד איז נאָך נישט די קלייט! דאָס הויז, ווו דער רב וואוינט, הייסט: „פּאָד־קאַרפּיעס" און איך — בערל חנהציעס!

אין ציאַכנאָווקע קען מען מיך: מען ווייסט, ווער בערל חנהציעס איז; אָבער אין אַמעריקע? ווען איינער למשל גיט אַזוי ראַפּטום אַ זאָג אַרויס אין! אַמעריקע, אין בית־המדרש: „בערל חנהציעס"... נו, וואָלט עמעץ געוווסט, אַז מען מיינט מיך?

שאני הכא! דאָ איז עפּעס אַנדערש, דאָ גיט יעדער אַ שמייכל, אַ שאָקל מיטן קאָפּ, מאַכט אַזוי אַ תנועה... „אַ באַקאַנטע זאַך, בערל חנהציעס!" איינער טראַכט: דער בטלן, דער צווייטער: — דער משוגענער. דער דריטער — כ'ווייס וואָס; דער פערטער וועט זיך דערמאָנען, אַז איך הייס נאָכן פעטער בערל. — טויבעלע, אמת, גיט אַ קרעכץ דערביי, ווייל זי ווייסט, אַז איך בין נעבעך אַ יתום. אָבער אין אַמעריקע, ווו מען קען נישט חנה די זיצערקע, און ווו מען ווייס נישט, אַז עס איז געווען אויף דער וועלט אַ בערל חקרן, דער מאמעס אַ ברודער, ווו מען ווייס נישט, אַז איך בין, וואָס מען רופט מיך: אַ משוגענער, אַ בטלן, אַ יתום און אפשר גאָר אַ חקרן אויך. (איך בין, דאַכט זיך, געראָטן אין פעטער אַריין), וואָס פאַר אַ רושם וואָלט דאָרט געמאַכט: בערל חנהציעס?!

עפּעס ווייס איך דאָ יאָ ווער איך בין? איך אַליין זאָג דאָך: אַ משוגענער, אַ בטלן... נו, דאָס בין איך!

בין איך דען נישט משוגע? וועלכער מענטש שטעלט זיך אַנידער

קלערן, ווער ער איז! אַ מענטש איז אַ מענטש! איך בין אַ מענטש און היים: בערל חנהציעס.. וואָלט איך געווען אַ הויז, וואָלט איך אפשר גע־היים: פּאָד־קאַרפּיעם, — אָן ארעסטאנט — וואָלט איך געהאַט אַ לאַטע אויף די אַקסל און אַ נומער... וואָלט מיין טאַטע, נישט די מאַמע, גע־ווען דער פאַרזאָרגער, דער „פרנסה־געבער", נישט דער בטלן, וואָלט איך געהייסן „בערל שמערלס". עס וואָלט אַפילו שווער געווען ארויסצוזאָגן: „בערל שמערלס", נאָר מען וואָלט שוין געמוזט! און אפשר וואָלט איך דעריבער ווייניקער געווען ביי מענטשן אין די מיילער — ווען מיין נאָמען זאָל זיך נישט אזוי גלאַטיק אראָפּקאָלערן פון דער צונג.

— אָבער, ווי איך וואָלט געהייסן — אַ מענטש בין איך...

אַ מענטש, נאָר אַ בטלן דערצו... מאַלע אַ מענטש בלייבט אַ יתום, נו, וויינט ער אין בית־המדרש? קראַנק בין איך עפּעס צו טון? אין שליחות גיין, האָלץ האַקן, אַ משרת ווערן און גיין אָנגעטאָן אַ בגד, נישט קרועה בלויה, עסן ברויט, ניט זיין ביז דרייסיק יאָר ישיבה־בחור, עס זאָל מיר פעלן צוויי טאָג אין דער וואָך און ארומדרייען זיך אַלץ און קלערן: ווער איך בין? !

איך וואָלט כאָטש געוווסט, ווער מיין קאַפּאָטע איז; אצינד, אסור אויב איך ווייס! — אַ שטיק בענדיט, אַ שטיק חיים, אַ שטיק יונה, דריי פּערטל פון מיסט! אַ מערכה, טייבעלע קען נייען, אַנישט וואָלט איך געווען אָדם נאַקעט.

— איז דען דאָס אַליין נישט קיין שגעון? אזא מין בטלנות, אזא מין בטלנות! גאָרנישט... שמערל, חיים, יונה... עס האָט אַ שיער וויפל בית־המדרשניקעס איך האָב איבערגעלעבט!... איינער איז שוין אַ סוחר, איינער — אַ טרעגער, איינער — אַ שענקער; אַ דאגה, איינער איז שוין אַן אלמן אַפילו, שמערל האָט שוין דאָס דריטע ווייב; נאָר אַלע האָבן קינ־דער, געשעפטן, עסקים; גוט, שלעכט, נאָר פאַרנומענע מענטשן, עסן נישט קיין טעג, זענען נישט קיין בטלנים... מענטשן! איך וויל אויך זיין אַ מענטש!

— וואָס הייסט אַ מענטש?

— ווי איך בין אַ ייד, איך בין קיין מענטש נישט!

— ווי איך בין אַ ייד, איך בין אַ ייד! אמת, איך בין אַ ייד, נאָר גאַנץ ציאַכנאָווקע זענען אויך יידן און זענען נישט איך! הלמאי, איך בין אַ מאַנספאַרשוין, (כאָטש אַ קלאָג צו מיין מאַנספאַרשוין, אַ וויטיק

צו אים!) נו... אַלע מענטשן, וואָס זענען נישט קיין נקבות, זענען מאַנס־פּאַרשוינען, הכלל, זענען אַלע בערל חנהציעס?

— ניין, ברודער בערל, נאָר דיך נישט! דו ביסט אַ מאַנספּאַרשוין, דו ביסט אַ ייד, אמת; נאָר נישט ד ו ביסט דער מאַנספּאַרשוין, נישט ד ו ביסט דער ייד!... דו ביסט עפּעס אַנדערש; דאָס אַלץ איז נאָר אַ צולאָג, צוגעגעבענע זאַכן; אָבער נישט דו אַליין..

— איך רייד מיר איין, אַז איך בין אַ בטלן, אַ משוגענער, אַ יתום, און אומגליקלעכער מאַנספּאַרשוין... נאָר בטלנים, משוגעים, יתומים זע־נען דאָ אַ סך, אפשר אַזוינע מאַנספּאַרשוינען ווי איך בין — וויניקער; נאָר דאָ איז, אַ דאגה, אפשר אין אַן אַנדערער שטאָט, אפשר אין אַמע־ריקע, נו, זענען אַלע איינס? חס־ושלום, יעדערער פאַר זיך!...

— נו, ווער־זשע בין איך, צו אַלדי שווארצע יאָר!

— עס האָט געמוזט אין מיר אַריין אַ דבוק, עס מוז עמעץ זיצן און קלערן איבער מיר, און מיר דאַכט זיך: איך אַליין קלער! אַ והא ראיה, ווען איך האָב כוח (אַ גאַנצע וואָך, אויסער מאָנטיק און דינסטיק) האָט יענער אויף מיר קיין שליטה נישט; קלער איך וויניקער! און באמת, די חקירה איז, אַז קיין שום מענטש אין דער וועלט קאָן נישט איבער־קלערן זיך אַליין! — ווי הייסט, איך וויל משיג זיין? איך וויל מיך אַרויסרייסן פון מיר אַרויס, אַוועקשטעלן זיך, אָדער אים אין אַ זייט, „ער" זאָל קוקן אויף מיר! איך־ער זאָל קוקן אויף ער־איך!...

כאַ, כאַ, כאַ! ווי הייסט! זאָל איך מיר נאָר באַרעכענען!... עפּעס ווערט מיר ווארעם אין קאָפּ!...

(ער לויפט צו צום כיור, גיסט זיך אָפּ מיט קאַלט וואַסער; שלעפּט אַרויס פון אונטערן אויוון אַ שמאַטע, און בינדט זיך שטייף אַרום דעם שטערן).

— אַצינד וועט עס גיין. נאָכאַמאָל!... איך וויל וויסן, ווער איך אַליין בין...

— ווו זאָל איך קוקן, אַראָפּ צי אַרויף? רעכטס — צי לינקס?... איך בין דאָך אין מ י ר. ווען איך, למשל, קריך אַרויף אויפן ארון־קודש, בין איך איינגאַנצן אויבן; איך וועל אונטן גאָרנישט איבערלאָזן. לאָמיך לויפן אין קעלער אַריין, וועל איך זיין איינגאַנצן אונטן... נו, ווי אַזוי קען איך קוקן אויף מיר! ?

— היכי דמי ? !

— וואָס דען זיצט אין מיר און קלערט פאַר מיר?

— און עפּעס זיצט דאָך פאַרט... האָ?...

— איך ווייס דאָך, אַז ווען עס זענען געלעגן ביי דער שמשטע אומגעצייילטע קיכלעך און איך האָב שוין דריי טעג קיין מאכל נישט גע־האַט אין מויל, האָב איך גאַנץ שטאַרק חשק געהאַט אַראָפּצושניפּן אַ קיכל... נאָר איך האָב געזאָגט: ניין! מען טאָר נישט! נישט מיין... דער־נאָך האָב איך געפונען טויזנט תירוצים... „די שמשטע האָט גענוג פאַר־דינט אָן מיר, זי מעג מיר געבן אַ צולאָג", „איך זאָל זי בעטן, וואָלט זי מיר אַליין געגעבן", „איך וועל איר מיט גאָטס הילף אַמאָל באַצאָלן"... נאָר איך האָב אַלץ געזאָגט: „ניין, מען טאָר נישט"... און עס איז געבליבן — נישט!... פריער איז עס געגאַנגען איינס נאָכן אַנדערן: מיר האָט זיך געדאַכט, אַ איך אַליין פרעג און איך אַליין ענטפער, נאָר דער־נאָך, שפּעטער אַביסל, כאָטש תוך כדי דבור, נאָר דערנאָך, איז עפּעס אַנדערש געוואָרן, עס איז געוואָרן צוזאַמען: יאָ און ניין, ניין און יאָ און ווייטער ניין! עס איז געוואָרן אַ מחלוקת, און נ י ש ט איז גע־וואָרן, נישט ווייל א י ך האָב נישט געוואָלט, אָדער דעם חשק פאַר־לאָרן; ניין, נאָר די האַנט האָט זיך נישט געקענט רירן; זי האָט נישט געוווסט וועמען צו פאָלגן... אַ והא ראיה, איך בין דערנאָך שטאַרק מיד געווען, טאַקע ווי נאָך אַ גרויסע מחלוקה, ווי נאָך אַ הייסן וויכוח מיט יונה לאַקש, וואָס וויל מיר אַלץ איינריידן, אַז דער גאון, ז"ל, זיצט אין גן־עדן מיט אַ פאַראַצטער באָרד, ווייל ער האָט נישט געהאַלטן פון חסידות!

— אַזאַ פערד!... נאָר מיד בין איך געווען; איך דערמאָן מיך גאַנץ זיכער! דאָס אייגענע איז געווען פורים, ווען איך האָב געטראָגן פון פּרץ פּיינהאַלץ, פון גביר, דעם רב, שלח־מנות. איך האָב געהאַט אַ פול מויל מיט וואַסער, די צונג איז מיר אַרומגעלאָפן אין מויל ווי משוגע, ווי איך לויף אַצינד אַרום אין בית־המדרש. די הענט האָבן מיר געציטערט; אַ שטיק טאָרט, מאַקאַראָנען, עפּעס נאָך עטלעכע מינים... איך נאַשער האָב געוואָלט, איך ערלעכער מאַן האָב נישט געוואָלט!...

— מען זאָגט: „יצר־טוב", זאָל זיין אַזוי! אָבער סיי־ווי־סיי בין איך דאָך נאָר אַ דירה, ווו עס וווינען צוויי שכנים, איינער הייסט: יצר־טוב, דער צווייטער — יצר־הרע. נישט אַזוי? ווייטער די מעשה מיט די נעמען... אָבער ווער זענען זיי? ווער בין איך?!

— איך בין אַ דירה, איך בין אי דער גוטער שכן, אי דער שלעכ־

טער שכן. אלץ איך, און דערצו וויל איך וויסן ווער איך בין?! כא, כא, כא! — שאַ! נעכטן ערשט, דער עולם האָט געלאַכט, וואָס איך בין געבליבן שטיין אויף אַן אָרט, אפשר א שעה! איך װ ו י י ס, וואָס איך בין געשטאַנען! איך האָב נישט געקענט גיין: מען האָט געהאַקט האַלץ אויפן שיל־הויף, האָב איך געוואָלט גיין פּרוון, צי איך קען א שייטהאָלץ צעהאַקן, צי קען איך אַרבעטן... איך האָב שוין אָנגעהויבן גיין; שטייען צוויי בענק: אין דער זייט א באַנק, אין יענער זייט א באַנק. דאָ דערציילט מען, אַז מען הייצט אין באָד, הייבט מיך אָן בייסן דאָס גאַנצע לייב און איך וויל צוגיין צום קעסטל, אַרויסשלעפּן דאָס בעזעמל און גיין אין באָד אַריין.. קעגנאיבער האָט זרח מלמד דערציילט יענקל קעצלען, אַז אין „בעל־עקדה״ איז דאָ אויף דער היינטיקער סדרה א פּלאַי־פּלאַימדיקער דרוש! וויל איך וויסן, וואָס זרח מלמד איז געפעלן, צולויפן צו דער מזרח־וואַנט און אַראָפּכאַפּן דאָס ספר... נו, בין איך טאַקע גע־שטאַנען! די פיס האָבן נישט געוווסט וועמען צו פאָלגן: צ י ד ע ם בערל חנציעס, וואָס וויל גיין האָלץ האַקן, צי ד ע ם בערל חנהציעס, וואָס וויל גיין אין באָד אַריין, ווייל עס בייסט אים, צי דעם בערל חנה־ציעס, וואָס וויל וויסן, וואָס זרח מלמד איז געפעלן!... איך בין טאַקע אַזוי לאַנג געשטאַנען, ביז איך האָב מיך דערמאָנט, אַז איך האָב נאָך קיין מנחה נישט געדאַוונט!

— נו, על כן? וווינען אין מיר שוין פיר פאַרשוין! א האָלץ־העקער, א בעל־עקדהניק, א בעדער און דער לעצטער — א מנחה־דאַוונער, וועל־כער האָט אַלע אַרונטערגעיאָגט הינטערן אויוון, זיי זאָלן קיין פּיפּס נישט געבן, נאָר ע ר האָט צו שאַפן, און די פיס מוזן אים פאָלגן. א והא ראיה, בין איך טאַקע צוגעגאַנגען צו דער וואַנט און האָב געדאַוונט!

א שטיקל אמת שטעקט דערינען... וואָרים זיי זענען נישט פאַרלוירן געוואָרן; זיי האָבן זיך נאָר באַהאַלטן אונטערן אויוון, זיי האָבן פון דאָרטן אַרויסגעקוקט... זיי האָבן געוווּנקען צו מיר, און האָבן מיך מבטל געווען! אינמיטן שמונה־עשרה האָב איך אַלץ אין זינען געהאַט: האָלץ־האַקן, שמייסן זיך אויף דער העכסטער באַנק אין באָד, און דעם בעל־עקדהס דרשות אויך!...

— נו, א כלל? וואָס העלפט דער יצר־טוב מיטן יצר־הרע, אַז איך בין אַמאָל דריי, און אַמאָל פיר!

— אָט אצינד פיל איך, אַז „איך״ אליין בין עפּעס א גאָרנישט!

איך אליין וואָלט גאָרנישט געלעבט. איך אליין, ווען איך לעב אפילו, וואָלט איך מיך אינדערפרי אפילו פון דער באנק נישט אויפגעהויבן, איך וואָלט געלעגן ווי א גולם עד סוף כל הדורות... איך בין טאקע א גולם, א י ך האָב גאָר קיין נשמה נישט; וואָס דען? אלץ ארום לעבט, אלץ ארום האָט נשמות, די נשמות זייערע לאָזן ארויס פון זיך אזוינע לאַנגע, דינע, שפּי־ציקע פעדימלעך, אזוינע שטראַלן, און זיי כאַפּן זיך און ציפּען זיך אין מיר, קריכן אין מיר אריין, רירן מיך, שטעלן מיך אויף די פיס, הייסן מיך גיין, טון, לויפן... אָבער איך אליין בין גאָרנישט!

ווער דען פאַרט קלערט? האָ? ווער איצט אין מיר און קלערט? ווייטער א פרעמדער? נ י ש ט איך?

— נו, זאָל זיין א פרעמדער! ווער איז ער? ווי קומט ער צו מ י ר ? צי בין איך א שטייג און ער — א פייגעלע?... דוד המלך, עליו השלום, זאָגט: יונתי, הייסט עם מיין טייבעלע! — ווייל דאָס ט יי ב ע ל ע האָלץ־האַקן, אין באָד אריין גיין, אראָפּגנבענען פון שלוח מנות, אוועקשניפּן א קיכל ביי דער שמשטע, און תוך כדי דבור זען דעם בעל־עקדהס דרשה?... פו, טייבעלע, נישט שיין! ביסטו עס, מעגסטו זיך שעמען!

— כאַ! כאַ! כאַ! בערל חנהציעס איז א טייבעלע, א פייגעלע, בערל חנהציעס האָט א קליין בּיסקעלע מיט פליגעלעך, בערל חנהציעס וועט אמאָל ארויספליען פון דער שטייג...

— נו, בערל חנהציעס, דעמאָלט וועסטו אויך קלערן ווער דו ביסט? אויך זיין יתום, אויך זיין בטלן, אויך זיין משוגע?

אוודאי! ווער דען? די שטייג איז משוגע? די שטייג איז א יתום?

— רבונו של־עולם! ווער בין איך פאַרט?

.2

עס קומט אין בית־המדרש אריין וואָלף סוחר.

בערל חנהציעס דערזעט אים, און אנטלויפט אין א זייט. וואָלף סוחר וואשט די הענט, ווישט אָפּ אין דער פּאָלע, נעמט ארויס פון דער שאנק א ספר און זעצט זיך אריינקוקן. בערל חנהציעס לאָזט פון אים קיין אויג נישט אראָפּ...

— ווער איז ער? פרעגט ער זיך און ענטפערט זיך באלד:

— וואָלף סוחר! ער גיט זיך דערביי א שטאַרקן קניפּ אין באַק אריין...

— בהמה! חמור! וואָלף סוחר איז אזוי ווי בערל חנהציעס! אזוי הייסט ער; נאָר ווער איז ער?... צי איז ער איינער, צוויי, צי דריי? וויפל פייגעלעך פישטשען אין זיין שטיג, פארשטייסטו, וויאַטעק!?

ער האָט זיך נאָך שטייפער צוגעצויגן דעם קאָפּ.

— לאָמיך קלערן...

— אצינד איז ער איינער, איין וואָלף סוחר... ער זיצט און לערנט! פארטיפט, ער זעט מיך נישט. ער לערנט אוודאי נדרים, זיין פרק, מער קען ער נישט... אצינד איז א קונח קונם קונס... אצינד איז ער א „לשון שבדו חכמים", אצינד ווייס איך וואָס ער איז, א פּרק נדרים... דערנאָך? דערנאָך וועט וואָלף סוחר אראָפּגיין אין גאס אריין, וועגן תבואה אויף א פאלשער וואָג, אָפּנארן גאנץ קרוינפּוילן און אהיימגיין גערבן דער ווייב, דער אָרעמער, דערשלאָגענער טויבע, צוועלף פּעטש מיט פיר דזאָך! זעסט דאָס לעמעלע, בערל חנהציעס! זעסט דאָס שעפּעלע, זעסט ווי עס קנייטשט איין דעם שטערן, זעסט די פרומע אייגעלעך, זעסט, זעסט! און דו שוטה, דו בערל חנהציעס, דו חמור, ווילסט מיר איינריידן, אז דאָס איז דער אייגענער גנב פון גאס, דער אייגענער רוצח פונדערהיים? ניין, בערל חנה־ציעס! מיר וועסטו דאָס נישט איינרעדן! ניין, ניין! — נישט אזוי קוקט א גנב, נישט אזוי זעט אויס א רוצח!... שוטה!...

— איך זאָג דיר, בערל חנהציעס, אז עס זענען דאָ דריי וואָלף סוחרס... איינער איז א לעמעלע, א פרום לעמעלע, וואָס זיצט און לערנט נדרים און וועט אויף יענער וועלט אויך לערנען נדרים, און טאקע מיטן רבונו של־עולמס פירוש... דער צווייטער — איז א גנב און וועט דאָרטן אויך כאפּן פון די טעלער; דער דריטער איז א רוצח, וואָס הרגעט דאָס ווייב מכות רצח...

— א רחמנות אויף איר!... עס שנייט מיך ביים הארץ, אָפּט חלומט זי זיך מיר... זי בעט מיך אמאָל, ביינאכט אין שלאָף, איך זאָל איר העלפן... דאָס הייסט: זי בעט נישט מיטן מויל, זי רעדט נישט, חו"ש, א יידישע טאָכטער רעדט נישט מיט א מאנספּארשוין... נאָר זי קוקט אויף מיר מיט אזא... מיט עפּעס אזא... מין קוק...

— רבונו של עולם! קוקן מעג זי דאָך! ז י מ ע ג קוקן אויף א מאנספּארשוין!...

— כא, כא, כא! איך א מאנספּארשוין... וואָלף סוחר איז א מאנס־פּארשוין, פוילן זאָל ער, וואָלף סוחר! איך בין אים א שונא אויפן לעבן.

איך האָב ביי אים א טאָג; נאָר א שונא בין איך אים! שנאת חנם טאקע, נאָר א שונא... איך וואָלט אים געשטאָכן! יאָ;... נאָר נישט דעם וואָלף סוחר, וואָס זיצט און לערנט, אפילו דעם גנב נישט, נאָר דעם רוצח! אים וואָלט איך געשטאָכן... איך אליין קען נישט, איך אליין האָב נישט צו שאפן, איך בין נאָר א שטיגל... איך האָב אפילו א קניפּיק, א שארפן קניפּיק, גאָר א שארפן, מען קען מיט אים נעגל שניידן, א קאָפּ גאָלן...

— איך מאך מיר אפילו קיין לאמטערן נישט, ווייל עס איז מיר א שאָד דער קניפּיק, ער זאָל נישט שטומפּיק ווערן...

דאָך איך אליין קען נישט... מען דאַרף, עס זאָל מיך עמעץ הייסן עפּעס א בת־קול, עפּעס איינער, אפילו זרח מלמד! זאָל ער אליין מיך הייסן! ווער שמועסט ווען זי זאָגט מיר, אזוי שטיל, ביינאכט אין חלום; נאָר זי וועט נישט זאָגן, א יידישע טאָכטער וועט נישט זאָגן. חס־ושלום! איך וואָלט זי פיינט געהאט, זי זאָל מיט מיר ריידן.

— אזוי איז בעסער, קוקן זאָל זי, און שטענדיק, און א גאנצע נאכט; ביי־טאָג קען נאָך עמעץ דערזען, חס־ושלום! עס איז גענוג יעדע נאכט...

— אָ! ווי שיין וואָלט עס געווען! איך וואָלט ארויסגענומען דעם קניפּיק, איבערגעגאנגען די כאַליאווע, איינמאָל, צוויי מאָל, דריי מאָל, און בוך!...

כא, כא, כא! עס וואָלטן ארויסגעלאָפן גערדערים און גערערימלעך. כא, כא, כא! און בלוט, רויט בלוט... כא, כא, כא!

— ניין. וואָלף סוחר, נדרים־לערנער, נישט דיך מיין איך! יענעם יענעם, דעם רוצח... נאָר נישט דיך!

— הערסט, בערל־חנהציעס, ווען דו ביסט א מענטש, ווען דו ביסט נישט קיין יתום, קיין בטלן, קיין משוגענער, קיין חקרן, וואָלט שוין אלץ גוט געווען... טייבעלע וואָלט אפילו געוויינט, זי וואָלט דאָך געוואָרן אן אלמנה, נאָר איך וואָלט איר אין חלום געזאָגט: טייבעלע, גענוג דו האָסט צוויי מאנען, איינער גנבעט, דער צווייטער זיצט און לערנט, וואָס טויג דער דריטער, ווילסט דווקא דריי? דווקא מען זאָל דיך, טייבעלע, שלאָגן. דווקא דו זאָלסט וויינען גאנצע טעג און גאנצע נעכט...

— און אפשר איז ער פּאָרט נאָר איינער?...

— בערל חנהציעס! דריי זענען זיי, לאָמיר זיך וועטן. קום אמישנע,

ווייל ער זיצט דאָ און לערנט, קום אין גאס אריין, וועסטו זען, ווי יענער גנבעט דערווייל אין גאס... דערנאָך ווי ער שלאָגט, קום! וועסט זען!...

ער הויבט זיך אויף, לויפט אויף די נעגל צו דער טיר, שלעפט ארויס דעם שליסל און פארמאכט פון יענער זייט...

3.

ער קומט צוריק, בלאס און אין כעס...

— זיי האָבן זיך באהאלטן, די גנבים! וואָס האָבן זיי צו טון? עס איז היינט נישט קיין טאָרג! עפּעס א יום־טוב, עס הענגען פענער, מען קען נישט גנבענען... טייבעלע איז נישט אינדערהיים... זי האָט געמוזט גיין צו א שכנה. די טיר איז צו... זיי האָבן זיך אפשר בײדע באהאלטן! איך האָב ארײנגעקוקט דורכן פענצטער. אונטערן בעט, האָט זיך מיר געדאכט, רירט זיך עפּעס, אויף דער פּאָדלאָגע האָט זיך דער שאָטן געהוידעט, געוואָרפן, געצאפּלט! א קשיא אויף א מעשה, ער זיצט דאָ און לערנט, און זיי ליגן אונטער די בעטן... וו דען זאָלן זיי ליגן! —

— און וואָלף סוחר, דער תם, דער נדרים־לערנער האָט אפילו נישט געהערט, אז איך האָב אויף און צוגעשלאָסן די טיר! ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען!

— און אפשר לערנט ער גאָרנישט? אפשר זיצט דאָ דער גנב און וויל אָפּנארן מיך מיטן רבונו של עולם?

— וואָלף! רופט ער אים פּלוצלינג.

— וואָס איז?

— גאָרנישט!

— בטלן! —

אין א מינוט שפּעטער.

— וואָלף!

— וואָס איז?

— איך האָב א קניפּל!

—וויל דיר!

— ווילסט זען?

— ניין!

— דארף מען נישט!

אין א פּאָר מינוט ארום,

— וואָלף!
— וואָס?
— דו לערנסט, צי דו מאַכסט נאָר אזוי?
— וואָס גייט עס דיך אָן?
— איך דאַרף נייטיק צו וויסן, כ'לעבן, נייטיק!...
— שטיל, משוגע!
אין נאָך א פּאָר מינוט:
— וואָלף!
— וואָס איז?
— וויפל ביסטו?
וואָלף סוחר ווערט בייז, מאַכט צו די גמרא און גייט ארויס פון בית־המדרש; בערל חנהציעס בלייבט אליין.
— צי האָב איך גערעדט מיט וואָלפן? און וואָס האָב איך מיט אים אזוינס גערעדט? וואָס איז ער אַנטלאָפן? ווי בין איך ארויסגעגאַנגען? הא? וואָס טוט ביי מיר אין האַנט דאָס קניפּיקל?
ער ווונדערט זיך שטאַרק, און נאָך מער, בפרט אז ער דערזעט, אז ער האָט זיך דורכגעשניטן די כאַלעווע. ער ווערט בייז.
— בערל בטלן! דו אליין האָסט צעשניטן דיין כאַלעווע! דו האָסט אַנדערע כאַלעוועס? טייבעלע וועט דיר וו יי ט ע ר שענקען א פּאָר שטיוול? זי האָט ווייניק געליזט פאַר יענע שטיוול! זעסטו, בטלן, זעסטו, משוגע, זעסט, עס איז עמעץ אין דיר און נישט דו! זעסט?
— לאָמיך נאָר אליין זען, ווי דו זעכט אויס, חמור, וואָס לאָזט זיך די שטיוול צעשניידן! לאָמיך דיך אָנקוקן, בטלן!
ער לויפט צום כיור, כאַפּט די שמאַטע אראָפּ פון קאָפּ און הייבט אָן רייבן און פּוצן דאָס מעש.
— איך זע דיך שוין אביסל, בטלן, — וואַרט, וואַרט, איך וועל דיך נאָך בעסער זען. איך וועל דיין גאַנץ טרפה פּרצוף זען, דיין חמור־קאָפּ!...
ער לאָזט זיך אראָפּ אויף דער קני און רייבט מיטן גאַנצן כוח. ער בלייבט דאָך פּלוצלינג שטיין.
— ווער פּוצט דעם כיור? ווער? איך? איך האָב כוח? איך האָב דען היינט געגעסן, נעכטן געגעסן? וואָס איז היינט? דינסטיק! מאָנטיק און דינסטיק האָב איך דאָך נישט קיין טעג. ווער רייבט? !
ער האָט זיך צוריקגעכאַפּט צו דער ארבעט.

— זאָל רייבן ווער עס וויל, איך, צי דער פויגל, צי די טויב, דער יצר־הרע, צי דער יצר־טוב, נאָר דיין בטלניש טרפה פּרצוף מוז איך זען! באַלד, באַלד! און אויף אַמאָל!

ער פאַרמאַכט די אויגן און רייבט ווייטער א ווײַלע מיט כּוח. דער־נאָך עפנט ער די אויגן און דערזעט זיך.

— כאַ, כאַ, כאַ! אַזוי זע איך אויס, א מת, א ריינער מת! צו נעמען אויף דער טהרה־ברעט, צו לייגן שערבלעך אויף די אויגן!

— זעסט, טײַבעלע, ווי איך זע אויס! זעסט! און אַזוי זע איך אויס, ווען דו דערלאַנגסט מיר אַלע מאָל א שטיקל ברויט... א נישט, ווי וואָלט איך נאָך אויסגעזען? —

ער פאַרטראַכט זיך, און דערמאָנט זיך ווייטער.

— א מת! דאָס בין איך, יאָ, יאָ! דאָס איז בערל בטלן, בערל יתום, בערל משוגע! אָט דאָס! דאָס! און ווער בין איך פאָרט?

ער קוקט אויפן כיור און קוקט אויף זיך.

דאָרטן זעט מען נישט די צעריסענע כאַלעוועס! וווּנדערט ער זיך און ווערט בייז.

— א מכה דיר! — שרייט ער פלוצלינג אויס — א מכה דיר, דו כיור־מענטש! דו דאַרפסט אויך האָבן צעריסענע כאַלעוועס! אַז איך האָב דאַרפסטו אויך האָבן!

ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזן מער אויף דער פּאָדלאָגע, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף דער ערד און אַריינגעשטופּט די פיס אין כיור.

— איך זע נישט, נאָר דו האָסט, דו האָסט צעריסענע כאַלעוועס! זעסט!... אויפצוהויבן זיך איז אים שוין שווער. עס האָט זיך אים גע־דאַכט, אַז דער מענטש אינעם כיור האַלט אים צו בײַ די פיס; ער האָט זיי דאָך אָפּגעריסן, אויפגעהויבן זיך, אַביסל פאַרוווּנדערט, אַביסל דערשראָקן.

— כיור־מענטש! בטלן! האָט ער זיך געריי׳צט און פאָרט מורא גע־האַט צו קוקן אין כיור אַריין. ער איז צוגעלאָפן צום אויוון, אָנגענומען אויף די הענט קאַלך און פאַרשמירט דעם כיור.

— ליג דאָרט אין דער קרענק, קוק נישט אַרויס!

דער קאָפּ האָט אים אָנגעהויבן שטאַרק ווי טון און די פיס האָבן אים געבראָכן, ער האָט זיך ווייטער פאַרטראַכט.

לאָמיך נאָר עפּעס דערמאָנען...

— אצינד טוט מיר ווי דער קאָפּ... אַז דער רוצח שלאָגט טייבעלען, טוט מיר ווי דאָס הארץ... עס ברעכן מיר די פיס. אז איך גיב מיר א קניפּ אין באק, פלאמט מיר די באק, ווייל איך האָב א באק, איך האָב הענט און פיס, איך האָב א קאָפּ מיט א הארץ און האָב אפשר א נשמה אויך — אלץ האָב איך, נאָר וואָס בין איך אליין? נישט די באק, די פיס, נישט דאָס הארץ, נישט דער קאָפּ, נישט די נשמה. וואָס דען? גאָרנישט...

— איך זאָל מיך קענען מאבד עצמו לדעת זיין, און אליין זען וואָס עס וועט זיין, וואָס עס וועט בלייבן, אז עס וועט אוועקפאלן דער קאָפּ, די הענט, די פיס, די בעק, די צעריסענע כאָלעוועס... דעמאָלט וואָלט איך אפשר עפּעס געוווּסט? צי וואָלט נישט א יושר געווען צו פּרוּוון...

— ווען זי זאָל נאָר הייסן! אפשר וואָלט איך עס ביי אים געפּרוּווט.

דער כעלמער מלמד

„אמאָל איז די וועלט אזוי פארפלייצט געוואָרן מיט תאוות" — דערציילט שכנא פאר א גאנצן רעדל יידן אין בית־המדרש — אז מען האָט מורא געקריגן, דער רבונו של עולם זאָל נישט, כביכול, פארגעסן פאר גרויס גרימצאָרן די שבועה און נישט עפענען די טויערן פון הימל און ברענגען א מבול, גאָר אָן נחן און אָן דער תיבה. עס איז, רחמנא ליצלן, געווען באו מים עד נפש — ווי זאָגט ער, ביז אהער! עס איז אזוי ווייט געקומען, ביז די למ"ד וא"ו צדיקים האָבן מורא געקריגן פאר זיך אליין און זענען זיך צוזאמענגעקומען אויף אן אסיפה קיין בראט־קעוו. זיי זענען געזעסן און האָבן געקלערט זיבן טעג און זיבן נעכט; עס איז שוין ביי זיי געווען א סברא, מען זאָל מאַכן כלו חייב, זאָל משיח קומען, וועט נעמען אַן עק. ס'איז אָבער אינמיטן געווען אַ פראָסטער ייד, א וואסער־טרעגער, ער האָט זיך איינגעשפּארט: ניין און ניין. ס'איז אראָפּ־געקומען א בת־קול, דער מלאך גבריאל האָט זיך באַוויזן, מען האָט געזאָגט, אז מען וויל אזוי אויפן הימל, אין די עולמות העליונים; אונדזער וואסער־טרעגער קוקט נישט אויף די אלע זאכן, ער וויל נישט קיין עבירה טון! מען האָט זיך אזוי לאנג געאמפּערט, ביז עס איז געבליבן, מען זאָל צורעכטמאכן דעם יצר־הרע.

אלע למ"ד וא"ו צדיקים זענען געווען פּראָסטע אָרעמע יידן; א חוץ וואסער־טרעגער זענען נאָך געווען שוסטער, האָלץ־העקער, שטיינער־קלאַ־פּער וכדומה. נאָר איינער פון זיי האָט פונקט פאר א קורצער צייט אָפּגע־נומען א גרויסע ירושה פון א מומען, וואָס איז געשטאָרבן אין אַלכסנדריא של מצרים, און ער האָט נאָך קיין צייט נישט געהאט נכשל צו ווערן אינעם גאָלדענעם עגל. אָט פאר זיין געלט האָט מען אראָפּגעבראכט, און טאקע פון מצרים, א סרים.

מען האָט אראָפּגעבראכט א סרים, מען האָט אים פארשטעלט פאר א גוטן יידן, מיט באָרד און פאות, מיט א קאפּטאן מיט סטראָקעס, שיך

און זאָקן, מיט אַן אָפּן האַרץ און מען האָט זיך אָנגעהויבן רייצן מיטן יצר־הרע: אָט דאָ, ביי דעם צדיק, ווייז דיין גבורה!

דער יצר־הרע איז געקומען; וואָס זאָל ער וויסן? ער זעט א ייד מיט באָרד און פאות און צעלאַכט זיך אויף א קול: כאַ, כאַ, כאַ! א גרויסע זאַך ארויסצעבערענגען צו אַן עבירה.

אים איז גאָרנישט איינגעפאַלן, אז דאָס איז א סרים. ער זעצט זיך לעבן אים אנידער, הייבט זיך אָן מיט אים צו ווערטלען, ריידן אביסל חנופה, חכמהלעך, עזותקייט, נבול־פה; דער סרים אָבער פאַרשטייט נישט קיין וואָרט און גיט אפילו נישט קיין שמייכל. דער יצר־הרע איז אַזש היי־זעריק געוואָרן: דאָס ערשטע מאָל טרעפט זיך אים אַזויפיל ארבעט ביי א גוטן יידן! ער גיט א פייף: רחמנא ליצלן! עס באַווייזן זיך אַלערליי נשים: גבאיטעס, פּראָסטע ווייבער, יונגע ווייבלעך און אזוי נקבות. זיי קומען אָן פאָרלעכווייז, ווי די עופות טמאים אין נחס תיבה אריין, אָנגעטון אויף פאַרשיידענע אופנים: מיט קרינאָלינעס, אָן קרינאָלינעס, פאַרהאָנ־גענע, פאַרשטעלטע, האַלב־נאַקעטע, און מיט פאַרשידענע מדות: לאַכנ־דיקע, וויינענדיקע, שעלטנדיקע, שרייענדיקע — אָבער עס העלפט ווי אַן ארבעס אין דער וואַנט! א טייך מיט שוויים האָט שוין דער יצר־הרע באַגאָסן, ער איז אזוי מיד געוואָרן, גלייך ער וואָלט א גאַנצע וואָך האָלץ געהאַקט. און דער סרים רירט זיך אַלץ נישט! דער יצר־הרע גיט נאָך א פייף און ברענגט ארויף ר ח ב ־ ה ז ו נ ה — עס גייט נישט, כאָטש צע־רייס זיך! „איך וועל נאָך מאַכן די לעצטע פּראָבע — זאָגט דער יצר־הרע — מאַסאַזש! איך וועל נאָך פּרווון אים אביסל איינרייבן!" ער כאַפּט דעם סרים און קנייטשט אים, בייגט אים, רייבט אים און גלעט אים. ווער, וואָס? דער יצר־הרע האָט אזוי לאַנג אומזיסט געאַרבעט איבערן סרים, ביז ער האָט אָנגעהויבן סאָפּען ווי א גאַנז; עס האָבן אים געבראָכן הענט און פיס און האָט פּלוצלינג אָנגעהויבן צו חלשן.

די למד־וא"ו צדיקים האָבן נאָר דערויף ארויסגעקוקט. זיי האָבן גענומען דעם יצר־הרע, געבונדן מיט דרייסיק בינטלעך כפול־שמונה ציצית, געקוילעט מיט א מוהל־מעסער, אריינגעוואָרפן אין א הייסן באַק־אויוון און פאַרברענט אויף קויל. נאָך דעם האָבן זיי גענומען דאָס אש, און, אז עס איז געוואָרן א שטאַרקער שטורעם־ווינט, האָבן זיי עס פאַרשפּרייט און צעזייט אויף די פיר ווינקלען פון דער וועלט.

אין הימל איז געוואָרן א גרויסע שמחה, אויף דער ערד א גוט יאָר;

אַ לעבן ווי אונטער דער זון: די אומות העולם האָבן אויפגעהערט צו האַלטן מלחמה; מאַן און ווייב האָבן זיך נישט געקריגט און די קאָטשערעס מיט די לאָפּעטעס האָט מען גאָר באַנוצט צו חלה באַקן; אַלע מלכים האָבן אהיים געלאָזט דאָס חייל, די ביקסן האָט מען אוועקגעשענקט קליינע קינדער אויף ל״ג בעומר, און די האַרמאַטן האָט מען גענומען אין די דערפער אריין און געשטעלט פאַר סטראַשאַקעס אויף די פעלדער. דערמאָלט האָט מען געמעגט טייטלען מיט די פינגער אויף יעדער האַרמאַט, לאַכן און חוזק מאַכן, וויפל עס וועט אריין. עס איז געווען אויף דער וועלט שלום ושלוה, לעבעדיק, פריילעך.

עס וואָלט אַלץ גוט געווען, נאָר די חופּה־שטאַנגען, אַזוי ווי זיי זענען געשטאַנען אין שיל אין אַ ווינקעלע, אַזוי האָט זיי קיינער נישט גערירט. אַלע מאַנסבילן זענען געוואָרן פּרושים, אַלע ווייבער גבאיטעס און צנועות — אַ גאַנץ יאָר ימי הגבלה! רבנים, שמשים, חזנים, שדכנים און קלעזמער זענען אַרומגעגאַנגען פּוסט־און־פּאַס: אוים חתונה־הוצאות, אוים חתונה־קליידער, אוים נדן, אוים חופּות — הכלל, נאָר מען זיצט און מען לערנט!

די וועלט האָט זיך פאַרזאָרגט: סטייטש? שטאַרבן שטאַרבט מען און קיינער ווערט נישט געבאָרן! עס איז אַזוינס נאָך נישט געהערט געוואָרן! — און גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט געווען, ווען נישט דער כּ ע ל מ ע ר י מ ל מ ד!

אָט הערט אוים אַ מעשה:

נאָך פאַר די למד־וא״ו צדיקימס אסיפה האָט אַ כּ ע ל מ ע ר מ ל מ ד דערפילט, אַז דער יצר־הרע דלובעט אים שטאַרק דעם מוח... ער האָט אים געשלעפּט אין בית־המדרש אריין — אָך איז מיר! — ער גייט מיט; ער איז מיט אים געפאָרן צו אַ גוטן ייִד, מהיכא־תיתי, ער פאָרט גאַנץ גערן; ער גייט מיט אים אין מקווה אריין, דער ימח־שמוניק האַלט צו די נאָז — נאָר גיין גייט ער. דער מלמד האָט געזען, אַז עס איז שלעכט, ער קען פאַרלירן דאָס מלמדות, האָט ער זיך מישב געווען און איז אַנטלאָפן העט, העט אין וואַלד אריין...

זיבן יאָר איז ער געווען אין וואַלד, געשלאָפן אויף דער גאָלער ערד, געגעסן פוילע וואָרצל און געזאָגט תהלים מיט זוהר. ער איז אַזוי אויסגעדאַרט געוואָרן, אַז מען האָט אים געקענט דורכציען דורך אַן אויערל פון

א נאָדל, און אזוי דורכזיכטיק, אז מען האָט אים גאָרנישט געזען. ער איז פּראָסט געוואָרן א רואה ואינו נראה, איר פארשטייט?

אז ער איז געקומען צו דער מדרגה, האָט ער זיך אויפגעהויבן צו־ריק צו גיין אין ישוב אריין; אים האָט זיך געדוכט, אז אצינד איז ער שוין אויף אייביק באפרייט פונעם יצר־הרע, אז ער מעג שוין פאָרן אהיים.

נאָר קוים איז ער ארויס פונעם וואלד — כאפּט זיך אויף פלוצים א שטורעמווינט, און קערט איבער וועלטן! דאָס איז געווען פונקט דער־מאָלט, ווען די למד־וא"ו צדיקים האָבן צעשפּרייט דעם יצר־הרעס אש אויף אלע פיר עקן פון דער וועלט. און עס האָט אים, נישט פאר אייך געדאכט, אריינגעפּרושעט א שטויב אש אינעם לינקן אויג. א שיינע מעשה! דאָס לינקע אויג האָט אָנגעהויבן צו זען אזוינע זאכן, וואָס, רחמנא ליצלן, מען זעט עס נישט אויף דער גאנצער וועלט. פונעם לינקן אויג האָט זיך באלד אָנגעשטעקט דאָס רעכטע אויג, באלד איז עס אים געקראָכן אין מוח, נאָך דעם אין הארצן אריין; איך וועל אייך נישט לאנג ברייען — דער כ ע ל מ ע ר מ ל מ ד איז געוואָרן פול מיט יצר־הרע, און אז ער איז געקומען צוריק אין ישוב אריין, האָט ער, וואָס טויג אייך מעשות, צוריק אָנגעשטעקט די גאנצע וועלט.

מיין זיידע, עליו השלום, וואָס האָט מיר דערציילט די מעשה, פלעגט אלץ זאָגן, אז ווען נישט דער כ ע ל מ ע ר מ ל מ ד , וואָלטן מיר שוין לאנג נישט געווען אויף דער וועלט! און ווען ער, דער זיידע, עליו־השלום, האָט געזען א חתונה, א ברית, אָדער א פּדיון הבן, פלעגט ער אלץ זאָגן: „דאָס איז דעם כ ע ל מ ע ר מ ל מ ד ס מלאכה; אין יעדן פון אונדז שטעקט א שטיק כעלמער מלמד!..." —

ע ל נ ט

סענדער האָט געהאט זעקס ווייבער און וויל דאָס זיבעטע!

דאָס ערשטע ווייב זיינע געדענקט ער קוים. זיין פאָטער, עליו השלום, ר׳ פתחיה, האָט אים אַמאָל אַהיימגעבראַכט אַ זיי־גערל דערנאָך האָט מען אים אָנגעטון אַ פוטער מיט אַ שטריימל, דערנאָך האָט ער געגעסן אַ גאָלדענע יויך!... ער קען זיך נישט דערמאָנען, ווי דאָס ווייבל האָט אויסגעזען; ער געדענקט אַ קלייד מיט אַ זילבערנעם פּאַס, אַ שטערנטיכל, אַ פּאָר אויערינגלעך, קיין פּנים נישט; זי האָט דאָך געמוזט האָבן אַ פּנים!

פאַר דאָס געדענקט ער, אַז פאַר דער חתונה, אַ חודש, העכסטנס צוויי, איז ער געוואָרן בר־מצווה, דעמאָלט האָט דער פאָטער, אַ בעלזער חסיד, גענומען ביי אים פאַרן גאַנצן עולם האַנט־תקיעת־כּף, אַז ער וועט זיך נישט אויסלערנען קיין פרעמדע מינהגים ביים שווער אין הויז, נישט גיין אין שווערס דרך, נישט ווערן קיין קאָצקער, קיין מאָל נישט עובר זיין זמן קריאת־שמע, און יאָר ביי יאָר עולה רגל זיין קיין בעלז.

דער שטאָטישער רב, אויך אַ בעלזער, האָט אים געגעבן אַ קניפּ אין בעקל פאַר דער דרשה. דערביי האָט ער אים געזאָגט, אַז תורה אליין איז נישט מציל מדינו של גיהנום, אַ והא ראיה — דער גאון, ער איז דאָך גע־ווען אַ למדן מופלג, טאַקע אַ גאון, און איז היינט פאָרט אין אַ קליינער מדרגה... ער זיצט אין פעדערהויז פון גן־עדן איבער אַ ש״ס גמרא און לערנט, און דאָס האַרץ טוט אים ווי זעענדיק, ווי פּראָסטע מענטשן, וואָס קענען קוים עברי, שפּרינגען איבער׳ן אַריבער גלייך אין גן־עדן; וואָרעם, באמת, זאָגט ער, דער עיקר איז כוונה און אמונה... אמונה, זאָגט ער, אין זיין ליבן נאָמען, און נאָך מער — אמונה אין דעם ייד, וואָס...

וואָס... געדענקט ער שוין נישט, נאָר עס איז אויסגעקומען, אַז עס איז שוין גלייכער צו עסן טריפות ונבלות איידער צו פאָרן קיין קאָצק. גלייכער צו זיין אַ כלב, אַן אפּיקורס, איידער דעם בעלזער און גאָט ברוך

הוא להכעים, טאָג אויף טאָג עובר צו זיין זמן קריאת שמע, און אזוי ווייטער...

און באלד נאָך דער חתונה האָט זיך אָנגעהויבן דאָס גהינום!... ער איז שיר־נישט געשטאָרבן פאר הונגער; ער פלעגט אָפּראַווען אכט אינדערפרי און עסן גייט מען צוויי ביינאכט, ווען ער איז שוין געלעגן און געשנאָרכט ערגעץ אויף א באנק...

ער האָט אָנגעהויבן גנבענען עסן, אויסטרינקען, מיט דער הילף פון א שטרוי, די מילך, ארויסכאפּן פלייש פון טאָפּ; גנבענען געלט און קויפן עסן. דער שווער האָט אָנגעהויבן פּאטשן, די שוויגער — צו שאָקלען אי־בער אים מיט א קאָציובע, מיטן בעזים, מיט וואָס זי האָט געקריגן אין דער האנט אריין, ביז ער האָט זיך איינמאָל מישב געווען און איז ביי־נאכט אנטלאָפן...

מען האָט אים געכאפּט.

— דו שייגאַץ, שרייט דער שווער, א ווייב גייט צו קינד — אנטלויפט מען.

ער האָט זיך קוים געגלויבט! סטייטש?

צום דריטן טאָג איז דאָס ווייבל, נעבעך, געשטאָרבן אין קימפּעט. עס האָט אים שטארק וויי געטון; דאָך איידער ער האָט צייט געהאט זיך אויסצעוויינען, האָט אים דער שווער אראָפּגעכאפּט דעם ספּאָדעק, אויס־געטון דאָס זייגערל, אָפּגעצויגן, די יופּיצע און געגעבן א טאָלעץ ארויס אז ער האָט אזש די ציין געקליבן.

ער געדענקט שוין נישט אפילו, ווי אזוי ער איז אהיימגעקומען. באַ־הילפיק זענען אים געווען בעלזער חסידים. דעמאָלט איז ער אלט געווען 14 יאָר. געזעסן איז ער שוין ביז 16. אין די צוויי יאָר האָט דער פאָטער פארלאָזט אלע געשעפטן (ער איז געווען א תבואה־מעקלער) און אלץ גע־האט דין־תורות מיטן מחותן. געלעבט האָט מען פון דער מאמעס שטעל. דער פאָטער האָט זיך געריכט פונעם „קאָצקער חזיר" אלע האָר אויסרייסן! און האָט אלע מאָל גענומען אויף הוצאות, אויף אנדערע טוענים, אנדערע רבנים. פלעגט שטענדיק אהיים צו קומען מלא כעס, און ארייננוואַרפן סענדערן 14 פעטש:

— אזא נבלה ווי דו לאָזט זיך ארויסוואַרפן! אז די מאמע האָט זיך גענומען, איז געוואָרן ערשט חושך. סענדער האָט גאָט געדאנקט, אז ער איז נאָך אמאָל געשטאַנען אונטער דער חופּה. איידער מען האָט געברענגט

די כלה, האָט ער מיטן גאנצן הארץ מתפּלל געווען, דער שידוך זאָל שוין עולה יפה זיין. געוווּסט האָט ער, אז דער נייער מחותן איז שוין א בעל־זער, אז ער וועט שוין נישט דאַרפן גנבענען און כאַפּן פון די טעפּ. נאָר, „רבונו של עולם", זאָל זי נישט שטאַרבן אין קימפּעט, זאָל זי שוין בעסער זיין אן עקרה.

ער ווייסט, אז ווען נישט וואָס יענע איז געשטאָרבן, וואָלט ער פּאָרט אויסגעהאַלטן די צוויי יאָר קעסט! דערנאָך וואָלט געווען קעסט ביים טאַטן. אַלע מכות וואָלטן זיך אויסגעהיילט... ער וואָלט נישט אהיימגע־פאָרן נאַקעט און בלויז, ווינטער אין גרעסטן פראָסט...

אז ער האָט זיך דערמאָנט אין דער קעלט, האָט ער אונטער דער חופּה אָנגעהויבן אינערלעך שטאַרק צו וויינען. ער האָט נישט געהערט, ווי מען האָט אים באוואָרפן מיט שניי, געשטאָכן מיט שפּילקעס, ווי די קלעזמער האָבן געשפּילט, ווי מען האָט מיט דער כלה ארום אים זיבן רעדלעך געמאַכט, ווי דער חזן האָט געזונגען... און, אז מען האָט אים מקריא געווען דעם „הרי את", האָט ער אין הארץ אויסגעשריען:

— רבונו של עולם, בעסער אן עקרה!

און ער האָט עס געבעטן אין א בייזער שעה.

געווען איז זי אפילו, דערציילט ער, א חנוודיק ווייבל, א גאָר נישקשהדיק ווייבל! א בריה, א גוטע... זי איז אים געקראָכן אונטער די נעגל. און א לוסטיקע יידענע, קיין שמייגער, נישט קיין, ווי רופט מען עס, נישט קיין טשמאַי, נאָר פאַרקערט! א לאַך, א שטיף ביי דער וועטשערע — דעם שווער האָט עס אפילו אַמאָל געאַרט.

— נאָר איך, דערציילט ער, איך האָב באמת שטאַרק הנאה גע־האַט דערפון. טאַקע, עס איז ליכטיקער געוואָרן אין שטוב! איר ווייסט נישט, א גוט ווייב איז פרייליך. נאָר וואָס קומט ארויס — אן עקרה! און אפשר וואָלט איך מיר מיט איר פאָרט נישט געגט; א קשיא אויף א מעשה, אז מען קניפּט זיך צו עמעצן צו, איז שווער זיך אָפּצורייסן, און צוגעקניפּט בין איך געווען, אמת, נישט צו איר, זעסטו, א יידענע איז א יידענע, נאָר צו דער שמחה! צו דעם שמייכעלע, פון וועלכן עס פלעגט מיר וואַרעם ווערן אין אַלע איברים... אָבער ערשטנס האָט מיך די מאַמע באַשיט מיט ביטערע בריוו, זי וויל אן אייניקל! צום שלים־מזל בין איך א בן־יחיד; די מאַמע, עליה השלום, האָט קיין אנדערע אייניקלעך נישט געקענט האָבן! עס איז איר ממש געגאַנגען אין לעבן. יעדער בריוו איז אויסגע־

ווייקט געווען מיט טרערן. דער טאטע האָט פאר כעס גאָר אויפגעהערט צו שרייבן; ער האָט מיר גאָר פארמסרט פארן רבין... אין דער לעצטער צייט איז זי גאָר אַנדערש געוואָרן, פארלוירן די שמחה, עפעס די אויגן האָבן איר אָנגעהויבן רויט צו ווערן, און וואָס זי האָט מיך אָנגעקוקט, האָט זי אַרויסגעלאָזט א בעטש... זי האָט, א פּנים, מורא געהאט פאר א גט.

געוווינט האָבן מיר צוזאמען מיטן שווער. דער נדן איז נאָך געווען איינגעלייגט, דער שווער האָט מורא געהאט ארויסצוגעבן דאָס שלישות; איך האָב אים נישט וואָס פאָראיבל צו האָבן: אַן קינדער רייסט זיך עס ווי א פאָדעם... געלעבט האָט מען פון פראָצענט, געזעסן צוזאמען אין איין שטוב; עס איז אפילו נישט מעגלעך געווען א וואָרט צו ריידן... און זי האָט מיך נאָר אָנגעקוקט און געקאפּעט מיט טרערן. עס איז אויף איר, רחמנא ליצלן, אַן איבערקערעניש געקומען... א העלפט איז פון איר, רחמנא ליצלן, געבליבן, און די געבליבענע העלפט איז, זאָל גאָט שומר ומציל זיין, גרין און געל און איינגעשרומפּן.... פונדעסטוועגן האָב איך געהאט שטארק רחמנות, שטארק רחמנות... עס האָט מיר געשניטן ביים הארץ...

טרערן קומען אים אין די אלטע אויגן אריין.

„נאָר וואָס האָב איך געזאָלט טון! דער רבי האָט גוזר געווען! דער שווער איז באשטאנען (אמת, ער האָט דעם גאנצן נדן צוגענומען), דער טאטע איז געקומען... מען האָט מיך אָפּגעגט".

„איך בין שוין דעמאָלט געווען קרוב לשלשים, א זיבן, אכט און צוואנציק יאָר, און בין צוריקגעפאָרן צום טאטן..."

דער מסחר דערוויי̇ל איז געפאלן, קיין געלט איז נישט געווען, און אונדזער סענדער ווערט א מלמד.

א מלמד קאָן נישט זיין אָן קיין רביצין.

זעקס יאָר איז ער געווען מלמד, און דריי ווייבער האָט ער געהאט אין די זעקס יאָר: איינע האָט אים געגט, צוויי האָט ער געגט; איינע איז גלאט געווען רחמנא לצלן א שלים־מזלניצע. ער האָט זיך אינגאנצן גע־נארט: מען האָט אים איינגערעט, אז זי איז אַן אלמנה, צום סוף איז זי געווען דאָס פערטע מאָל א גרושה, ער איז געווען איר פינפטער מאן, א קלייניקייט! מען האָט געזאָגט, אז זי האָט איין קינד, געברענגט האָט זי פינף! נאָך א מערכה, וואָס די רעשט האָט זיך ביי איר נישט געהאלטן, וואָרים געהאט האָט זי מיט יעדן מאן דריי און אפשר פיר.—

און „עס איז זי שווער געווען, דערציילט ער, צו גטן. אזא שלים־מזל, אזא מחוסר דעה, אז עס איז כמעט נישט מעגלעך געווען, נישט מיט איר צו לעבן, נישט צו געבן איר א גט".

„וואָס קלערט איר, איך בין גוט אריין אין דער בלאָטע! א יידענע דאכט זיך, וואָס איז דער חילוק? וואָס איז? עולם הזה דארף איך? באמת, א מלמד, ווער האָט צייט דערצו? נאָר א גולם, רחמנא לצלן! מען מוז מיט איר קאָמאנדירן: שטיי אויף, שטייט זי אויף, טו דיך אָן — פאָלגט זי. לייג אָן א פייער, קאָך דאָס און דאָס... איז זי אלץ מקיים, נאָר אליין — גאָר־נישט. אז איך האָב פארגעסן איר צו זאָגן וואָס צו טון, האָט זי זיך אליין קיינמאָל נישט דערמאָנט! וואָס קלערט איר? איך האָב דורך איר דאָס מעמד פארלוירן. איך האָב געמוזט גיין אויפן טאָרג, קויפן עסן, אָנטון די קינדער; נישט מיינע, פרעמדע קינדער! איך האָב נאָך אזא גולם נישט געזען! זי האָט גאָר קיין נשמה נישט געהאַט, רחמנא לצלן, אז מען האָט זי געדארפט דערמאָנען צו עסן! א רוח אין פייטל שדכנס טאַטנס טאַטן אריין! דאָס האָט ער מיר די מציאה אָנגעהאָנגען. — באשר — זי האָט געהאַט 250 רו"ב פון די מאנען, וואָס האָבן זי געגט, יעדערער האָט זיך ממש אויסגעטון ביז צום העמד! און וווייטער דאָס אייגענע, דאָס געלט איז געלעגן איינגעלייגט ביי א פעטער און ער האָט קוים געגעבן דרייצן פראָצענט".

„איך האָב געמיינט — עס איז מיין עק. רעד צו איר, ענטפערט זי נישט; זי ווייסט גאָרנישט וואָס מען רעדט צו איר! און א טבע האָט זי געהאַט, אז זי האָט נישט געקענט ליידן אירע אייגענע קינדער. וואָס איינס איז צו איר צוגעגאַנגען, א טראַך, א זעץ, א קניפּ. די קולות זענען גע־גאַנגען עד לב השמים... איך האָב איר אמאָל פאר כעס געוואָרפן א לייב־טער, עס טוט מיר עד־היום באנק. באמת, וואָס איז זי שולדיק געווען? רחמנא לצלן, עס האָט עפּעס געמוזט זיין א קרענק אזוינע. מען איז מיט איר אויסגעפאָרן צו אלע רביים, און קיינער האָט איר נישט געקענט העלפן".

און סענדער האָט דאָס פארשטאַנען על־פּי דרך הטבע: א דאָקטאָר, להבדיל, קען אויסהיילן א קראַנקן פוס, אָבער, אז עס איז גאָר קיין פוס נישטאָ? לאָמיר מען טאַקע ביז אין טויט אריין. א רבי! להבדיל, היילט א קראַנקע נשמה; אָבער גאָט זאָל היטן, אז מען האָט איר, כביכול, פארגעסן אריינצובלאָזן די נשמה, קען קיין גוטער ייד נישט העלפן, בלייבט מען א חיה, א בהמה ביז אין טויט אריין.

„און איידער איך בין אירער פּטור געוואָרן! אַ סך רבנים האָבן זי גאָרנישט געוואָלט צולאָזן צו אַ גט. באשר — זי האָט נישט קיין שכר צו וועלן אַ גט. הערסט אַ מעשה! זי זאָל האָבן שׂכל, וואָלט זי זיך דאָך נאָך געעלטערט מיטן ערשטן מאַן! און אַז איך האָב שוין יאָ אַזאַ רב געקראָגן, וואָס איז באשטאַנען, האָט געדויערט פון פּסח ביז סוכות, איידער מען האָט זי אויסגעלערנט וואָס זי זאָל זאָגן".

„און זי וואָלט באמת נישט געקענט, ווען נישט די רביצין, דעם רבס ווייב. אַזאַ ווייב אַ חכמה, איז טאַקע אַ קרוין פאַרן מאַן, אַ מחיה. זי איז געפאַלן אויפן שׂכל, האָט זיך איר געשטעלט קעגנאיבער, געשאָקלט מיטן קלוגן קאָפּ אויף יאָ, איז געווען יאָ"!

פאַר דעם האָבן אים שוין אָפּגעגט די אַנדערע צוויי: איינער איז נישט געפעלן זיין קאַלטאַנעוואַטע באָרד; זי האָט, זאָגט זי, פיינט אַ קאָלטן.

„און וואָס זאָל איך טון, אַז איך האָב אַ קאָלטן? איך ווייז איר, ווי איך לייג יעדער ארויסגעפאַלענע האָר אין דער גמרא אריין, איך גיב צו פאַרשטיין, אַז אַ באָרד איז אַ דבר שבקדושה; אַז יידן שווערן ביי דער באָרד ווי בנקיטת חפץ; זי זאָגט אָבער, אַז מיין באָרד נודזיעט זי, אַז זי קען נישט עסן, אַז זי גיט צוריק יעדן ביסן!"

— נו וואָס טוט מען מיט אַ באָרד? פרעג איך זי.

— שלאָג דיר, שרייט זי, מיט איר קאָפּ אין דער וואַנט, אָדער גט מיר.

און איך האָב מיר איינגעשפּאָרט, באין אופן! עס איז מיר אין איר נישט געגאַנגען... עס איז מיר פּשוט נמאס ומאוס געוואָרן דאָס גטן מיטן חתונה האָבן. ווער האָט צייט און קאָפּ דערצו? איידער איך האָב געקריגן תלמידים, איידער וואָס, גיי ווייטער גט זיך, האָב חתונה און פאַרליר פון דאָס ניי דאָס מלמדות! און צום שלים־מזל איז אין שטעטל געווען אַ טייך אָן אַ נאָמען, מוז מען זיך פאַרן גטן. אַ שיין עסק! און די באַלעבאַטים זוכן נאָר אַ תירוץ אָפּצורייסן פון מלמדות. זי וויל אָבער אַ גט און איך שריי: געוואַלד, וואַרט מיר אַ יאָר, אַ זמן, — זי וויל נישט הערן און געדענקען, אַ גט און אַ גט!

איך האָב מיך מישב געווען און דער ארורה נישט געענטפערט; איך זיץ און לערן... שטעלט זי זיך איבער די תלמידים און שרייט: אַ גט! אַ גט! הייבט נאָר אָן צו וואָרפן אין דר'ערד די אַנדערטהאַלבן טעלער!

מיין מערכה איז נאָך געווען, וואָס זי האָט זיך געמיאוסט צו מיר צוצוגיין, אַזוינסט וואָלט זי מיר נישט איינמאָל די באָרד אויסגעריסן! עס

איז געווען א ווילדע חיה, א קצבס א טאָכטער, אן אלמנה נאָך א שניידער! פארשטייט איר דעם יחוס!

איך האָב קוים געפועלט ביי די באַלעבאַטים, זיי זאָלן מיר לאָזן קנעלן אין בית־המדרש, קומט זי אין בית־המדרש און שרייט אין מקום קדוש: א גט! א גט! טו עפּעס!

זי לאָזט שבת אין שטיבל נישט אויסנעמען!

די צווייטע וואָך האָב איך שוין געקנעלט ביי די באַלעבאַטים אין דערהיים, עס איז געבליבן — א וואָך אום א וואָך. די באַלעבאַטים האָבן שוין אויף מיר רחמנות געהאַט, פון שטיבל האָט מען זי שוין א פּאָר מאָל ארויסגעוואָרפן. וואָס קומט אָבער ארויס, אז זי האָט זיך מישב געווען און אויפגעהערט צו קאָכן, צו וואַשן גרעט! אויסצוקערן די שטוב און צו גיין טהרה... וואָס קלערט איר, זי האָט מיר דערדליבעט, איך האָב איר געמוזט געבן גט!

די צווייטע, וואָס האָט מיך געגט, איז עפּעס געווען גאָר א נייע מאָדע שלים־מזל. איך האָב שוין א גליק צו ווייבער! רחמנא לצלן, אלע בלאָטעס טשעפּען זיך צו מיר! מענטשן האָבן מזל צו אלעם, אפילו צו ווייבער. ביי לייטן איז דאָ ווייבער ווי גאָלד! נאָר איך, נעבעך, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, דאָס איז געווען אזוינס, וואָס די וועלט פארמאָגט עס נישט. און אלץ פייטל שדכן! די ערד זאָל אים ארויסוואַרפן, עס איז נאָך אזא פושע ישראל נישט געווען! און ער — גאָרנישט, דער פושע ישראל!... וואָס בין איך, זאָגט ער, שולדיק? איך זע א ווייבל, רייד איך איר א שידוך! איך וויים, וואָס ביי איר אין הארצן איז? פונוואַנען זאָל איך וויסן, אז זי וועט נאַראָווען? מיר געפעלט דיין באָרד! און ער האָט מיך ווייטער אריינגע־פירט אין א צרה, וואָס פרעגט איר, ער האָט מיר געגעבן א שטומע! רחמנא לצלן, ממש א שטומע. די ערשטע פּאָר טעג האָב איך מיך מחיה געווען; באמת, א יידענע אָן לשון, אויף אלע צדיקים געזאָגט, פארוואָס נישט, כצפיחת בדבש! א ווייב האָסטו און קיין איינציקע קללה, א קלויר־ניקייט! זי איז אָבער אויך געווען פון געמיינעם שטייגער, פון בעלי־מלאכות, און איך בין איר אויך נישט געפעלן; איר הערט א מעשה! נו נו! הייבט זי אָן איבער מיר צו בלאָזן שופר, אזא קול האָט זי געהאַט — זי האָט זיך אויסגעריסן דעם האלדז! וואָס איר איז נישט געפעלן, וויים איך נישט עד־היום, נאָר זי האָט געבלאָזן שופר, געדראַפּעט, געקאַפּעט, געפּאַטשט, ביז זי האָט מיך אָפּגעגט!...

עס איז נישט געווען אזוי געשווינד ווי מען זאָגט; זי האָט איינמאָל פאַר בעס געקריגן דאָס חולי נופל אינמיטן שטוב, יאָ יאָ!

איינע נאָר איז מיר געשטאָרבן. דער איינציקער קעלבאסניק פּיטל פאַרקויפט מיר א צעקראָכן מלבוש — א סוכאָטניצע: אפילו א נישקשהדיק פון א ווייבל, כלעבן... נאָר געשפּיגן האָט זי מיט בלוט און דאר געווען... ווייס איך...

זי האָט, נעבעך, נישט געהאט קיין פּרעטענזיע. א פּשוט, ערלעך ווייבל, אן אמתע אשה צנועה, ווי א ווייב דאַרף צו זיין, נאָר די קרענק האָט זי נעבעך אויפגעגעסן; ווי איך זאָג אייך: א צעקראָכן מלבוש! זי איז אפילו נישט מעוברת געוואָרן און איז איינגעשלאָפן ווי א הון. איך האָב געמיינט איך פאַרגיי פאַר צרות! וואָס דאָס האָט מיך אָפּגעקאָסט, — א הון! און וואָס? גאָרנישט! כמעט גאָרנישט! איך האָב שוין אזא מזל! זי איז געווען א גברא קטילא, און באַלד אין דער שבעה, — פּיטל איז דאָ! דער שטן, ימח שמו!

— איך האָב געוווסט, זאָגט ער, איך האָב געטראַכט, זאָגט ער, קיין ווייב וועט ער נישט האָבן, נאָר ירושה, זאָגט ער, וועט ער נעמען... אצינד וועסטו ערשט חתונה האָבן ווי א מענטש.

— 50 טאָלער איז קיין קלייניקייט! וואָס דען, זאָגט ער, האָסטו געמיינט? א שיין ווייבל, 50 טאָלער, אָן קינדער, און אָן א פעלער! הע, פאַרוואָס קומט דיר דאָס? באַשר, — האָסט שוין געדרשנט?

אין האַרצן האָב איך אים געשאָלטן, נאָר על פּי שכל האָב איך פאַר־שטאַנען, אז ער איז גערעכט; איך בין פאַרנאַרט געווען אין דעם מענטש! איך בין געווען מלמד און ער וואָלט מיך ווייטער געפירט אין חדר אריין!

ווי דער אמת איז, בין איך שוין, אָט אפנים, פאַר צרות אזוי דער־שלאָגן געווען, אז איך בין ממש אָן שכל געבליבן. און פּיטל האָט מיר ווייטער געדולט מיין קאָפּ מיט א ירושה, מיט א זיכערע ירושה, און שוין הונדערט טאָלער... ער וואָלט מיר זיכער איבערגעדרייבערט, ער האָט שוין אזא כוח געהאט יעדן איבערצודרייבערן, נאָר די מערכה איז געווען, אז ער אליין איז געשטאָרבן.

פונדעסטוועגן, זאָגט סענדער, איך בין דאָך א ייד אן אכציקער, פונדעסטוועגן, ווען עס טרעפט זיך מיר א גוטער שידוך, וואָלט איך נאָך אַמאָל געפּרוווט חתונה האָבן! היינט איז אָבער אַלץ אין דער ערד! עס

איז קיין רעכטע יידענע און קיין רעכטער שדכן נישטאָ... איר מיינט, יונגעלייט, אַז אַן אַלטן מאַן איז גוט צו זיין אַליין, גאָר אַליין, גאָר גאָר אַליין, ווי אַ, ווי אַ וויאָרסט למשל אינמיטן וועג?... גייט שוין גייט... און אַן אַ קינד! איך ווינטש דאָס קיין יידן נישט, קיין שונא אפילו אויך נישט.

און דער גרייז־גרויער קאַלטן האָט אָנגעהויבן ציטערן און די ברוין־בלויע ליפּן האָבן געציטערט, די ברילן זענען פאַרגאַנגען און ער האָט אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: פאַרפאַלן! —

ער, זכרונו לברכה, און זיינע מקורבים

(פון פראָסט חסידישן שטייגער)

א) זכרונו לברכה, זיין התנהגות.

.1

איר פרעגט וועגן זיין התנהגות, זכרונו לברכה?

איר וועט אפשר לאכן, נאָר עס איז געווען א התנהגות פון א פשוטן ערלעכן ייד; דער גאנג זיינער איז געוואָרן גאָר אין פשטות אריין!

און דאָס איז ביי מיר די העכסטע מדרגה!

אין יעדער זאַך איז דאָ אַ יצר־הרע; אַ קיימאָ־לן האָבן מיר, אז וואָס גרעסער דער בוים, איז גרעסער זיין שטן, אַזוי אויך — וואָס גרעסער דער מענטש, איז גרעסער זיין יצר־הרע; אזוי זאָגט די גמרא!

און וואָס קען זיין דער יצר־הרע פון א גוטן ייד?

מדי שבת בשבתו זאָגן סתרי־תורה! טאָג אויף טאָג זאָלן מלאכים ארומלויפן איבער די קעפּ! דבוקים זאָלן זיך פאשען יאָרן־לאנג ביים טיש; עקרות און עגונות זאָלן זיך אַרומוואַלגערן אין די ווינקעלעך!

דאָס אלץ איז ביי אונדז נישט געווען!

נישט איינער איז טאַקע געקומען און אוועקגעפאָרן מיט גאָרנישט.

אויף פראָסט איז זיך שווער צו פארשטיין!

געלויבט איז אָבער השם־יתברך, וואָס א י ך בין אויף אים א מבין געווען!

עס איז מיר ווי א ליכט אויפגעגאנגען אין דער פינצטערער נאַכט!

.2

דער סדר עולם איז: „מעשה אבות ירשו בנים". ווהין פאָרט א יונגערמאן? אָדער מיטן טאטן, אָדער מיטן שווער! פאָרןביידע צו א גוטן יידן, איז מה־טוב; האָט ער גאָר קיין ספקות נישט!

בײ מיר איז אָבער אַנדערש געװען: מײן טאַטע, עליו השלום, איז נישט געװען, נישט קײן חסיד, נישט קײן מתנגד, א כלי־קודש געװען — א שמש אין א בית־המדרש; האָט ער איבעריקע צײט געהאַט, איז ער געזעסן און געלערנט. מײן שװער װײטער, א מליץ יושר זאָל ער זײן, איז דװקא א פאַרברענטער מתנגד געװען! פאַרשטײט זיך — בסתר, װאָרעם בגלוי האָט מען שױן דעמאָלט אַביסל פּחד געהאַט פאַר אַנשי שלומנו, נאָר, װײסן װײס איך, — ער זאָל מיר עס דאָרט מוחל זײן, אז א װיצמח פּורקניה האָט אים געשטאָכן אין דער זיבעטער ריפּ...

און פונדעסטװעגן בין איך צו דער דעה געקומען גאָר להיפּך:

איך בין נאָך דעמאָלט א שנעק געװען, אײנגאַנצן צװײ שטיקלעך קינדער געהאַט, און האָב אײנגעזען, אז אן ערלעכער ייד צו זײן גאָר פון זיך אַלײן איז זײער שװער! יעדער ייד זאָל מלחמה האַלטן מיטן יצר־הרע גאָר באַזונדער, ביחידות הײסט עס, יעדערער פאַר זיך, נישט אין ראַטעס און אָן אַפּיצירן, װאָלט גאָר ביטער געװען!

װאָרעם באמת, דער יצר־הרע לאָקערט, דאָס נעץ איז פאַרשפּרײט, און א מענטש איז פאַריאָגט און פאַרזונקען אין װעלט זאַכן, װער און װען זאָל דאָ מנצח זײן?

דאָס איז טאַקע די כּוונה פון „עשה לך רב"! צי „נתנה ראש"!

אָרעמע שעפּעלעך, הײסט עס, זוכט אײך אױס א פּאַסטוך; איר זאָלט נישט בלאָנדזשען אױף טאָל און בערג און די חיות רעות זאָלן אײך נישט אױפעסן!

און מיט דער צײט איז בײ מיר געװאָרן ברור כשמש, אז מען מוז פאָרן.

זוגתי איז אפילו נישט זײער צופרידן געװען דערמיט... א נײע הוצאה, און זי איז די שפּײזערן געװען — עס איז דאָך אָבער נאַריש, נאָכגײן אן אשה!

3.

הכלל — פאָרן, װײס איך שױן, מוז מען; אָבער װוהין פאָרן?

קײן עין־הרע, צדיקים איז, ברוך השם, דאָ א סך. זענען דען אָבער אַלע צדיקי אמת?

עס גלױבט זיך נישט? עס װאָלט צו גוט געװען?

משיח װאָלט שױן ל א נ ג געקומען; על כּל פּנים װאָלטן די גזרות רעות בטל געװאָרן...

און אז די גזרות רעות וואקסן פון טאָג צו טאָג, און חבלי־משיח קריגן גאָר די דייטשן, איז א סימן, אז עס איז נישט ווי מען דאַרף!

וועט איר דאָך פרעגן היכי־תמצא? עס פאָרן אזויפיל יידן, אי לומדים מופלגים, אי ע ר ל ע כ ע יידן, אי גבירים — וועלט־מענטשן, — ווי געשיקט זיך עס, אז זיי זאָלן נישט זען, וואָס עס טוט זיך?

מילא, א נארישער דייטש וועט אייך זאָגן: כלם גנבים, אלע גוטע יידן שפּילן קאָמעדיע און די חסידים זענען שאָף און רינדער, וואָס לאָזן זיך שערן, מעלקן און קוילן... נישט איינער זאָגט אזוי!

מיר ווייסן דאָך אָבער, אז א חסיד וועט נאָך אריינארן צען דייטשלעך אין א זאק אריין! —

אלא מאי?

די זאך דערפון איז אזוי:

עס ווערט נסתלק, למשל, א צדיק הדור, טאקע אן אמתער צדיק; נו, לאָזט ער איבער א זון... קיין פושע ישראל, חלילה איז דער זון נישט; דאַוועגען ערנסט דאַוונט ער, אין מקווה אריין גייט ער, זיצן זיצט ער און לערנט — פאָרט טאקע דער עולם צום זון... מען איז שוין צוגעוווינט צום הויז, צו דער שטאָט, צו דער אכסניא, מען ווייסט שוין, ווו אויס און ווו איין, — איז טאקע הרגל נעשה טבע און מען פאָרט. אביסל רעכנט מען אויף זכות אָבות — א טאַטנס א זון, א זיידנס אן איינִיקל!

ער אליין איז אוודאי נישט שולדיק... וואָס מען זאָגט דערויף אין די עולמות העליונים, ווייסט ער נישט. הינטן הערט זיך שרייט אן עולם: קדוש, קדוש! גלויבט ער!

קיין גרויסער שאָדן איז דערביי אפילו נישטאָ. קודם־כל — רייסט זיך א ייד פונדערהיים ארויס, פון עולם־הזה, צי פון גיהנום און פאַלט אין אנדערן עולם אריין, — אויס פרנסה, אויס דאגת־פּרנסה, און מען דאַוונט ברוב עם, צעהיצט זיך פון זיך אליין!... און טרעפן טרעפט זיך, אז מתוך שלא לשמה בא לשמה — זכות אבות פון צדיק אליין, דער זכות פון א כלל ישראל... און ער ווערט טאקע אן אמתער צדיק!

נאָך וואָס אָבער זאָל איך מיך לייגן אין א קראנק בעט אריין?

האָב איך מיר געטראכט: איך וועל אויספּרוון.

איך וועל אזוי לאנג פאָרן, ביז מיין הארץ וועט זיך ערגעץ צוקלעפּן!

אי וואָס, איך בין דער גרויסער למדן נ י ש ט , דער בעל־מקובל

אוודאי נישט — שומר פתאים ה'! א מענטש דארף האָבן בטחון!
און זיין ליבער נאָמען האָט מיך נישט פארלאָזט!

4.

אָנגעהויבן האָב איך טאַקע ביי אים, זכרונו לברכה!

ראשית — איז מיר נאָענט געווען, און א באַן דערצו, איך פאַר מיר ארוים אפילו אין קורצן פרייטיק אינדערפרי און קום מיר פארן מרחץ!

שנית: איז געפאָרן פון אונדז וואָלף־בער, א ייד א מופלג בתורה און א ירא־שמים באמת, וואָס איז טאַקע ווייט צו זוכן; היינט־זשע — נאָסקע — א ייד א גביר, א בעל־צדקה — על כל פנים, מעג מען דאָך ביי אזא רבין אָנהייבן!

שלישית איז עס טאַקע, אין איין וועגס, געווען א גאָט־זאַך!

וואָרעם ווייטער דאָס אייגענע. דער יצר־הרע פון א חסיד איז „ממרחק יביא לחמו" — צו פאָרן ווייט; למדינת הים וואָלט נאָך שענער געווען! דעריבער האָבן דאָך טאַקע די רביים אזוי ווייניק היימישע חסי־דים! און איך בין דווקא געפאָרן, ווו נאָענט, און האָב, ברוך השם, אָנגע־שלאָגן! געקומען בין איך, — געדענק איך ווי היינט — אויף שבת שלפני ראש חודש; דער רבי, זכרונו לברכה, אליין האָט, כמנהגו, ראש־חודש געבענטשט, און אזוי ווי ער האָט ארויסגעזאָגט: „חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא!" האָבן מיך אָנגעהויבן די טרערן צו ווארגן אין האלדז, דאָס הארץ האָט אָנגעהויבן צאַפּלען, גלייך עס האָט געוואָלט צו אים ארויסשפּרינגען! האָב איך געוווסט, אז איך בלייב!

5.

דערנאָך ערשט האָב איך מיך צוגעקוקט צו זיין התנהגות.

אָן אמתער ערלעכער ייד געווען! א גרויסער ירא חטא!

פּאַרצייטישע יידן — פּלעגט ער זאָגן — זענען גרויסע גיבורים גע־ווען, אָקעגן גיין און מלחמה־האלטן מיט יצר־הרע און מכריע זיין, איז ביי זיי א שפּילעכל געווען; היינטיקע צייטן, זאָגט ער, איז גענוג, אז מען קען א נ ט ל ו י פ ן פאַרן יצר־הרע. —

און ער איז אנטלאָפן צען מיילן ווייט פאַר א חטא.

עס איז דען נאָכצודערציילן?

יין קידוש, למשל, גיסט מען אָן מבעוד יום!

פאַרוואָס?

גאָר פּשוט: אַנגיסן מוז מען פול מיטן אויג, טרעפט זיך, אז מען גיסט איבער און מען נעצט איין דאָס טישטעך אום שבת; ביים ווייסן וויין איז מען א וועשער, ביי רויטער משקה — א פאַרבער!

אין זיין בית־המדרש איז די שבתדיקע תפילה אויפגעשריבן געווען מיט געדרוקטע גרויסע אותיות אויף טאָוולען, וואָס האָבן געהאָנגען ארום דער וואנט. מאי טעמא? א קיימא־לן האָבן מיר, אז מען דאַרף נישט מתפלל זיין אויסנווייניק, און אז מען עפנט א געבונדענעם סידור, קנייטשט מען אום שבת דעם בונד ביים רוקן!

זכרונו לברכה, ער מאַכט זיך אמאָל א מלבוש. און דער מינהג איז אזוי געווען, יעדן פּסח גיט דער רבי פון זיך אראָפּ דאָס מלבוש איינעם פון די גרויסע מקורבים, דאָס רוב וואָלף־בערן, און ער איז מחדש א נייע בגד...

מיינט איר דאָך, אז א בגד מאַכן איז א פּשוטע זאך! מען נעמט אין געוועלב סחורה און מען גיט אוועק א שניידער, ער זאָל אויפנייען?

אָבער גאָר לא!

ערשטנס, זענען שוין יענע שניידערס נישט געוואָרנט געווען אין יתיר! פאַרצייטנס פלעגט א שניידער פאַר דער פּטירה הייסן זיך מאַכן אן אָרון פון טיש און געבן זיך די אייל אין דער האנט אריין, צוויי עדות זאָלן זיי זיין פאַרן בית־דין של מעלה, אז ער איז קיינמאָל נישט נכשל געוואָרן אין יתיר! היינט, בפרט די שניידער־יונגען, מאַכן זיך פון גאנצן לא תגנוב א סך! וויל טאָקע דער רבי נישט, אז דורך זיין מלבוש זאָל א ייד נכשל ווערן!

צווייטנס, איז דער חשש פון שעטנז.

אין שעטנז איז נאָך א גרעסערע סכנה!... אז מען דאַוונט אין א מלבוש מיט שעטנז, — האָב איך פון פיו הקדוש אליין געהערט און דער־נאָך אין קב הישר געזען — קריגט די תפילה צעבראָכענע פליגלען, קען זיך נישט אויפהייבן און וואלגערט זיך דאָ, לא עליכם, ארום אין שער האשפּה! און הני מילי בשוגג, במזיד, פאַלט זי גאָר אראָפּ אין שאול תחתיה, און ווערט א קרוין צום קאָפּ פון יענעם בחור, רחמנא לצלן...

דאָס וויל ער דאָך אוודאי נישט! הערסטו, זיין תפילה דאַרף דאָך אויפהייבן און פירן מיט זיך אין שערי דמעות אריין די תפילות פון, קיין עין־הרע, אן עדה יידן!

נייט מען טאַקע דאָס מלבוש ביים רבין, זכרונו לברכה, אין שטוב; חסידים האַלטן וואַכטע: צוויי אויס, צוויי איין, און אפילו דעם פאַדעם צום מלבוש דרייט מען אויך ביים רבין, זכרונו לברכה, אין שטוב, אונ־טערן גבאי ראשונס השגחה!

עס איז דען אויסצודערציילן? הרים וגבעות!

6.

דער עיקר שאַרף איז ער אָבער געווען בנוגע צו נשים; איינמאָל פאַר אַלע מאָל קיין נשים לאָזט מען נישט אַריין.

אַ שומר הבית איז דעריבער טאַקע געווען אַן ערל...

אַ ייִד, להבדיל, חכמהט זיך, פאַר צוויי מאָל ח"י מאַכט ער זיך אַ היתר און לאָזט אַריין אַן אשה... הלמאַי אַנדערע גוטע ייִדן לאָזן אַריין; טייל האָבן סאַמע נשים!

אַן ערל אָבער פאַרשטייט קיין חכמות נישט. אַז מען זאָגט ניין, טרייבט ער מיט אַ בעזעם; ממיתט ער, אַז מען קומט צו צום טירל.

און אַ טביעת־עין האָט ער אים איבערגעגעבן, ער זאָל אינמיטן דער נאַכט מבחין זיין בין זכר לנקבה! אַ מייל ווייט דערקענט ער שוין דאָס קול, די טריט...

און עס האָט נישט געשאַדט.

האָט ער דעם ערל אָפּגעשאַפט, האָט ער אים תוך־כדי־דיבור צו־גענומען דעם טביעת־עין!

ער האָט אפילו אַ גרויסן היזק געהאַט דערפון, נאָר, זעסטו שוין!

הלמאַי האָט מען נישט אַריינגעלאָזט קיין קאַפּעלוש, קיין שטייפן קאָלנער אפילו!

אַז ער גיט שלום־עליכם, קריכט ער אַריין מיט אַ פינגער אין אַרבל, צי ער וועט נישט דערטאַפּן אַ מאַנקעט!

האַלב וואַרשע האָט ער דאָך היזק געהאַט דעריבער! די וואַרשעווער ווערן דאָך געבאָרן אין קאַפּעלושן!

נאָר נשים איז געווען סכנות־נפשות! ער האָט חתונה געמאַכט אַ טאָכטער, — מיטן יאַמפּאָלער האָט ער געטון... די חתונה איז געווען ביי אים, זכרונו־לברכה, האָט מען דאָך דעם טאָג ג ע מ ו ז ט אַריינלאָזן נשים. נאָר בעלות־הבוקר דעם צווייטן טאָג, האָט מען אַלע בענק, וווּ ווייבער זענען געזעסן, אָפּגעהובליוועט כדי קליפּה!

און דערביי, זעט איר, בין איך שוין אליין געווען!

מען האט ביים רבין, זכרונו־לברכה, די קיך פאריכט.

דאס קאליע ווערן פון דער קיך איז נישט געווען פשוט! מען ווייסט נישט פונוואנען און פון ווען האט אין קיך געטון א שטארקן בלאז, ווי פון א שטורעמווינט; דערנאך האט געגעבן א קנאק, גלייך א דונער וואלט ארייגעשלאגן; מען לויפט אין קיך אריין — אראפגעפאלן דער שיבער און א האלבע קיך איז צעלייגט! דער רבי, זכרונו־לברכה, איז אויך אריינגעקומען!

— מעשה־נסים — האט ער געזאגט — וואס קיינער איז נישט ניזוק געווארן. נאר די סיבה פון דער זאך האט ער נישט מגלה געווען!

מילא, רופט מען אן ערל, ער זאל פאריכטן די קיך!

בין איך דאך א בעל־עסקן אויף אזוינע זאכן, שטיי איך און קוק ווי דער ערל פאריכט, און א קליין שייגעצל קנעט אום לים אין א שעפל. דער גבאי, וואס מען האט געשטעלט פאר א משגיח צו דער ארבעט, פארלאזט זיך אויף מיר, און דרימלט איין אביסל.

פלוצלינג באוויזט זיך דער רבי, זכרונו־לברכה, נאכאמאל. ער ווארפט א בליק אויפן שעפל און פרעגט:

— מילכיק צי פליישיק?

איך בין נבהל ומשתומם געבליבן, דער גבאי אבער האט זיך דער־וויל אויפגעכאפט און ענטפערט אים:

דעם ערלס שעפל!

ווערט ער, זכרונו־לברכה, אש־להבה, הייסט אפהאקן די קיך, ארויסווארפן דאס געקנעטע לים, קויפן א נייע שעפל און אויפסניי קנעטן און פאריכטן!

קיין נייע שעפל האט מען נישט געקריגן (שוין לאנג קיין יריד נישט געווען), האט מען געמאכט א גריבל אין דער פאדלאגע און גע־קנאטן לים!

דער גבאי האט געקראגן א נזיפה.

7.

און דאס אהבת־ישראל איז ביי אים געווען אין־לשער.

דאס זענען זיינע ווערטער:

— „ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" — מען דארף טון פאר זיי... ארבעטן פאר כל ישראל!

— „אשר יצא ואשר יבא לפניהם" — פאַר יעדן איש מישראל דאַרף דער מנהיג־הדור אויסגיין און אונטערגיין; זיך מוסר־נפש זיין הייסט עס!

און אַז עס האָט זיך געהערט אַ נייע גזירה, ווי ער, זכרונו־לברכה, האָט געזיפצט, ווי ער, נעבעך, האָט געקרעכצט — — —

און וואָס האָב איך געדאַרפט מער?

8.

אַן עצה אויף פּרנסה האָט מען ביי אים אוודאי געקריגן.

אַ פּאָר וואָכן איידער ער איז נסתלק געוואָרן, האָב איך מיך פאַר אים געקלאָגט, באשר בכן, זוגתי לייזט זייער ווייניק! זאָגט ער מיר: פאָר אַמאָל אריין קיין וואַרשע.

מיין איך, אַז איך ווייס, וואָס ער מיינט!

אין וואַרשע, פאַרשטייט איר מיך, האָב איך אַ קרוב, אַ ייד אַן עושר, אפילו אַן איש מכובד ביי יענע לייט — אַ גאַנצער מאַכער אין קהל־שטוב. קלער איך מיר, ער מיינט, איך זאָל צו אים פאָרן און זיך משתדל זיין מיט זיין הילף, זיך צו עפּעס צוצושלאָגן.

וווּנדערט מיך אפילו. וואָרום געלט בעטן ביי אים איז אַ ברכה לבטלה; אַ קמצן אַ גרויסער, קיין האַרטן דרייער גיט ער נישט אומזיסט, האַלט זיך פאַר אַ חכם־עתיק, וויל די וועלט פאַרזאָרגן און פרעגט באַלד אויף אַ תכלית; פאַר אַ האַרטן דרייער וואָלט ער געוואָלט זיך קויפן עולם־הבא און מיך באוואָרענען מיט עולם־הזה כאָטש אויף אַ יאָר צוואַנציק! בעטן אַ שטעל, האָב איך שוין געפּרוווט! האָט ער מיך גע־פרעגט, דער שוטה, צי איך קען פּויליש!

נו, מילא, אַז ער הייסט אָבער פאָרן, פאָר איך. איך וועל שוין זען וואָס צו טון, איך וועל שוין עפּעס אויסקאַשפּערן!

ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז ער, זכרונו־לברכה, האָט עפּעס אַנ־דערש געמיינט.

איך זיץ אויף דער באַן, איך גיב אַ קוק, זיצט לעבן מיר אַ ספּאָ־דיקל. אַ וואָרט צו אַ וואָרט: וווּ פאָרט אַ ייד? לכתחילה שווייגט ער; צי איך אים ביי דער צונג, קומט אַרויף ווי בוימל אויפן וואַסער, אַז דאָס איז אַ קליינשטעטלדיק רב'ל, און ער פאָרט אַריין קיין וואַרשע, און וויל דאָרט ווערן דיין...

וואָס קלערט איר? איך כאַפּ אַ פינפאונצוואַנציקער, איך זאָל ריידן פאַר אים אַ גוט וואָרט ביים קרוב.

נאָר אַן ערלעכער מאַן בין איך! בפירוש הותנה, אַז איך דאַרף נאָר ריידן, צי עס וועט פועלן, איז שוין נישט מיין זאַך.

דעם סוף פון דער מעשה ווייס איך נישט עד־היום, נאָר אַ פּסח האָב איך געמאַכט, אויף כל־ישראל געזאָגט!

ב) זכרונו - לברכה, דעם רבינס מקורבים

9.

דעם רבין, זכרונו־לברכהס, מקורבים האָב איך שוין דערמאָנט.

ערשטנס: וואָלף־בער!

ער, זכרונו־לברכה, פלעגט זאָגן: וואָלף־בער איז אַ ייד!

דערנאָך ערשט איז געגאַנגען נאָסקע!

און עס איז קיין וואונדער נישט.

וואָלף־בער האָט די זכיה געהאַט צו לערנען מיטן רבין אין איין חדר. מען זאָגט אפילו, אַז וואָלף־בער איז מער עילוי געוועזן, און פלעגט דעם רבין מבייש זיין! נאָר איינמאָל איז ער דערפאַר געשטראָפט געוואָרן; יינגלעך, האָבן זיי אַמאָל געקלעטערט אויף אַ דאַך, און וואָלף־בער מאַכט צו אים: זעסט, קלעטערן קאָנסטו, קיין מעשה נישט, אָבער לער־נען?... תוך־כדי־דיבור איז ער אַראָפּגעפאַלן און געמאַכט זיך אַ לאָך אין קאָפּ. ער האָט זיך אפילו אויסגעהיילט, נאָר דער היתוך־הדיבור איז אים קאַליע געוואָרן, און ווען ער האָט געוואָלט ווייזן זיין חריפות, האָט ער אָנגעהויבן שטאַמלען און שטאַמלען, און האָט נישט געקאָנט אויס־פירן, וואָס ער האָט געוואָלט. ער פלעגט מער ריידן מיט די הענט, ווי מיטן מויל...

נאָר געוווסט האָט מען, וואָס פאַר אַ כלי דאָס איז.

ער האָט אַ גוטן שידוך געטאָן, נאָר אָן מזל, האָט ער אָנגעוואָרן דאָס געלט, און איז געקומען צום רבין פאַר אַ מלמד!

אַז דער רבי האָט ביידע זין חתונה געמאַכט, האָט ער אין וואָלף־בערן נישט פאַרגעסן.

עס איז געווען חול־המועד סוכות. גייט דער רבי צו צו נאָסקען, גיט אים אַ קלאַפּ אין פּלייצע אריין און זאָגט אים:

— ביסט טאקע א בעל־צדקה, נאַסקע, וועסט ה אַ ב ן עולם־הבא, נאָר לערנען קענסטו נישט; און אויף יענער וועלט וועט מען דיך ערשט שיקן אין חדר אריין!

— וואָס זאָל איך טון, רבי?

— נעם דיר — זאָגט דער רבי, — אהיים וואָלף־בערן. מאַך אים דאָרט א מעמד, און מיט דיר זאָל ער לערנען יעדן טאָג פאַרן דאַווענען אביסל משניות.

וכך־הוה: וואָלף־בער האָט זיך באַזעצט אין אונדזער שטעטל.

10.

לאַנג געזעסן איז ער דאָך נישט.

אין עטלעכע יאָר ארום איז נאַסקע געווען מיט וואָלף־בערן צוזאַמען אויף ראש־השנה. געקומען זענען זיי אפילו נישט צוזאַמען. נאַסקע פאָרט, גלייך מיט אַלע, מיט דער באַן, און וואָלף־בער וויל נישט היזק האָבן זיין שכר־הליכה און גייט צו־פוס. מיר זענען זיך נוהג און פאָרן מיט דער באַן, און אויף שכר־הליכה לויפט מען איבער די וואַגאָנעס! וואָלף־בער אָבער וויל נישט! דערפאַר צוריק נעמט אים נאַסקע אויף זיין חשבון; צאָלט ער פאַר אים עטלעכע קאָפּיקעס דעם קאָנדוקטאָר. טרעפט זיך, אז וואָלף־בער שטעלט זיך דאַווענען, און עס קומט אָן דער קאָנטראָלער — עס איז דאָך נאַריש, ער וועט דאָך נישט וואַרפן מיט טלית־ותפילין פון וואַגאָן — צאָלט נאַסקע פאַר אים קנס!

אז זיי ווילן צוזאַמען פאָרן, גייען זיי צוזאַמען אריין זיך געזעגענען.

נאַסקע לאָזט איבער א מתנה, כמנהגו — דעמאָלט, דאכט זיך, א וויים־אַטלאַסענע קאָלדרע — און רעדט וועגן פּרנסה.

שמייכלט דער רבי.

— ביסט אַן עניו, נאַסקע; רעדסט וועגן פרנסה און מיינען מיינסטו ע ש י ר ו ת.

— וואָלט אויך נישט געשאַדט — ענטפערט נאַסקע — אַרעמעלייט איז דאָ א סך, אז מען קען מער צדקה געבן, איז בעסער!

איך וועל אייך שפּעטער דערציילן, וואָס פאַר א בעל־צדקה נאַסקע איז געווען...

און דער רבי זאָגט: מהיכא־תיתי! אויף מזל וועל איך צוגעבן א שותף!

וואָס מיינט נאָסקע?

עס קומען אַ סך גבירישע יונגעלייט און עצה פרעגן, צו וואָס זיי זאָלן זיך נעמען, וויל אים דער רבי אַזוינס צושאַנצן פאַר אַ שותף.

מהיכא־תיתי! געשעפטן האָט נאָסקע געהאַט אַ סך, אַפילו גרויסע געשעפטן, נאָר קיין מטמונים האָט ער נאָך דעמאָלט נישט געהאַט, און געלט פלעגט אַמאָל פעלן! און אפשר גאָר — טראַכט ער ווייטער — וויל דער רבי אַליין זיין אַ שותף! — דער גערער און אַנדערע גוטע יידן זענען זיך אויך אַזוי נוהג! טאַנצט ער טאַקע אונטער פאַר שמחה.

דער רבי האָט אָבער גאָר עפּעס אַנדערש געמיינט:

— איך גיב דיר — זאָגט ער — וואָלף־בערן פאַר אַ שותף! עפּעס זעט ער מיר שלעכט אויס! האָב אויף אים השגחה, און אין זיין זכות קען אַ ייד ווי דו נתעשר ווערן!

נאָסקע באַשטייט, וואָלף־בער וויל אָבער נישט!

און ער בייזערט זיך:

— וואָס קענט איר מיך אַליין נישט בענטשן? אַז א י ך וועל זיין אַן עושר, וועל איך זיין — זאָגט ער — אַ גרעסערער בעל־צדקה פאַר נאָסקען!

איז דאָך די מעשה ווי ביי אליהו־הנביא, אַז עס איז דאָ אַביסל בוימל אין קריגל, איז חל די ברכה, אָבער אַז דאָס קריגל איז ליידיק?

און וואָלף־בער האָט שוין פאַר חולשת אַפילו דאָס מלמדות אַוועקגעוואָרפן! מיט איין נאָסקען, וואָס ער האָט נאָך געלערנט!

האָט ער זיך אָבער איינגעשפּאַרט! „אַז מתנת בשר־ודם", זאָגט ער, וויל ער בעסער ביים רבינס טיש...

— וואָס רעדסטו, וואָלף־בער?!

וואָלף־בער שרעקט זיך נישט:

— כל־זמן איר וועט מיך אַליין נישט בענטשן מיט פּרנסה, כבוד און עשירות, הייסט מיין נאָמען — זאָגט ער — נישט וואָלף־בער, אויב איך ריר מיך פון אָרט!

ווען אַן אַנדערער זאָגט עס, ווייסט איין בורא־עולם, וואָס פון אים וואָלט געוואָרן, איז עס דאָך אָבער וואָלף־בער, פאַרשווייגט דער רבי, און וואָלף־בער בלייבט!

11.

און יאָרן לאַנג איז ער געזעסן.

אַז איך האָב אים דאָס ערשטע מאָל געזען, האָט ער מיר אויסגעוויזן אַ זקן־מופלג. און אַ גבר־חלש געווען. אַ הויכער, הויט און ביין, אַראָפּגעלאָזטע ברעמען און קוים וואָס ער האָט נאָכגעשלעפּט די פיס.

איינמאָל, מוצאי־שבת, איך געדענק ווי היינט, איז אַ ווינט געווען סכנות־נפשות, הייזער האָט עס איינגעלייגט, רופט דער רבי, זכרונו־לברכה, צו זיך צו וואָלף־בערן און זאָגט אים:

— וואָלף־בער, מעגסט שוין אַהיימפאָרן! פאָר געזונטערהייט!

וואָס טראַכט זיך וואָלף־בער?

דער רבי, זאָגט ער, האָט אים צוליב געטאָן און גיט אים די ברכה. אַי וואָס, ער רעדט נישט בפירוש; זיי פּלעגן שטענדיק ריידן צווישן זיך אויפן ווונק!

נעמט ער, וואָלף־בער, טלית־און־תפילין, שאַפט זיך עטלעכע זהובים און פאָרט.

דער רבי האָט אָבער עפּעס אַנדערש געמיינט.

ער האָט געזען, אַז וואָלף־בערן זענען, לאַ־עליכם, די יאָרן אויסגעגאַנגען! האָט ער געוואָלט, ער זאָל קענען קומען צו קבר־אבות ביי זיך אינדערהיים!

וכה־הוה — אַהיים געקומען איז ער אַ חולה, געלייגט זיך ביי נאָסקען אין שטוב אין בעט אַריין, און אָפּגעלעגן אינגאַנצן אַ וואָך צוויי צי דריי און איז נפטר געוואָרן!

12.

נאָר זעט, ווי אַלץ פּלעגט ביי אונז אַריינגיין אין פּשטות!... דער תוך פון אַ זאַך פּלעגט קוים וואָס דורכשיינען, ווי דורך אַ שפּאַרע פון אַ לאָדן; פון אויבן אויף, בתכלית הפּשטות, קיין נבואה, קיין רוח־הקודש, אַלץ על־פּי דרך הטבע... ווי אין פּסוק שטייט: כבוד אלוהים הסתר דבר!

און דעריבער טאַקע, אַז מיר זענען צו אים געקומען אויפן צווייטן יום־טוב, ווייסט ער, זכרונו לברכה, פון גאָרנישט, און פרעגט פון וואָלף־בערם געזונט.

זאָגט מען אים: נפטר געוואָרן.

ענטפערט ער: ברוך דיין אמת!

און שטעקן שטעקט דערינען נאָך א זאַך. פאַרשטייט איר מיך: „ברוך דיין אמת" מוז מען ענטפערן א ב ש ר־ו ד ם!

דאָס איינענע איז געווען נאָך נאָסקעס פטירה.

באַלד נאָך וואָלף־בערס קבורה איז נאָסקע אַוועקגעפאַלן. טייל זאָגן, אַז וואָלף־בער האָט זיך אים באַוויזן אין חלום און האָט אים גע־רופן צו א פרק משניות; אַנדערע זאָגן — מפני הרעה נאסף הצדיק, דאָס צווייטע ווייב איז קיין גרויסע צדיקת נישט געווען... אין שטוב האָט זיך אַרומגעדרייט א ליטוואַק — א זעלנער... האָט מען אים צוגענומען, נאָר ווי עס איז, אָבער אַז נאָסקע איז אַוועקגעפאַלן, האָט מען ביים רבין, זכרונו־לברכה, געשטורעמט! טאָג אויף טאָג א שליח, אַמאָל צווי שלוחים... וואָס ענטפערט א רבי? ווי דער מינהג איז: ער וועט מתפלל זיין, גאָט וועט אַוודאי העלפן. נאָר געזאָגט האָט ער עס מיט א האַלב מויל; קיין קלאָרע דיבורים האָט מען פון אים נישט געהערט! זעט מען דאָך בחוש, אַז ער האָט געוווסט ווי עס האַלט!

דערנאָך האָבן די שלוחים אויפגעהערט; האָט ער דאָך פאַרשטאַ־נען, אַז מען האָט שוין נישט נאָך וואָס צו שיקן. און פונדעסטוועגן האָט ער דערנאָך אויף נאָסקען א ו י ך געפרעגט; ער הייבט כלומרשט פון גאָרנישט אָן צו וויסן!

נאָר דעמאָלט האָט זיך שוין אביסל אַרויסגעוויזן:

מען זאָגט אים, נאָסקע איז אויפן עולם־האמת, ער מאַכט: ברוך־דיין־אמת, און גיט א פרעג, גלייך ער וויים פון גאָרנישט, צי מען האָט נאָסקען געלייגט לעבן וואָלף־בערן.

זאָגט מען אים: ניין, וואָרום באמת, פאַר דער פטירה איז נאָסקע שוין געווען אין די גרויסע פעדערן, איבערגעלאָזט דעם צווייטן ווייב א וואַסער־מיל, צוויי נחלאות גרויסע, געלט מזומן, און אחוץ דעם יעדן קינד, הן זכרים, הן נקבות, צו 1500 רובל מזומן. א קרן־קימת האָט ער א ו י ך געלאָזט. מסתמא האָט מען נאָסקען געלייגט אויבנאָן. און וואָלף־בער, א קבצן נעבעך, — וואָס האָבן די באַלעבאַטים פון וואָלף־בערן געוווסט? געזען האָבן זיי א שטוב, א פּאַרוואָרלעסיקט יידל, ווייטער נישט... איז טאַקע וואָלף־בער געלעגן כמעט ביים פּלויט...

קרעכצט ער, זכרונו־לברכה.

— א שאָד — זאָגט ער — נאָסקע דאַרף ליגן לעבן א תלמיד־חכם!

און עס איז נישט אויסגעגאַנגען דריי חדשים, איז נסתלק געוואָרן ביי אונז א דיין, א יונגערמאַן אַפּילו, א מופלג בתורה און מאַנשי־שלומנו, און מען האָט אים געלייגט לעבן נאָסקען!

13.

פאַרוואָס האָט נאָסקע זוכה געווען צו זיין פון זיינע, זכרונו לברכה'ם מקורבים?

צוויי מעלות־טובות האָט נאָסקע געהאַט: בטחון און צדקה.

מילא, ביים ערשטן ווייב איז די צדקה געווען אין־לשער.

ער איז נאָך דעמאָלט קיין גרויסער עושר נישט געווען, נאָר גע־שעפטן האָט ער געהאַט גרויסע. דאָס קאָפּ־דרייעניש איז געווען גרויס, דאָס בטוחות זיינס האָט נאָר־וואָס אָנגעהויבן צו וואַקסן, מזומנים האָבן גאַנץ אָפט געפעלט און נאָסקע איז שטענדיק געווען פריילעך און לוסטיק און מען האָט קיינמאָל אין פּנים דערקענט, וואָס אין קעשענע טוט זיך.

זיין התנהגות מיטן טאַבאַק איז אויך כדאי צו דערציילן.

וואָס איז א שמעק טאַבאַק? וועלכער ייד קאַרגט עס א שמעק טאַ־באַק? נאָר וועלכער ייד קוקט עס נישט אין די אויגן אריין, אז מען נעמט ביי אים א שמעק טאַבאַק!

נאָסקע איז זיך אַנדערש נוהג: ער קומט אין שטיבל, צי אין בית־המדרש אריין, שטעלט דאָס טאַבאַק־פּושקעלע אַוועק אויפן שטענדער, און אַליין דרייט ער זיך איבער צו דער וואַנט און זאָגט עפּעס. אָדער דאַווענט. נעם ווער עס וויל, און וויפל ער וויל! קומט אַן אָרעמאַן און שיט זיך אָן אַביסעלע — מהיכא־תיתי, זאָל אים זיין צו געזונט! און א פּושקעלע האָט ער געהאַט — א צדקה־גדולה־פּושקע! אויף א האַלב פונט טאַבאַק אוודאי!

דער עיקר איז ביי אים געווען הכנסת־אורחים.

אַזאַ ייד מיט געשעפטן, קיין עין־הרע, ווי נאָסקע, וואָס איז מיט זיין און פרעמד געלט צעשפּרייט און צעזייט געווען אויף שבעה ימים, האָט זיך כל־ימיו אַזוי געקערעוועט, אז ער פלעגט שטענדיק אהיימקומען פּרייטיק פאַרן מרחץ, ער זאָל קענען מקיים זיין מצוות הכנסת אורחים!

נאָסקע גייט נישט אַליין אין מרחץ אריין, אַן עדה יידן גייען אים נאָך, דאָס זענען אורחים און גלאַט אָרעמעלייט, פאַר וועלכע ער צאָלט באָד־געלט און בעזעמלעך־געלט, און קויפט זיי אויס קוויטלעך אין מקווה אריין אויף שבת אינדערפרי...

נאָך קבלת־שבת איילט זיך נישט נאָסקע אהיימצוגיין. פריער לאָזט ער די באַלעבאַטים זאָלן זיך אויסקלייבן אורחים צום טיש. איינער וויל, זיך צוליב, א בן־תורה; דער צווייטער, דעם ווייב צוליב, א ריינערן מענטש, זי זאָל זיך נישט מיאוסן פון אים ביים טיש. נאָסקע לאָזט זיך דערנאָך אראָפּ און נעמט צו די רעשט, אָפּגעריסענע, פאַרמושבטע חולאים, לא־עליכם!

ביי אונדז האָט זיך אויפגעהאַלטן אן אַלטער ניקאָלאַיעווער סאַלדאַט, א חולה־נופל לא־עלינו! ווו עסט ער משבת לשבת? ביי נאָסקען, מן־הסתם! און ער האַלט אים לעבן זיך! עסט מיט אים ממש פון איין שיסל! טאַנצט מיט אים נאָך דער סעודה!

טרעפט, אַז דער זעלנער פאַלט אַוועק אינמיטן עסן, איז מען מפסיק די סעודה, נאָסקע לייגט אים זיין אייגן קישן אונטערן קאָפּ, שטעקט אים דעם זילבערנעם לעפל, מיט וועלכן ער עסט, אין מויל אריין, און העלפט אים צוהאַלטן ביז ער קומט נישט צו זיך, און מען נעמט זיך ווייטער מיט שמחה צו דער סעודה!

און אזוי? ווו קריגט מען א גמילת־חסד, מיד־ליד? ביי נאָסקען! ער אַליין לויפט ארום געלט באָרגן, עס גייט אים אין לעבן, אויסצוקויפן א קאָנטראַקט, און אַז א ייד קומט צו און מאַכט א קרום פּנים — גיט ער אַוועק! און לויפט ווייטער זוכן געלט!

נאָר דאָס גייט שוין אריין אין דער מידה פון בטחון!

14.

און די מידה פון בטחון איז גאָר אויף א הויכער מדרגה געווען.

איינמאָל, פרייטיק איז עס געווען, קומט צו נאָסקען א שליח־מיוחד פון דער ווייסל, באשר בכן — דאָס גאַנצע געהילץ איז צעשלאָגן געוואָרן, די ערלים צעשלעפּן און דער וווּט וויל זיך נישט רירן פון אָרט; מע דאַרף געלט!

וואָס טוט נאָסקע? עס איז פרייטיק נאָך צוועלף, גייט ער אין מאַרק אריין, נעמט צוזאַמען די אָרעמע חברה און לאָזט זיך אין מרחץ אריין!

אין שטאָט דערהערט זיך דערווייל, אַז צו נאָסקען איז געקומען א שטאַפעט, לויפט דער עולם צו קבלת־שבת אביסל פריער, געוואָר צו ווערן, וואָס עס קען באַטייטן. אין בית־המדרש האָט מען געוווּסט — פון געהילץ איז געוואָרן אַש!

און אינעם געהילץ האָט געשטעקט נאָסקע מיט אַ האַלבער שטאָט!
עס ווערן קולות.
סטייטש, אָנבאָרגן יידיש געלט, יידיש בלוט, אוועקגעטרויען אַלץ דעם וואַסער! מוצאי־שבת וועט מען אים באַפאַלן, דאָס הויז צעשלעפּן, די באָרד אויסרייסן, חרב ונחרב מאַכן!
דער דיין האָט דערוויילן געהייסן, דער בעל־תפילה זאָל צוגיין מקבל־שבת זיין — דער עולם האָט זיך צעדאַוונט...
דאָס ערשטע מאָל האָט מען אָנגעהויבן „לכו נרננה" אָן נאָסקען... מיין נאָסקע — גאָרנישט.
ער קומט אָן, לאָזט זיך אַרויף צום מזרח, צו זיין שטאָט לוסטיק און טאַנצנדיק. נאָכן דאַווענען — דער עולם גאַפט — נאָסקע זאָגט אַלעמען אַ פריילעכן גוט־שבת! און גיט זיך אַ לאָז אַראָפּ און נעמט אַלע אורחים אויף שבת! קיין איינציקן נישט געלאָזט.
און ער האָט זיך אויסגעדרייט!
מוצאי־שבת, האָט ער זיך איינגעשפּאַנט דאָס ביטקאַלע און איז נישט געפאָרן צו דער ווייסל, נאָר אַרוים צו אַ פּריץ און אָפּגעקויפט די גאַנצע תבואה! אַביסל מזומנים האָט ער געהאַט, האָט ער געגעבן, פאַר דאָס רעשט האָט ער אויסגעשטעלט וועקסלען; גענומען אַ ריינעם קאָנ־טראַקט אויף באַצאָלט ווייץ און קאָרן — און איז צוריקגעקומען און האָט איבערגעגעבן דעם קאָנטראַקט די בעלי־חובות.
דערנאָך ערשט האָט ער זיך געלאָזט צו דער ווייסל זוכן דאָס געהילץ!

15.

און אַזוי איז אויך געווען זיין בטחון אין רבין, זכרונו־לברכה!
דעמאָלט איז ער אויך נאָך נישט געווען אין די גרויסע פּעדערן, און עס מאַכט זיך אַ מעשה, די נאָסקיכע גייט צו קינד, צום פערטן קינד, און איז דווקא אַ מקשה לילד.
וויל נאָסקע לויפן צום רבין, לאָזט נישט דער רופא. נאָסקע אַליין איז קראַנק, ער האָט אים „אָדער־געשטעלט" און אין בעט אַריינגעלייגט.
נעמט ער און שיקט וואָלף־בערן!
אַז עס איז סכנות־נפשות, פאָרט וואָלף־בער מיט דער באַן; איך האָב אים אַליין אַ בילעט געקויפט, אין וואַגאָן אַריינגעזעצט, און ער פאָרט.
קומט ער בשלום אַהין, זאָגט אים דער רבי: עס וועט אַלץ זיין גוט, נאָסקע

וועט זיין געזונט, די נאַסקיכע וועט האָבן צו מזל א בן־זכר, נאָר עס וועט קאָסטן: ארבע מאות; ארבע מאות שקל כסף, האָט ער געזאָגט!

גאַפט ער, וואָלף־בער.

דערנאָך זאָגט ער:

— רבי, דער עולם מיינט, נאַסקע איז א גביר, און ער איז אפילו קיין עושר נישט, א בר־מזל איז ער, קיין געלט האָט ער נישט.

שמייכלט דער רבי, און ענטפערט:

— א שליח דאַרף טון זיין שליחות, פאָרט אהיים אויפן ברית!

מילא, אז ער הייסט פאָרן, פאָרט ער!

מאכט זיך אים פלוצלינג א פויעריש געלעגנהייט, פאָרט ער נישט מיט דער באַן, עס איז דאָך שוין אויס סכנות־נפשות, און וואָס טויג אים דאָס שעטנז אין דער באַן! ער זיצט טאַקע נישט דערויף, ער זיצט אפילו נישט אין וואַגאָן פון שעטנז, זענען דאָך אָבער די וואַגאָנען צו־זאַמענבאַהעפט מיט קייטן, און וואָלף־בער האָט נישט קיין חשק צו דאַ־ווענען, ווו שעטנז איז...

פאָרט ער מיטן פורל; מיטן שליטן, מיין איך, עס איז ווינטער גע־ווען און א ווילער שליטוועגס.

עפּעס א חסיד, וואָס האָט אים געפונען דאָס געלעגנהייט, זעצט אים אין „פולקאָשיק" אַריין, וויקלט אים אַרום מיט א שאַל און מאַכט „וויאָ"! דער פויער פאָרט.

דער פויער פאָרט און, להבדיל, וואָלף־בער פאַרטראַכט זיך אין הוריות און איז זיך אַזוי מכין צו דאַווענען פון פאָרנט. ביי דער ערשטער קרעטשמע, טראַכט ער, וועט ער לייגן טלית־ותפילין.

אַז עס איז מאַנאָבאָל און עס איז קיין יידישע קרעטשמע שוין לאַנג נישטאָ, האָט ער דערווייל פאַרגעסן.

טראַכט ער אַזוי, און דער „פולקאָשיק" הייבט זיך דערווייל אָן אַראָפּצורוקן; ער האָט זיך, אפנים, אָפּגעבונדן, מען נעמט זיך אביסל באַרג־אויף ער רוקט זיך אינגאַנצן אַרויס!

הכלל, וואָלף־בער בלייבט מיטן „פולקאָשיק" אין שניי און דער פויער ווייסט פון גאָרנישט און פאָרט זיך ווייטער!

וואָלף־בער הייבט אָן שרייען; האָט ער פונקט געטראָפן אויף א טויבן פויער, הערט ער נישט — —

הכלל, ער האָט זיך קוים אַרויסגעגראַבלט פון פּולקאַשיק און לאָזט זיך גיין צו־פוס...

קומט ער טאַקע אין שטאָט אַריין אויפן ברית!

און ווי ער שטייט און גייט, קומט ער צו נאָסקען אין שטוב אַריין.

16.

יאָ, קענען וואָס האָב איך עס געוואָלט דערציילן, קענען נאָסקעס בטחון.

קומט וואָלף־בער צו נאָסקען אין שטוב אַריין; דאָס קינד האָט מען שוין געיידישט, מען זיצט שוין ביי דער סעודה, וואַשט ער זיך, וואָלף־בער, און זעצט זיך בעניוות, צווישן כלי־קודש.

נאָסקע גייט דערווייל אַרום אויבנאָן מיט דער פלאַש און טרינקט מיט די גבירים „לחיים”.

דערזעט ער וואָלף־בערן, לאָזט ער זיך צו אים אַראָפּ, דערלאַנגט אים שלום, נעמט אָפּ מזל־טוב, און וואָלף־בער הייבט זיך אויף און רוימט אים איין אין אויער וועגן די אַרבע מאות!

— עס וועט זיין! זאָגט נאָסקע.

און עס איז אַזוי געווען!

וואָלף־בער האָט זיך פאַרזינדיקט מיט ווייניק אמונה אין רבינס ווערטער, ער איז מחויב גלות געוואָרן, און איז, מיט גאָטס חסד, אָפּ־געקומען מיט נע־ונד זיין אין שניי, און נאָסקע האָט טאַקע באַלד נאָכן ברית געוואונען פיר הונדערט פּרייסישע טאַלער אויף אַ בראַנדענבורגער צעטל.

נאָר פאַרוואָס האָט דער רבי געוואָלט אַרבע מאות?

האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַרוואָס!

דער רבי אַליין האָט אויסגעזאָגט דעם סוד.

נאָסקע איז אַ בר־מזל געווען נאָר אויף „יגיע כפו”, פון געווינען געלט וואָלט ער חרוב ונחרב געוואָרן, אַזוי ווי עס טרעפן זיך אַ סך אַזוי־נע מעשות מיט געוואונען געלט!

האָט ער אים טאַקע צוגענומען די אַרבע מאות, אָנגעזאָגט זהיר וזהיר, ער זאָל מער קיין לאָטעריע־צעטל נישט קויפן, און פון דעמאָלט אָן האָט אָנגעהויבן נאָסקע מצליח און מצליח צו זיין, ביז ער איז געוואָרן דער אמתער נאָסקע!

א מקורב — א ליטוואַק

17.

נאָר זעט, וואָס עס קען זיך אמאָל טרעפן!
א ליטוואַק איז ביי אונז א מקורב געוואָרן!
ער לעבט נאָך אפילו דער ליטוואַק — עד־היום!

די מעשה פון דעם ליטוואַק איז אויך נישט קיין פשוטע, דאָס הייסט — ווי ביי אונדז דער שטייגער איז געווען — יאָ פשוט און פאָרט נישט פשוט. א ראָטע זעלנער איז ביי אונז אין שטעטל געשטאַנען, און דער ליטוואַק האָט אין דער ראָטע געדינט.ביים ראָטנער האָט ער גאָר נושא־חן געווען; „נאַשיווקעס" האָט ער אים געגעבן", „סלוזשבע" האָט ער גע־קאָנט ווי א וואַסער, וואָרום טאַקע: „ווו תורה, דאָ חכמה", און לערנען האָט ער געקאָנט! פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך אפילו באַווייזן אין בית־המדרש; געעפנט א ספר, געלערנט — אזוי ווי די ליטוואַקעס לער־נען: אין דער ברייט, נישט אין דער טיף! פון קעסל, פאַרשטייט זיך, האָט ער נישט געגעסן, פלעגט ער עסן שבתים... נו, אהיימנעמען א ליט־וואַק אויף שבת האָבן די באַלעבאַטים קיין גרויסן חשק נישט געהאַט, איז ער אַריינגעפאַלן, צו וועמען?

מן־הסתם — צו נאָסקען!
און דאָס איז דער אָנהייב פון דער זאַך!

18.

נאָסקע, פאַרשטייט איר מיך, האָט שוין דעמאָלט געהאַט דאָס צווייטע ווייב.

דער צווייטער זיווג איז אפילו „לפי מעשיו", נאָך מער — דער רבי ז"ל אליין האָט מסכים געווען אויפן שידוך, טייל זאָגן אפילו, אז ער האָט געהייסן טון, נאָר דאָס איז שקר — אָבער מסכים גע־ווען, דאָס איז אמת, האָט ער; און פונדעסטוועגן — א הימל־זאַך — איז עס נישט געווען, ווי עס דאַרף צו זיין, ווי עס האָט פאַר אזא נאָס־קען געפּאַסט.

איך קען נישט זאָגן, פון אויבן אויף — גאָר שיין! ערשטנס, א בת תלמיד־חכם; אויף איר פאָטער, עליו־השלום, האָט דעם רבינס פאָ־טער זצ"ל, דער וואָרקער, געזאָגט: דאָס איז א תלמיד־חכם! צווייטנס,

א יפת־תואר; דערצו אַפילו א באַלעבאַסטע, קיין גראַשן, חלילה, נישט אויסגעבאַרגט, — נאָר פאַר נאַסקען האָט עס באַלד אין דער התחלה נישט געפּאַסט; זיין צ ד ק ה האָט זי נישט פאַרטראָגן!

ווי דער שטייגער איז — א יונג ווייבל, אַן אַלטער מאַן, איז זי געגאַנגען אין ספּאָדיק; האָט זי דאָס רעדל געפירט און טאַקע איבערגע־פירט. און נישט מיטאַמאָל, דערצו איז זי געווען צו קלוג, נאָר פּאַמע־לעך, גאָר פּאַמעלעך. פריער איז פאַר אָרעמעלייט אָפּן די שטוב, נאָר פאַרשלאָסן דאָס הארץ, דערנאָך איז די טיר נאָך אָפן, נאָר אין שטוב קאָן מען שוין נישט אריין! א יונג ווייבל איז זי — לויפט זי דעם אָרעמאַן אַנטקעגן, פּטרט אָפּ אויף דער שוועל מיט א פּרוטה, מיט א שטיקל ברויט און גיי ווייטער!

צדקה, זאָגט זי, אָך איז מיר נעשען — מהיכא־תיתי! נאָר ווי קומט איינשמירן דיר פּאָדלאָגע?

און נאַסקע, נעבעך, זיפצט און שווייגט.

דאָס אייגענע איז געווען מיט שבתדיקע אורחים!

טאַקע א מצווה, נאָר זי אַליין איז אויך א מענטש, דאַרף אויך האָבן שמחת־שבת! און אַז עס קומען און זעצן זיך צום טיש חולאים, לא־עליכם, אָדער אַזוי פּאַרוואַרלעסיקטע, קען זי קיין שמחת־שבת נישט האָבן! און אַז זי האָט נישט, האָבן זיי אויך נישט! שיקט זי אַזוינע אורחים אין גאָרקיך אריין וכדומה!

זי איז בטבע נישט קיין גוטע געווען! און, זעט איר, דער ליטוואַק איז איר דווקא געפעלן! אים האָט זי דווקא פאַרבעטן אויף אַלע שבת!

ער האָט נושא־חן געווען!

19.

פון נאַסקען איז דער ליטוואַק געקומען צום רבין, זכרונו לברכה!

ביי נאַסקען אין שטוב האָט ער זיך, אַפּנים, אַזויפיל אָנגעהערט פון רבין, זכרונו־לברכה, אַז עס האָט זיך אים פאַרגלוסט און איינמאָל איז ער זיך מיישב, בעט זיך אָפּ אויף עטלעכע טעג און כאַפּט זיך אריבער צום רבין!

איר קענט פאַרשטיין, וואָס פאַר א פּנים ער האָט דאָרט דעמאָלט געהאַט! ערשטנס, א סאָלדאַט, קיין זכר פון פּאות, און געפּוצטע שטי־וועלעך, א מונדיר מיט קנעפּ און א ליטוואַק דערצו! א וואָרט י י ד י ש האָט ער נאָך דעמאָלט נישט גערעדט, סאַמע ל י ט ו ו י ש!

נאָר גיי טשעפּע מיטן קייסערס אַ מענטש! מען לאָזט אים אַריין! דער רבי זכרונו־לברכה, גיט אים שלום, און משום דרכי השלום פרעגט ער:

— וואָס מאַכט איר?

בלשון רבים הייסט עס!

וואָרן אַ מנהג איז ביי אונז געווען, אַז דער רבי, ז״ל, האָט אַלעמען געזאָגט „דו״; נאָר אַז דער רבי, ז״ל, האָט געוואָלט עמעצן האַלטן פונדערווייטנס, צוליב אַ חטא, אָדער ווייס איך וואָס, — אַז ער האָט נישט געוואָלט עמעצן מקרב זיין, האָט ער גערעדט מיט אים בלשון רבים.

דאָס אייגענע איז געווען ביים געזעגענען.

— פאָרט — זאָגט ער אים — לחיים ולשלום.

שטעלט זיך שוין דער ליטוואַק אָפּ און זאָגט:

— רבי, פאַרוואָס ווילט איר מיך נישט מקרב זיין ווי אַלע אייערע חסידים? וואָס איז? איך בין קיין ייד נישט, קיין בן־תורה נישט?

שווייגט דער רבי.

זאָגט אָבער דער ליטוואַק, אַז ער וועט זיך נישט רירן פון אָרט, ביז דער רבי וועט אים נישט מקרב זיין גלייך מיט אַלע חסידים. אַ ליטוואַק איז דאָך איינגעשפּאַרט...

האָט דער רבי, זכרונו־לברכה, אָפּגעזיפצט און געזאָגט כהאי־לישנא.

— איך האָב אַפילו אַביסל פאַר דיר מורא, נאָר, אַז דו ווילסט דווקא — פאָר לחיים ולשלום!

שוין בלשון אתה.

20.

וואָס דאָס זיפצן מיטן מורא האָבן אַביסל באַטייט, האָט מען בשעת־מעשה נישט געוווסט. אונדזערע לייט האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט פּראָסט, נאָר אין שטאָט (קיין איינציקער רבי האָט קיין גוטע פריינט אין זיין אייגענער שטאָט), אין שטאָט האָט מען געלאַכט!

ליצנים פעלן נישט, האָט מען געזאָגט, באַשר, דער רבי האָט מורא געהאַט, טאָמער האָט דער זעלנער אַ ביקס אונטערן מונדיר!

אַנדערע, — אַז ער האָט, חס־ושלום, גלאַט פּחד געהאַט פאַר אַ יידן אַ בן־תורה; טאָמער מאַכט ער אַ שמועס וועגן אַ תוספות.

און נאָך אַזוינע נאַרישקייטן!

ווייל וואָס מער דעם רבי, זכרונו־לברכהם, גאַנג איז אַריינגעגאַנגען אין פּשטות אַריין, מער טעותים האָט מען אין אים געהאַט!

די מעשה מיט רש"י און מיטן מהרש"א!

דעם מהרש"אס „ודו"ק" טרעפן חדר־יינגלעך און איבער רש"יס פשט אמפערן זיך די גרעסטע גאונים!

ארויסגעוויזן אבער האט זיך, אז עס איז געווען פון רבין, זכרונו־לברכה, זייער א טיפער און זייער א וויטער בליק!

דערווייל אבער איז זיך דער ליטוואק אהיימגעפארן און מיט דער צייט איז ער געווארן א גאנצער בן־בית ביי נאסקען!

דער איינציקער אורח, וואס די נאסקיכע האט אויף די אויגן גע־לאזט! אפילו סעודת ראש־חודש פלעגט ער דארט עסן!

האט מען טאקע אנגעהויבן אין שטעטל צו מורמלען: סטייטש, א ליטוואק — א בחור (מען רעדט אים שידוכים, וויל ער נישט הערן און געדענקען!) דרייט זיך ארום אין א שטוב! — איז אבער נאסקע אזוי פארנארט געווען, אז קיין שטויב האט ער אויף איר נישט געלאזט פאלן!

איך וויל מיין מויל צו בייזן נישט ברענגען; געזאגט האט מען: „מפני הרעה נאסף הצדיק" — איידער עס האט געזאלט, חס־ושלום, קו־מען צו עפעס שלעכטס, האט מען נאסקען צוגענומען! — נאר גלאט, ווי דערלאזט מען אזוינס „משום מראית עין?" וואס פאר א פנים האט עס פאר מענטשן!

מען האט שוין אפילו געוואלט פארמסרן צום רבין, זכרונו־לברכה, מען האט שוין אפילו אנגעשריבן א בריוו, איין בחור — א ספרא רבה, האט אים געשריבן, נאר איידער מען האט אים אוועקגעשיקט, מאכט זיך א סיבה, איז דערווייל נאסקע אוועקגעפאלן!

לאנג געקרענקט, לא־עליכם!

דערווייל האט דער ליטוואק אויסגעדינט...

מיינט מען — מען וועט זיינער פטור ווערן; ווייזט זיך אבער ארויס, אז ער בלייבט שוין אין שטעטל; עס געפעלט אים דא!

און באווייזט זיך באלד ביים רבין, זכרונו־לברכה, און שוין אין א יידישער קאפאטע, אפילו אין א שטריימל!

ווי ער האט, דער ליטוואק, אזוי געשווינד פאות באקומען, ווייסט איין בורא־עולם, נאר מיט פאות געקומען איז ער! דערווייל — איז נאסקע נסתלק געווארן!

21.

איר קענט אייך אָנשטויסן, וואָס דעם רבינס, זכרונו־לברכהם, זיפּץ האָט באַטייט, פאַרוואָס ער, זכרונו־לברכה, האָט מורא געהאַט, נאָר באַלד איז די גאַנצע זאַך קלאָר געוואָרן ווי דער טאָג:

נישט לאַנג נאָך נאָסקעס פּטירה קומט מען אונדז זאָגן, אַז די אַלמנה זיינע, די נאָסקיכע, שטייט ביי דער צוים און פאַרלאַנגט דווקא, מען זאָל זי אַריינלאָזן.

קיין נשים לאָזט מען נישט אַריין; איז עס דאָך אָבער די נאָסקיכע, איז זיך דער רבי, זכרונו־לברכה, מיישב און טוט לפנים משורת הדין, און גייט בכבודו ובעצמו אַרויס אויפן הויף, און שטעלט זיך פונדער־ווייטנס פון ד ע ר זייט צוים, און פרעגט זי, וואָס זי וויל.

זאָגט זי: זי וויל חתונה האָבן!

פרעגט ער: מיט וועמען?

רופט זי אָן דעם ליטוואַק!

זאָגט דער רבי: און ווי ווערט זיין, אַז איך וועל דיר געבן אַ בעסערן און אַ שענערן שידוך?

זאָגט זי: זי וויל נישט; זי קען נישט, זאָגט זי.

אַ יידענע! גאָר אָן בושה האָט זי געזאָגט, אַז איר האַרץ וועט זיך נישט קילן, ביז זי וועט נישט נעמען דעם ליטוואַק! זי גלוסט צום ליטוואַק!

מילא, האָט דאָך שוין דער רבי, ז״ל, נישט געהאַט וואָס צו טון!

איז ער באַשטאַנען.

ער האָט נאָר געהייסן נאָך אים שיקן!

22.

און — מויל און אויערן אויפצושטעלן — דער ליטוואַק איז אַ מקורב געוואָרן, און נאָך ווי הייסט אַ מקורב!

אַזוי ווי ער איז געקומען, זענען זיי אָפּגעזעסן ביחידות, אָפּגע־שלאָסן חדר לפנים מחדר, אַ שיינע פּאָר שעה; צוויי מאָל לעקעך און בראָנפן האָט מען דערלאַנגט!

וואָס מען האָט דאָרט אָפּגערעדט און מתקן געווען, ווייסט קיין שום בן־אָדם נישט ביז היינטיקן טאָג, נאָר ביים געזעגענען זיך, האָט זיך דער רבי, שטייענדיק אויף דער שוועל, אָנגערופן:

— זע כאַטש, נאָסקעס טיש נישט פאַרשעמען.

געמיינט האָט ער די שבתדיקע אורחים; און דאָס האָט ער צוגעזאָגט!

23.

שפּעטער איז דאָס קרובהשאַפט נאָך גרעסער געוואָרן.

אַז נאָסקעס יורשים האָבן נאָך דער פּטירה געוואָלט מבטל זיין דעם אַקט, וואָס נאָסקע האָט געגעבן דעם צווייטן ווייב אויף דער נחלה, און איינגעפירט אַ פּראָצעס, האָט אים ע ר, זכרונו־לברכה, צוגעזאָגט, אַז ער וועט געווינען.

ער האָט נאָר ביי אים גענומען אַ תקיעת־כף, אַז נאָכן געווינען וועט ער תיכף ומיד מיט די יורשים אַ דין־תורה האָבן!

דער פּראָצעס איז נאָך נישט געענדיקט; ווער עס וועט געווינען, ווייס איך נישט!

וואָרום ערשטנס, מוז איך מודה ומתוודה זיין, איך גלייב נישט אַזוי שטאַרק אין אַ ליטוואַקס תקיעת־כף, און צווייטנס, איז דערוויל דער רבי אַליין נסתלק געוואָרן...

24.

און נסתלק איז געוואָרן דורך אַזאַ סיבה.

עס איז געקומען אַ בשורה־רעה, אַז נאָכן מאַנאָפּאָל אויף י״ש, וויל נאָך דאָס מלכות אוועקנעמען טיטין און טאַבאַק אויך — אַ פּאַל אין די הייזער צו גיין!

האָט ער, זכרונו־לברכה, זיך אָפּגעשטעלט: כלו כל הקצין, זאָגט ער, מען טאָר עס נישט פאַרלאָזן! אַזאַ זאַך, זאָגט ער, איז שוין כדאי זיך מוסר־נפש צו זיין!

געוואָלט האָט ער אַלע גוטע יידן זאָלן מסכים זיין, מאַכן יד־אחת און אַנידערשטעלן זיך אויף ניין; ער האָט באַלד געהייסן שרייבן בריוו צו אַלעמען, אַליין געחתמעט, און מען האָט די בריוו אַוועקגעשיקט! — בעוונותינו־הרבים, האָט אָבער קיינער פון זיי נישט געענטפערט...

איז דער גאַנצער עול געפאַלן נעבעך אויף אים:

און עס איז געווען מסירת־נפש!

25.

עיקר שכחתי:

איך וויל אייך נאָך זאָגן וואָס „נאָסקע” איז טייטש.

א נאָמען געגעבן האָט מען אים: נתן, יינגלווייז האָט מען אים גערופן בלשון חבה: נתנקע, דערנאָך, מאהבת־הקיצור: נתקע. נאָר איינ־מאָל האָט אים דער רבי, זכרונו־לברכה, געשיקט א בריוול און אויפ־געשריבן: להגביר, החסיד המפורסם מוהר"ר נאָסקע, — איז שוין אזוי געבליבן. אפילו אויף דער מצבה שטייט: נאָסקע!

דעם רבינס ציביק

אַלע, נישט דווקא אַלטע יידן, געדענקען נאָך, ווי ביי שרה־רבקהן האָט אַמאָל געפעלט נישט דווקא קינדער, נאָר אַפילו ברויט, רחמנא־ליצלן! פשט־פשוט — ברויט!

חיים־ברוך אַליין, דער מאַן אירער, איז שטענדיק געווען אַ גרויסער חסיד; טאַקע פון דער התחלה אָן, זייט דער שווער זיינער, (עליו־השלום — אַן ערלעכער ייד געווען!) האָט אים אַראָפּגעבּרענגט פון הינטער לובלין.

מען האָט באַלד געזען, אַז עס איז אַ כּלי, אַ ברכה פון זיין ליבן נאָמען; אַז עס איז אַזוינס, וואָס, אויב עס ברענגט נישט משיחן, צאַפּט עס, ווייניקסטנס, משקה פון דער וואַנט!

ער האָט שוין אַזאַ צורה געהאַט.

אין די טיפע, אונטערגעשלאָגענע אויגן האָט שטענדיק געציטערט אַ מין באַהאַלטן שיינדל, גלייך עמעץ דרייט זיך דאָרט אַרום מיט אַ ליכט אין דער פינצטערער שטוב!

אַ בלאַס פּנים, נאָר ביי וואָס־עס־איז, האָט עס אויפגעבליט ווי אַ רויז. אַזאַ דין הייטל האָט ער געהאַט.

ביי די שליפן האָט שטענדיק זיך עפּעס געוואָרפן, געקלאַפּט —

און מיט אַ פּשוטן יוזעפאָווער גאַרטל האָט זיך די בריאה צען מאָל אַרומגענומען, אפשר מער!

פאַרשטייט זיך אַליין, אַז פון פּשוט לערנען איז נישט געווען וואָס צו ריידן. אַזוינס גייט טיפער און טיפער: זוהר, עץ־חיים... וואָס איר ווילט נאָר אַליין!

מיטן רבין, זאָל לעבן, פלעגט ער אָפּזיצן שעהן־לאַנג, און זיי האָבן צווישן זיך אַפילו קיין וואָרט נישט גערעדט, נאָר אַלץ אויפן אויג, מיטן ווונק! נו, רעדט מיט אַזוינעם מכוח פּרנסה?

פאַרוואָס האָט'ן דער בית־המדרש גערופן „חיים־ברוך שרה־

רבקהם", אָדער בקיצור: „שרה־רבקהם מאַן"? פאַרוואָס האָט מען אָנגעהאָנגען אַלע „שערי בינה" אין טאָפּ אַרבעס מיטן ביסל הייוון, מיט וועלכע שרה־רבקה האָט געהאַנדלט? איז טאַקע נישט צום פאַרשטיין.

זי אַליין, שרה־רבקה, האָט געהאַט ווילד עגמת־נפש דערפון.

עס איז טאַקע — האָט זי געפילט — אַ כבוד, וואָס ער הייסט אויף איר נאָמען, נאָר — זי האָט אָבער אויך געוווסט, אַז אַזוינערנאָך קומט זי אָפּ מיטן ביסל נחת אויף דער וועלט!

זי פלעגט גאַנץ אָפט, כמעט אַ פּאָר מאָל אין דער וואָך, קומען אין בית־המדרש אַריין מיטן טאָפּ אַרבעס.

„חיים־ברוך!" — שרייען די ישיבה־בחורים, — דיין שפּייזערן גייט!"

חיים־ברוך, זעט אויס, האָט נאָך געפילט איר גאַנג אויף די טרעפּ; ער האָט שוין לאַנג פאַרשטעקט די צורה אינעם זוהר; איבערן שטענדער ציטערט נאָר דאָס פעטע, פאַרפעדערטע שפּיצל פון דער יאַרמולקע. נאָר אפילו אויף דעם שפּיצל קוקט זי אויך נישט; זי קוקט בכלל נישט אין זיין זייט אַריין, זי וויל נישט זען ווי די שכינה רוט איבער זיין לערנען. זאָלן זיך אירע אויגן נישט פאַשען אויף דער וועלט, אַלץ — טראַכט זי — דאָרט! דאָרט, אויף יענער וועלט! אין האַרץ פילט זי דאָך אַ וואַרעמקייט, אַ נחת.

פון בית־המדרש גייט זי אַרויס ווי אויפגעוואַקסענער, גרעסער, מיט אַ העלערן, פרייערן בליק! עס איז גאָרנישט צו דערקענען, אַז זי איז שוין אַ ווייבל פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר! — אָן אַ קנייטש אויפן שטערן, מיט אַ גערויטלט חנעוודיק פּנימל, גלייך זי איז ערשט פון אונטער דער חופּה אַרויס!

און פון דעם טאַקע, אַז זי דערמאָנט זיך — האָט זי עגמת־נפש.

עס וועט איר, — טרויערט זי אין האַרץ, גאָרנישט בלייבן אויף יענער וועלט. זי וועט אַרויפקומען ווי אַן אָפּגעפּליקטע גאַנדז, אָן אַ זכות אויפן לייב... און וואָס טוט זי דען? זי דרייט זיך אַרום מיטן טאָפּ אַרבעס אין גאַס, צעטראָגט, פון איין דאָנערשטיק צום צווייטן הייוון אין עטלעכע הייזער! וואָס האָט ער פון איר?

כל־זמן דער פאָטער, עליו־השלום, האָט נאָך געלעבט און דאָס רעדל האָט זיך געדרייט, איז געווען אַ דירה און צו עסן, און צו טרינקען, טאַקע — כיד המלך. היינט? אויף אַלע שונאי־ציון געזאָגט!

דער נדן איז ערגעץ פאַרפאַלן געוואָרן, דאָס הייזל — פאַרקויפט!

אינדערפרי, פיש־גריץ — קארטאָפל מיט וואסער!

ביינאַכט א יאַיכל מיט א נעכטיקן בייגל!

אַט, דאָס איז זיין עולם־הזה!

שוין זיבן יאָר, האָט זי אים אפילו קיין קאַפּאָטע נישט געמאַכט...

פון פסח צו פסח — א היטל, א פּאָר שטיוול, נישט מער!

משבת לשבת גיט זי אים אַרויס א העמד; אומשטיינס געזאָגט — א העמד! שפּינוועבס!

זי טראָגט שוין א בריל דורך די העמדער: צערע און צערע און גאָרנישט...

„רבונו של עולם״, — טראַכט זי, — אז מען וועט נעמען אויף יענער וועלט איין אות פון זיין תורה אויף א י י ן וואָגשאָל, און אויף דער צווייטער וועט מען אַרויפלייגן אלע מיינע יאַיכלעך מיט פיש־גריצן, מיט מיינע אויגן צוזאַמען... וואָס וועט איבערוועגן?

זי ווייסט אַפילו, אז וואָס עס איז פאַרקניפּט אויף ד ע ר וועלט, איז פאַרבונדן אויף י ע נ ע ר אויך! אז נישט אַזוי געשווינד טײַלט מען דאָרט אָפּ א מאַן פון א ווייב! און ער וועט דען לאָזן? אַזא בריליאַנט ווי ער איז? זי זעט דען נישט, ווי ער וויל דווקא, זי זאָל אויך טועם זיין ביים עסן.. עס איז דאָך נאַריש, — ער וועט דאָך נישט ריידן, נאָר מיט די אויגן ווינקט ער; און מאַכט זי זיך נישט־ווויסנדיק, ברומט ער, ווי אינמיטן שמונה עשרה... ניין! לאָזן וועט ער נישט — ער וועט נישט באַשטיין, ער זאָל זיצן אויף דער פאָטער־שטול צווישן צדיקים און אבות, און זי זאָל זיך ערגעץ אַרומוואַלגערן אין עולם התוהו, אין ווויסטע וועלדער...

וואָס העלפט עס אָבער? ערשטנס, וועט איר גלאַט זיין א חרפה די אויגן אויפצוהויבן צווישן די אמהות: די בושה וועט זי פאַרברענען!

צווייטנס, האָט זי קיין קינדער נישט... און — „יאָרן ציען, יאָרן פליען״...

זיבן יאָר ווינען זיי שוין, נאָך דריי באַשריגענע יאָר און — א גט!

זי וועט אים דען ריידן דאָס אַנדערע וואָרט?

אַן אַנדערע וועט זיין פוסבענקעלע אין גן־עדן זיין, און זי וועט זיך נאָט ווייסט, מיט וואָס עס איז פאַר א שניידער פינצטערן ערגעץ אין גיהנום...

וואָס? עס קומט איר מער?

נישט איינמאָל קומט איר א שניידער אָדער א שוסטער צו חלום און זי כאַפּט זיך אויף מיט א יללה.

ער וועקט זיך אויף דערשראָקן.

ביינאַכט אין דער פינצטער רעדט ער אַמאָל; ער פרעגט: וואָס איז?

נאָר זי ענטפערט: גאָרנישט!

זי וויינט, בעט גאָט, עס זאָל איר אריין א ברכה אין די ארבעס אָדער אין די הייוון.

און ער איז טאקע געווען א בריליאַנט!

א נארישע יידענע, טראַכט ער, און וואָס איר גייט דאָ! פונדעסט־וועגן — קלערט ער — דאַרף מען עפּעס טון דערינען! אפשר וועט זי גיכער אַמאָל עפּעס נעמען אין מויל אריין, פארגינען זיך!

ער האָט געזוכט אין די ספרים און געזוכט. נאָר אָפּט מאַכט זיך, אז וואָס מען זוכט, געפינט מען דווקא נישט! אזוינע זאַכן קומען בהיסח הדעת, אומגעריכט!

טיילמאָל — דאַכט זיך אים — אז ער איז שוין אויף א דרך, איז אים, מעשה שטן, עפּעס מבלבל, און ער מוז אָנהויבן זוכן אויף דאָסניי!

ער האָט זיך מיישב געווען, צו מאַכן דערפון א שמועס מיט אים, זאָל לעבן!

עס איז אָבער שווער געגאַנגען.

איינמאָל האָט דער רבי נישט געהערט, פארטראָגן געווען; דאָס צווייטע מאָל, האָט ער געשאָקלט מיטן קאָפּ, נישט אהין און נישט אהער; דאָס דריטע מאָל האָט ער געענטפערט:

— הם! אוודאי וואָלט א יושר געווען! דערווייל איז אָבער עמעץ אריינגעקומען און האָט איבערגעהאַקט.

נאָכאַמאָל, איז ער עקסטרע געפאָרן און געפרעגט: נו?

— נו! נו! — האָט דער רבי געענטפערט, און גאָרנישט.

איינמאָל אָבער זיצט חיים־ברוך ביים רבין, ערב שבת, און גיט א זיפץ.

— קיין שטיינער, בייזערט זיך דער רבי, מיינס א חסיד זיפצט נישט. וואָרן טאַקע, וואָס?

— די הייוון! — ענטפערט חיים־ברוך.

— מען האָט שוין אין כל תפוצות ישראל חלות געבאַקן, — ענט־פערט דער רבי! פרייטיק נאָך צוועלף רעדט מען נישט פון קיין הייוון!

שבת־צונאַכטס האָט שוין חיים־ברוך אַרויסגערעדט בפירוש:

— רבי, מאַכט ער, — אפשר וואָלט איר זיך מכנים געווען אין דער זאַך?

דער רבי ווערט ווייטער בייז:

— און דו — מאַכט ער — ביסט חולה? פאַר דיין תפילה איז דער הימל, חס־ושלום, פאַרמאַכט?

חיים־ברוך האָט בפירוש געהערט „חס־ושלום" און עס אַזוי איז אים אַראָפּ אַ שטיין פון האַרץ. פונדעסטוועגן איז ווייטער אַוועק אַ פּאָר חדשים און גאָרנישט...

אויף ראש־השנה איז ער ווייטער געקומען.

מוצאי יום־טוב גיט אים דער רבי פּלוצלינג אַ קלאַפּ אין די פּלייצעס בפני קהל ועדה און פרעגט:

— „חיים ברוך, וואָס פעלט דיר?"

ער ווערט פאַרשעמט, און ענטפערט: „גאָרנישט!"

— שקר! מאַכט דער רבי, דיר פעלט עפּעס.

—וואָס? פרעגט חיים־ברוך פאַרציטערט, און אויף דער צונג איז אים שוין געלעגן: די „ברכה אין הייוון און ארבעם".

דער רבי לאָזט אים אָבער נישט קומען צום וואָרט און ציילט אים אָפּ ווערטער ווי פּערל:

— „דיר — חיים־ברוך — פעלט — אַ — ליולקע־ציביק!"

דער עולם איז נבהל ונשתומם געוואָרן.

— דו רויכערסט, — מאַכט דער רבי, — פון אַ פּיפּקעלע, ווי אַ בעל־עגלה!

חיים ברוכן איז אַרויס דאָס פּיפּקעלע פון מויל, ער האָט קוים אַרויסגעשטאַמלט:

— איך וועל זאָגן שרה־רבקהן.

— זאָג, זאָג, — מאַכט דער רבי. זאָל זי דיר קויפן אַ גרויסע ליולקע־ציביק... נעם דיר מיט מיין יום־טובדיקע פאַר אַ מאָס; כהויה זאָל זי זיין.

און ער האָט אים איבערגעגעבן זיין ליולקע־ציביק.

און דאָס איז געווען אינגאַנצן!

נאָך איידער ער איז אהיימגעקומען, האָט מען שוין אין שטעטל געוווסט, אַז חיים ברוך פירט דעם רבנס יום־טובדיקע ליולקע־ציביק...

— נאָך וואָס, נאָך ווען? האָט מען געפרעגט אין אלע געסלעך, אין אלע הייזלעך.

— נאָך וואָס? האָבן געצאַפּלט אלע יידישע נשמהס. נאָך וואָס? און מען האָט זיך אליין געענטפערט: מן־הסתם אויף קינדער!

חיים־ברוך, דאַכט זיך, ליידט נאָך אויף דעם, וואָס אלע לומדים ליידן, מן־הסתם וועט דער רויך פון רבינס יום־טובדיקע ליולקע אויף דעם אויך האָבן א פּעולה! אהאַ! נאָך עפּעס: שרה־רבקה ליידט אויף די אויגן! צו 22 יאָר טראָגט זי א בריל; דער רבי האָט עס אוודאי אין זין געהאַט, א קליי־ניקייט — חיים ברוכס ווייב!

און גלאַט: צו וואָס העלפט נ י ש ט אזא ציביק? און נאָך א יום־טובדיקער ציביק?!

און נאָך איידער חיים־ברוך איז אראָפּ פון דער פור, האָבן אים שוין הונדערט מענטשן געבעטן, ער זאָל באָרגן דעם ציביק: אויף א חודש, א וואָך, א טאָג, א שעה, א מינוט, א רגע...

מען וויל אים אָפּגילטן!

און ער האָט אלע געענטפערט:

— איך ווייס? פרעגט שרה רבקהן...

א נבואה איז אים ארויס פון מויל...

שרה רבקה האָט א וויל געשעפּט...

ח"י גדולים פאַר א צי פון ליולקע־ציביק! ח"י גדולים, נישט א גראָשן ווייניקער!

און דער ציביק העלפט!

און מען צאָלט, און שרה־רבקה האָט שוין אירם א הייזל, א שיין געוועלבל, א סך הייוון אין געוועלבל, א סך אנדערע סחורות.

זי אליין איז פולער געוואָרן, געזונטער, אויסגעגלייכט! זי האָט דעם מאַן שוין נייע וועש געמאַכט, די ברילן אוועקגעלייגט...

פאַר עטלעכע וואָכן איז מען געקומען נאָכן ציביק פאַרן פריץ וועגן! מען האָט אנידערגעלייגט דריי זילבערנע רובל, ווי דען!

— און קינדער? ווילט איר וויסן.

— אוודאי! שוין דריי צי פיר... ער איז אויך א גאַנצער מענטש געוואָרן...

און אין בית־המדרש איז א שטענדיקער פּלפּול.

טייל זאָגן, אז שרה־רבקה ווי ל נישט און וו ע ט נישט אָפּגעבן דעם רבין דעם ציביק!

אנדערע זאָגן, אז זי האָט אים שוין לאנג אָפּגעגעבן! און דאָס איז אן אנדערער...

ער אליין, חיים־ברוך, שווייגט.

ולמאי נפקא מינה? אבי ער העלפט!

נסים ונפלאות

1.

דאָס ביימל

זעסט דאָס ביימל? וואָס וואַקסט דערויף? גאָרנישט! נאָדלען!

און דאָס ביימל איז אַמאָל אַן עץ עושה פּרי געווען — אַן עפּל־בוים!

עס איז נישט גרעסער געווען, ווי אַצינד, נאָר אַ קרוין האָט עס געהאַט — זהב טהור! גאָלדענע עפּל האָט עס געטראָגן!

זאַפטיקע, ווייניקע, אין מויל זענען זיי צעגאַנגען; און גרויסע, ווי די פויסטן!

ער, זאָל לעבן, האָט זיי ביים טיש געגעסן, מקורבים פלעגן פון זיי באַקומען אויף שהחיינו; דעם רבינס אייניקלעך, זאָלן לעבן, פלעגן זיי נעמען שמחת־תורה צו די פאָנען...

דאַכט זיך, אַ ביימל קען דערמיט יוצא זיין? וואָס? זענען אָבער די צווייגן אַריבער איבער דעם צוים אין גאַס — אין רשות הרבים אַריין, און דאָס איז אַ מכשול, אַ גרויס מכשול געווען!

תינוקות של בית רבן — יינגלעך גייען איבער דער גאַס פון חדרים — רייסט מען, איז מען עובר אויף „לא תגנוב".

רעדט מען דערפון ביים טיש, אויפן אויער; ער, זאָל לעבן, דערהערט עס אָבער, רונצלט ער, זאָל לעבן, דעם שטערן, הייבט אויף די ברעמען, דער עולם ווערט פאַרציטערט, מען מיינט ער וועט שעלטן — מעניש זיין!

איז אָבער, זעט אויס, גובר מדת הרחמים.

עפנט ער, זאָל לעבן, אָבער די כשרע לעפצן און גיט אַ זאָג: מפקיר!

די קינדער זענען נאָך קיין „בר־עונשין" נישט.

האָט זיך אָבער מיט דעם נישט געענדיקט די זאַך.

איינמאָל קומט ער, זאָל לעבן, אַרויס אויפן גאַניקל, קוקט, אפילו

עטוואָס מרה־שחורהדיק צום הימל ארויף — מי יודע, וואָס ער האָט גע־זען — דערהערט ער א געררויש, גיט ער, זאָל לעבן, א קוק איבערן גאָרטן, זעט ער, ווי א קליין תינוקתל, נאָך, מחילה, מיטן העמדל אין דרויסן, שפּרינגט קעגן ביימל, און שפּרינגט, און וויל כאַפּן מיטן מײַלכל, מיט די הענטלעך, און די תאווה אין די אייגעלעך ברענט — דער יצר־הרע פון „לא תחמוד"...

„נתן עיניו בו", גיט ער, זאָל לעבן, א בייזן קוק אויפן ביימל און שוין! אילן סרק — א נאָדל־ביימל!

דאָס יינגל איז שיר־נישט פון זינען אראָפּ פאר שרעק...

און יעדע האַלבע נאכט, ווען אלץ שלאָפט איין, הערט מען, ווי דאָס ביימל קרעכצט און קלאָגט זיך: „עס מאַכט איבער מיר קיינער קיין ברכה נישט, עס האָט קיינער פון מיר קיין הנאה נישט"...

און עס דאַרט דאָס ביימל, פאר צער, פאר גרויס בענקשאַפט!

2.

די סוכה.

מעלין בקודש — דאָס איז אמאָל, בימי הגראף — אן אלטאנקע געוועזן, און אז ער, זאָל לעבן, האָט ביי די יורשים פון גראף דאָס שטיקל נחלה אָפּגעקויפט, איז פון דער אלטאנקע א סוכה געוואָרן — און אין דער סוכה האָט ער, זאָל לעבן, התבודדות געהאַט...

וואָס עס מאַכט זיך פאר א צרה, אויף שונאי ישראל, גייט ער אין סוכה אריין און — טוט!

מען קען נישט זאָגן, אלע גוטע יידן טוען — ער איז זיך אָבער מוסר נפש. ער שפּאַרט זיך איין: ער וועט נישט ארויסקומען פון סוכה ביז ער וועט נישט פּועלן... און ער זיצט מיט דער ליולקע־ציביק אין מויל און פּיפּקעט — א וואָלקן מיט רויך נעמט אים ארום, און פון וואָלקן קוקן זיינע אויגן ארויס, פול עצבות, פול תפילה און טיילמאָל — עקשנות!

איינמאָל האָבן זיך צוזאמענגענומען די שרי המלכות צו מאַכן נייע פּונקטן, נייע גזירות הייסט עס...

מילא, לא אלמן ישראל, גוטע יידן הויבן אָן ר ע ש ן! מען מאַכט אסיפות, מען איז גוזר תענית, מען זוכט חטאים, מען שיקט א שליח מיוחד קיין ארץ־ישראל אויף ר' שמעון בן יוחאים קבר — און ער, זאָל לעבן, זיצט אין סוכה...

זיצט און פּיפּקעט...

און דאָ ווערט וואָס אַמאָל ערגער...

דער שליח מיוחד איז נפטר געוואָרן אויפן וועג... און דאָ העלפט קיין ממון און קיין דמים — גאָרנישט! אַלע שׂרים פון אַלע שבעים אומות און, פאַרשטייט זיך, דער שר של יוון בראש, האַלטן זיך שטאָל און אײַזן; און דער קטרוג איז גרויס, און מען הייבט דערווייל שוין אָן איבערצורייסן עירובֿן, פאַרחתמענען מקוואות, צעטרייבן חדרים... אויף טייל ערטער ברענט מען גאָר ש"ס אין די גאסן —

און ער, זאָל לעבן, זיצט און פּיפּקעט...

איין טאָג, דעם צווייטן, ויהי ביום השלישי, דערפילט ער, זאָל לעבן, אַז, לא עליכם, דאָס חולשות וואַקסט, אַז די כוחות גייען אים, חס־ושלום, אויס. גיט ער זיך אַ שטעל אויף, אַ לויף צו און אַ פּראַל אויף דאָס פענצטערל פון סוכה און גיט אַ געשריי אַרויס: עצים ואילנות, גיט מיר אייער כוח! דשאים ועשבים — איך בין אויף אייך גוזר, גיט מיר אוועק אייער גאַנצן כוח!

וואָס מיינט איר? זיי האָבן נישט געגעבן? —

און עס איז, לא עליכם, אַ שנת בצורת — אַ הונגער געווען! לײדיקע זאַנגען — שטרוי! מילן האָבן זיך אָפּגעשטעלט, סוחרים — בדיל הדל גע־וואָרן, בהמות — אָן פּאַשע געבליבן, און עס איז כמעט קיין פּרי אויף קיין שהחיינו געווען...

אָבער אַ סך פּונקטן זענען בטל געוואָרן: עירובֿין, מקוואות, חדרים, ש"ס — זענען געבליבן!

.3

א חוש - הריח

איינמאָל, עס האָט נאָר־וואָס אויפגעפלאַקערט דאָס מחלוקת — ווען וואָס, ווייסט איר דאָך — איז פון יענעם צד אַרויסגעשפּרונגען איי־נער אַ שמואל שוחט און האָט דערלאַנגט אַ מסירה...

באשר בכן: ער, זאָל לעבן, פירט אַ מלוכה, איז אַ מורד במלכות און נאָך... און נאָך... המנס בלבולים...

און אַזוי ווי מען איז געוווּיר געוואָרן פון דער מסירה, איז טאַקע דער שמואל שוחט תיכף ומיד נעלם געוואָרן; וואָס האָט מען געמיינט! ער, זאָל לעבן, האָט'ם מעניש געווען, די ערד האָט'ם איינגעשלונגען... הערט

מען זיך טאַקע אויף צו שרעקן, ווערט גרינגער אויפן האַרץ; „כן יאבדו״ זאָגט מען ,מן־הסתם וועט ער, זאָל לעבן, פון אַלע מאַכן אש! מען האָט אפילו קיינעם אין גובערניע נישט געשיקט!

און פון דער העלער הויט, מען באַפאַלט דאָס הויז! ר׳איז קוים דורכן פענצטער אַנטלאָפן...

און ער, זאָל לעבן, איז נתחיב געוואָרן חובת גלות... איז ער, נעבעך, נע־ונד... פון קהילה צו קהילה... און טרעפט אומעטום שונאים... קומט ער, זאָל לעבן, איינמאָל האַלבע נאַכט, אין אַ שטעטל אַריין, ווייסט ער נישט, ווו אָנצוקלאַפּן, גייט ער פון לאָדן צו לאָדן... יידן ווינען, אָבער וואָס פאַר אַ יידן! פון איין פענצטער דערהערט זיך חצות און אָנעם קול דערקענט ער, אַז עס איז אַ חצות משלנו — אַ ברענענדיקער חצות, הימ־לען שפּאַלט ער!

קלאַפּט ער אָן, ווערט שטיל און שטום, נאָר מען עפנט נישט!

אויף די אנשי־בית, פאַרשטייט איר מיך, איז אַ פּחד אָנגעפאַלן. עס איז אַ חושך ואפלה געווען — און אַ גאָס רעגן ווי אויף אַ מבול... און אָן אָפּגעלעגן שטעטל... צוויי ירידים: ניסן און תשרי, און אַ גאַנץ יאָר אין יוצא ואין בא! וואָס מיינט מען? ווער קלאַפּט האַלבע נאַכט? גזלנים! איז זיי טאַקע שיר־נישט די נשמה אויסגעגאַנגען.

שרייט ער אַריין: אַ ייד, אַ ייד!

און מן השמים! זענען זיי טאַקע אנשי שלומנו געווען און מען האָט זיין קול דערקענט, און מען ווערט פאַרציטערט פאַר שמחה, און עס וואַרפן זיך פאַר שמחה די הענט, אַז מען קען צום שליסל נישט טרעפן... מען האָט דאַרטן פון גאַנצן בלבול נישט געוווסט — געמיינט אזוי אַראָפּגעקומען, דורכפאַרנדיק... ווערט אָבער פון ששון ושמחה — אבל ותוגה!

„באַהאַלט מיך״, זאָגט ער!

נו, גיי באַהאַלט, ער, זאָל לעבן, זאָל נישט נתגלה ווערן;...

בעלות, נאָך נישט קיין זמן קריאת־שמע געווען — מען קלאַפּט ווייטער! מען קומט אים, זאָל לעבן, מכבד זיין מיט סנדקאות!

ער נעמט אָן! מסירת נפש כלאחר יד;... מילא, קענט איר אייך מאָלן, וואָס פאַר אַ סעודת מצווה עס איז געווען; קינד און קייט, פון רב ביזן קלענסטן נחות דרגא; און אים, זאָל לעבן, דערלאַנגט מען אַ צונג, דע־מאָלט פלעגט ער ליב האָבן צונג... און אפשר האָט עפּעס געשטעקט דע־

רינען, ווייל היינט עסט ער דווקא נישט קיין צונג... הכלל, מען דערלאנגט אים, און ער וויל טועם זיין, נעמט צום מויל און גיט פלוצלינג א געשריי: נבלה וטריפה! ושאגה לו כלביא — איר קענט דאך זיין קול!

מילא, ווערט א רעש, א מהומה!

סטייטש, דער מרא דאתרא עסט, לומדים גדולים עסן,

שיקט מען מן הסתם נאך דעם שוחט מיט די חלפים.

וואס ווייזט זיך אויס?

חלפים, נישט פאר אייך גערעדט, ווי די זעגן! און דער שוחט איז טאקע געווען שמואל שוחט!

4.

דאס קבר.

ביים רבין אין גערטל ליגט א גרויסער משונהדיקער שטיין — און אויבן אויפן בארג, ביי דער חורבה פון אלטן גראפס פעסטונג ליגט אויך אזא שטיין. ווייסט איר וואס דאס באטייט?

איבער דער פעסטונג האט זיך אמאל געהויכט א טורעם — טאקע עד לב השמים א טורעם! אויבן פלעגט ארומגיין א שומר מיט א טראמפייט און טאג און נאכט היטן, עס זאל אומגעריכט קיין שונא נישט באפאלן. און באווייזט זיך עפעס, בלאזט ער און וועקט דעם גראפס חיילות און זיי שפרינגען אויף די מויערן ארויף —

אלץ ווי אין „יחזקאל" שטייט — אלץ האבן זיי ביי אונדז גענומען!

נאר אויסער דעם שומר פלעגט נאך עמעץ זיצן אויפן טורעם.

דער גראף האט זיך געהאלטן א מכשף — א מין שטערן־זעער, וואס פלעגט שטענדיק זיצן אינדערהויך, קוקן אויף די מזלות און פארשרייבן, און דערנאך אראפקומען צום גראף און זאגן, וואס עס איז אים באשערט...

און דער גראף איז אויך, ווי דעמאלט פלעגט דער מינהג זיין, שופט געווען; די גאנצע סביבה פלעגט ער משפטן.

קומען איינמאל צוויי ברידער צום גראף, ערלים, מיט א סיכסוך וועגן א ירושה זענען זיי געקומען; איז אבער דער גראף א יוצא למלחמה געווען, דאס פערד איז שוין געשטאנען אנגעזאטלט און ער האט זיך ארומגעגארטלט מיט דער שווערד, שיקט ער די שני אחים אפ צום מכשף, ער זאל זיי פסקענען, אזוי וועט זיין...

מוז ער דאָך דער מכשף באַשטיין; נאָר א תנאי נעמט ער זיך אויס: זיי זאָלן ערלעך טענהן! זיי זאָלן נישט מעלים זיין און קיין וואָרט שקר נישט זאָגן, א נישט, וועט ער זיי באַשטראָפן!

באַשטייען זיי — הייבן אָן טענהן — און פאַרגעסן זיך און הייבן אָן טענהן שקר־שקרים — דערמאָנט ער זיי, איז זיי מתרה, איינמאָל, צוויי מאָל, צום דריטן מאָל — עס איז אָבער נישט מעגלעך! ווערט ער בייז, גיט אויף זיי א בלאָז, פליען זיי ארויס פון די פענצטערלעך, ווערן פאַרשטיינערט, און פאלן — איינער אויפן בארג און דער צווייטער אין גערטל אריין...

אז ער, זאָל לעבן, האָט ביים גראפס יורשים אָפּגעקויפט די נחלה, האָט ער געזאָגט, אז ער וואָלט זיי געקאָנט מחיה מתים זיין, נאָר ער וויל נישט, ווייל זיי זענען גרויסע שונאי ישראל געווען!

.5

איך מוז אייך אָבער זאָגן דעם אמת, עס איז פאַראַן אַן אנדער גירסא... א מעשה נורא... און א ישן נושן — פון אַלטע דורות...

דער גראף האָט נאָך געלעבט און האָט מיט אלע פריצים ארום מלחמה געהאַלטן — א גרויסער גבור־חיל געווען... פלעגט באַפאַלן, פאַרברענען גאַנצע הויף... אויפהענגען די פריצים, מאַנס זיין די נשים — סכנת־נפשות געווען...

און אין שטעטל איז א בת ישראל געווען, אַן אשת־איש און מגזע ישרים, מזרע קדושים, און בעלה — נשמתו בגנזי מרומים — איז געווען גאָר, גאָר! מיט איין וואָרט: א מנהיג...

איז אָבער די אשה א גרויסע יפה־פיה געווען... און דערזען האָט זי אַמאָל דער גראף... און איר ווייסט דאָך „אין אפּטרופּס"... און דער יצר־הרע האָט גובר געווען... נישט פאַר אייך געדאַכט, נישט פאַר קיין שום בת־ישראל געדאַכט...

און א קעלער איז געגאַנגען פון גראפס פעסטונג פון דער הויך ביז אין דעם גערטל אַראָפּ — ביז צו די הייזלעך, ווו דעם גראפס משרתים האָבן געוווינט, משרתיו עושי רצונו: דער מכשף, די ממונים על העופות ועל הכלבים, דער ראש פון די קאַזאַקלעך, מיט וועלכע דער גראף פלעגט מחרים עולם זיין.

און אין קעלער זענען שטיבער געווען צו באַהאַלטן זיך בשעת מלחמה, און אין איינעם פון די חדרים פלעגן זיי זיך זען!

נאכט אויף נאכט — בעלה גייט צו חצות, גנבעט זי זיך ארויס פון בעט, טוט זיך אָן בגדי שבת ויום־טוב, נעמט אויף זיך כל המיני־תכשיטין, באשמעקט זיך מיט כל־המיני בשמים און כאפּט זיך אין קעלער אריין דורך דעם גאָרטן... און דער גראף פארלאָזט שטילערהייט זיינע היכלות, ווו מען איז זיך משמח מיט כל־המיני עולם־הזה, און אין איינעם פון די שענסטע חדרים טרעפן זיי זיך און זענען זיך מחבק ומנשק, אז גאָט זאָל שומר ומציל זיין...

און אזוי נאכט אויף נאכט, נאכט אויף נאכט...

איינמאָל אָבער, ווי ער איז אזוי מחבק ומנשק, פאלט אים איין, גיט ער א זאָג: רבקהלע — רבקה האָט זי געהייסן — שמד זיך, וועל איך מיט דיר חתונה האָבן — דער גראף איז א בחור געווען.

איז זי דאָך אָבער פאָרט א בת־ישראל, און אפשר האָט מען אויף אזוי ווייט דעם משחית קיין רשות נישט געגעבן — וויל זי נישט! זאָגט ער נאָכאמאָל, זי וויל נישט, איז ער אָבער מפציר — פאלט זי אים צו די פיס און בעט זיך ביי אים רחמים — ווערט ער פלוצלינג, כדרך הפריצים, בייז, רייסט זיך אוים, לאָזט זי איבער און לויפט ארויס!...

און גיט א בלאָז אויפן האָרן — א נמרוד, א גיבור ציד געווען, שטענדיק א האָרן געטראָגן — לויפט מען זיך צוזאמען, הייסט ער פאר־לייגן יעדע אריינגאנגען צום קעלער מיט שטיינער, מיט גרויסע שטיינער, און זיך אָנזאָטלען א פערד און ער רייט אוועק! —

דריי טעג און דריי נעכט איז ער געריטן, דריי טעג און דריי נעכט האָט מען פון קעלער ארויס „שמע ישראל" געהערט...

און אז ער האָט זיך אָפּגעקילט פון גרים־צאָרן, און אז עס האָט זיך אין אים א חרטה דערוועקט, און אין אויפן פערטן טאָג צוריקגעקומען — איז אונטער אים ביים אריינגאנג פון קעלער דאָס פערד געפאלן, אזוי האָט ער געיאָגט; נאָר אין קעלער איז שוין שטיל געווען.

און אויפן בית־עלמין איז פאראן א מצבה, א הויכע, מיט גאָלדענע אותיות: מגזע ישרים, מזרע קדושים... אשת הרב הגאון והקדוש — הלא היא...

און צו קבר־אבות קומט מען, משתטח איז מען זיך... אל מלא רחמימם מאכט מען... מען מעסט דאָס קבר, מען איז מתפלל אויפן קבר, נאָר דאָס קבר איז — לער.

מקובלים

אין די שלעכטע צייטן פאַלט אַפילו תורה — די בעסטע סחורה — אויך.

פון דער לאַשציוועער ישיבה איז מער נישט געבליבן נאָר דער ראש־ישיבה — ר׳ יעקל — מיט איין איינציקן תלמיד.

דער ראש־ישיבה איז אַן אַלטער דאַרער ייִד, מיט אַ לאַנגער צעשויבערטער באָרד, מיט אַלטע, אויסגעלאָשענע אויגן; למך, זיין געליבטער תלמיד, איז אַ יונגערמאַן, אויך אַ דאַרער, אַ הויכער, אַ בלאַסער מיט שוואַרצע געקרייזלטע פאות, ברענענדיקע, שוואַרצע, אונטערגעשלאָגענע אויגן, פאַרברענטע ליפּן, און אַ ציטעריקן שפּיציקן גאָרגל; ביידע — מיט „אויפגעבראָשעטע" הערצער, אָן העמדער, ביידע אין לאַכעס; דער ראש־ישיבה שלעפּט קוים נאָך אַ פּאָר פּויערישע שטיוול, דעם תלמיד אָן זאָקן פאַלן די שוסטער־שיך אַראָפּ פון די פיס. —

דאָס איז געבליבן פון דער באַרימטער ישיבה!

דאָס פאַראָרעמטע שטעטל האָט אַלע מאָל ווייניקער געשיקט עסן, געגעבן טעג; זענען זיך די אָרעם־בחורים צעקראָכן! ר׳ יעקל אָבער וויל שוין דאָ שטאַרבן, און זיין תלמיד — ליגן אים די שערבלעך אויף די אויגן.

און זיי ביידע לייַדן אויך אַמאָל הונגער. פון ווייניק עסן קומט ווייניק שלאָפן, פון גאַנצע נעכט נישט שלאָפן און נישט עסן — אַ חשק צו קבלה!

ממה נפשך — דאַרף מען אויף־זיין גאַנצע נעכט און הונגערן גאַנצע טעג, — לאָז מען כאָטש דערפון אַ נוצן האָבן, זאָל כאָטש זיין: תעניתים מיט סיגופים, זאָלן זיך כאָטש עפענען אַלע טויערן פון דער וועלט מיט סודות, רוחות און מלאכים!

און זיי לערנען שוין קבלה אַ צייט!

אַצינד זיצן זיי ביים לאַנגן טיש, איינע אַליין. ביי יעדן איז אַצינד

נאָך מיטיק, ביי זיי איז נאָך פאַר פרישטיק. זיי זענען דאָך געוווינט דערצו. — דער ראש־ישיבה פאַרגלייזט די אויגן און רעדט; דער תלמיד זיצט אונטערגעשפּאַרט אויףביידע הענט מיטן קאָפּ און הערט —

— אין דעם זענען דאָ — זאָגט דער ראש־ישיבה — אַ סך בחינות: איינער קען אַ שטיקל, איינער אַ האַלבן, איינער אַ גאַנצן ניגון. — דער רבי, ז"ל, האָט געקענט אַ גאַנצן ניגון, אפילו מיט אַ צושפּיל! — איך (האָט ער צוגעגעבן טרויעריק) האָב קוים די זכיה צו אַ פּיצעלע, אָט אַזוי גרויס...

ער האָט אָפּגעמאָסטן אַ פּיצל פון דאַרן פינגער און האָט ווייטער געצויגן:

— עס איז פאַראַנען אַ ניגון, וואָס מוז האָבן ווערטער... דאָס איז גאָר אַ נידעריקע בחינה... עס איז פאַראַנען אַ העכערע בחינה... אַ ניגון, וואָס זינגט זיך אַליין, גאָר אָן ווערטער — אַ ריינער ניגון! נאָר ד ע ר נ י ג ו ן דאַרף נאָך האָבן אַ קול... און ליפּן, דורך וועלכע דאָס גייט אַרויס! און ליפּן — פאַרשטייסטו — זענען דאָך גשמיות! און דאָס קול אפילו, עס איז אָן איידעלער גשמיות, גשמיות איז עס!

לאָז זיין, אַז דאָס קול שטייט אויף דער גרענעץ צווישן רוחניות און גשמיות!

נאָר סיי ווי סיי דער ניגון, וואָס הערט זיך מיט אַ קול, וואָס הענגט אָפּ פון די ליפּן, איז נאָך נישט ריין, נאָך נישט אינגאַנצן ריין... נאָך נישט קיין אמתער רוחניות!...

דער אמתער ניגון אָבער זינגט זיך גאָר אָן אַ קול... עס זינגט זיך אינעווייניק, אין האַרץ, אין די געדערים!

אָט דאָס איז דער סוד פון דוד המלכם ווערטער: „כל עצמותי תאמרנה"... אינעם מאַרך פון די ביינער דאַרף זינגען, דאָרט דאַרף זיין דער ניגון — דער העכסטער שבח פאַר גאָט ברוך הוא! דאָס איז נישט דער ניגון פון אַ בשר ודם, דאָס איז קיין א ו י ס ג ע ט ר א כ ט ע ר ניגון! דאָס איז שוין אַ חלק פון ניגון, מיט וועלכן גאָט האָט די וועלט באַשאַפן, פון דער נשמה, וואָס ער האָט אַריינגעגאָסן אין איר...

און אַזוי זינגט די פמליא של מעלה! אַזוי האָט געזונגען דער „ייד", זכרונו לברכה!

דעם לימוד האָט איבערגעהאַקט אַ צעשויבערטער יונג מיט אַ שטריק אַרום די לענדן — אַ טרעגער. ער איז אַריינגעקומען אין בית־המדרש,

אנידערגעשטעלט א שיסל גריץ מיט א שטיקל ברויט אויפן טיש לעבן ראש־ישיבה, און מיט א גראָב קול געזאָגט: „ר' טעבל שיקט דעם ראש־ישיבה עסן!" און האָט זיך איבערגעדרייט, און, ארויסגייענדיק, צוגעגעבן: „שפּע־טער וועל איך קומען נאָך דער שיסל!"

ארויס, דורך דעם גראָבן טרעגער־קול, פון דער געטלעכער הארמאָ־ניע, האָט זיך דער ראש־ישיבה שווער אויפגעהויבן און איז, נאָכשלעפּנדיק די גרויסע שטיוול, צוגעגאנגען צום כיור זיך וואַשן.

גייענדיק, האָט ער ווייטער גערעדט, נאָר מיט ווייניקער התלהבות, און דער תלמיד האָט אים פון זיין אָרט נאָכגעיאָגט מיט די אויפגעשפּיצטע אויערן און ברענענדיקע פארחלומטע אויגן.

נאָר — זאָגט ווייטער ר' יעקל מיט א טרויעריקער שטימע — איך האָב אפילו די זכיה נישט משיג צו זיין, אין וואָס פאר א בחינה דאָס איז! אין וועלכן שער דאָס קומט! זעסטו, — גיט ער שוין צו מיט א שמייכל, — די סיגופים מיט די צרופים, וואָס מען דארף דערצו, די ווייס איך, און איך וועל זיי דיר נאָך אפשר היינט איבערגעבן!

דעם תלמיד קריכן שיר די אויגן אוים; ער האַלט אָפן דאָס מויל צו כאַפּן יעדעס וואָרט; נאָר דער רבי האקט אָפּ, ער וואשט זיך, ווישט זיך די הענט, זאָגט „שאו ידיכם". גייט צוריק צום טיש און מאכט, מיט ציטערדיקע ליפּן, די „המוציא"...

מיט ציטערדיקע דארע הענט הייבט ער אונטער די שיסל. די פארע פארדעקט אים מיט א ווארעמען דונסט דאָס בייניקע פּנים; דערנאָך שטעלט ער זי צוריק, נעמט דעם לעפל אין דער רעכטער האנט, און וואַ־רעמט די לינקע האנט אין ראנד פון שיסל. דערביי צעקוועטשט ער מיט דער צונג אָן די גאָלע דזיאָנסלעס די רעשט „מוציא" מיט זאַלץ.

אָנגעוואַרעמט דאָס פּנים מיט די הענט, קנייטשט ער שטארק איין דעם שטערן, ציט צוזאמען די בלאָנע־בלאָע דארע ליפּן, און הייבט אָן בלאָזן!

ביי דער גאנצער צייט האָט פון אים דער תלמיד קיין אויג נישט אראָפּגעלאָזט. און, בשעת דעם רבינס ציטערדיק מויל איז אנטקעגנגעלאָפן דעם ערשטן לעפל גריץ, האָט אים עפּעס אָנגעכאַפּט ביים הארץ; ער האָט זיך פארשטעלט דאָס פּנים מיטביידע הענט און האָט זיך איננאַנצן איינגעצויגן.

אין א פּאָר מינוט ארום איז אריינגעקומען נאָך א יונג מיט נאָך א שיסל גריץ מיט ברויט:

„ר' יוסף שיקט דעם תלמיד אָנבייסן!"

נאָר דער תלמיד האָט נישט אוועקגענומען די הענט פון פּנים.

דער ראש־ישיבה האָט אוועקגעלייגט דעם לעפל און איז צוגעגאנגען צום תלמיד. א ווײַלע האָט ער מיט שטאָלצער ליבע אויפ'ן געקוקט, דער־נאָך האָט ער איינגעהילט די האנט אין דער פּאָלע און אָנגערירט אים דעם אקסל.

— מען האָט דיר געבראַכט עסן, — וועקט ער אים מיט א פריינט־לעך קול. טרויעריק און לאנגזאם האָט דער תלמיד אוועקגענומען די הענט פון פּנים. און דאָס פּנים איז נאָך בלאסער געווען, און די אונטערגעשלאָ־גענע אויגן האָבן נאָך ווילדער געברענט.

— איך ווייס, רבי! ענטפערט ער — נאָר איך וועל נישט עסן היינט!

— דער פערטער תענית? — האָט דער ראש־ישיבה געפרעגט פארוואונדערט, —

— און אָן מיר? גיט ער צו מיט א פּרעטענזיע.

— עס איז אן אנדערער תענית — ענטפערט דער תלמיד, — עס איז א תענית־תשובה!

— וואָס רעדסטו? דו — און א תענית־תשובה?

— יאָ, רבי! א תענית־תשובה... א רגע פריער, ווען איר האָט אָנ־געהויבן עסן, האָב איך געהאַט א הרהור... עובר צו זיין אויף לא־תחמוד!

אין דער זעלבער נאַכט, גאַנץ שפּעט, האָט דער תלמיד געוועקט דעם רבין. זיי זענען ביידע געשלאָפן, זיך קעגנאיבער, אויף בענק אין קלויז.

— רבי — רבי! האָט ער גערופן מיט א שוואך קול —

— וואָס איז? האָט זיך דער ראש־ישיבה אויפגעכאַפּט דערשראָקן.

— איך בין אצינד געווען אין דער העכער מדרגה...

— ווי אזוי? פרעגט דער ראש־ישיבה נאָך אביסל פארשלאָפן.

— עס האָט אין מ י ר געזונגען!

דער ראש־ישיבה האָט זיך אויפגעזעצט:

— ווי אזוי, ווי אזוי?

— איך ווייס אליין נישט, רבי — האָט דער תלמיד מיט נאָך א

שוואכערן קול געענטפערט, איך האָב נישט געקענט שלאָפן, האָב איך מיך פאַרטיפט אין אייער שמועס... איך האָב געוואָלט דווקא קענען דעם ניגון... און איך האָב פאַר גרויס צער, וואָס איך קען נישט דעם ניגון, אָנגעהויבן וויינען... עס האָט אין מיר אַלץ געוויינט; אַלע אברים האָבן געוויינט פאַרן רבונו של עולם!

דערביי האָב איך געמאַכט די צרופים, וואָס איר האָט מיר איבער־געגעבן... אַ ווונדערלעכע זאַך: נישט מיטן מויל, נאָר עפּעס אינעווייניק... פון זיך אַליין! ראַפּטום איז מיר ליכטיק געוואָרן... איך האָב געהאַלטן צו די אויגן, און עס איז מיר געווען ליכטיק, זייער ליכטיק, זייער שטאַרק ליכטיק!...

— אַט! בייגט זיך צו דער ראש־ישיבה.

— דערנאָך איז מיר געוואָרן פון דעם ליכט אַזוי גוט, אַזוי לייכט... עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך וועג גאָרנישט, אַז מיין גוף האָט די וואָג פאַרלאָרן, אַז איך קען פליען...

— אַט! אַט!

— דערנאָך בין איך געוואָרן לוסטיק, לעבעדיק, לאַכנדיק... דאָס פּנים האָט זיך מיר נישט גערירט, די ליפּן אויך נישט, און איך האָב דאָך געלאַכט... און אַזוי גוט, אַזוי גוט, אַזוי האַרציק, אַזוי נחתדיק געלאַכט!

— אַט! אַט! אַט! — מתוך שמחה!

— דערנאָך האָט עפּעס אין מיר געברומט, ווי אַן אָנהייב פון אַ ניגון געברומט —

דער ראש ישיבה איז אַראָפּגעשפּרונגען פון זיין באַנק און איז מיטאַמאָל געווען ביים תלמיד: —

— נו — נו —

דערנאָך האָב איך געהערט, ווי עס האָט אין מיר אָנגעהויבן זינגען!

— וואָס האָסטו געפילט? וואָס? וואָס? זאָג!

— איך האָב געפילט, אַז אַלע חושים זענען מיר פאַרשטאָפּט און פאַרמאַכט, און עפּעס אינעווייניק זינגט... און אַזוי ווי מען דאַרף — נאָר אָן ווערטער, אָט אַזוי...

— ווי אַזוי? ווי אַזוי?!

— ניין, איך קען נישט... פריער האָב איך געוווּסט... דערנאָך איז פונעם זינגען געוואָרן...

וואָס איז געוואָרן — וואָס?...

— א מין שפּילן... גלייך, להבדיל, איך וואָלט אינעווייניק אין מיר א פידל געהאַט, אָדער גלייך יונה קלעזמער זאָל אין מיר זיצן און שפּילן זמירות, ווי ביים רבין צו טיש! נאָר עס האָט געשפּילט נאָך בעסער, נאָך איידעלער, מיט נאָך מער רוחניות! און אַלץ אָן א קול, אָן א שום קול — סאַמע רוחניות!...

— ווויל איז דיר! ווויל איז דיר! ווויל איז דיר!

אצינד איז אַלץ אוועק! — מאַכט טרויעריק דער תּלמיד, — עס האָבן זיך מיר צוריקגעעפנט די חושים, און איך בין אַזוי מיד, אַזוי מיד, אַזוי — מי—ד...! אז איך...

— רבי — האָט ער ראַפּטום א געשריי געטון, זיך אָנכאַפּנדיק ביים האַרץ, — רבי! זאָגט מיט מיר ווידוי! מען איז געקומען נאָך מיר! — עס האָט דאָרט אין פּמליא של מעלה א זינגערל פאַרפעלט! א מלאך מיט ווייסע פליגל!... רבי! רבי! שמע ישראל; שמעע... יש...

דאָס גאַנצע שטעטל ווי איין מענטש האָט זיך געווונטשן אַזא טויט, נאָר פאַרן ראש־ישיבה איז נאָך ווייניק.

נאָך א פּאָר תּעניתים, — קרעכצט ער, — וואָלט ער שוין געשטאָרבן „בנשיקה“!

א גילגול פון א ניגון

— א טאלנער נ י ג ו ן ווילט איר?

דאכט זיך, אין פלוג א קליינִיקייט — נעמען א ניגון פון א טאל־נער שלש־סעודות און נאָכזינגען! עס איז אָבער נישט אזוי ווי עס דאכט זיך!

דער טאלנער ניגון מוז געזונגען ווערן ברוב עם, ח ב ר ה מוז אים זינגען!

אונטערהעלפן ווילט איר? ניין, ברודער! מיט דער הילף פון פוילישע חסידים זינגט זיך נישט קיין טאלנער ניגון!

איר האָט גאָר קיין השגה, קיין ידיעה אין נגינה!

איך הער דאָך אייערע קלעזמאָרים, אייערע חזנים! עס גרימפּלט זיך, נישט עס שפּילט און ביים זינגען רייסט איר אייך, ווי געקווילעטע הענער! אפילו די סיני־ניגונים קומען ביי אייך ארוים משונה־ווילד... און אייערע מארשן, אייערע קאָזאקלעך? זיי זענען נאָך ווילדער ווי אייערע תנועות און הויות! איר זאָגט, עס איז חסידות!... ביי אונדז זענען אנ־דערע חסידים!...

פונוואנען מ י ר האָבן נגינה? אפשר קומט עס שוין בירושה און אפשר ליגט עס אין דער געגנט!

אין אונדזער קיעווער געגנט איז אין בית אָן א פידעלע!

א באלעבאטיש קינד, אָדער, ווי מען זאָגט אין יענע קאַנטן: א טאטנס א קינד, מוז האָבן א פידעלע, מוז קענען שפּילן...

איר ווילט וויסן, וויפל מאנסלייט עס געהערן צו א שטוב? קוקט אויף די ווענט! וויפל עס הענגען פידעלעך, אזויפיל מאנסלייט!

אלע שפּילן: עס שפּילט דער זיידע, עס שפּילט דער פאָטער, עס שפּילט דער זון...

עס איז נאָר א שאָד, וואָס יעדער דור שפּילט זיך זיינס, שפּילט אנ־דערש, שפּילט באזונדער!

דער אלטער זיידע שפּילט סיני־ניגונים אָדער אזוי ח ז נ י ש ע

זאכן: א „כל־נדרי", „שושנת יעקב", א „גדי קשור־ידים" — א דאנה וואָס? דער פּאַטער, א חסידישער מענטש, צעגייט זיך אין א גוט יידישן שטייגער! דער זון ווייטער — שפּילט שוין פון נאָטן! מען שפּילט שוין גאָר פון טעאטער!

אזוי ווי דער דור, אזוי איז דער ניגון!

— וואָס טוען חסידים, אז עס פעלט אביסל בראָנפן? רעדט מען פון בראָנפן!... זינגען איינער אליין, אָן חברה, אָן א ברען פון עולם, קען מען נישט; וועלן מיר ר יי ד ן פון נגינה...

נגינה, מוזט איר וויסן, איז א גרויסע זאך! גאנץ טאלנע איז גע־שטאנען אויף מלוה־מלכהס, און דער עיקר מלוה־מלכה איז געווען דער ניגון!

עס ווענדט זיך נאָר, וו ע ר עס זינגט און וו אָ ס ער זינגט...

מיט די אייגענע ציגל קען מען שטעלן א שיל און א קלויסטער, א פּאלאַץ און א תפיסה, און גאָר א הקדש!

מיט די אייגענע אותיות שרייבט מען סודות התורה און, להבדיל, דאָס גרעסטע אפּיקורסות! און מיט די אייגענע קולות קען מען ארויף צו דער העכסטער מדרגה פון התלהבות און דבקות, און מען קען אראָפּ ביזן שאול תחתיה און וואלגערן זיך דאָרט ווי א וואָרעם אין בלאָטע!

א ברייוול — ווי מען לייענט עס; א ניגון ווי מען זינגט אים!

נעמט, למשל, א „פריילעכס"; קען עס זיין א טאלנער שבת־שירה־דיקע מלוה־מלכה, — א שמחה פון מצוות און מעשים־טובים; און עס קען זיין די פרייד פון אן אויסגעלאסענעם פויגל אין א הפקר־וועלט!

א ניגון ברענט, טאקע „תוכו רצוף אהבה" — אויסגעוויקט איז ער מיט ליבשאַפט; נאָר ליבשאַפטן זענען פאראנען א סך: עס איז פאראנען אהבת המקום, אהבת הבריות, א ליבשאַפט צו כל־ישראל... איינער אָבער האָט גאָר ז י ך אליין ליב, צי גאָר, רחמנא ליצלן, אן א ש ת ־ א י ש!

א ניגון קלאָגט זיך, א ניגון וויינט, נאָר איינער וויינט אויפן נחש, אויפן פארלוירענעם גן־עדן; א צווייטער — אויף גלות השכינה, אויף חורבן בית־המקדש, אויף אונדזער דלות און שפלות... „ראה עמידתנו"... קלאָגט ער זיך, דער ניגון... און נ אָ ך א ניגון וויינט, אז עמיצן איז א י פ ה ־ פ י ה אנטלאָפן!

עס איז פאראן א ניגון פול מיט בענקשאַפט; נאָר צו וואָס בענקט

ער, דער ניגון? עס בענקט א נשמה צוריק צו איר שורש, און עס בענקט אן אלטער כלב אָן ציין צו יונגע יאָרן מיטן יונגן יצר־הרע!

נעמט כאָטש דאָס לידל:

ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו —
אין וואסילקאָוו

און היינט וווינט ער אין טאלנע;
ר' דודל, ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו,
היינט וווינט ער אין טאלנע!...

עס זינגען עס טאלנער, עס זינגען עס וואסילקאָווער! נאָר אז די טאלנער זינגען, איז עס אן אמת „פריילעכס", שפריצט עס און ברענט מיט שמחה, מיט תענוג; זינגען עס אָבער וואסילקאָווער, איז עס אויסגע־ווייקט מיט צער און מרה־שחורה! און ווענדן ווענדט זיך עס אין דער נשמה, וואָס מען גיט אריין אין ניגון!...

— — — — — — — — — — — —

דער ניגון, מוזט איר וויסן, איז א סך־הכל פון קולות, אָדער, ווי יענע זאָגן — טענער.

די קולות אָדער די טענער נעמט מען פון דער טבע; זיי איז קיינער נישט מחדש, און אין דער טבע פעלט נישט קיין קולות. אלץ האָט א קול, זיין אייגענעם קלאנג, אויב נישט גאָר א גאנצן ניגון!

די גלגלים, האָבן מיר א קיימא־לן, זינגען; טאָג און נאכט — „יום ליום... לילה ללילה..." האָבן זייער זמר... מענטשן און פייגל זינגען, חיות ובהמות זאָגן שירה... א שטיין אָן א שטיין קלאפט, מעטאל קלינגט... וואסער, אז עס לויפט, שווייגט עס נישט; היינט א וואלד! ביים קלענסטן ווינטל, זינגט ער דאָך א „וואָלאך", אן אמתן, שטילן, זיסן וואָלאך! און די באַן, למשל, — די חיה־רעה, מיט די רויט־פלאמענדיקע אויגן, אז זי לויפט, באטויבט זי נישט מיט איר געזאנג? אפילו די שטומע פיש, האָב איך אין אן אלט ספר געזען, געבן אויך אמאָל ארויס פון זיך א קול־נגינה. טייל פיש, שטייט אין ספר, שווימען פון צייט צו צייט צום ברעג, קלאפן מיט די עקן אין זאמד, אויף א שטיין און זענען זיך דערמיט מחיה!

ווייניק קולות? מען דאַרף נאָר האָבן אן אויער, עס זאָל די קולות אויפכאפן ווי א נעץ, איינזאפן ווי א שוואָם!

נאָר פון טענער אליין איז נאָך קיין ניגון נישט!
א הויפן ציגל איז נאָך נישט קיין הויז!

דאָס איז ערשט דער גוף פון ניגון; ער דאַרף נאָך א נשמה!

און די נשמה פון א ניגון איז שוין א געפיל פון א מענטש: זיין ליבשאַפט, זיין צאָרן, לייטזעליקייט, נקמה, הארצבענקעניש, חרטה, צער, — אלץ, אלץ, וואָס א מענטש פילט, קאָן ער ארייגעבן אין א ניגון און דער ניגון — לעבט.

— — — — — — — — — — —

וואָרים איך, רבותים, גלויב, אז דאָס, וואָס מיך איז מחיה, מוז אליין האָבן א חיות, לעבט אליין!

און היינט, אז א ניגון איז מיך מחיה, אז איך באַקום פון א ניגון אן אמת חיות, א נייע נשמה, זאָג איך, אז א ניגון לעבט...

און והא ראיה: נעמט א ניגון און צעשניידט אים, זינגט אים קאַפויר, כאַפט פריער ארויס די מיט און דערנאָך זינגט די התחלה מיטן סוף, נו, האָט איר א ניגון? בסך־הכל האָט איר אלע קולות, עס פעלט אייך קיין איינציקער טאָן, נאָר די נשמה איז ארויס! איר האָט א לעבעדיקע ווייסע טויב געקוילעט און אונטערן מעסער איז ארויס די נשמה!

עס איז געוואָרן א מת, א בר־מנן פון א ניגון!

אין טאָלגע איז ברור כשמש, אז א ניגון לעבט!

— — — — — — — — — — —

און א ניגון לעבט, און א ניגון שטאַרבט; און מען פאַרגעסט א ניגון, ווי מען פאַרגעסט א שוכן־עפר!

יונג און פריש איז ער אמאָל געווען, דער ניגון! מיט פריש לעבן האָט ער געשפריצט... מיט דער צייט איז ער אָפּגעשוואַכט געוואָרן, ער האָט אָפּגעלעבט זיין צייט און די כוחות זענען אים אויסגעגאַנגען... עבר־ובטל איז ער געוואָרן... דערנאָך איז זיין לעצטער הויך ארייין אין דער לופט און ערגעץ פאַרשטיקט געוואָרן — ואיננו!..

נאָר א ניגון קען אויפשטיין תחית המתים...

פלוצים דערמאָנט מען זיך אן אלטן ניגון, ער שווימט פלוצים ארויס און רייסט זיך פון מויל אראָפּ... נישט ווילנדיק, לייגט מען אין אים ארייין א ניי געפיל, א נייע נשמה, און כמעט א נייער ניגון לעבט...

דאָס איז שוין א גילגול פון א ניגון...

— — — — — — — — — — —

איר פאַרשטייט מיך ווייניק... רעדט מיט א בלינדן וועגן ליכט.

וויסט איר וואָס? מעשות האָט איר דאָך ליב, ווע‏ל איך אייך דער־צייל‏ן א מעשה וועגן א גלגול פון א ניגון... הערט!

דריי - פיר מייל אונטער בערדיטשעוו, באַלד נאָכן וואלד, איז פאַ־ראַנען א שטעטל מאַכנאָווקע; און אין דעם מאַכנאָווקע איז געווען א נישקשהדיקע קאַפּעלע קלעזמער. נאָר דער ראָש־וראשון זייערער, ר׳ חיימל האָט ער געהייסן, דער איז געווען א בריה פון א מוזיקאַנט, — פדהצור בערדיטשעווערס א תלמיד. דער ר׳ חיימל איז נישט געווען קיין מחדש פון ניגונים, דאָס הייסט: ער איז נישט געווען קיין קאָמפּאָזיטאָר; נאָר אויספירן א זאַך, מטעים זיין, פאַרטייטשן, ממש אריינלייגן אין הארץ — דאָס האָט ער געקאָנט; אין דעם האָט שוין זיין גבורה געשטעקט!

א ייד איז ער געווען א דאַרער, א טרוקענער, האָט ער אָבער אָנגע־הויבן שפּילן, איז ער פּלוצים געוואָרן גאָר אן אנדער מענטש: די אייביק אראָפּגעלאָזטע ברעמען האָבן זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבן, און פון די שטילע, טיפע אויגן איז געפאַלן אן אמתע שיין פון רחמנות איבערן בלאַסן פּנים. מען האָט געזען בחוש, אז אצינד איז ער נישט קיין היגער, זיינע הענט שפּילן אליין, פון זיך, און די נשמה פליט ערגעץ אַרום, הויך, הויך אין עולם הזמרה... טיילמאָל פלעגט ער זיך פאַרגעסן און אָנהויבן זינגען אויך, און א קול האָט ער געהאַט — א קלאַרנעט, אזוי קלאָר און אזוי ריין...

וואָלט דער חיימל נישט געווען קיין פרומער, פשוטער ייד, כמעט א תּם, וואָלט ער זיך נישט געקווע‏לט מיט אכט קינדערלעך אין מאַכנאָוו־קע. ער וואָלט שוין ערגעץ געשפּילט אָדער געזונגען אין א טעאַטער, און אפשר קאָר־חזן געוואָרן אין א בערלין צי פאַריז.. נאָר א ז ו י נ ע לייט גיט שוין ארויס פון זיך בערדיטשעוו. חיימל תם זיצט זיך אינדערהיים און באָרגט חדשים־לאַנג אין אלע שפּייז־געוועלבלעך על החשבון פון א באַלעבאַטישער חתונה, וואָס מוז דאָך אמאָל זיין!

און דעמאָלט האָט זיך פונקט געמאַכט א גבירהשע חתונה! און ביים פּער פון מאַכנאָווקע, ביי בערל קאַצנערס אלמנה.

בערל קאַצנער אליין, — ווערגן זאָל ער מיך קומען, — איז געווען א גרויסער וואָכערניק, א קמצן — נאָך א גרעסערער. אין מויל אריין האָט ער זיך נישט פאַרגונען... ער פלעגט ארומגיין און קלויבן קרישקעלעך נאָך די קינדערס עסן... אן אייזערן הארץ האָט ער געהאַט, דער מענטש!

פארן טויט, כמעט אינמיטן דער גסיסה רופט ער צו דעם עלטסטן זון, הייסט זיך דערלאנגען די ביכער, און ווייזט אָן מיט א ברוינעבלאָעם פינגער, ווו עס איז נישט באצאָלט קיין ראטע! און „פּראָלאָנגירן, זאָגט ער, חס־ושלום! הערסט! בגזרת כיבוד־אב!"

דערנאָך האָט ער צוגערופן דאָס ווייב און געהייסן באהאלטן דאָס קופּער, וואָס האָט געהאָנגען אויף דער וואנט: „מאך איך צו אַן אויג, — זאָגט ער — איז אלץ הפקר!" און מיט דעם איז אים די נשמה ארויס!

איבערגעלאָזט האָט ער טאקע א האלבן מיליאָן!

ווי געזאָגט, חתונה דער טאָכטער מאכט די אלמנה, און זי איילט צו, ווייל זי וויל זיך אליין אויך לאָזן ריידן א שידוך; א שטיין איז איר אראָפּ פון הארץ! אויפגעריכט איז זי געוואָרן!...

און אז חיימל קלעזמער דארף אויך חתונה מאכן א טאָכטער, ווארט ער מן־הסתם אויף דער חתונה, ווי אויף משיחן...

פאלט אָבער איין דער אלמנה, אַז זי וויל אראָפּברענגען פּדהצורן פון בערדיטשעוו.

באשר בכן? עס וועלן זיין קיעווער מחותנים, קיעווער מבינים, וויל זי צום באדעקנס א נייעם אל־מלא רחמים; נישט, זאָגט זי, קיין אלטע אָפּגעשלאָגענע הושענא! עס קאָסט אזויפיל, זאָל נאָך קאָסטן, און זאָלן די קיעווער זען!

חיימל איז שיר אויסגעגאנגען.

אין שטאָט איז אויך געוואָרן א גערודער; מען האָט אים זייער ליב געהאט, חיימלען; און עס איז גלאט א רחמנות אויף א יידן אַן אביון!... מען לייגט זיך אריין אויף א פשר; און סוף־כל־סוף איז געבליבן, אז שפּילן זאָל טאקע חיימל מיט דער קאפּעלע, נאָר פאר דער חתונה זאָל ער זיך אראָפּכאפּן, אויף דער גבירהס הוצאות, קיין בערדיטשעוו און ברענגען פון פּדהצורן א נייעם אל־מלא רחמים.

חיימל כאפּט עטלעכע רובל, — דעו פון לאָזט ער איבער א גרעסערע העלפט דער ווייב מיט די קינדער — דינגט א פור, און לאָזט זיך קיין בערדיטשעוו.

און דאָ הייבט זיך אָן די מעשה מיטן גילגול.

— — — — — — — — — — — —

ווי זאָגט מען עפּעס, אַן אָרעמאן האָט מזל! פאָרט חיימל פון איין זייט אריין קיין בערדיטשעוו, און פּדהצור פאָרט פון דער אנדערער זייט

א ר ו י ס פון בערדיטשעוו! פונקט האָט מען אים פאַרבעטן קיין טאַלנע אויף מלוה־מלכה! דער טאַלנער, מוזט איר וויסן, האָט שטאַרק געהאַלטן פון פדהצורן. „סודות התורה", פלעגט ער זאָגן, „שטעקן אין זיינע ניגונים! עס איז נאָר א שאָד, וואָס ער אַליין ווייסט זיי נישט!"

מילא, חיימל דרייט זיך אַרום ווי אַן אָפּגעסמטער אין די גאַסן.

וואָס זאָל ער טון? אהיימפאָרן אָן אַן „אל־מלא רחמים" טאָר ער נישט — די וועלט וועט זיך קערן! נאָכפאָרן קיין טאַלנע אָדער וואַרטן, ביז פדהצור וועט צוריקומען, קען ער נישט — ער האָט אויסגערעכנטע הוצאות! די גבירה האָט אים וו יי נ י ק וואָס געגעבן און איבערגעלאָזט דער ווייב האָט ער א סך!... האָט ער טאַקע ווילד צער!

פּלוצים, דערזעט ער אין גאַס אזא מין סצענע:

שטעלט אייך פאָר, אין א שיינעם, העלן וואָכנטאָג, גייט זיך איבער דער גאַס א ווייבל, אָנגעטון בגדי שבת ויום־טוב, אָדער ווי מען זאָגט אין יענע קאַנטן, אויסגעפּוצט אין האָניק און אין עסיק... אויפן קאָפּ טראָגט זי א מאָדנעם ציפּיק, מיט לאַנגע, לאַנגע בענדער, סטענגעס פון פאַרשידענע לעבעדיק־שרייענדיקע קאָלירן!

אין דער האַנט האַלט זי א גרויסע ווייסע, זילבערנע טאַץ.

דעם ווייבל גייען נאָך קלעזמער און שפּילן, און דאָס ווייבל גייט טאַנצנדיק. טיילמאָל שטעלט זי זיך אָפּ מיט די קלעזמער פאַר א שטוב, אָדער פאַר א קלייט, און מאַכט א טענצל אויפן אָרט... די מוזיק רופט אַרויס מענטשן פון אַלע זייטן, טירן און פענצטער זענען אָנגעפּראָפּט — קאָפּ אויף קאָפּ...

די מוזיק שפּילט, דאָס ווייבל טאַנצט, די קאָלירטע בענדער צעפליען זיך אין דער לופטן, די טאַץ בלאַנקט און בליצט... דער עולם שרייט: „מזל־טוב" און וואַרפט מטבעות; דאָס ווייבל טאַנצט אונטער און כאַפּט זיי אַריין אין טאַץ, — די מטבעות בליצן און קלינגען צו צום טאַקט...

וואָס איז עס? א קלייניקייט: בערדיטשעוו איז א יידישע שטאָט און האָט יידישע מינהגים; אַזוי איז מען זיך נוהג צוזאַמענצונעמען אויף הכנסת־כלה!...

חיימל האָט געוווּסט פון מינהג. ער האָט געוווּסט, אַז די ווייבער קלערן זיך אויס טענץ, און פדהצור אַליין מאַכט פאַר יעדעס מאָל א נייעם ניגון; דאָס איז שוין זיין מצווה געווען! מען קומט צו'ן אים, מען דער־ציילט אים פון דער כלה, פון איר משפחה, פון שידוך, פון דלות... ער

הערט, שוויינגדיק, מיט פארמאכטע אויגן, טיילמאָל פארשטעלט ער זיך דאָס פנים מיט די הענט, און אז מען ענדיקט, עס ווערט שטיל, הייבט אָן פדהצור צו ברומען א ניגון...

דאָס אַלץ האָט חיימל געוווסט, וואָס דען שטייט ער מיט אָפענע מויל און אויערן?

ער האָט נאָך אזא „פריילעכס" נישט געהערט. עס לאַכט און וויינט צוזאמען; עס פילט זיך אי צער, אי תענוג. הארץ־ווייו און גליק; אַלץ אויסגעמישט, צוזאמענגעשמאָלצן... אָן אמתער יתומהס א חתונה!

פלוצלינג איז ער אונטערגעשפרונגען: ער האָט וואָס ער דאַרף!

צוריקפאָרנדיק פון בערדיטשעוו, האָט דער בעל־עגלה אויפגענומען פארשוינען. חיימל האָט אים נישט געווערט. און די פארשוינען, און גראָד מבינים, האָבן דערציילט, אז אזוי ווי זיי זענען אריינגעפאָרן אין וואלד, האָט חיימל אָנגעהויבן צו זינגען.

געזונגען האָט ער פדהצורס „פריילעכס"; נאָר דערפון איז שוין געוואָרן גאָר אן אנדערע זאך, דער מזל־טוב פון הכנסת־כלה איז מגולגל געוואָרן אין אמתן „אל־מלא רחמים".

און אינמיטן שטילן גערויש פון ביימער איז ארויסגעשוומען א שטילער, זיסער שטילער ניגון...

און דעם ניגון, האָט זיך געדאכט, האלט אונטער א גרויסע, נאָר א שטילע קאפעלע משוררים. דאָס האָבן גערוישט די ביימער אין וואלד...

שטיל און הארציק האָט זיך דער ניגון געקלאָגט; געבעטן זיך רחמים, ווי א קראַנקער בעט אויף זיין לעבן...

דערנאָך הייבט דער ניגון אָן צו זיפצן, צו בעטן זיך מיט קורצע אויסגעשרייען; מען פילט, אז עמעץ קלאפט זיך אין הארץ אריין „על־חטא", — צי איז עס יום־כפור, צי זאָגט עמעץ ווידוי?

נאָר העכער, און אין איין וועג צעבראָכענער, ווערט דער קול; וואָס אמאָל אָפגעריסענער, ווי פון טרערן דערשטיקט, ווי פון יסורים איבערגעהאקט, — דערנאָך עטלעכע טיפערע זיפצן, א שארפער אויס־געשריי! איינער... א צווייטער און פלוצלינג רייסט זיך עס אינגאנצן אָפּ, שטיל, — עמעץ איז געשטאָרבן...

דער ניגון וועקט זיך ווייטער אויף, און ער פאלט שוין אריין אין הייסע, ברענענדיקע געשרייען. און די געשרייען פליען, יאָגן און פלאַנ־

טערן זיך; עס ווערט א הימל־געשריי, א יאָמער — ווי ביי א לוויה!
און אינמיטן דער לוויה שווימט ארוים א דין, ריין קינדיש קול;
איז עס נאָס, ציטעריק און דערשראָקן. —
קדיש זאָגט א קינד!
און עס גייט איבער אין א שטייגער: הוריות, דמיונות, טויזנטער
געדאַנקען, וואָס גייען לאַנגזאַם איבער אין זיסע, באַרימהאַרציק־זיסע מע־
לאָדיען... עס טרייסט, עס רעדט איין... און מיט אזא גוטסקייט, מיט אזא
מסירת־נפש, מיט אזא פעסטן גלויבן, אז עס ווערט ווייטער גוט, ווייטער
זים; עס גלוסט זיך ווייטער צו לעבן. עס ווילט זיך לעבן, עס ווילט זיך
האָפן!
אויסגעגאַנגען זענען שיר די מענטשן.
— וואָס איז עס? פרעגן זיי.
— אן „אל מלא רחמים", ענטפערט ר' חיים. פאַר קאַצנערס יתומה
אן אל מלא רחמים!
— נישט כדאי אפילו, ענטפערן זיי, אן עבירה דער ניגון, נאָר
די וועלט וועט איר אָפּנעמען, ר' חיימל, די קיעווער לייט וועלן אויסגיין...

די קיעווער לייט זענען נישט אויסגעגאַנגען!
ביי די קאַצנערס איז שוין קיין יידיש באַלעבאַטישע חתונה נישט
געווען... און דער אל מלא רחמים האָט פאַרן עולם נישט געפּאַסט.
די קיעווער לייט ווילן בעסער טאַנצן מיט דאַמען. נאָך וואָס „שטיי־
גער"? נאָך וואָס „מאָראַלישע" זאַכן?
און גלאַט, נאָך וועמען אן אל מלא רחמים? נאָכן אַלטן קמצן?
דער אַלטער קמצן זאָל לעבן, וואָלט די כלה קיין העלפט נדן נישט
געהאַט, קיין אויסשטייער אוודאי נישט, עס וואָלט די חתונה גאָר אַן
אַנדער פנים געהאַט! זאָל ער היינט אויפשטיין און זען דאָס ווייס אַטלאַ־
סענע קלייד מיט שפּיצן, דעם שלייער; זאָל ער זען די ווײַנען, די טאָרטן,
די פישן און פליישן, אונטער וועלכע עס ברעכן זיך די טישן, — וואָלט
ער דאָך נאָכאַמאָל געשטאָרבן און — שוין נישט אזוי לייכט ווי פריער!
און וואָס דאַרף מען די גאַנצע צערעמאָניע, די גאַנצע באַדעקנס...
אַלטע נאַרישע מינהגים!
— געשווינדער! שרייט דער קיעווער עולם.
דער אָרעמער חיימל! ער האָט אָפּגעשטעלט די קאַפּעלע, מיט

הארצקלאפּן, געצויגן דעם סמיטשיק איבער די סטרונעס... דער פּראָס־טער עולם האָט שוין אָנגעהויבן פּינטלען מיט די אויגן, ביי טייל רינען שוין טרערן, — און דאָ גיט איינער, אַ קיעווער, אַ געשריי:

— וואָס איז דאָ? אַ חתונה, צי אַ לוויה?

און אַז חיימל מאַכט זיך נישט הערנדיק און שפּילט ווייטער, הייבט ער אָן, דער קיעווער, צו פּייפן...

און פּייפן פּייפט ער גראָד אויסגענומען וויל... ער האָט שוין געכאַפּט דעם ניגון און פּייפט אים כהויה! און פּייפט, וואָס אַמאָל גע־שווינדער, אויסגעלאַסענער, ווילדער! און אַלץ דעם אייגענעם ניגון!...

די קאַפּעלע בלייבט שטיל. און עס הערט זיך נאָר אַ מלחמה צווישן דער מאַראַלישער פידל מיטן עזות־מחוצפן פּייפן...

און דאָס פּייפן איז גובר! עס יאָגט אונטער דער סמיטשיק! די פידל וויינט שוין נישט, פּריער קרעכצט זי, דערנאָך הייבט זי אויך אָן צו לאַכן!

און פּלוצים האָט חיים איבערגעהאַקט. מיט פאַרביסענע ליפּן און ווילד־ברענענדיקע אויגן שפּרינגט ער איבער אויף אַן אַנדערע סטרונע, און הייבט אָן נאָך געשווינדער צו שפּילן, איבעריאָגן וויל ער דאָס פּייפן!

ניין, עס איז שוין קיין שפּילן נישט געווען! די פידל וואַרפט אַרוים פון זיך אָפּגעריסענע געשרייען, געוואַלדיקע קולות... און זיי וואַרפן זיך, און דרייען זיך אַרום ווי אין אַ ווירבל־ווינט, אַלץ אַרום, דאַכט זיך, טאַנצט: די שטוב, די קאַפּעלע, די געסט, די כלה אויף דער שטול, חיימל אַליין מיט דער פידל...

עס איז קיין פרייליכס, קיין אל מלא רחמים, עס איז קיין שפּילן! אַ טאַנצנדיק משוגעת איז עס, אַ ווילד־משונהדיקער חולה־נופל, רחמנא־ליצלן...

און עס האָט אַזוי לאַנג געדויערט, ביז די סטרונע האָט געפּלאַצט.

— בראַוואָ, חיימל, בראַוואָ! — האָבן די קיעווער לייט געשריען...

צי האָבן זיי דערמיט דעם אַלטן קצב אַ טובה געטון? אַז אסור!

אין עטלעכע יאָר אַרום איז דער ניגון, מן־הסתם דורך איינעם פון די קיעווער לייט, אַריין אין טעאַטער!

וואָס איז אַזוינס טעאַטער! אַלטע משכילים פלעגן גלייבן, אַז

טעאטער איז בעסער פאר א מוסר־ספר, שטארקער פארן „ראשית־חכמה" להבדיל! איר זאגט אוודאי, אז טעאטער איז טריפה ווי חזיר...

ביי אונדז זאגט מען, אז עס ווענדט זיך אין דעם, וואס מען שפילט אין טעאטער!

געוועז איז עס שוין אין ווארשע...

דאס טעאטער איז פול, קאפ אויף קאפ. די מוזיק הייבט אן שפילן. וואס שפילט די מוזיק?

א גערויש, א מהומה שפילט זי, — א דור־הפלגה! חיימלס „אל מלא רחמים", נאר אויפן ארט פון וואלאך — א מהומה: די כלים יאגן זיך, טרייבן זיך און קנאקן!

עס רודערט, עס קלאפט און עס פייפט... גישט עס דונערט, נישט הייזער פאלן, גלאט א געפילדער! צי גליטשן זיך שדים אויפן ים הקרח, צי רייסן זיך טויזנטער חיות־רעות פון גיהנום ארויס? א ציטער־ניש נעמט דורך דאס טעאטער!

פלוצים רייסט זיך אריין דער באס! מכלומרשט, אין כעס איז ער! ער בייזערט זיך. וואס איז דאס? נאר — פאלש! מען פילט, אז ער בייזערט זיך נישט ערנסט. און א מאדנע פייפערל שפרינגט אונטער. עס פליט דורך די קאפעלע מיט זיגזאגן פון א בליץ און מיט א געלעכ־טער פון אן אמתן ליץ: כא־כא־כא! און כי־כי־כי! דער קלארנעט איילט זיך נאך! און מעשים טוט ער, דער קלארנעט! להכעים טוט ער, מען פילט בחוש דעם להכעים!

און אצינד ערשט שווימען ארויס דריי־פיר פידלען... און משונה־זיס שפילן זיי, די פידלען, משונה־זיס ווי די תאווה אליין, ווי דער יצר־הרע, ווען עס רינט אים האניק פון מויל! און עס נארט זיך אריין, דאס שפילן, אין די הערצער; עס פליסט אריין ווי א בוימל און פאר־שיכורט ווי אלטער ווייַן!

אויפגעפלאמט ווערט דאס טעאטער: די מיילער אפן, און די אויגן בליצן!

און דא הייבט זיך ערשט אויף דער פארהאנג און עס באווייזן זיך אן „ער" און א „זי" — א „בן־מלך" מיט א „בת־מלכה", און זיי זינגען!

זיי זינגען מיט ווערטער, מיט פלאמענדיקע ווערטער, ווי ברענענ־דיקע שלאנגען פליען זיי פון די מיילער ארויס! און דאס גיהנום ברענט

זיי אויף די פנימער; ווי די טייוולאָנים שפּרינגען זיי זיך אָקעגן! און דאָס האַלדזן זיך, דאָס קושן זיך, דאָס זינגען און דאָס שפּרינגען — גייט אַלץ שנעלער און שנעלער, און ווערט פייער־פלאַמענדיקער מיט יעדער רגע!

און אינעם פייער ברענט שוין דאָס גאַנצע טעאַטער. די גאַנצע גאַלעריע מיט זכרים און נקבות, מיט די דערהיצט־פאַרשוויצטע פּנימער און ווילד־פלאַמענדיקע אויגן... ווי אַ מבול האָט עס פאַרפלייצט!

און דאָס גאַנצע טעאַטער זינגט!

אַ ים פון ברענענדיקער תאווה האָט זיך אויסגעגאָסן — אַ גיהנום ברענט! שדים טאַנצן, מלאכי־חבלה פירן אַ פייערדיק ראָד...

ד אָ ס איז געוואָרן פון פּדהצורס „הכנסת־כלה", דורך חיימלס אל מלא רחמים, מיטן קיעווערס הילף!

נאָר פאַלן האָט קיין שיער נישט!

ח ר ו ב געוואָרן איז דאָס „יידישע" טעאַטער. די „בני־מלכים" זענען צוריק שוסטער און שניידער געוואָרן; די בת־מלכהס האָבן זיך צוריקגעשטעלט צום קוימען. און מאַנכע פון די טעאַטער־ניגונים זענען מגולגל געוואָרן אין שאַרמאַנקעס...

אונדזער ניגון איז שוין קוים צו דערקענען!

אַן אויסגעקראַכענער דיוואַן ליגט אויסגעשפּרייט אויף אַ הויף... צוויי מענער אין לייבקאַליר מאַכן קונצן, צוזאַמען מיט אַן אויסגעדאַרט בלאַס מיידעלע, וואָס זיי האָבן ערגעץ געגנבעט...

איינער כאַפּט אַ ליטער אויף אַ צאָן. פייל פון בויגן לויפט דאָס מיידעלע אַרויף ביזן העכסטן שטאַפּל, און שפּרינגט פון דאָרטן אַראָפּ, און בלייבט שטיין אויפן צווייטנס אַקסל! דער ערשטער דערלאַנגט איר דערוויל אין פלייצע; זי מאַכט עטלעכע קאָזשאָלקעס אין דער לופט, און בלייבט שטיין, פאַרן עולם אין הויף, מיט אַן אויסגעשפּרייטער האַנט, און בעטלט אַ נדבה!

עס איז אויך אַ טעאַטער, נאָר אַ טעאַטער פאַר געמיינע לייט! פאַר משרתים און דינסטן!

אונטערן הימל שפּילט מען. קאָסט עס ביליק, קויפט מען קיין בילעטן נישט, וואַרפט מען צווייערס און דרייערס! און זי מאַכט עס אַזוי קונציק, דאָס דאַרע מיידעלע!

דיקע טראָפּן שוויים רינען איר פון רויט־געמאָלטן פּנים, אין די איינגעפּאַלענע אויגן ברענט א צער, — נאָר דאָס זעט נישט דער עולם; זי אָטעמט שווער, דאָס הערט ער נישט! ער זעט נאָר די שיינע קונצן, הערט נאָר די שיינע מוזיק פון שאַרמאַנקע!

און די נשמה אין דעם דאַרן גוף פון דעם אָרעמען, געגנבעטן קינד, און דער אָרעמער ניגון אין דער הייזעריק־בלעכערנער שאַרמאַנקע, — ביידע קרעכצן, וויינען און צאַפּלען, ביידע בעטן זיך תיקון...

עס איז אָבער באַשערט געווען, אַז פּדהצורס „הכנסת־כּלה" זאָל אויפגעריכט ווערן! גייענדיק פון הויז צו הויז, וואַנדערנדיק פון שטאָט צו שטאָט, האָבן די קונצנמאַכער אזוי לאַנג מיטגעשלעפּט דאָס אָרעמע קינד, ביז עס איז, לא־עליכם, קראַנק געוואָרן...

עס איז געווען אין ראַדזיוויל ביי דער גרענעץ. דאָרט האָבן זיי דאָס קראַנקע קינד איבערגעלאָזט הינטער א צוים און זענען די גרענעץ אַריבער. יאָג נאָך דעם ווינט אויפן פעלד! האַלב־נאַקעט מיט ברוינע־בלאָע צייכן פון שלעג אויפן לייב, איז עס געלעגן אין א היץ!

רחמנותדיקע לייט האָבן דאָס קינד אויפגעהויבן און געטראָגן אין הקדש אַריין... אויסגעהאַלטן האָט דאָס קינד א טיפוס, און אַרויס איז עס פון שפּיטאָל א בלינדע אויף ביידע אויגן!

און אַצינד בעטלט דאָס אָרעמע קינד. פון הויז צו הויז גייט עס, פון טיר צו טיר און בעטלט...

און כמעט זי רעדט נישט... זי קען מיט ווערטער נישט בעטלען... זי שטעלט זיך ערגעץ אָפּ, און וואַרט; דערזעט מען זי נישט, הייבט זי אָן זינגען איר ניגון מען זאָל זי דערהערן... און דער ניגון איז פון דער שאַרמאַנקע!

און וואָס זאָגט אַצינד דער ניגון?

רחמים בעט ער זיך! רחמנות פאַר אן אומגליקלעך קינד...

„שלעכטע מענטשן האָבן מיך אַרויסגעגנבעט פון א גוטן טאַטן, פון א האַרציקער מאַמען, פון א וואַרעמער און זאַטער היים!"

„מען האָט מיך אַרויסגעריסן פון אַלעם גוטן; אויסגענוצט און אַרויסגעוואָרפן ווי א שאָל פון אן אויסגעגעסענער נוס!"

„רחמנות פאַר אן אָרעם קינד!"

און נאָך בעט זיך דער ניגון:

„עס איז קאַלט און איך גיי נאַקעט; הונגעריק בין איך אויך... און דעם קאָפּ ווי אַנידערצוליגן, האָב איך אויך נישט... און בלינד בין איך דערצו!"

אַזוי האָט דער ניגון געבעטן, און דאָס איז געווען זיין ערשטע מדרגה אַרויף — מען האָט דורך אים צדקה געגעבן!

אין ראַדזיוויל איז געווען אַ ייד אַ למדן... ער איז אפילו קיין מתנגד נישט געווען, קיין חולק אוודאי נישט, נאָר ער האָט פשוט קיין צייט נישט געהאַט צו פאָרן... ער האָט די גמרא נישט פאַרמאַכט!

פאַר ביטול התורה האָט ער מורא געהאַט!

מען זאָל אים אין בית־המדרש נישט מבטל זיין פון לימוד, פלעגט ער זיצן און לערנען אין דער היים; דאָס ווייב זיצט אַ גאַנצן טאָג אין קלייט, די קינדער — אין חדר.

עס פלעגט אים אַמאָל דורכפליען אין קאָפּ אַ רעיון: אפשר פאָרן ערגעץ? דאָס האָט אים דער יצר־טוב, מן־הסתם, אונטערגעזאָגט. וואָס טוט דער יצר־הרע? פאַרשטעלט ער זיך אין יצר־טוב און ענטפערט: מהיכא־תיתי, אוודאי דאַרף מען אַמאָל פאָרן! נאָר עס איז נאָך צייט; מען דאַרף נאָך פריער ענדיקן ד י מסכתא, י ע נ ע מסכתא!... און אַזוי זענען אַוועק חדשים און יאָרן!

פון הימל האָט מען אָבער, אפנים, געוואָלט, ער זאָל קומען צו ר' דודלען!

מאַכט זיך אַזאַ מעשה:

איינמאָל זיצט ער זיך, דער למדן, און לערנט, און דערהערט אַ געזאַנג פאַר דער טיר; בייזערט ער זיך אויף זיך אַליין:

אַז מען זיצט און מען לערנט דאַרף מען נישט הערן, וואָס אין גאַס, וואָס פאַר דער טיר טוט זיך! מען דאַרף בטל ווערן אין דער תורה!

ער הערט דאָך אָבער פאָרט; נעמט ער און פאַרשטאָפּט זיך מיט די פינגער די אויערן. דער ניגון גנבעט זיך אָבער פאָרט אַריין; אונטער די פינגער גנבעט ער זיך. ווערט ער נאָך מער בייז, כאַפּט ער מיט כעס די לאַנגע באָרד אין מויל אַריין און, בייסנדיק די באָרד, לערנט ער ווייטער! מיט כוח לערנט ער!

דער ניגון לאָזט נישט אָפּ. ער הערט אים וואָס אַמאָל שאַרפער. אינמיטן דערפילט ער, אַז עס איז קול באשה — אַ מיידל זינגט! גיט

ער שווין א געשריי ארויס אויף א קול: חצופה! אוועק פון מיין הויז! גייט דער ניגון אוועק... נאר, א מעשה נורא — מען זינגט שוין נישט, און ער הערט ווייטער! דער ניגון זינגט זיך אים אליין אין אויער, אין דער נשמה! מיט כוח קוקט ער אין ספר אריין, מיט כוח וויל ער זיך דורכנעמען מיט דער סוגיא, עס גייט נישט! דעם למדנס נשמה ווערט וואס אמאל פולער און פולער מיטן ניגון...

פארמאכט ער די גמרא און שטעלט זיך דאווענען מנחה. —

ער קען אבער נישט, נישט לערנען, נישט דאווענען, גארנישט! ווי א זילבערן גלעקל קלינגט אין אים דער ניגון! דער מענטש האלט עס נישט אויס! ער גייט ממש אויס פאר צער! עס גייט אוועק א טאג, א צווייטער, א דריטער — ער פאלט שיר־נישט אין א מרה־שחורה אריין... ער פאסט תעניתים — עס העלפט נישט! ער קען דעם ניגון נישט פטור ווערן! ער וועקט אים ביינאכט פון שלאף!

און דאס איז א מענטש, וואס האט, זייט ער לעבט, קיין מנחה פאר אן עמוד נישט געדאווענט; כמעט קיין קול נגינה פון זיך נישט ארויס־געגעבן! שבת פלעגט ער די זמירות אפזאגן און אויפן ארט פון זינגען — לערנען א בלאט גמרא!

פארשטייט ער דאך, אז עס איז נישט פשוט!

„מעשה שטן"! טראכט ער און פאלט ביי זיך אראפ גאר אינגאנצן.

דאכט זיך, אז אצינד מעג ער שוין פארן?

פרעגט אבער דער יצר־הרע: יא, פארן, נאר ווו אהין? צדיקים איז דא א סך, — וועלכער איז דער א מ ת ע ר צדיק, ביי וועמען קען מען באמת א פעולה האבן? הייבט דער למדן אן צו קלערן.

באקומט ער נאך א ווונק פון אויבן.

מאכט זיך א מעשה און ר' דודל טאלנער מוז עוקר זיין און פארן איבער ראדזיוויל...

די מעשה פון דער מסירה ווייסט איר אוודאי. און זאגן זאג איך אייך, אז עס איז אן עונש געווען! מען האט נישט געדארפט ארויס־גנבענען ר' דודלען פון וואסילקאוו און פירן קיין טאלנע; מען האט נישט געדארפט מבייש זיין קיין שטאט! און חרוב ונחרב איז דאס וואסילקאוו, נעבעך, געווארן!

די גאסטהייזער האט מען פארמאכט; ארום און ארום די קרעטש־

מעם זענען בטל געוואָרן! עד ככר לחם זענען זיי, לאַ־עליכם, נעקומען...
נאַ דיר! מסרט מען און טאַלנע ווערט אויך חרוב!

ר׳ דודל האָט געהאַט אַ גאָלדענע שטול, מיט אַן אויסגעקריצטן פסוק: דוד מלך ישראל חי וקים! מאַכן מוסרים דערפון אַ פּאָליטיקע און עס שלאָגט אָן אין פּעטערבורג...

מילא, מיר ווייסן, אַז עס איז געווען בבחינת: מאַן מלכי רבנן... נאָר גיי פאַרטייטש עס די גענעראַלן אין פּעטערבורג!

הכלל, ר׳ דודל מוז עוקר זיין, האַלט ער, דורכפאָרנדיק, שבת אין ראַדזיוויל, און אונדזער ראַדזיווילער למדן גייט למזל צו שלש סעודות!

דער יצר־הרע גיט זיך אָבער נ אָ ך נישט אונטער. ער קומט אַריין און זעט אַ קליין יידעלע, טאַקע אַ פּיצל יידעלע זיצט אויבנאָן ביים טיש, מען זעט נישט מער אַרויס נאָר אַ גרויס, גאָר אַ גרויס שטריימל מיט זילבערנע האָר, וואָס פאַלן אים אויפן פּנים! מען זיצט שווייגנדיק, מען זאָגט קיין תורה נישט... אַנטפאַלט אים טאַקע, דעם למדן, דאָס האַרץ...
דאָס איז עס און נאָר? טראַכט ער דער למדן.

נאָר ר׳ דודל האָט אים שוין דערזען און גיט אַ זאָג: זעץ דיך, למדן.

און באותו הרגע איז ער שוין צו זיך געקומען. ער האָט שוין גע־כאַפּט ר׳ דודלס אַ בליק, עס האָט אים שוין אַ ברי געטאָן ביי דער נשמה!

איר האָט אוודאי געהערט פון טאַלנערס אויגן! אין זיינס אַ בליק האָט געשטעקט אי שררות, אי קדושה, אי גבורה; וואָס איר ווילט האָט אין בליק געשטעקט!

און, אַז ר׳ דודל זאָגט: זעץ דיך, מאַכט מען שוין דעם למדן אַן אָרט ביים טיש. זעצט ער זיך און וואַרט.
און אַז ר׳ דודל זאָגט ווייטער:
— מען איז מכבד דעם למדן מיט אַ ניגון! אַנטפאַלט אים די מור־טערס מילך: ער — און אַ ניגון...

נאָר עמעץ דערלאַנגט אים שוין אין פּלייצע: אַז ר׳ דודל הייסט, זינגט מען! מילא, זינגט ער!

און ער הייבט, נעבעך, אָן מיט אַ ציטער; און ער שטאַמלט קוים אַרויס אַ התחלה פון אַ ניגון. און וואָס וויל ער זינגען, דער למדן? מן־הסתם דער יתומהס ניגון; קיין אַנדערן קען ער נישט! און ער ציטערט, און שטאַמלט, און זינגט. און דער ניגון ווערט שוין ווייטער אַן אַנדע־רער! ער האָט שוין אַ ריח־תורה, אַ יניקה פון קדושת שבת, מיט אַ הרהור־

תשובה פון א ייד א למדן... און זינגענדיק, דערפילט ער, דער למדן, דעם ניגון, און הייבט אָן וואָס א רגע בעסער און פרייער צו זינגען...

אינמיטן הייבט אָן ר' דודל, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין, שטילער־הייט אונטערצוברומען, דער עולם דערהערט און כאַפּט אונטער. מיטן עולם צוזאַמען צעהיצט זיך דער למדן אויך, ער קריגט א ברען! ער איז שוין גאָר ארויס פון די כלים, — ער זינגט טאַקע!

און דער ניגון הייבט זיך אָן פלוצים צו גיסן ווי א „נהר־די־נור" — א פייערפלאַמענדיקער טייך... און די פּאַליעס שלאָגן אַלץ ברייטער און העכער, אַלץ פייערדיקער און פלאַמענדיקער!

און עס ווערט דעם ניגון שוין ענג אין שטוב, און ער רייסט זיך דורך די פענצטער אין גאַס אריין! און עס גיסט זיך אין גאַס אריין א ים פון קדושה, פון פייערדיקער קדושה; און נבהל ונשתומם רופט דער עולם אין גאַס:

— דער יתומהס ניגון! דער יתומהס ניגון!

דער ניגון האָט באַקומען תיקון און דער למדן אויך.

פאַרן אוועקפאָרן האָט אים ר' דודל אוועקגענומען אין א זייט און געזאָגט א פּאָר ווערטער.

— למדן — האָט ער אים געזאָגט — האָסט מבייש געווען א בת־ישראל! דו ביסט אויפן שורש פון איר ניגון קיין מבין נישט געווען! האָסט זי גערופן חצופה! —

— גיט מיר, רבי, א תשובה דערויף — בעט זיך דער למדן.

— נישט נייטיק, — מאַכט דער רבי, זכרונו לברכה, אויפן אָרט פון תשובה טו בעסער א מצווה!

— וואָס פאַר א מצווה, רבי?

— מאַך דעם מיידל חתונה; הכנסת־כלה איז א ג ר ו י ס ע מצווה!

— — — — — — — — — — —

און אַצינד הערט די צ ו וי ט ע זייט פון דער מעשה:

אין עטלעכע יאָר שפּעטער, אַז דאָס מיידל האָט שוין לאַנג חתונה געהאַט מיט אַן אַלמן א סופר, איז מען ערשט געוואָר געוואָרן פון וואַנען זי קומט ארויס!

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס מיידל איז דעם אַלטן קאַצנערס אַן אייניקל! און די מעשה איז אַזוי געווען:

דער איידעם זיינער, דער קיעווער, איז זיך אַמאָל געגאַנגען מיטן ווייב אין טעאַטער אַריין אויף אַ גאַנצן אָוונט. און טאַקע דעם אָוונט האָט מען זיי אָוועקגעגנבעט דאָס איינציקע קינד...

נאָר אָפּגעבן זיי די טאָכטער האָט מען שוין נישט געקאָנט...

די מוטער האָט שוין לאַנג נישט געלעבט און דער פאָטער איז שוין לאַנג געווען אין אַמעריקע...

אויב נישט נאָך העכער

א חסידישע דערציילונג

אוז דער נעמיראָווער פלעגט סליחות־צייט יעדן פרימאָרגן נעלם ווערן, פארשווינדן!

מען פלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: נישט אין שיל, נישט אין ביידע בתי־מדרשים, נישט ביי א מנין, און אינדערהיים אוודאי נישט. די שטוב איז געשטאנען אָפן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אריין און ארויס־געגאנגען; געגנבעט ביים רבין האָט מען נ י ש ט, אָבער קיין לעבעדיק באשעפעניש איז אין שטוב נישט געווען.

ווו קען זיין דער רבי?

ווו זאָל ער זיין? מן־הסתם אין הימל! ווייניק געשעפטן האָט א רבי פאַר ימים־נוראים צו פאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפן פרנסה, שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פרום זיין, און די זינד זענען דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פון איין עק וועלט ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פאַרקלאָגט, און מסרט... און — ווער זאָל העלפן, אז נישט דער רבי?

אזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען א ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך די ליטוואַקעס: פון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפאַר שטאָפּן זיי זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט דער ליטוואַק א בפירושע גמרא — די אויגן שטעכט ער אויס. אפילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט ביים לעבן נישט געקאָנט ארויף אויפן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפחים א ו נ ט ע ר ן הימל! נו, גיי שפּאַר זיך מיט א ליטוואַק!

— ווו דען קומט אהין דער רבי?

— מיין דאגה! ענטפערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי דבור (וואָס א ליטוואַק קען!) איז ער זיך מיישב, צו דערגיין די זאַך.

נאָך דעם זעלבן פּאַרנאַכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק צום רבין אין חדר אַריין, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט, און ליגט. ער מוז אָפּוואַרטן די נאַכט און זען, ווו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אפשר איינגעדרעמלט און פאַרשלאָפן די צייט; אַ ליטוואַק טוט זיך אַן עצה; לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

פאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפּט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפן אַ צייט. ער הערט אים שוין אפשר אַ גאַנצע שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראָווער קרעכצן, ווייס, וויפל צער פאַר כל ישראל, וויפל יסורים עס האָט געשטעקט אין זיין יעדן קרעכץ... די נשמה פלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך אָבער אַן אייזערן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן, **אויבן** בעט, דער ליט־וואַק **אונטערן** בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריי־פּען... ווי די בני־בית כאַפּן זיך אַרויס פון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ יידיש וואָרט, מען גיסט וואַסער אויף די נעגל, עס קלאַפּן אויף און צו די טירן... דערנאָך איז דער עולם אַרויס פון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און פינצטער, דורכן לאָדן שיינט קוים אַריין אַ קליין ביסל ליכט פון דער לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן איינער אַליין מיטן רבין, איז אים באַפאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים אויפגעלאָפן פאַר שרעק. די וואָרצלען פון די פאות האָבן אים גע־שטאָכן אין די שלייפן ווי די נאָדלען.

אַ קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צייט, פאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...

אַ ליטוואַק איז דאָך אָבער איינגעשפּאַרט, ציטערט ער ווי אַ פיש אין וואַסער און ליגט. —

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאָל לעבן, אויף...

פריער טוט ער וואָס אַ ייד דאַרף טון... דערנאָך גייט ער צו צו דער קליידער־אַלמער און נעמט אַרויס אַ פּעקל... עס באַווייזן זיך פּויער־שע קליידער: לייוונטענע פּלודערן, גרויסע שטיוול, אַ סיערמיענגע, אַ גרויס פוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פּאַס, אויסגעשלאָגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אָן...

פון דער קעשענע, פון דער סיערמיענגע, שטאַרט אַרויס אַן עק פון אַ גראָבן שטריק... פון אַ פּויערשן שטריק!

דער רבי גייט אַרויס; דער ליטוואַק — נאָך!

דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פון אונטער אַ בעט נעמט ער אַרויס אַ האַק, פאַרלייגט זי אונטערן פּאַס און גייט אַרויס פון שטוב.

דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

אַ שטילער, ימים־נוראימדיקער פּחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן. אָפּט רייסט זיך אַרויס אַ געשריי פון סליחות פון ערגעץ אַ מנין, אָדער אַ קראַנקער קרעכץ פון ערגעץ אַ פענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ אין די זייטן פון די גאַסן, אין די שאָטנס פון די הייזער... פון איין הויז צום אַנדערן שווימט ער אַרויס און דער ליטוואַק נאָך אים...

און דער ליטוואַק הערט, ווי זיין אייגן האַרץ־קלאַפּן מישט זיך צו־זאַמען מיטן קול פון רבינס שווערע טריט; אָבער גיין גייט ער, און קומט צוזאַמען מיטן רבין אויס דער שטאָט אַרויס.

הינטער דער שטאָט שטייט אַ וועלדל.

דער רבי, זאָל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אַריין. ער מאַכט אַ דריי־סיק־פערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ ביי׳ן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ומשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פון פּאַס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פאַלט. און דער רבי שפּאַלט עס אויף ליפּעס... די ליפּעס — אויף דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האָלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פון קעשענע, ער וואַרפט

דאָס בינטל האָלץ איבער די פּלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פּאַס, לאָזט זיך אַרויס פון וואַלד און גייט צוריק אין שטאָט אַריין.

אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ ביי אַן אָרעם, האַלב־איינגעבראָכן הייזל און קלאַפּט אָן אין פענצטערל.

— ווער איז? פרעגט מען דערשראָקן פון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פון אַ ייִדענע, פון אַ קראַנקער ייִדענע.

— יאַ! ענטפערט דער רבי אויף פּויעריש לשון.

— קטאָ יאַ? פרעגט מען ווייטער פון שטוב.

און דער רבי ענטפערט ווייטער, אויף מאַלאָראָסיש לשון: וואַסיל!

— וואָס פאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל?

— האָלץ, זאָגט דער פאַרשטעלטער וואַסיל, האָב איך צו פאַרקויפן! זייער ביליק... בחצי־חנם האָלץ!

און נישט וואַרטנדיק אויף אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַריין און, ביים גרויען ליכט פון פריען מאָרגן, זעט ער אַן אָרעמע שטוב, צעבראָכן, אָרעם כלי־בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע ייִדענע, פאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפן? מיט וואָס זאָל איך קויפן? ווו האָב איך, אָרעמע אלמנה, געלט?

— איך וועל דיר באָרגן! ענטפערט דער פאַרשטעלטער וואַסיל, אינגאַנצן זעקס גראָשן!

— פונוואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? קרעכצט די אָרעמע ייִדענע.

— נאַריש מענטש — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אַן אָרעמע קראַנקע ייִדענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האָלץ, איך בין ב ט ו ח, אַז דו וועסט באַצאָלן; און דו האָסט אַזאַ שטאַרקן, גרויסן גאָט, און געטרויסט אים נישט... און האָסט אויף אים אויף נאַרישע זעקס גראָשן פאַרן בינטל האָלץ קיין בטחון נישט!

— און ווער וועט מיר איינהייצן? — קרעכצט די אלמנה, — איך האָב דען כוח אויפצושטיין? מיין זון איז אויף דער אַרבעט געבליבן.

— איך וועל דיר איינהייצן אויך — זאָגט דער רבי.

און, אריינלייגנדיק דאָס האָלץ אין אויוון, האָט דער רבי, קרעכ־צנדיק, געזאָגט פון סליחות דעם ערשטן פזמון...

און אַז ער האָט אונטערגעצונדן, און דאָס האָלץ האָט פריילעך גע־ברענט, האָט ער געזאָגט, שוין אַביסל לוסטיקער, פון די סליחות דעם צווייטן פזמון.

דעם דריטן פזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענט און ער האָט די בלעך פארמאַכט...

דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמיראָווער חסיד.

און שפּעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נע־מיראָווער הייבט זיך אויף, סליחות־צייט, יעדן פרימאָרגן, און פליט ארויף אין הימל אריין, פלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטי־לערהייט:

— אויב נישט נאָך העכער!

משנת חסידים

עס איז ידוע לכל — די גאַנצע וועלט ווייסט, אַז דער אדמו"ר פון נעמיראָוו האָט געדינט דעם רבונו של עולם מתוך שמחה.

ווייל איז דעם אויג, וואָס האָט זוכה געווען צו זען די פרייד, דאָס פייער, דעם ברען, טאַקע די שמחה אליין, וואָס האָט פון אים, זכרונו־לברכה, אַרויסגעשטראַלט ווי פון אַ זון און האָט באַשיינט און באַגאָסן דעם גאַנצן עולם ווי מיט אַ גאָלדן, פייערדיק ליכט! וואָס פאַר אַ תענוג דאָס איז געווען!

אַ ייד האָט פאַרגעסן דעם גלות, די צרות, די יסורים די גרעסטע; מען האָט זיך אַליין פאַרגעסן; אַלע נשמות האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן אין איין פלאַם מיט זיין, זכרונו־לברכהס, נשמה! אַי, ווי מען האָט זיך געפרייט! ווי לעבעדיק, ווי ברענענדיק געפרייט! עס האָט ווי פון אַ קוואַל געשלאָגן!

פאַראַנען צדיקים, וואָס זענען זוכה צו שמחת שבת ויום־טוב; דער וואָנוואָליצער, זכרונו־לברכה, האָט זיך גערימט, אַז אין זיין נשמה שטעקט אַ פונק פון דער שמחה פון מוצאי־יום־כפור! אַנדערע זענען זוכה צו שמחה גאָר ביי'ן אַ סעודת־מצווה, אַ סיום, אַ ברית וכדומה...

אָבער אונדזער אדמו"ר, זכרונו־לברכה, האָט געהאַט די שמחה פון „ברוך ה' יום יום!" און ביז דער לעצטער מינוט, ביז צו דער פטירה, זכותו יגן עלינו!

און היינט זיין זינגען, זיין טאַנצן! זיינע זמירות און זיינע ריקודים זענען אויסגעזאַפּט געווען מיט רוח־הקודש.

— איך בין מגלה — האָט ער איינמאָל אויסגערופן, און די אויגן, האָט מען געזען, האָבן אים געשטראַלט טאַקע ממש מזיו השכינה — איך בין מגלה, אַז די גאַנצע וועלט איז נישט מער נאָר אַ זמר און אַ טאַנץ פאַר הקדוש ברוך הוא! אַלע זענען משוררים און זינגען זיין לויב! יעדער ייד איז אַ משורר, אין יעדן אות פון דער תורה הקדושה איז אַ קול־נגינה, און יעדע נשמה אין יעדן גוף איז אויך אַ קול־נגינה, וואָרום יעדע

נשמה איז אַן אות פון דער תורה הקדושה, אַלע נשמות צוזאַמען זענען די תורה הקדושה אינגאַנצן און ביידע זענען איין זמר לפני מלך מלכי־המלכים, הקדוש ברוך הוא!

און ווייטער האָט ער געזאָגט, אַז אַזוי ווי עס זענען פאַראַנען אַלער־ליי קולות פון נגינה, אַזוי זענען פאַראַנען אַלערליי כלים פון נגינה און יעדער מין ניגון איז באַהעפט צו דער כלי, וואָס קאָן אויסשפּילן דעם ניגון, און יעדע כלי האָט זיך איר ניגון; וואָרום די כלי איז דער גוף און דער ניגון איז די נשמה פון דער כלי...

און יעדער מענטש איז אויך אַ כלי־נגינה, און דאָס לעבן פון אַ מענטש איז אַ ניגון, אַ פרייליכער, צי אַ טרויעריקער ניגון, און אַז מען ענדיקט דעם ניגון, פליט אַרויס די נשמה פון גוף און דער ניגון, די נשמה הייסט עס, באַהעפט זיך צוריק מיט דער גרויסער נגינה פאַרן כסא הכבוד...

און ווי, האָט ער געזאָגט, איז דעם מענטש, וואָס לעבט אָן זיין ניגון; דאָס איז שוין אַ לעבן אָן אַ נשמה, עס איז אַ געקריצעריי און אַ געקרעכצעריי — עס איז שוין קיין לעבן נישט...

און יעדער כלל איז אַ באַזונדערער ניגון, און דער צדיק, וואָס שטייט איבערן כלל, איז דער קאַפּעלמייסטער צום ניגון פון כלל... און יעדערער פון כלל קען זיין חלק ניגון, און יעדער מוז זיך אָנרופן אַזוי ווי מען דאַרף און ווען מען דאַרף, אַנישט מאַכט ער קאַליע דעם ניגון, נאָר דער קאַפּעלמייסטער מוז קענען דעם גאַנצן ניגון און פאַר־ריכטן, ווען מען דאַרף, און הייסן איבערהזרן, ווען מען דאַרף... און הערט ער אַ פרעמד קול אין ניגון אַריין, מוז ער אים אַרויסטרייבן ווי אַ דיבוק, רחמנה־ליצלן, עס זאָל, חס־ושלום, נישט איבערפירן דעם ניגון!

און ווייל, האָט ער געזאָגט, איז אייך, וואָס עס איז אייך באַשערט געוואָרן אַ פרייליכער ניגון...

און אַ סך האָט ער, זכרונו־לברכה, גערעדט פון דעם ענין...

— די למדנים, — האָט ער געזאָגט — וואָס קענען נאָר לערנען פון אויבן־אויף, די זענען ווי פרעמדע, וואָס האָבן הנאה, קוקנדיק פון דרויסן אויפן מלכס פּאַלאַץ און קענען נישט אַריינקומען. זיי האָבן אפילו די העזה נישט אָנצוקלאַפּן אין טויער, טאָמער וועט מען זיי נישט עפענען... זיי קענען נאָר די ווענט זען, מיט די פענצטער, מיט די קוימענס, מיט די הויכע פאַנען איבערן דאַך פון מלכס פּאַלאַץ. טיילמאָל זעען זיי דעם רויך, וואָס גייט אַרויס פון די קוימענס, און זייער אויער כאַפּט אַמאָל

עטלעכע קולות פון די עבדים ושפחות, וואָס דרייען זיך אַרום אין די פּאָדערשטיבער פון מלכס פּאַלאַץ... אָבער די, וואָס פאַרטיפן זיך אין תוך פון דער תורה, וואָס באַהעפטן זיך מיט דער נשמה פון דער תורה, די קומען אינעווייניק אַריין אין פּאַלאַץ, די זען דעם גאַנצן כבוד פון מלך און הערן ווי מען לויבט און מען זינגט דעם מלכס לויב און באַהעפטן זיך מיטן געזאַנג פאַרן מלך...

— און יענע — האָט ער געזאָגט — וואָס גייען אַרום פאַרן פּאַלאַץ, זענען טיילמאָל נאָר געגליכנט צו בעלי־מלאכות, וואָס מאַכן כלים צו נגינה, און קענען א כלי־נגינה פאַריכטן, אָבער אַליין אויף דער כלי שפּילן קענען זיי נישט; טיילמאָל האָבן זיי פיינע געשיקטע הענט צו מאַכן א כלי־נגינה, נאָר זיי האָבן פאַרשטאָפּטע אויערן, און אַז מען שפּילט אויף דער כלי, וואָס זיי אַליין האָבן געמאַכט, הערן זיי נישט, אָדער זיי האָבן אַ פאַרשטאָפּט האַרץ און פאַרשטייען נישט, און פילן נישט. אַ גרויסער בעל־מלאכה, וואָס נעמט שוין די כלי צום מויל, קען ער זי נאָר פּרוּוון אָדער עמעצן עפּעס נאָכשפּילן, נאָר קאַלט, אָן אַ נשמה, — אָבער שפּילן, פון זיך אַ שטייגער שפּילן, — דאָס קענען זיי נישט, אפילו גאָר די גרויסע נישט.

— אָבער איך, ברוך־השם, האָט ער געזאָגט, כאָטש איך בין קיין למדן, דאָס הייסט קיין בעל־מלכה נישט, און קען קיין כלי נישט מאַכן, נישט פאַריכטן, שפּילן אויף אַלע כלים — קען איך...

— זיי — זאָגט ער — זענען די כלים און מיר דער ניגון! זיי זענען די מלבושים און מיר די מענטשן! זיי זענען גופים און מיר — נשמות! ווויל איז די אויערן, וואָס האָבן אַזוינס געהערט!

ווויל איז די אויגן, וואָס האָבן זוכה געווען צו זען די שמחה ביים אדמו״ר אין הויף; נאָר דאָס אַלץ איז געווען כטיפה מן הים קעגן דער שמחה אויפן טעכטערלס חתונה!

ווער עס האָט פייגעלעס חתונה נישט געזען, האָט קיין גוטס נישט געזען!

דעמאָלט האָט ממש די שכינה זיך אַראָפּגעלאָזט און האָט אויף אַלע גערוט, אַ ליכטיקער רוח־הקודש האָט אַלע אַרומגענומען... פון גרויס ביז קליין איז געהויכט און געקרוינט געוואָרן, מען האָט געזען בחוש, אפילו

די קעכנס, די סארוועדם, אפילו די בעלי־עגלות, וואס האבן געבראכט די מחותנים... אפילו די פויערים, האט ער געזאגט, הייבט ער אויף צו דער מדרגה פון חסידי אומות העולם!...

דער עלטסטער פון אלע, ר' ציץ, האט מיר געזאגט, און ר' ציץ האט נישט גערעדט אזוי, אבי צו רעדן, אז דאס איז די ערשטע שמחה פון ששת ימי בראשית אן...

און שטעלט אייך פאר, וואס פאר א רעש עס איז געווארן אין די עולמות־העליונים, אז דער רבי איז געגאנגען דעם כלה־טאנץ!

— אוי — האב איך מיר געווונטשן — ווי נעמט מען אהער אלע די אפיקורסימלעך, די ליצנימלעך, די אלע, וואס קוועטשן און חכמהן זיך, — זאלן זיי זען דעם תענוג, די גדולה, די שמחה! עולם־הזה ווילן זיי דאך, זאלן זיי זען ווי פון עולם־הבא איז עולם־הזה געווארן, ווי די גאנצע וועלט מיט שמחה איז אריין צו אונדז אין שטוב און האט געלייכט ווי די זון! די פים וואלטן זיי געקושט, זיי וואלטן ערשט זען, וואס זייער עולם־הזה איז ווערט!

ווארום גלאט, דעם רבינס א טענצל, אפילו גאר א וואכנדיק טענצל, אדורכלאזן זיך איבער דער שטוב, איז דאך אויך געוועזן אחד מששים בגן־עדן; דעמאלט איז עס אוודאי א דריטל און אפשר גאר א גאנצע העלפט געוועזן!

די קלעזמער האבן דעמאלט א „פריילעכס" געשפילט, דער עולם, ווי אויף א חתונה, איז געוועזן צעשפרייט אויף אלע ווינקעלעך, טייל האבן געכאפט א טענצל אין א זייט, אין צווייען, אין דרייען, צי א קליין רעדל געמאכט; אנדערע האבן געזונגען, געטרונקען, א שטיקל דור־הפלגה, ווי אויף א חתונה.

פלוצים האט זיך דער רבי, זכרונו־לברכה, אויפגעהויבן, געגאנגען אין מיט שטוב אריין און האט זיך אפגעשטעלט.

מיט א פינגער האט ער א צייכן געגעבן די קלעזמער, און זיי האבן אויפגעהערט צו שפילן.

דער רבי איז געשטאנען אינמיטן שטוב, דאס פנים האט געפלאמט מיט רוח־הקודש, די אויגן האבן געלויכטן ווי די שטערן, דער אטלאסענער קאפטאן האט געשפיגלט און געבליצט, דאס שטריימל האט געגאסן מיט הונדערטער זילבערנע פיילן — עס האט אנגעכאפט דאס הארץ, עס האט פארנומען די אויגן...

שטיל איז געוואָרן, אַלע אויגן האָבן זיך געצויגן צום רבין און באַהעפט אָן זיין געשטאַלט. מען האָט דעם אָטעם פאַרהאַלטן — מען האָט געהערט דעם אומרו פון זייגער פון דער זיבעטער שטוב, און אין דער זיסער שטילקייט האָט דער רבי אָנגעהויבן זיין שטילן ניגון.

אינמיטן האָט ער אָפּגעהאַקט דעם ניגון און האָט אָנגעהויבן ארויס־צולאָזן באַזונדערע, אָפּגעריסענע קולות — און דער עולם האָט באַלד פאַרשטאַנען, וואָס די אָפּגעריסענע קולות זענען! דאָס זענען געווען בשורות־טובות, וואָס ער האָט ארויסגעשיקט אין דער וועלט אריין, מבשר און מודיע זיין, אַז פייגעלע תחיהס חופּה וועט זיין למזל־טוב, ובשעה מוצלחת... און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך זע בחוש, ווי ווייסע טויבן ווי שניי פליען פון רבינס מויל ארויס, און אין א צייט ארום האָט ער, זכרונו־לברכה, אויך געמוזט מודה זיין, אַז די קולות זענען געווען שמשים, שלוחים געשיקטע צו דער גאַנצער וועלט — צו אַלע חיות, צו אַלע ביי־מער און גראָזן, צו מדבריות, וועלדער, ימים און טייכן, צו הימל און ערד, צום גיהנום, צום גן־עדן, צו די אבות, צו דער פּמליא של מעלה און האָט אַלע פאַרבעטן אויף דער חתונה...

און אַז דער עולם האָט דערפילט, אַז די היץ אין שטוב האָט זיך פּלוצלינג געשטאַרקט כפל־כפלים, און אַז ער, זכרונו־לברכה, האָט גע־זען, אַז מען איז געקומען, האָט ער צוריקגעצויגן צום זיסן ניגון, און האָט אים אָנגעהויבן זינגען מיט ווערטער, מאמרים קדושים! און דערביי האָט ער אָנגעהויבן טאַנצן, און אַלע אויגן האָבן זיך אראָפּגעלאָזט און באַהעפט אין די הייליקע פּיס...

ווייל איז טאַקע דעם אויג, וואָס האָט עס געזען!

עס איז א ידוע לכל, אַז תיכף נאָך הסתלקות פון דעם האדמו״ר און עס האָט געטראָפן, וואָס עס האָט זיך נישט געזאָלט טרעפן, מיטן איידעם, טאַקע מיט פייגעלעס, עליה־השלומס, מאַן און איך בין געבליבן כצאן בלי רועה, בין איך אויסגעפאָרן גאַנץ תפוצות־ישראל און געזוכט... און וואָס איך האָב געוואָלט, צו וואָס מיין הארץ האָט געגלוסט, האָב איך אין ערגעץ נישט געפונען! איך האָב מיך אָנגעזען א סך זאַכן — האָר און נעגל האָבן זיך קאַפּויער געשטעלט, נאָר קיין שמחה האָב איך אין ערגעץ נישט געזען!

עצבות, מרה־שחורה, צעבראָכענע הערצער... און טרעפט מען יאָ אביסל שמחה, איז עס גלאַט „משנכנס אדר״־שמחה, סעודת־מצווה־

שמחה — כל־זמן דאָס פלעשל שטייט! צו שלמות פון אַ ניגון איז נאָכן אדמו״ר קיינער נישט געקומען... אַזוי, דער עולם בורטשעט... ווער שמועסט טאַנצן!...

עס זינגט זיך נישט — הילצערנע קולות; עס טאַנצט זיך נישט — די פיס ווילן זיך נישט פון דער ערד אָפּרייסן; אומגעלומפּערטע הענט, אַ פוילער גוף — קאַלט, געפרוירן... און אַז מען זינגט שוין און מען טאַנצט, — איז עס אַמאָל אין אַ יאָר שמחת־תורה — רייסט זיך עס: די ווערטער גייען אין איין זייט, דער ניגון אין אַן אַנדערער און די פיס טוען זיך זייערס באַזונדער; זיי האָבן צווישן זיך קיין שייכות נישט — דריי פרעמדע האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן און יעדער באַזונדער גייט זיך אויף און אָפּ אין שטוב...

מיטן אדמו״ר צוזאַמען איז נסתלק געוואָרן די שמחה. די נשמה פון טאַנצן, פון ניגון, פון זמר, נאָר ער איינער האָט געוווּסט, וועלכע תנועות הגוף עס געהערן צו דעם און וועלכע צו יענעם ניגון, וועלכע קולות מען דאַרף צו די און וועלכע צו יענע ווערטער —

נאָר — נחזור לעניננו...

אדמו״ר שטייט אין דער מיט און זינגט און טאַנצט, און מיר שטייען אַרום עיגול בתוך עיגול, און הערן די קולות און זען די טענץ — און אַלע אַרום האָבן אָנגעהויבן זינגען און טאַנצן, אַפילו די קלעזמאָרים האָבן אַוועקגעוואָרפן די כלים — עס האָט זיי מיטגעריסן — און זינגען און טאַנצן, און איך האָב אַפילו די זכיה געהאַט צו טאַנצן מיט אדמו״ר פנים־אל־פנים. אינמיטן דערזע איך, אַז דער חתן, איינער אַליין דער חתן שווייגט, זינגט נישט און טאַנצט נישט.

— רבי, האָב איך אויסגעשריען נישט מיט מיין קול, אַפילו די קלעזמער זינגען און טאַנצן און ער נישט.

און דער רבי האָט צוגעטאַנצט צו מיר און געזאָגט: שרעק זיך נישט, האָט בטחון אין פייגעלע תחיהם מזל...

און שפּעטער פאַר דער סעודה האָט ער מיר איינגערוימט:

— וועסט הערן, ווי ער וועט תורה זאָגן לויט מיין טאַנצן.

וכך הוה...

די תורה אַליין, וואָס דער חתן האָט געדרשנט, געדענק איך נישט; איר ווייסט דאָך, קיין מופלג אין נגלה בין איך נישט, און נישט אַלץ האָב איך משיג געווען, בפרט, אַז ער האָט גערעדט טיף־ליטוויש און

אזוי געשווינד, אז עס האָבן זיך פייערדיקע רעדער געדרייט פאר די אויגן...
נאָר די סוגיא איז געווען עמוק עמוק — א טיפער ענין...
דער עולם אָרום, קיין עין־הרע עטלעכע מנינים מופלגי־תורה, האָבן געגאַפט מיט אָפענע מיילער.

דער קאָוואַלער דיין, זכרונו־לברכה, דער אייזערנער מוח, וואָס פלעגט קיינעם נישט אויסהערן, און שפרינגען מיט די פינגער אין די אויגן אריין און שרייען „עם־הארץ!", איז געזעסן שטיל און מיט א זיס שמייכעלע אויפן דראָבנעם פנים האָט ער געהערט און צוגעשאָקלט מיטן קאָפ...

און דער גאַנצער עולם האָט געהערט, נאָר איך איינער האָב גע־ווּוסט דעם סוד, אז ער זאָגט, וואָס דער רבי האָט געטאַנצט. זיי אַלע האָבן געהערט דאָס חיצוניות, איך איינער האָב געוווּסט דעם תמצית פון דער זאך... און אז איך האָב פארמאכט די אויגן, האָב איך געזען דעם רבין טאנצן!

און עס איז געווען פונקט אזוי, ווי ביים רבינס טאנצן...
שטיל איז געווען, אזוי שטיל, אז מען האָט געהערט דעם אומרו פון רבינס זייגער אין דער זיבעטער שטוב... און אין דער מיט איז געווען דער חתן, און אָרום איז געשטאַנען דער עולם עיגול בתוך עיגול מיט פלאַמענדיקע פנימער, ברענענדיקע אויגן און פארהאַלטענעם אָטעם.

כבוד התורה האָט אויפן חתן גערוט, און פון כבוד התורה האָט ווי פון א זון ארויסגעשטראַלט די ליכט און אָנגעצונדן די נשמות — אָרום זענען פלאַמענדיקע נשמות געשטאַנען!

און זיינע ליפּן האָבן געטאַנצט ווי דעם רבינס פיס, און אַלע אויגן האָבן געהאנגען אויף זיינע ליפּן ווי אויפן רבינס פיס, און דער עולם אָרום איז פול געווען מיט תענוג, מיט מסירת־נפש.
דעמאָלט איז ער אויך אַן אדמו"ר געווען...
די נשמה פון כלל...
זיי האָבן זיך צו אים צוגעצויגן ווי אייזנשטויב צו א מאגנעט... ווי מיט א כישוף האָט ער זיי מיטגעשלעפּט מיט זיך, ווייט, ווייט, אין גאָס אַרויס, פון שטאָט אַרויס, איבער טאָל און איבער בערג, איבער ימים און מדבריות...

און די אויגן האָבן געלויכטן, ווי די אויגן ביים אדמו"ר און די הענט האָבן געאַרבעט ווי זיינע כשרע פיס...

איך זיץ ווי פארחלומט, פלוצלינג רירט מיר עמעץ די פלייצעם.
איך קוק מיך אום — — דער אדמו״ר:

— זעסט! אזוי האָב איך געטאנצט; נאָר איין ניגון איז נישט אריין, פאַר דער טיר שטיין געבליבן: דעם ווילנער גאונס תלמיד... ע!

דער „ע״! איז מיר אריין אין הארץ ווי א מעסער.

פלוצלינג זאָגט ער:

— גיי, חיים, געבן די ערלים פון די פורן בראָנפן.

און וואָס דאָס האָט באטייט, האָב איך שוין נישט אָנגעהויבן ווימן. —

הייזאַט — ביבליאָטעק
פון יהודה לייב זימאן
PROPIEDAD
DE LEON ZIMAN.

אַ שמועס

עס איז אַ וואַרעמער, אמת־יום־טובדיקער טאָג און ר' שכנא — אַ הויכער, דאַרער ייִד, אַ שריד ופליט פון די אַלטע קאָצקער, — און ר' זרח, אויך אַ דאַרער, נאָר אַ קליין־געוואַקסענער ייִד, אַ נשאר פון די אַלטע בעלזער — לאָזן זיך הינטער דער שטאָט, אַרויס שפּאַצירן. יונגערהייט, זענען זיי זיך שונאים געווען, שונאים אויף טויט און לעבן. ר' שכנא האָט געפירט די קאָצקער קעגן די בעלזער און ר' זרח — די בעלזער קעגן די קאָצקער! היינט, אויף דער עלטער, אַז די קאָצקער זענען געוואָרן „נישט דאָס וואָס אַמאָל", און די בעלזער האָבן פאַרלאָרן דעם ברען, האָבן זיי זיך ביידע אָפּגעטיילט פון די חברות, זענען זיי ביידע אַרויס פון די שטיבלעך, וווּ שוואַכערע חסידים, נאָר ייִנגערע און שטאַרקערע לייט האָבן איבערגענומען די הנהגה.

אין בית־המדרש, ווינטער ביים אויוון, האָבן זיי שלום געמאַכט; און אַצינד, חול־המועד פּסח, ביים ערשטן שיינעם טאָג, גייען זיי ביידע שפּאַצירן.

די זון שיינט אויף אַ ווייט־בלאָען הימל. פון דער ערד רייסן זיך אַרויס די גרעזעלעך; מען זעט ממש בחוש, ווי אַ מלאך שטייט ביי יעדעם גרעזל און שלאָגט: וואַקס! וואַקס! מחנות פייגעלעך צעפליען זיך, זוכנ־דיק פאַריאָריקע נעסטן — — און ר' שכנא מאַכט צו ר' זרחן:

— קאָצקער, פאַרשטייסט, — אמתע קאָצקער, מיין איך, פון די היינטיקע איז נישט כדאי צו רעדן, — נאָר אמתע, אַלטע קאָצקער האַלטן גאָרנישט אַזוי שטאַרק פון דער הגדה...

— נאָר פון די קניידלעך? — שמייכלט ר' זרח.

— אויס קניידלעך, — ענטפערט ר' שכנא ערנסט, לאַך נישט! דו ווייסט דעם סוד פון „לא תסגיר עבד אל אדוניו?"

— פאַר מיר — זאָגט דער בעלזער מיט אַ שטאָלצער ענוות, — איז גענוג צו וויסן די כוונות פון דאַווענען.

ר' שכנא מאַכט זיך נישט הערנדיק און זאָגט ווייטער:

— מילא דער פשט איז דאָך פשוט: אז עס אַנטלויפט אַ קנעכט אַ משרת, אַ פּויער, — טאָר מען אים על־פּי דין תורה נישט כאַפּן, נישט בינדן און נישט איבערגעבן צוריק צום פּריץ, צום באַלעבאָס; מן־הסתם, אז אַ מענטש אַנטלויפט, קאָן ער שוין נישט אויסהאַלטן... איז שווין סכנת נפשות! נאָר דער סוד איז אויך גאָר פשוט: דער גוף איז בבחינת עבד, — — ער איז אַ קנעכט צו דער נשמה! דער גוף איז אַ בעל־תאווה, ער זעט אַ שטיק חזיר, אַן אשת־איש, אַן עבודה־זרה, ווייס איך וואָס — שפּרינגט ער פון דער הויט אַרויס; זאָגט אָבער די נשמה: לא תעשה! מוז ער שווייגן. און פאַרקערט — די נשמה וויל אַ מצווה טון — מוז דער גוף טון, מעג ער זיין מיד, געהרגעט... מוזן די הענט אַרבעטן, די פיס לויפן, דאָס מויל רעדן... פאַרוואָס? דער פּריץ, די נשמה הייסט! און פונדעסט־וועגן: לא תסגיר! אינגאַנצן איבערגעבן דעם גוף צו דער נשמה, טאָר מען אויך נישט. די פייערדיקע נשמה וואָלט אים פאַרברענט, אַש פון אים געמאַכט. און, ווען דער רבונו־של־עולם זאָל וועלן נשמות אָן גופים, וואָלט ער קיין וועלט נישט באַשאַפן! און דעריבער האָט דער גוף אויך זיינע זכיותן... „כל היושב בתענית נקרא חוטא" (דער וואָס פאַסט אַ סך הייסט אַ זינדיקער) — דער גוף דאַרף עסן! ווער עס וויל פאָרן, מוז שפּייזן דאָס פערד! קומט ווייטער אַ יום־טוב, אַ יומא דפגרא — פריי דיך אויך! נעם אַ קאָפּ בראָנפן, פריי דיך, גוף, אויך! און די נשמה האָט הנאה, און דער גוף האָט הנאה: די נשמה — פון דער ברכה, דער גוף — פון קאָפּ! פּסח, זמן חרותנו — קום אהער, גוף, כאַפּ אַ קניידל! און ער ווערט דאַדורך געהויבן, נתעלה! ער קומט צו שמחת מצווה! — אויס קניידלעך, ברודער, לאָך נישט!

ר' זרח איז מודה, אַז דער ענין איז טיף און לאָזט זיך הערן; ער אָבער עסט נישט קיין שרויה!

— האָסטו הנאה פון מצות...

— ווער האָט מצות צו דער זעט? — שמייכלט ר' זרח, — און גלאָט — ווו נעמט מען ציין צו די מצות?

— ווי אַזוי דען ביסטו מקיים „ושמחת בחגך" בנוגע צום גוף?

— איך ווייס? אויב ראָזשינקע־וויין שמעקט אים — מילא! איך אַליין האָב ווילד הנאה פון דער הגדה. איך זיץ און זאָג, און צייל די מכות, און צייל, און טאָפּל זיי, און מאַך נאָכאַמאָל אַ כפל...

— מגושם!

— מגושם? פאַר אַזויפיל צרות און עינויים קשים... פאַר אַזוי לאַנג גלות השכינה? — איך מיין, מען דאַרף מאַכן אַ מינהג, מען זאָל זאָגן זיבן מאָל די מכות, זיבן מאָל שפוך חמתך! דער עיקר — די מכות; מחיה בין איך מיך מיט זיי! איך וואָלט נאָך געוואָלט עפענען די טיר ביי די מכות... זאָלן זיי הערן! וואָס האָב איך מורא? — זיי פאַרשטייען דען לשון־הקודש?

ר׳ שכנא שווייגט אַ ווײַלע, דערנאָך דערציילט ער כהאי לישנא:

— הערסט, ביי אונדז האָט זיך געטראָפן אַזאַ מעשה! איך זאָל נישט זאָגן קיין גוזמא, אפשר אין צענטן הויז פון רבין, זכרונו לברכה, האָט געוווינט אַ קצב. איך זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד, — ער איז שוין אויפן עולם האמת, — אַ מגושמער קצב, אַ קצב שבקצבים! אַ קאַרק ווי אַ שטיר־אָקס, ברעמען ווי די באַרשטן און הענט ווי די קלעצער! היינט — אַ קול! אַז ער רעדט, דאַכט זיך, עס דונערט פונוויטן, חייל שיסט! ער איז, דאַכט זיך, אַ בעלזער חסיד געווען.

— נו, נו... — ברומט ר׳ זרח.

— כ׳לעבן! — ענטפערט ר׳ שכנא קאַלטבלוטיק, — ער פלעגט דאַווענען מיט משונה־ווילדע העוויות, מיט אַלערליי איבער־קולות און אונ־טער־קולות. ביי זיין „תזכרו״, האָט זיך געדאַכט, אַז מען שפּריצט מיט וואַסער אויף פייער!

— מוחל! מוחל!

— היינט, זיי דיך משער! וואָס פאַר אַ מהומה עס ווערט, אַז אַזאַ בחור זעצט זיך צו דער הגדה!... מען הערט יעדעס וואָרט ביים רבין אין שטוב! מילא — אַ קצב זעצט ער ווי אַ קצב; לאַכט מען אַרום טיש. דער רבי, זכרונו לברכה, — קוים, קוים וואָס ער רירט מיט די ליפּן; מען זעט דאָך בחוש, אַז ער שמייכלט... שפּעטער אָבער, אַז דער „חתן־דנן״ האָט אָנגעהויבן ציילן די מכות, אַז זיי האָבן אים אָנגעהויבן אַרויספליען פון מויל ווי די קוילן, און ער זעצט נאָך דערביי אין טיש אַריין ווי מיט אַ האַמער, אַז מען הערט, ווי די כוסות קלינגען, — איז דער רבי, זכרונו לברכה, אַריינגעפאַלן אין אַן אומעט, אין עצבות...

— אין עצבות — יום־טוב — פסח? וואָס רעדסטו?

— מען האָט טאַקע געפּרעגט!

— און וואָס האָט ער געענטפערט?

— דער רבונו־של־עולם אליין, — האָט ער געזאָגט — איז ביי יציאת מצרים אריינגעפאַלן אין עצבות! —

— ווו האָט ער עס גענומען?

— א מדרש! אַז די בני ישראל זענען אריבער איבערן ים, און דאָס וואסער האָט פאַרדעקט און פאַרטרונקען פרעה וכל חילו, האָבן די מלאכים אָנגעהויבן זאָגן שירה. שרפים ואופנים זענען זיך צעפלויגן אין אַלע זיבן הימלען מיט א זמר, מיט א בשורה טובה! אַלע כוכבים ומזלות האָבן אָנגעהויבן זינגען און טאַנצן! און די גלגלים, — קאָנסט דיר פאַר־שטעלן, וואָס פאַר א שמחה עס איז געווען, די טומאה איז איינגעזונקען געוואָרן! נאָר דער רבונו־של־עולם האָט אַלע אָפּגעשטעלט, פון כסא הכבוד האָט זיך געהערט א קול: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? — מיינע קינדער טרינקען אין ים, און איר פרייט אייך און זינגט! וואָרום פרעה וכל חילו — דעם כוח הטומאה אליין, האָט אויך גאָט באַשאַפן... ורחמיו על כל מעשיו, כתיב!

— מילא! — זיפצט ר׳ זרח.

ער שווייגט א ווײַלע און דערנאָך פרעגט ער:

— אויב עס איז ווייטער א מדרש, וואָס האָט ער אויפגעטאָן?

ר׳ שכנא שטעלט זיך אָפּ און זאָגט ערנסט:

— ערשטנס, בעלזער נאָר, איז קיינער נישט מחוייב מחדש צו זיין: אין מוקדם ומאוחר בתורה... דאָס אַלטע איז ניי, דאָס נייע איז אַלט... צווייטנס, האָט ער אונדז מגלה געווען דעם סוד, פאַרוואָס מען לייענט די הגדה, אפילו די מכות פון דער הגדה, מיט א טרויעריקן סיני־ניגון, וואָס איז טאַקע דורכגענעצט מיט עצבות. און — דריטנס, האָט ער דערמיט פאַרטייטשט א פסוק. אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. מגושם, גראָב פריי זיך נישט: דו ביסט נישט קיין פויער!... נקמה איז נישט קיין יידישע זאַך!

שהשמחה במעונו

זיי שרייען אַלץ אין איינעם: עולם הזה! עולם־הזה ווילן זיי, לוסטיק ווילן זיי זיין, פריילעך... שמחה ווילן זיי האָבן, א טעם פון לעבן פילן...

און איך זאָג אייך: ש ה ש מ ח ה ב מ ע ו נ ו . . .

די קוואַל פון שמחה איז ער... פון א י ם שטראַלט זי ארויס!

שמחה שטעקט אין דער תורה, אין מצוות און מעשים טובים, אין נשמות פון צדיקים, — אין אַלעם דעם, וואָס האָט א י נ י ק ה פון ד אָ ר ט ! פון גלאַנץ פון כסא־הכבוד!

אויפן גאַנצן עולם־הזה — זאָג איך אייך — ליגט א טרויער, א מרה־שחורה; אַלץ איז איינגעטונקט און איינגעהילט אין ע צ ב ו ת , אין אומעט...

וואָרום וואָס? ו ל ש מ ח ה מ ה ז ו ע ו ש ה ? מיט וואָס האָט מען זיך צו פרייען?

און דעריבער דאַרף יעדע זאַך תיקון... יעדע זאַך מוז אויסגעלייזט ווערן פון דער מרה־שחורה, פון דער פאַרגליווערטקייט, אין וועלכע אַלץ פאַרפאַלט, אָן דעם שטראַל פון ז יי ן גנאָד!

א „והא ראיה:"

מ י ר טרינקען און ז יי טרינקען...

וואָס פאַר א טעם האָט א טרונק־בראָנפן אין שענק... און — וואָס פאַר א טעם האָט א טרונק־בראָנפן אין שטיבל ביי א סיום, ביי א יאָרצייט, אָדער גלאַט ביי א פשוטן שלש־סעודות!

ביי ז יי לאָזט זיך דער בראָנפן נישט טרינקען, און עס גלוסט זיך אים גאָרנישט צו טרינקען; נאָר דער יצר־הרע הייסט! ער רעדט אָן און זיי פאָלגן... דעריבער נעמט מען א קאָפ און מען פאַרקרימט זיך — די נשמה אין מענטש שרומפּט זיך איין, ציט זיך צוזאַמען פאַר ווייטיק, דע־ריבער פאַלט איין די הויט און קנייטשט זיך ווי א פאַרמעט...

מאכט מען אָבער איבער דער משקה א ברכה, טרינקט מען זי לשם מצווה, איז מען זי מתקן... ל אָ זט זיך די משקה טרינקען און די נשמה האָט נחת פון טרינקען און ווי ל טרינקען!...

זיי רימען זיך, אז זיי עסן מיט דרך־ארץ!

נו, האָב נישט קיין דרך־ארץ, אז מען איז פארגליווערט, פארשטארט און פארחושכט ווי אן אלטער, איינגעפאלענער קוימען, וואָס האָט שוין לאנג קיין פונק פייער נישט געזען...

זיצן זיי טאקע שטייף און קאלט ווי אייז: איינער קען דעם צווייטן נישט ליידן, א טאטע מיט א זון קענען פון איין שיסל נישט עסן! אפילו זאלץ־מעסטעלעך שטעלט מען יעדן באזונדער... פונוואנען־זשע זאָל זיין שמחה?

שמחה שטעקט אין דער נשמה, און וואָס האָט די נשמה דערפון, אז דער גוף פרעסט!

און דאָס איז טאקע דער סוד פון תרומות ומעשרות, פון חלה נעמען, פון פארצייטישע אָרעמע סעודות, פון אן אורח בעטן צום טיש... פון ברכות מאכן, פון זמירות זינגען...

זיי ווילן פריילעך זיין! גאָרנישט אָפגעטיילט פאר א מצווה־זאך, אָן א ברכה, אָן זמירות, און נעמט מען פאר בושה אהיים אן אורח, זעצט מען אים אוועק ביי די דינסטן אין קיך...

אין קיך איז אפשר פריילעך — נאָר אין די שטיבער, זאָג איך אייך, אין די שטיבער איז טויט, טויט, ווי אלע טויטע!

איך הער ווי איר לייענט אייערע שירים...

פון דער לבנה האָט איר שטארק נחת... איך הער דאָך: די שיינע, זיסע, בלאסע לבנה, זאָגט איר... און פון כוכבים ומזלות רעדט איר מיט לויב, און אויך פון דער טבע, פעלדער, וועלדער, טייכן...

א י ך זאָג אייך: פרישע לופט איז, אמת, בפרט, אז מען ליידט אויף דער ברוסט — א רפואה־שלמה! נאָר שמחה אין דער טבע האָב איך געפילט (איך בין דאָך אויך אמאָל יונג געווען) פאר הושענא־רבה... פארטאָג — א גרויער הימל — שטיל, — צווישן סטראָסטינעס רינט דער טייך... פיק־פיק! רופט זיך פון ערגעץ אָן א נפשל, — טס־טס! — און אנדערש... און איך גיי מיר, ביים ברעג, און שנייד מיר הושענאס...

פון כוכבים ומזלות איז דאָך נישטאָ וואָס צו ריידן... נאָר די לבנה, פון וואָס מיינט איר האָט זי איר חן באַקומען?

פון אונדזער קידוש־לבנה!...

גלויבט מיר, ווען נישט קידוש־לבנה, ווען נישט דאָס ליכט, וואָס מיר שיקן אַרויף צו דער לבנה — וואָלט זי אויסגעזען נאַריש, גאָר נאַריש, אַזוי נאַריש, ווי אַ צינערנער הקדש־טעלער!

נאָך אַ והאָ־ראיה — אַן אמתע מעשה!

אַמאָל איז געווען אַ בן־מלך, איז ער געווען אָנגעזאָפּט מיט מרה־שחורה... די דאָקטוירים האָבן געוואָלט דערקלערן, פונוואַנען די מרה־שחורה נעמט זיך: האָבן טייל געזאָגט, אַז ער האָט שלעכטע אויגן, אַז אַלץ, אויף וואָס זיי קוקן, קומט אַרויס געל, גרין און געל... מען האָט אָבער געזוכט אַלערליי ברילן צו די אויגן, און קיין איינציקע האָט נישט געהאָלפן.

אַנדערע האָבן דערקלערט, אַז ער האָט עפּעס געמוזט יונגערהייט איינשלינגען, עפּעס אַ טמאַ חיהלע, און עס האַלט זיך אין דער נשמה, און פּאַרמיאוסט איר דאָס לעבן, האָט מען צו דעם אויך קיין רפואה נישט!

ווי עס איז, דער מלך האָט אים געוואָלט ראַטעווען, פריילעך מאַכן, משמח זיין, ער האָט אים געקויפט כלי־כסף וכלי־זהב... פון דער גאַנצער וועלט האָט מען אים צונויפגעפירט אַלערליי בשמים, אַלערליי קריסטאָלן און אַזוי טייערע חפצים — עס האָט נישט געהאָלפן!

מען האָט אים געשטעלט אַ פּאַלאַץ אין אַ גאָרטן, און אין דעם גאָרטן האָט מען געפלאַנצט אַלערלייביימער, אַלערליי געוויקסן און בלומען; מען האָט אויסגעשיט די וועגן מיט גאָלדיקן זאַמד; מען האָט אויסגעגראָבן אַ טייך און פאַרגאָסן מיט פריש קוואַל־וואַסער, לעבעדיק וואַסער, און אויפן וואַסער האָבן געשווומען די ווייסע גענדז, מיט די לאַנגע ווייסע העלדזער, וואָס וויגן זיך אויפן וואַסער אַזוי רואיק, אַזוי שיין, ווי נשמות אין גן־עדן — — עס האָט אַלץ נישט געהאָלפן...

און אויף אַלעם, — זאָגט דער בן־מלך, — ליגט אַ מרה־שחורה. דער בוים וואַקסט, זאָגט ער, מיט מרה־שחורה, די בלומען בליען מיט מרה־שחורה, דאָס וואַסער, — זאָגט ער — וויינט אין דער שטיל גלייך עס וואָלט אויף עפּעס געטרויערט, און די ווייסע גענז דערמאָנען אים נאָר אין תכריכים.

און די זיסע פירות, די וויין־עפל, די גראנאטן, די וויינטרויבן, אלץ — זאגט ער, — איז ביטער, ביטערלעך און נודנע...

דאס ערגסטע איז געווען, אז דער בן־מלך האט אין גארטן אין וואסער, אדער אין פאלאץ אין א שפיגל, זיין אייגן פנים דערזען...

— איך בין טויט, פלעגט ער שרייען, אויף מיין פנים ליגט נישט קיין שיין פון לעבן...

און איינמאל האט זיך פלוצלינג אלץ פארענדערט!

דער בן־מלך האט זיך פלוצלינג צעלאכט!

פלוצים איז אלץ אין גארטן געווארן גרין און לעבעדיק און שיין — אלץ האט אנגעהויבן לעבן און ער אויך.

און וואס, מיינט איר, איז געשען? א קלייניקייט!

אויפן וועג, פארביי דעם גארטן, איז געגאנגען א צדיק. מיד און פארשמאכט איז ער געגאנגען: אויף א ברית, אויף פדיון שבויים, איך ווייס?

נאר מיד איז ער געווען און געליטן האט ער הונגער און דארשט; אט, אט וועט דער צדיק חלשן, ער וועט פאלן! דאס וויל מען אבער אין הימל נישט דערלאזן.

רייסט זיך אפ אן עפל פון א בוים און פאלט דעם צדיק צו די פיס...

הייבט ער אויף דעם עפל, מאכט א ברכה, בייסט אריין — און שוין!

באותו הרגע איז פון אלעם אראפ די מרה־שחורה, פארשוואונדן דער כישוף, אלץ איז געווארן מלא שמחה!

ווארן ווי איך זאג אייך: שהשמחה במעונו!

ת ו ר ה

(א חסידישער מאָנאָלאָג)

— „תורה" זאָל איך אייך זאָגן? — —

וואָס פאלט אייך איין, רבותים? ווי קומט צו אייך א ו נ ד ז ע ר תורה?

צי אייערע נשמות זענען נישט געשטאנען ביים באַרג סיני? — סלקא דעתך — ווער זאָגט: ניין? !

„איין בורא, זאָגט איר, איין תורה און איין פאָלק ישראל". — מאי קא משמע לן? ווער זאָגט אנדערש?

אָבער זעט, רבותים! אין להרהר אחרי מידותיו — זיצט ער און ער איז מזווג זיווגים; זאָגט ער ארבעים יום קודם יצירת הולד: בת פלוני לפלוני! קומט אויס, אז אונדזערס א בר־נש — ר' בערל טוואָריציאָווער — מאַכט חתונה מיט... נו מיט המפורסם ר' ישראל גאָלדענבערג — גאָר אן אנדער דרך — א ייד א באלעבאָס, פירט שוין א שיין נגידיש הויז — גאָר אויף אן אנדער אופן!... אַ מתנגד, יונגערהייט, הערט זיך אן אברך געווען אויף קעסט, — האָט ער אויסגעפּאטשט אַ יידן פאר „ויצמח פורקניה" אין א מקום קדוש... לעת זקנה — פון פני העיר, פרנס חודש... אין א שטאָט! פאָרט ער יאָר ביי יאָר מיט בני ביתו אין באָד אריין... טאקע ערשט געקומען מחוץ־לארץ, שיינט, קיין עין־הרע, ווי די זון... נו... און עס איז געווען אין אַ שעה מוצלחת, דער זיווג האָט עולם יפה, נושא פירות געווען, און א פרי עץ הדר, ווי די באָבע זאָגט... היוצא מזה? ס'וועט זיין צום מזל א ברית און מיר זענען צוזאמען ביי א סעודת מצווה, ביי א שלום זכר — מען עסט ארבעס און פלוימען מיט ראָזשינקעס!

אמת? נאָר זעט — איין כנופיא, די אייגענע מאכלים... און פונדעסטוועגן — נישט אלע עסן גלייך!

„באכילתכם כך עבודתכם" און פארקערט...

המפורסם ר' ישראל גאָלדענבערג צופט ווי א פליגעלע שבת שירה

— מסתפק במועט, דעם מאָגן צוליב... און דאָס בערדל זאָגט נאָך צו די לעפצן: חצי שלי וחצי שלך... און שיין, אָפּגעשאָקלט פון בערדל. — זאָל אים ווייל באַקומען! און אין עק דאָרט זיצט משלנו — אַ חסידל, אַן אויסגעהונגערטס נעבעך און כאַפּט, און שלינגט... איך בין מסופק, צי ער וועט מקיים זיין „ואל כליך לא תתן" — אינדערהיים אַ פּלוניתטע מיט בנים!

וואָס ביסטו רויט געוואָרן, שוטה? דלות איז קיין פּסלות...

„כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" — די נשמה דאַרף אויך עסן, און איר מאכל איז וואָס? — תורה!... נישט אַלע אָבער זענען גלייך תופש... דערצו האָט נאָך יעדער זיינע מינהגים, זיינע דרכים... פאַראַן אַ בור סיד, און לא עליכם, אַ חולה, וואָס כבולעו כך פּולטו.

חס־ושלום, איך ווייז אויף קיינעם נישט אָן מיטן פינגער...

אָט האָט המפורסם, דער מחותן ר' ישראל דערציילט פאַר שלוש־סעודות חידושים פון באָד... אַ באַרג עד לב השמים! אויפן הור־ההר אויפן סאַמע ראָדנע שפּיץ־באַרג איז געווען „שכר־הליכה" — אַ גאַנצע סביבה כעל כף היד! דאָס אויג האָט זיך נישט געקאָנט אָנזעטיקן! גנים ופרדסים, שטעט און שטעטלעך און היכלות־פּאַלאַצן — פון תרגום־שני ארוים! און באַרג־אַרויף, האָט ר' ישראל גאָלדענבערג דערציילט, פירן כמה וכמה וועגן, קורצע און לאַנגע, מיט גרויסע מניעות, קליינע מניעות... און אויסגעטרעטענע וועגן, פאַר סוסים! אַזוי האָט ער דערציילט...

איר האָט געמיינט, איך ליג און דרעמל... איך האָב געהערט... אויבן — האָט ער געזאָגט — איז דער אוויר לנשימה — כמעט שוין סאַמע רוחניות! און ביי חלושי־דריאה, וואָס דאַרפן מער גשמיות, לאָזט זיך בלוט פון דער נאָז!... גייען זיי נישט ביז אַרויף, און האָבן זייער שכר הליכה אינמיטן וועג: קאַווע מיט שמאַנט! אַזוי האָט ער דערציילט.

זעט איר: מיר חסידים קריכן אויף די גלייכע וועגט; גלייך אַרויף! און איר, זייט מיר מוחל, מתנגדים: באַלעבאַטיש, מתינות... גלייך מיט די פערד!

שאַ! שאַ! כ'וויל, חס־ושלום, קיינעם נישט מבייש זיין!

— — — — — — — — — — —

כ'וויל אייך זאָגן אַ גלייכווערטל, און בשם אומרו, דעם פאַרציווער רבס אַ מלתא דבדיחותא. „מתנגדים, האָט ער געזאָגט, זענען דער ניגוד פון חסידים"...

אין סידור שטייט: „תשובה, תפילה וצדקה״... און פון אויבן, מיט קליינע אותיות: „צום, קול, ממון״ — יאָ?

זאָגן מיר חסידים כסדר: ראשית חכמה: צום! זאָל דער חומר וויסן, אז ער איז קיין פּריץ נישט, אז נישט ער האָט צו שאפן, אז ער איז נאָר א טפל... מען דאַרף אים האָבן: מען דאַרף פּיס, נאָכצולויפן א מצווה! מען דאַרף הענט: תפילין צו לייגן, אָן אתרוג און לולב צו האַלטן! מען דאַרף א מויל אויף תורה ותפילה! מען דאַרף א מאָגן אויך — איבער וואָס וואָלט מען ברכה געמאַכט? — מזמן לזמן מוז מען אָבער ווייזן דעם גוף, אז נישט ער איז דער עצם־ענין, נישט ער איז דער תוך, אז נישט „ואכלת״, נאָר „וברכת״ איז דער עיקר!...

דערנאָך גייט: „קול״, מען זיצט און לערנט, מען דאַוונט; עד לב השמים דאָס קול! מען רייסט איין זיבן הימלען אין עבודה מתוך שמחה: מען זינגט א זמר... און ערשט גאַר־גאַר צום סוף גייט: „ממון״ — א יידעלע דאַרף די מטבע אויך! המפרנס אשתו ובניו... און אלערליי געלט: לימוד־געלט, צדקה־געלט... און מען איז דאָך אין גלות — „לא־יחרץ״־געלט אויך! זאָל מיך עשו נישט פאַרזאָרגן! שקיל טובך!... פאַרשטופּט מען אים ס׳מויל! זאָל ער מיך נישט מדריך זיין, לערן מיך נישט, פאַר־געם אָן מיר!

און היינט: געלט אויף א תאווהלע!

— — — — — — — — — — — —

איר מיינט, אז אזא ייד, למשל, ווי איך, וואָס פאָרט נישט אין באָד אריין, וואָס האָט קיין מעבל נישט, ביי דער טיר קיין גלעקל נישט, און אין שטוב קיין שפיגל נישט — איז גאָר קיין בעל־תאווה נישט? אוי־אוי! דער יצר־הרע טרעפט צו מיר אויך! נאָר, זעט איר, רבותים, א כיטרע יידל בין איך! איך לאָז מיך נישט! איך לייג דאָס שמדקייט אין דער יראה אריין! דער יצר־הרע קלאַפּט אָן, איך עפן! וואָס ווילסטו, בעל־דבר? זעץ דיך, רייד דיינע דיבורים! רעדט ער! וואָס רעדט ער? ער רעדט מיך צו צו א מלבוש! איך זאָג נישט: ניין! פאַרקערט, מוכן ומזומן בין איך! וואָס ווילסטו? אטלאָס? ראַצימאָרע? אדרבא! און איך מאַך מיר א בגד לכבוד שבת ויום־טוב! — ווילסט „שיין״? גוט — קויף איך מיר נאָך א ברעמ־טער טלית, טיקטינער ציצית, נאָוואָגראָדער תפילין! לאָזט ער אָפּ א ווײַלע. גייט ער אוועק און קומט צוריק. וואָס ווייטער? דירה נאה? מהיכא־תיתי! א סוכה פון סוכה־לאַנד, אויסגעהאַנגען מיט ארץ־ישראל־פּירות... אין א

ציט ארום גייט ער און שטאמלט עפּעס וועגן אכילה ושתיה; איך זאָג נישט: ניין! פאַראַן סעודת מצווה, אביסל פּיינע משקה צו קידוש און הבדלה און אַ פּאָר מאָל אין יאָר עסט מען קרעפּלעך אויך, און דעריבער טאַקע גייט נאָך „צום" און „קול" ממון — ממון אויף אַ תּאוהלע!

און איר האָט אויך דאָס זעלבע סידורל, די אייגענע ווערטער זאָגט איר, נאָר איר זייט מהפך דעם סדר. מיר — ישר און איר — הפּוך.

הייבן הייבט איר אָן ביי „ממון"!

איר מוזט האָבן גרויסע דירות... און עס מוז הענגען ר' יחזקאלע פּרעגערס פּאָרטרעט... און ווערט גאָר בעלי־סודות און פאַרהענגט די פענצטער, מען זאָל חלילה נישט אַריינקוקן נישט צו דער ציַיט! און מעבל מוז זיין, און קרעפּלעך — יאָ מינהג, נישט מינהג — איז אַ מאכל! און מען פאָרט אַמאָל אין באָד אַריין אויך... און עס ווילט זיך אביסל כבוד, הן אין גאַס, הן אין בית־המדרש, און מען מוז גוטע שידוכים טון, מיט גרעסערע עשירים... מען זוכט אָן אָנהאַלטעניש... און אַז מען גייט אַוועק פון דער וועלט, און מען איז, ווי ר' יחזקאלע פּרעגער, קיין פּאָרטרעט נישט געוואָרן, מוז מען איבערלאָזן אַ זכר: אַ מויער! אָן עסק, אין וועלכן די יורשים זאָלן קענען אַריינקריכן בראשו ורובו און שוין קיין ליכטיקע וועלט נישט זען.. מיט איין וואָרט: מען דאַרף זיין, מען מוז זיין אַ נגיד, איין „קול" — מען שרייט גוואַלד: אַ נגיד! און זאָל זיך דער הימל שפּאַלטן, וואָס וועט איר שרייען? מ—מון! עס ווילט זיך דווקא קרעפּלעך! אַ פּשוטע זאַך: ביי אונדז איז אַלץ בבחינת מן: איז דער קוגל פעט, מהיכא תּיתי! איך קען אָבער עסן אַ שטיקל געבטיק ברויט, און אַז איך וועל ווען, וועל איך זאָגן: סאַ המן־טאַש! און עס וועט זיין אַ המן־טאַש, איך וועל פילן דעם טעם פון מאָן מיט האָניק! אַ מתנגד אָבער מוז האָבן דברים כהויתן — על־פּי פּשט! — איז טאַקע דער עיקר „ממון" — און אַז דער עיקר, פאַרשטייט איר מיך, איז ממון, זאָלט איר עס מיר מוחל זיין, פאַלט מען שוין אַריין אין קבצנות... אויפן טיש — אַ געשאָרן טישטעך, נאָר אַז מען זעצט זיך צום טיש, נעמט מען עס אַראָפּ און מען לייגט אבי וואָס... אַ קאַנאַפּע, פּאָטער־שטולן, שטולן — געדעקט מיט סאַמעט — נאָר איבער־געצויגן מיט גרויע לייוונט... זיצן זיצט איר אויף לייוונט!... און, זייט מיר מוחל — די טיר, אַז מען גייט עסן, ווערט פאַרשלאָסן... „כל דכפין ייתי וייכול" איז אַ פּסוק אין דער הגדה, געמאַכט געוואָרן, דער דובנער מגיד זאָל זיך האָבן אויף וואָס צו שטעלן און זאָגן אַ משל... וואָרום דאָ,

ווו דער עולם־הזה ווערט אן עיקר, האָט מען טאקע קיין עולם הזה נישט...

כ׳לעבן, נישט גלייך, רבותים... וואָס האָט איר אראָפּגעלאָזט די קעפּ?

כ׳האָב דאָך אייך מקדים געווען, אז סיי ווי א גלייך ווערטל, א מילתא דבדיחותא...

דער חילוק פון מתנגדות ביז חסידות שטעקט אביסל טיפער, ווי דען? הייבט די אויגן אויף, רבותים, כ׳וויל עס אייך מקרב זיין צו דער השגה...

הערט!

תורה — ווייסט איר דאָך — איז נמשלה למים — וואסער! ריין וואסער, קלאָר וואסער, לעבעדיק וואסער!

נו, אז תורה איז וואסער, וואָס טוט א מתנגד?

נעמט ער און שווימט! פון אויבן...

פּאָרט א שטיקל סכנה, ס׳איז דאָך פּאָרט מים שאין להם סוף?

איז פאראן אן עצה!

נעמט מען אונטערן אָרעם: א יי ן פּענכער — דעם שולחן־ערוך, דעם צוויי ט ן — דעם חיי־אדם, און מען לייגט זיך אויף זיי פרקדן, און מען שווימט... מאַכט זיך א שוימל: א שטיקל דקדוק אין פּירוש רש״י... א געחכמהט פּירושל אין מצודת ציון ומצודת דוד... א נוטריקונדל אין בעל־הטורים — שיין! א מחיה! עס גייען די אויגן איבער — ממש א זילבערנע שוים! כסף טהור!

איינער כאפּט גאָר אן עין־יעקב, א פּרק משניות — הו! דער גייט שוין טריט־וואסער! נאָר דעם קאָפּ נעצט ער אלץ נישט איין; דער קאָפּ בלייבט טרוקן! אלץ נישט קיין סכנת־נפשות!

און אז א מתנגד איז גאָר א ייד א למדן, — וואָס טוט ער? שווימט ער קלאפּטער, און מאַכט אמאָל א נאָרעק... אמאָל לאָזט ער זיך טיף אראָפּ, אויף ווי לאנג דער אָטעם לאָזט, און געפינט אין דער טיפעניש, און ברענגט ארויף — מרגניתא טבא! א פּערל פון קעסל־גרוב!

און אז א מתנגד איז גאָר אן עילוי? שפּרינגט ער אין וואסער אריין, און — מיטן קאָפּ אראָפּ, — איז ער וואָס? א קונצן־מאַכער!

איך וויל, חלילה, נישט מקפּח זיין שכר כל בריה... און לאָמיך וועלן! אז הקדוש ברוך־הוא, וויל נישט! געזאָגט תורה נמשלה למים — איז געזאָגט! אָבער אז דער יסוד איז מים, איז — מים, זייט איר קאלטע פּיש!

און ווו איז דער והסנה בוער באש?

תורה איז דאָך נמשלה לאש אויך, און פאַראַן: אש אוכלה אש... פייער שבפייער! דאָס זעט איר איז שוין אונדזער תורה! אונדזער תורה ברענט... אונדזער תורה לייכט... אונדזער תורה — —

איך וויל עס אָבער פּאָרט מקרב זיין צו דער השגה!

איך וויל, איר זאָלט פאַרשטיין, דעם ענין פון „אונדזער" תורה...

וואָס עס הייסט: א גוטער ייד, א צדיק זאָגט „תורה"... לכאורה: מאי כולי האי? נעם א ספר און קוק אריין! עס איז אָבער נישט אזוי! — ווארט, איך בין ערב, איר וועט מקבל נחת זיין...

„כי נר מצווה ותורה אור"...

יאָ... די מצווה, רבותים, איז א ליכט — נאָר א ליכט לייכט נישט כל־זמן מען צינדט זי נישט אָן... א מענטש קאָן זיין א ליכט־ציער, האָבן א פוד ליכט אין שטוב, און ארומגיין אין דער פינצטער, און טאַפּן אין די ווינקעלעך! תורה־אור — מצווה דארף כוונה... מען דארף וויסן דעם כיוון פון דער מצווה...

א מצווה שלא בכוונה איז א טויטע מצווה... א בר־מנן...

הענט האָבן געלייגט תפילין, ס'מויל האָט געזאָגט ברכה, די פּיס זענען געגאַנגען אין מקום קדוש אריין, די נאָז האָט געשמעקט בשמים בשעת הבדלה — אָבער די נשמה איז דערביי נישט געווען... די כוונה האָט געפעלט! מען האָט נישט אָנגעצונדן די ליכט!

און פעלט ליכט, פעלט שמחה...

און מענטשן טוען מצוות און גייען ארום אין עצבות, פאַרמרה־שחורהטע פּנימער, פאַרחושכטע אויגן, און מען זיפצט, און מען קרעכצט... שמחת מצווה פעלט!

פריי דיך, אז א טויט קינד איז געבוירן געוואָרן!

א סך מצוות טוט איר... נאָר מתוך עצבות...

צדקה גיט איר פון רחמנות... „נאַ — נעם און גיי!" מען דארף פּטור ווערן פון דעם אָרעמאַן... מען שיקט אים אפילו אָפּ אין שטוב אריין, אבי זיין פּרצוף נישט צו זען... מען לערנט אָפּ א בלאַט גמרא א טאָג: א חוק! אָפּגעארבעט ווי א שכיר־יום! א קליין שטיקל קאַטאָרגע! יום־טוב — מאַכט מען בשר ודגים און צימעס קאָכט מען... נאָר — ווי ווארט מען שוין פון דעם יום טוב פּטור... א מחיה דאָס דריטע שטערנדל אין מוצאי־שבת! ווי אויפן גואל צדק ווארט מען דערויף! א שמחה דאָס איז שמיני של פּסח

— א גלעזל ביר! מען מעג שוין! און מוצאי פסח די חמצדיקע סעודה! און בסוד סודות, בעט איר דאָך טל ומטר אויף סוכות, — איר זאָלט קאָנען עסן אין שטוב!

שמחה פעלט אייך! ווייל איר טוט אלץ מיטן גוף, אָן דער נשמה. ווייל אייערע מצוות זענען גופים אָן נשמות, נישט אָנגעצונדענע ליכט!

און מיינט נישט... לאו כל אדם זוכה צו ליכטיקע לעבעדיקע מצוות... אמת — „ולא עם הארץ חסיד", אָן „תורה־אור", אָן תורה, שנמשלה לאש, קאָן מען קיין חסיד נישט זיין... אָבער נישט אלע חסידים זענען חסידים...

קומען זיך טאַקע צוזאמען צום צדיק קאַלטע נשמות, געפרוירענע נשמות, יידן מיט ליכט אין די בוזימס, נאָר זיי ברענען נישט, זיי לייכטן נישט... מען קומט פארעצבעט, פארחושכט... נאָר מען קומט צום צדיק, מען קומט נאָך תיקון, נאָך ליכט... און דער צדיק, אז ער זעט עס, זעצט ער זיך און זאָגט „תורה"... און זאָגן זאָגט ער תורה, שנמשלה לאש... די תורה, וואָס ברענט און „צינדט אָן די ליכט"... די מצוות, וואָס זענען געטון געוואָרן שלא בכוונה, באַקומען כוונה... צינדן זיי זיך אָן און הייבן אָן לייכטן... פון „מתים בל יחיו" ווערן ברענענדיקע לייכטנדיקע נשמות, פון בר־מננס — שרפים ואופנים...

און ליכטיק ווערט, און שמחה, און צהלה, דיצה, אהבה, אחוה ורעות...

עס פלאַמט...

וואָסזשע האָט פועל יוצא געווען דער צדיק?

ער האָט מקיים געווען די מצווה: בהעלותך את הנרות!

ער האָט גענומען פון „אור זרוע לצדיק" און אָנגעצונדן אלע ליכט!...

און אז אלע ברענען? פאַרשטייט איר דאָך, איך דאַרף דאָך אייך נישט אין מויל ארייַנלייגן — אז עס צינדן זיך אָן אלע ליכט — ווערט ליכטיק, ווערט פריילעך, ווערט התלהבות, ווערט דבקות... ווערט — —

נאָר דאָס איז שוין נישט פאר אייך... געננוג — שמחה! שמחת מצווה, שמחת יום־טוב — —

וואָס טוט איר ימים־נוראים?

משנכנס אָדר לאַכט איר, קומט מזל בתולה — וויינט איר!

א מתנגד לעבט על־פי „לוח"...

שנייצט איר די נעז און קלאָגט!...

איר ווערט בעל־בכיהס, ווי די נשים! און עס ציטערט אויף אייך די הויט.

וואָס טוט זיך ביי אונדז ימים נוראים? מען טאַנצט, מען זינגט! מען גייט אפילו גאָר שפּאַצירן! אַז עס איז ליכטיק געוואָרן, אַז עס האָט זיך צעפלאַקערט — גיי וויין!

דאָס איז טייטש „ותורה אור" — דעם צדיקס תורה איז אור! —

נאָר האַלט איך שוין ביי אור, וויל איך אייך שוין דערציילן אַ שיחה, דאָס וועט איר שוין אוודאי משיג זיין! איר וועט אפילו הנאה האָבן! איר ווייסט דאָך: שני מאורות — אַ זון מיט אַ לבנה. די זון האָט ליכט און ווארעמקייט און די לבנה, מילא, ווייסט איר דאָך, איר האָט דאָך עפּעס ליב די לבנה, איר זייט דאָך מיט דער לבנה שמעלקע שבשמעל־קע, אייערע ייִנגלעך שרייבן דאָך שירים און קרעכצן צו דער לבנה — די לבנה האָט נאָר ליכט אַליין...

איז ער, זאָל לעבן, אַמאָל געזעסן ביים פענצטער — בין השמשות.

צווישן מנחה ומעריב, פלעגט ער ליב האָבן צו זיצן ביים פענצטער, בשעה שאינו לא יום ולא לילה... קומט אַרויס די לבנה, זעען מיר בחוש, אַז זי קומט אַרויס אומישנע פון ענן מקבל פּנים זיין... שמייכלט ער... און דרייט זיך אויס צו אונדז און גיט אַ פרעג, צי מיר ווייסן נישט פון דער דין־תורה, וואָס די לבנה האָט געהאַט... ווייסט מען נישט; דער־ציילט ער.

די זון — דערציילט ער — האָט דאָך משמורת בייטאָג, איז איר ווארעם; די לבנה אָבער האָט דאָך משמורת ביינאַכט, איז איר קאַלט... שטעלט זי זיך איינמאָל פאַרן בית־דין של מעלה מיט אַ טענה: עס איז איר קאַלט! וואָס־זשע וויל די לבנה? — מען זאָל איר מאַכן אַ בגד! זאָגט דאָס בית־דין של מעלה: צדקה ממני! ס'קומט איר אַ בגד! שיקט מען תיכף ומיד נאָך אַלע חייטים מארבע כנפות הארץ, זיי זאָלן איר מאַכן אַ בגד! זאָגן די חייטים, אַז זיי זענען עס נישט ביכולת צו מאַכן! פאַרוואָס, ווילט איר פרעגן? פּשוט, ווייל זיי ווייסן נישט, ווען אַ מאָס צו נעמען! אַ גאַנצן חודש — אָדער זי וואַקסט אָדער זי פאַלט אָפּ...

האַ? וואָס זאָגט איר?

מען זאָל איר מאַכן שלשים בגדים!

כ'האָב געוווּסט, אַז דאָס וועט איר משיג זיין!

דאָס האָט טאַקע ער, זאָל לעבן, אויפגעטון!

צווישן צוויי בערג

פון בריסקער רב און ביאלער רבין האָט איר אוודאי געהערט, דאָך נישט אַלע ווייסן, אַז דער ביאלער צדיק, ר' נחקע, איז פריער געווען דעם בריסקער רבס א תלמיד מובהק, אַז ער האָט ביי אים געלערנט א שיינע פּאָר יאָר, און דערנאָך ערשט איז ער נעלם געוואָרן, אָפּגעהאַלטן א פּאָר יאָר „גלות", און איז נתגלה געוואָרן אין ביאַלע.

און אוועק איז ער מהאי טעמא: מען האָט געלערנט תורה, נאָר די תורה, האָט דער רבי געפילט, איז טרוקענע תורה... מען לערנט, למשל, א דין פון שאלות נשים, פון בשר־בחלב, צי דיני ממונות... זייער וויל! קומט ראובן ושמעון האָבן א דין־תורה, קומט א משרת א שאלה פרעגן, אָדער אַן א ש ה האָט א שאלה, — קריגט באותה הרגע דאָס לערנען א חיות, לעבט עס אויף און עס האָט א ממשלה אויף דער וועלט. אָבער אַזוי, אָן זיי, פילט דער רבי, אַז די תורה, דאָס הייסט: דער גוף פון דער תורה, דער נגלה, דאָס, וואָס עס ליגט פון אויבן אויף — איז טרוקן. נישט דאָס, האָט ער געפילט, איז ת ו ר ת ח י י ם ! — תורה דאַרף לעבן! לערנען אַנדערע קבלה־ספרים האָט מען אין בריסק נישט געטאָרט. דער בריסקער רב איז געווען א מתנגד און בטבע א „נוקם ונוטר כנחש". האָט עמעץ אָנגערירט א זוהר, א פּרדס, פלעגט ער שעלטן, אין חרם אריינלייגן! איינעם האָט מען געכאַפּט ביי א קבלה־ספר, האָט ער אים געלאָזט אָפּגאָלן די באָרד דורך ערלים! וואָס קלערט איר? דער מענטש איז יצא מדעתו געוואָרן, אין מרה־שחורה אריינגעפאַלן. און, וואָס מער חידוש איז, עס האָט אים שוין קיין גוטער ייד נישט געהאָלפן! — איר שפּילט אייך מיטן בריסקער רב! און פונדעסטוועגן, ווי פאַרט מען עס אוועק פון בריסקער רבס ישיבה?

א צייט לאַנג האָט ער זיך טאַקע געשלאָגן מיט דער דעה.

נאָר איינמאָל האָט מען אים געוויזן א חלום. עס האָט זיך אים

געחלומט, אז דער בריסקער רב איז צו׳ן אים אריינגעקומען און געזאָגט: קום, נוח, וועל איך דיך פירן אין גן־עדן התחתון אריין. און ער האָט אים אָנגענומען ביי דער האנט און געפירט. זיי זענען געקומען אין א גרויסן פאלאץ אריין. אין פאלאץ איז נישט געווען, נישט קיין טיר און נישט קיין פענצטער, אויסער די טיר, דורך וועלכער זיי זענען אריינגעגאנגען. ליכטיק איז דאָך אין פאלאץ געווען, ווייל די ווענט, ווי עס האָט זיך דעם רבין געדאכט, זענען געווען פון קריסטאַל און האָבן געשלאָגן פון זיך אליין א ליכטיקן גלאנץ.

און זיי גייען אזוי, און גייען און מען זעט נישט קיין סוף.

— האלט דיך אָן מיין יופּעצע, — מאכט דער בריסקער רב — דאָ איז פאראן סאליעם אין לשער ואין לספר, און קוים רייסטו דיך אָפּ פון מיר, וועסטו פארבלאָנדזשען אויף אייביק...

דער רבי טוט אזוי, און זיי גייען אלץ ווייטער און ווייטער, און אויפן גאנצן וועג זעט ער נישט קיין בענקל, קיין שום כלי־בית, גאָרנישט!

— דאָ זיצט מען נישט, פארטייטשט אים דער בריסקער רב, נאָר מען גייט אלץ ווייטער און ווייטער! — און ער איז אים נאָכגעגאנגען. און איין זאַל איז גרעסער און ליכטיקער געווען פון דעם צווייטן, און די ווענט האָבן געשיינט דאָ מיט דער, דאָ מיט אן אנדערער קאָליר; דאָ מיט עטלעכע, דאָרט מיט אלערליי קאָלירן... נאָר קיין מענטשן האָבן זיי נישט געטראָפן אויפן וועג...

דער רבי איז מיד געוואָרן גייענדיק. עס האָט אים באַגאָסן א שוויים, א קאלטער שוויים. קאלט איז אים אויך געוואָרן אין אלע אברים. דערצו הויבן אים נאָך אָן די אויגן ווי צו טון פון באשטענדיקן גלאנץ...

און עס איז אים אָנגעפאלן א שטארקע בענקשאפט, א בענקשאַפט צו יידן, צו חברים, צו כל־ישראל! א קליינקייט — מען זעט קיין ייד נישט פאר זיך!...

— בענק נישט צו קיינעם, — מאכט דער בריסקער רב — דאָס איז א פאלאץ נאָר פאר מיר און פאר דיר... דו וועסט אויך אמאָל זיין בריסקער רב!

און דער רבי האָט זיך נאָך מער דערשראָקן און אָנגעכאַפּט זיך אָן דער וואנט, נישט אומצופאלן. און די וואנט האָט אים אָפּגעבריט! נאָר נישט ווי פייער בריט, נאָר ווי אייז בריט!

— רבי! — האָט ער א געשריי געטון, — די װענט זענען אײז, נישט קריסטאָל! פּשוט אײז!

דער בריסקער רב שװײגט.

און דער רבי שרײט װײטער:

— רבי, פירט מיך ארױס פון דאנען! איך װיל נישט זײן אלײן מיט אײך! איך װיל זײן צוזאמען מיט כל־ישראל!

און קױם האָט ער עס ארױסגעזאָגט, איז דער בריסקער רב נעלם געװאָרן און ער איז געבליבן אײנער אלײן אין פּאלאַץ.

קײן װעג, װי אױס און װי אײן, װײסט ער נישט; פון די װענט שלאָגט אױף אים א קאַלטער פּחד; און דאָס בענקשאַפט, צו׳ן א ייד, צו דערזען א ייד, באַדרײ א שוסטער, א שנײדער, איז אַלץ בײ אים שטאַרקער געװאָרן. האָט ער אָנגעהױבן שטאַרק צו װײנען...

— „רבונו של־עולם, האָט ער זיך געבעטן, — נעם מיך ארױס פון דאנען! בעסער אין גיהנם מיט כל ישראל צוזאמען. אײדער דאָ אײנער אלײן!"

און באותו הרגע, האָט זיך אים באַװיזן א פּראָסט יידל, מיט א רױטן בעל־עגלהשן גאַרטל אױף די לענדן, און א לאַנגער בײטש אין דער האַנט. דאָס יידל האָט אים, שװײגנדיק, אָנגענומען בײם אָרבל, ארױסגע־פירט פון פּאַלאַץ, און איז — פאַרשװונדן געװאָרן. אזא חלום האָט מען אים געװיזן!

אז ער האָט זיך אױפגעכאַפּט פאַרטאָג, קױם װאָס עס האָט אָנגע־הױבן גראָען, האָט ער פאַרשטאַנען, אז עס איז נישט קײן פּראָסטער חלום געװען. ער האָט זיך געשװינד אָנגעטון און געװאָלט לױפן אין בית־המדרש ארײן, לאָזן זיך פּותר חלום זײן פון די לומדים, װאָס נעכטיקן אין בית־המדרש. דורכגײענדיק דעם מאַרק, האָט ער אָבער דערזען א שטײענדיקע בױד, אַן אײנגעשפּאַנטע גרױסע, פאַרצײטישע בױד, און בײ דער בױד איז געשטאַנען א בעל־עגלה, מיט א רױטן גאַרטל אַרום די לענדן, א לאַנגע בײטש אין דער האַנט, און פּונקט אזא יידל, װי דער, װאָס האָט אים אין חלום ארױסגעפירט פון פּאַלאַץ.

שטױסט ער זיך, אז „דברים בגו"; גײט ער צו און פרעגט:

— װו אַהין פאָרט א ייד?

— נישט ד י י ן װעג! ענטפערט דער בעל־עגלה גאָר גראָב.

— פאָרט? — בעט ער זיך, — אפשר װעל איך מיטפאָרן!

דער בעל־עגלה האָט זיך אביסל פארטראכט און דערנאָך געענטפערט:

— און צופוס, — זאָגט ער — קען אזא בחור נישט גיין? גיי דיר ד יי ן וועג!

— און וווהין זאָל איך גיין?

— ווו די אויגן וועלן דיך טראָגן, — ענטפערט דער בעל־עגלה און דרייט זיך אָפּ, — מיין דאגה!

דער רבי האָט פארשטאנען, און האָט זיך געלאָזט אין גלות אריין!

ווי געזאָגט, נתגלה איז ער געוואָרן עטלעכע יאָר שפּעטער אין ביאַלע. (עד מפּי עד, ווי אזוי עס איז געווען, דערצייל איך נישט, כאָטש עס איז מויל און אויערן אויפצושטעלן!) און, לערך א יאָר נאָך זיין התגלות, האָט מיך א ביאַלער באלעבאָס, ר׳ יחיאל האָט ער געהייסן, אראָפּגעברענגט צו זיך פאר א מלמד.

לכתחילה האָב איך אפילו נישט געוואָלט אָנעמען דאָס מלמדות. ר׳ יחיאל, מוזט איר ווײסן, איז געווען אַן עושר, א פארצייטישער, אָנגעשטאָפּטער עושר. די טעכטער פלעגט ער געבן צו טויזנט רענדלעך נדן און טון מיט די גרעסטע רבנים, און זיין לעצטע שנור איז געווען טאקע דעם בריסקער רבס טאָכטער!

פארשטייט איר דאָך אליין, אז אויב דער בריסקער רב מיט די רעשט מחותנים זענען חולקים, מוז ר׳ יחיאל אויך זיין א חולק... און איך בין דווקא א ביאַלער חסיד, נו — ווי לאָזט מען זיך אין אזא הויז אריין?

האָט עס מיך אָבער פאָרט געצויגן קיין ביאַלע! א קליינינקייט — מיטן רבין אין איין שטאָט! געקלערט אהין, געקלערט אהער, איך פאָר!

און ר׳ יחיאל אליין, האָט זיך אויסגעוויזן, איז אַן אמת פּשוטער, כשרער ייד, איך בין אייך אפילו ערב, אז זיין הארץ האָט געצויגן צו א רבין ווי מיט צוואנגען. וואָרים באמת, קיין למדן איז ער נישט געווען, אויפן בריסקער רב פלעגט ער אוודאי קוקן ווי א האָן אויפן בני אדם! פאַרוועדט ער מיר נישט צו האלטן זיך אין ביאַלער רבין, נאָר ער אליין איז זיך מתרחק; אז איך דערצייל עפּעס פון רבין מאַכט ער זיך געגעצן, כאָטש די אויערן, זע איך, שפּיצט ער אויף. נאָר דער זון זיינער, דעם בריסקער רבס איידעם, דער קנייטשט איין דעם שטערן, קוקט אויף מיר מיט כעס און ליצנות צוזאמען, נאָר שפּארן שפּארט ער זיך נישט; ער פלעגט בטבע ווייניק ריידן.

ויהי היום, — ר׳ יחיאלס שנור, דעם בריסקער רבס טאָכטער, דארף גיין צו קינד! דאכט זיך, מאַלע א ווייבל גייט צו קינד? איז אָבער א מעשה דערביי! געוווסט האָט מען, אז דער בריסקער רב, ווייל ער האָט א חסיד אָפּגעגאָלט, דאָס הייסט: געהייסן אָפּגאָלן באָרד און פּאות, איז ניזוק געוואָרן פון די צדיקי הדור. ביידע צוויי זין זענען אים, לא עליכם, במשך א 5—6 יאָר נפטר געוואָרן, און אלע זיינע דריי טעכטער האָבן קיין בנים זכרים נישט געהאַט. דערביי איז נאָך יעדע פון זיי געווען, רחמנא ליצלן, א מקשה לילד, בשעת מעשה געווען יעדעס מאָל מער דאָרטן ווי דאָ! אז מען האָט אָבער מן השמים געוואָלט, עס זאָל זיין מחלוקת, האָבן אלע געזען און געוווסט, אז עס איז אן עונש פון די צדיקי הדור אויפן בריסקער רב, נאָר ער אליין, מיט זיינע ליבטיקע אויגן, האָט עס נישט געזען! און אפשר — נישט געוואָלט זען! ער האָט ווייטער געפירט זיין התנגדות ביד חזקה — מיט חרמות און תקיפות פון אנשי חייל, ווי אין יענע צייטן...

מיר איז גיטעלע (אזוי האָט זי, דעם בריסקער רבס טאָכטער, גע־הייסן) באמת א שאָד געווען, זייער א שאָד געווען. ערשטנס — א יידישע נשמה; צווייטנס — א יידישע, כשרע נשמה; עס איז נאָך אזא צדיקת, אזא כשרע זאך אויף דער וועלט נישט געווען...

קיין איינציקע אָרעמע כלה האָט אָן איר הילף נישט חתונה געהאַט; אזא זיידענע בריאה! און דאָס דארף געשטראָפט ווערן פארן פאָטערס כעס! און דעריבער, אזוי ווי איך האָב נאָר באַמערקט, אז די באָבע הייבט זיך אָן דרייען אין שטוב, האָב איך שוין אָנגעהויבן ארבעטן אויף אלע כלים, מען זאָל שיקן צום ביאַלער רבין... זאָל זיין א קוויטל אָן א פּדיון, באשר — ער דארף נייטיק פּדיונות!...

דער ביאַלער רבי האָט נאָר ווייניק געהאַלטן פון פּדיונות!

מיט וועמען אָבער רעדט מען?

איך פּרווו מיטן בריסקער רבס איידעם, און, איך ווייס — אז ממש נפשו קשורה בנפשה, וואָרן, ווי ער האָט זיך נישט באַהאַלטן, האָט עס דאָס שלום־בית ארויסגעשמעקט פון יעדן ווינקעלע, פון אלע זייערע תנועות און העוויות, — איז ער דאָך אָבער דעם בריסקער רבס איידעם! שפּייט ער אויס, גייט ער אוועק און לאָזט מיך שטיין מיט אן אָפן מויל.

נעם איך מיך צו ר׳ יחיאלן אליין, ענטפערט ער מיר: עס איז דעם בריסקער רבס טאָכטער! איך וועל עס אים, דעם בריסקער רב, נישט טון, אפילו ביי סכנות־נפשות, חס־ושלום! פּרווו איך מיך מיט זיין פלוניתטע

— א כשרע יידענע, נאָר א פּראָסטע, — ענטפערט זי מיר כהאי לישנא: זאָל מיין מאַן הייסן, שיק איך באַלד צום רבין מיין יום־טובדיק שטערנ־טיכל מיט די אוירינגלעך; א מטמון מיט געלט האָט עס געקאָסט! נאָר אַן מיין מאַן, נישט קיין פּחות משווה פּרוטה — נישט א פּיפּיץ!

— אָבער א קוויטל... וואָס שאַדט אייך א קוויטל?

— אַן מיין מאַנס וויסן, גאָרנישט! ענטפערט זי, טאַקע ווי א כשרע יידענע דאַרף ענטפערן, און דרייט זיך אָפּ פון מיר און איך זע, אַז זי וויל נאָר באַהאַלטן די טרערן, — א מאמע! לב יודע — איר הארץ האָט שוין געפילט די סכנה...

אַז איך האָב אָבער געהערט דעם ערשטן געשריי, בין איך אַליין געלאָפן צום רבין.

— שמעיה, — ענטפערט ער מיר, — וואָס זאָל איך טון? איך וועל מתפּלל זיין!

— גיט מיר רבי, — בעט איך, — פאַר דער יולדת, וואָס עס איז — א שמירהלע, א מטבע, א קמיעאלע... וואָס עס איז גיט מיר...

— עס וועט, חס־ושלום, ערגער מאַכן, — ענטפערט ער, — אָן אמונה שאַדט'ן אזוינע זאַכן, און זי האָט דערינען קיין אמונה נישט...

וואָס האָב איך געקאָנט טון? עס איז די ערשטע טעג סוכות, זי איז מקשה לילד, העלפן קען איך נישט, בלייב איך שוין בעסער ביים רבין אין שטוב. א בן־בית בין איך געוועזן, טראַכט איך מיר, איך וועל קוקן יעדער רגע מיט געבעט צום רבין, אפשר וועט ער זיך מרחם זיין...

הערן הערט זיך, אַז עס איז נישט גוט. דעם דריטן טאָג שטייען שוין די ווייען... מען האָט שוין אַלץ געטון, וואָס מען האָט געקענט: די שיל איינגעריסן, קברים געמאָסטן, הונדערטער פונט ליכט אויסגעברענט אין שיל, אין בתי־מדרשים, היינט צדקה — א מטמון!... עס איז דען נאָכצור־דערציילן? אַלע קליידער שענק זענען געשטאַנען אָפן; א באַרג מיט אַלער־ליי מטבעות איז געלעגן אויפן טיש, און אָרעמע לייט זענען אַריינגעקומען און גענומען, ווער עס וויל, וואָס ער וויל, וויפל ער וויל!

עס האָט מיך שטאַרק אָנגעכאַפּט דאָס האַרץ.

— רבי — זאָג איך, עס שטייט דאָך: צדקה תציל ממות.

און ער ענטפערט מיר, שלא ממין הטענה, דאַכט זיך:

— אפשר וועט קומען דער בריסקער רב!

און באותו הרגע קומט אריין ר' יחיאל! צום רבין רעדט ער נישט, גלייך ער וואָלט אים נישט געזען, נאָר —

— שמעיה, זאָגט ער צו מיר, און כאַפּט מיך אָן ביים לאַץ, הינטן שטייט א פור, גיי זעץ דיך אויף און פאָר צום בריסקער רב, זאָל ער קומען...

און געפּילט האָט ער שוין, אפנים, אין וואָס עס גייט, וואָרום צוגע־געבן האָט ער:

— זאָל ער אליין זען, וואָס עס טוט זיך! זאָל ער זאָגן, וואָס צו טון!

און אפנים האָט ער געהאַט, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, — מתים זענען שענער פאַר אים!

מילא, פאָר איך! טראַכטן, טראַכט איך מיר, אז אויב דער רבי ווייסט, אז ער וועט קומען, וועט שוין עפּעס דערפון ארויס! אפשר נאָך א שלום! דאָס הייסט: נישט צווישן בריסקער רב מיטן ביאַלער רבין, זיי אליין האָבן קיין מחלוקת נישט געפירט, נאָר צווישן די צדדים בכלל! וואָרעם באמת, אז ער וועט קומען, וועט ער דאָך זען! אויגן האָט ער דאָך!

נאָר מן־השמים, אפנים, לאָזט מען אזא זאַך אזוי געשווינד נישט צו. מן־השמים האָט מען מיט מיר מלחמה געהאַלטן. קוים בין איך ארויס־געפאָרן פון ביאַלע, גיט זיך איבערן הימל א יאָג א כמארע, אָבער ווי הייסט א כמארע! א שוואַרצער שווערער וואָלקן, ממש ווי א סמאָלע, און א בלאָז האָט פלוצים געטון, גלייך עס וואָלטן רוחות געפלויגן און פון אַלע זייטן מיט, אמאָל. א פויער, להבדיל, פאַרשטייט זיך אויף אזוינע זאכן, צלמט ער זיך און זאָגט, אז עס וועט זיין, חס־ושלום, א שווערער וועג, און ווייזט מיר מיט דער בייטש אין הימל אריין... תוך כדי דבור מאַכט זיך נאָך א שטאַרקערער ווינט, ער צעררייסט די כמארע, ממש ווי מען צערייסט א שטיק פּאַפּיר, און הייבט אָן צו יאָגן און צו טרייבן א יי ן שטיק כמארע אויף דער צווייטער, איינע אויף דער צווייטער, גלייך ער וואָלט קריעס גע־טריבן אויף א טייך. איך האָב שוין איבערן קאָפּ צוויי שטאָק און דריי שטאָק כמארע. לכתחילה האָב איך אפילו קיין מורא נישט געהאַט: אויס־גענעצט ווערן איז ביי מיר קיין נייעס נישט געווען און פאַר דונערן שרעק איך מיך נישט. ערשטנס, דונערט נישט סוכות־צייט און צווייטנס — נאָכן רבינס שופר־בלאָזן! מיר האָבן א קיימא־לן, אז נאָך אזא שופר־בלאָזן האָט א גאַנץ יאָר קיין דונער קיין שליטה נישט! אז עס האָט אָבער ראַפּטום געגעבן א פּלאָסק מיר אין פּנים אריין, ווי מיט א בייטש... איין

מאָל, דאָס צווייטע מאָל, דאָס דריטע מאָל... איז מיר טאַקע דער מוטערס מילך אַנטפאַלן; איך האָב געזען בחוש, אַז דער הימל פּאַטשט מיך, אַז מען טרייבט מיך צוריק!

און דער פּויער, להבדיל, בעט זיך אויך: לאָמיר צוריקפאָרן.

איך ווייס אָבער, עס איז סכנות־נפשות. איך זיץ אויף דער פור, און, אינעם שטורעם, הער איך, ווי די יולדת קרעכצט, ווי דעם בריסקער רבס איידעמס פינגער קנאַקן; ער ברעכט זיך די הענט; אויך זע איך פאַר מיר ר׳ יחיאלס שוואַרצס פּנים מיט די איינגעפאַלענע, ברענענדיקע אויגן! פאָר, בעט ער מיך, — פאָר — און מיר פאָרן.

און דאָ גיסט און גיסט, עס גיסט פון אויבן, עס שפּריצט פון אונטער די רעדער, און פון אונטער די פערדס פיס. און דער וועג ווערט אײַנגאַנצן פאַרגאָסן, ממש באַדעקט מיט וואַסער. איבערן וואַסער גייט אַ פּיאַנע. די פור, דאַכט זיך, הייבט שוין אָן שווימען — — וואָס זאָל איך אײַך דערציילן? מיר האָבן נאָך דערצו געבלאָנדזשעט... נאָר אויסגעהאַלטן האָב איך!

מיטן בריסקער רב בין איך געקומען אויף הושענה־רבה!

נאָר, דעם אמת צו זאָגן, אַזוי ווי דער בריסקער רב האָט זיך אַרויפֿגעזעצט אויף דער פור, איז שטיל געוואָרן! די כמארע האָט זיך איבערגעריסן, פון שפּאַלט האָט זיך אַרויסגעוויזן די זון, און מיר זענען בשלום שיין און טרוקן אַריינפאָרן קיין ביאַלע. דער פּויער, להבדיל, האָט עס אפילו באַמערקט און געזאָגט אויף זיין לשון: וועלקי ראַבין צי דיווזשי ראַבין!...

נאָר דער עיקר איז געווען אונדזער אַריינקומען!

ווי די היישעריקן זענען צו אים צוגעפאַלן די ווייבער, וואָס זענען אין שטוב געווען... כמעט אויפן פּנים זענען זיי פאַר אים געפאַלן און געוויינט... די יולדת פון דער צווייטער שטוב הערט מען נישט, אָדער דורכן געוויין פון די ווייבער, אָדער, טראַכט איך, זי האָט שוין, חס־ושלום, קיין כוח נישט צו קרעכצן... ר׳ יחיאל האָט אונדז אפילו נישט געזען, ער איז געשטאַנען אַריינגעדריקט מיטן שטערן אין אַ שויב, דער קאָפּ האָט אים אָפּנים געברענט...

דעם בריסקער רבס איידעם דרייט זיך אויך נישט איבער דערלאַנגען שלום. ער שטייט מיטן פּנים צו דער וואַנט, און איך זע בחוש, ווי דער גוף זיינער ציטערט און ווי דער קאָפּ קלאַפּט אָן דער וואַנט!...

איך האָב געמיינט, איך פאַל! אזוי האָט מיך דער צער און די שרעק דורך און דורך געגומען. עס איז מיר קאַלט געוואָרן אין אַלע איברים, איך האָב געפילט, אז די נשמה ווערט אין מיר קאַלט!...

נאָר, צי האָט איר געקענט דעם בריסקער רבֿ?

דאָס איז געווען א מענטש — אַן עמוד ברזל, זאָג איך אייך!

א הויכער־הויכער ייד, טאַקע „משכמו ומעלה״... אַן אימה האָט ער געוואָרפן, ווי א מלכות! — א ווייסע לאַנגע באָרד, איין שפּיץ, געדענק איך נאָך ווי היינט, האָט זיך אים אריינגערוקט אונטערן גאַרטל, דער צווייטער שפּיץ באָרד ציטערט איבערן גאַרטל...

ברעמען — ווייסע, דיקע, לאַנגע — א האַלב פּנים האָבן זיי אים פאַרשטעלט, און, אז ער האָט זיי אויפגעהויבן — רבונו של עולם! די נשים זענען ממש צוריקגעפאַלן, ווי פון א דונער צוריקגעוואָרפן, אזוינע אויגן האָט ער געהאַט! — חלפים, בלאַנקע חלפים האָבן אין זיי געבליצט! און א געשריי האָט ער געטון ווי א לייב: אוועק נשים!

דערנאָך האָט ער שטילער און איידעלער געפרעגט:

— און ווו איז מיין טאָכטער?

מען האָט אים געוויזן.

ער איז אריינגעגאַנגען, און איך בין געבליבן שטיין ממש ארויס פון די כלים: אזוינע אויגן, אזא בליק, אזא קול! עס איז גאָר אַן אַנדערער דרך, אַן אַנדערע וועלט! דעם ביאַלער רבינס אויגן לייכטן אזוי גוט, אזוי שטיל, עס קומט אריין א חיות אין הארץ; ער וואַרפט אויף דיר א בליק, האָט ער דיך מיט גאָלד באַשיט... און זיין קול, דאָס זיסע קול, דאָס סאַמעטן־זיסע קול — רבונו של עולם, — ביים הארץ כאַפּט עס אָן, ביים הארץ גלעט עס אזוי שטיל, אזוי מחיהדיק... נישט קיין מורא, חס־ושלום, האָט מען פאַר׳ן, נאָר די נשמה צעגייט אין ליבשאַפט, אין מתיקות פון ליבשאַפט, זי וויל ארויס פון גוף און באַהעפטן זיך מיט זיין נשמה... זי רייסט זיך, ווי, להבדיל, א זומער־פליגעלע צו א העלער פלאַם!... און דאָ — רבונו של עולם: אימה ופחד! א גאון, א פאַרצייטישער גאון! און ער גייט אריין צו א יולדת!

„ער וועט פון איר מאַכן, — שרעק איך מיך — א גל של עצמות!״ לויף איך צום רבין.

און דער רבי באַגעגנט מיך באַלד אין טיר מיט א שמייכל:

— האָסט געזען, מאַכט ער, כבוד־התורה? ריינעם כבוד־התורה?
איך האָב מיך בארואיקט. אז דער שמייכלט, טראַכט איך, איז גוט! —

און עס איז טאַקע גוט געווען. שמי־עצרת איז זי איבערגעקומען. שמחת־תורה האָט שוין דער בריסקער רב געזאָגט תורה ביים טיש. איך האָב געוואָלט אפילו ערגעץ אנדערש זיין ביים טיש, נאָר איך האָב מורא געהאַט. בפרט, אַז מיט מיר איז געווען אַ מנין... מען וועט בענטשן נברך אלהינו...

מילא, וואָס זאָל איך אייך דערציילן? דעם בריסקער רבס תורה? אויב די תורה איז אַ ים, איז ער געווען דער לוויתן אין ים, — מיט איין תנועה גיט ער אַ שווים דורך צען מסכתות; מיט איין תנועה מישט ער אויס ש״ס ופוסקים! אַז עס הילכט און שפּריצט, זידט און קאָכט, טאַקע, ווי מען דערציילט פון אמתן ים... דעם קאָפּ האָט ער מיר צע־שרויפט... נאָר „לב יודע מרת נפשו״! דאָס האַרץ מיינס האָט פאָרט נישט געהאַט קיין שמחת יום־טוב! און דעמאָלט האָב איך מיר דער־מאָנט אין רבינס חלום... און איך בין פאַרשטאַרט געוואָרן! די זון איז געלעגן אין פענצטער, ווייַן האָט ביים טיש נישט געפעלט, דער גאַנצער עולם, זע איך, שוויצט, און מיר? מיר איז געווען קאַלט ווי אייז! און דאָרטן, האָב איך געוווסט, זאָגט מען אַנדערע תורה... דאָרטן איז ליכטיק און וואַרעם... יעדעס וואָרט איז דורכגעוועבט און דורכ־געווייקט מיט אהבה און דבקות... מלאכים, פילט מען, פליען אַרום שטוב; ממש מען הערט, ווי עס רוישן די גרויסע, ווייסע פליגל... אי, רבונו של עולם! נאָר אַוועקגיין טאָר מען נישט!

פלוצלינג האַקט ער איבער, דער בריסקער רב, און גיט אַ פרעג:

— וואָס פאַר אַ רבין האָט איר עס דאָ?

— איינעם, אַ נח, ענטפערט מען אים.

מילא, שניידט עס מיך ביים האַרץ! „איינעם אַ נח״ — אַך, די חנופה, די חנופה!

— אַ בעל־מופת? פרעגט ער ווייטער.

— ווייניק, מען הערט נישט... ווייבער אפילו דערציילן, נאָר ווער הערט זיי?

ער נעמט א ז ו י געלט, אָן מופתים...

זאָגט מען אים שוין דעם אמת, אז געלט נעמט ער ווייניק און גיט א סך אוועק.

דער בריסקער רב פאַרקלערט זיך.

— און לערנען קען ער?

— מען זאָגט — א גדול!

— פונוואַנען איז ער, דער נח?

קיינער ווייסט נישט, און איך מוז ענטפערן. מאַכט זיך שוין א שמועס צווישן מיר מיטן בריסקער רב.

— איז ער נישט, דער נח, אַמאָל אין בריסק געווען? פרעגט ער.

— צי דער רבי, שטאַמל איך, איז געווען אין בריסק? דאַכט זיך — יאָ!

— אַ! מאַכט ער — א חסיד זיינער! און עס האָט זיך מיר גע־דאַכט, אז ער האָט אויף מיר א קוק געטאָן ווי אויף א שפין.

און ער האָט זיך איבערגעדרייט צום עולם:

— ביי מיר, — זאָגט ער, — איז אַמאָל געווען א תלמיד „נח"... אפילו א גוט קעפל, נאָר עס האָט אים געצויגן אין יענער זייט אריין — — איך האָב אים איין מאָל געזאָגט, צוויי מאָל... איך האָב אים געוואָלט זאָגן צום דריטן מאָל, מזהיר זיין, איז ער מיר נעלם געוואָרן... צי איז עס נישט ד ע ר?

— ווער ווייסט?

און ער הייבט אָן אויסמאָלן: א דארער, א קליינער, א שוואַרץ בערדל, שוואַרצע געקרייזלטע פאות, א פאַרטראַכטער, א שטיל קול און דערגרייכן.

— עס קען זיין, זאָגט דער עולם, אז דאָס איז ער; קרוב־לאמת!

איך האָב שוין גאָט געדאַנקט, אז מען האָט אָנגעהויבן בענטשן.

נאָר נאָך דעם בענטשן איז געשען אַזוינס, וואָס עס האָט זיך מיר גאָרנישט געקענט חלומען.

דער בריסקער רב הייבט זיך אויף פון בענקל, רופט מיך אוועק אָן א זייט און זאָגט מיר שטילערהייט: פיר מיך צו ד י י ן רבין און מ י י ן תלמיד. נאָר, הערסט, — קיינער זאָל נישט וויסן!

מן־הסתם פאָלג איך, נאָר אויפן וועג פרעג איך אים מיט שרעק:

— בריסקר רב, זאָג איך, מיט וואָס פאַר א כוונה גייט איר?

און ער ענטפערט מיר פשוט:

— עס איז מיר איינגעפאלן ביים בענטשן, אז איך בין ביז אהער געווען א דן שלא בפניו... זען וויל איך, איך וויל אליין זען, און אפשר, — האט ער שפעטער צוגעגעבן — וועט מיר גאט העלפן, איך וועל ארויס־ראטעווען מיינס א תלמיד.

— ווייסט, שייגעץ, — מאכט ער ווייטער מיט הלצה, — אז אויב דיין רבי איז דער נח, וואס האט ביי מיר געלערנט, קען ער זיין א גדול בישראל, א בריסקער רב אמאל!

אצינד האב איך שוין זיכער געוווסט, אז דאס איז ער, און דאס הארץ האט ערשט אנגעהויבן צאפלען...

און די צוויי בערג האבן זיך צוזאמענגעטראפן... אז איך בין אין דער מיט נישט געבליבן אויפן ארט, איז טאקע א נס מן־השמים.

דער ביאלער רבי, זכרונו־לברכה, פלעגט שמחת־תורה ארויסשיקן די חסידים שפאצירן ארום דער שטאט, און ער אליין איז זיך געזעסן אויפן גאניקל, און געקוקט, און מקבל־נחת געווען...

עס איז נישט געווען היינטיק ביאלע. עס איז געווען דעמאלט גאר א קליין שטעטל. סאמע קליינע, נידעריקע, געבויטע הייזלעך; אויסער דער שיל מיטן רבינס בית־המדרש. דעם רבינס גאניקל איז געווען אויפן צווייטן שטאק און מען האט פון גאניקל אלץ געזען ווי אויף דער האנט — די בערגלעך פון מזרח־זייט, דעם טייך פון מערב... — — און דער רבי זיצט אויפן גאניקל און קוקט. דערזעט עטלעכע חסידים, וואס גייען און שוויגן, ווארפט ער זיי אראפ פון דער הייך א התחלה פון א ניגון. זיי כאפן אונטער און גייען שוין ווייטער זינגענדיק — — און כיתות, כיתות גייען פארביי, און לאזן זיך ארוים פון שטאט, מיט געזאנג, מיט אמתער פרייד, מיט אמתער שמחת־תורה... און דער רבי פלעגט זיך נישט רירן פון גאניקל.

דעמאלט אבער האט דער רבי, אפנים, דערהערט אנדערע טריט, האט ער זיך אויפגעהויבן און איז אקעגנגעגאנגען דעם בריסקער רב.

— שלום־עליכם, רבי, מאכט ער מיט עניוות און מיט זיין זים קול.

— עליכם־שלום, נח! — האט דער בריסקער רב געענטפערט.

— זיצט, רבי!

דער בריסקער רב זעצט זיך און דער ביאלער רב (רבי) שטעלט זיך פאר אים.

— זאג נאר, נח! — מאכט דער בריסקער רב מיט אויפגעהויבענע

ברעמען, — וואָס ביסטו עס אַנטלאָפן פון מיין ישיבה? וואָס האָט דיר דאָרטן געפעלט?

— עס האָט מיר, רבי, — ענטפערט ער געלאַסן, — אָטעם פאַר־פעלט... איך האָב נישט געקאָנט דעם אָטעם כאַפּן...

— ווי הייסט? וואָס רעדסטו, נח?

— נישט מיר, פאַרטייטשט דער רבי מיט א שטיל קול — נאָר מיין נשמה האָט אָטעם פאַרפעלט...

— פאַרוואָס, נח?

— אייער תורה, רבי, איז סאַמע דין, אָן רחמים איז זי! אָן א פונק חסד איז אייער תורה! און דעריבער איז זי אָן שמחה, אָן פרייען אָטעם... סאַמע ברזל ונחושת, אייזערנע חוקים, קופּערנע דינים... און סאַמע הויכע תורה, פאַר לומדים, פאַר יחידי־סגולה!...

דער בריסקער רב שווייגט און דער רבי זאָגט ווייטער: און זאָגט מיר, רבי, וואָס האָט איר פאַרן כלל־ישראל? פאַרן האָלץ־העקער, פאַרן קצב, פאַרן בעל־מלאכה, פאַרן פּראָסטן ייד?.... בפרט — פאַר א זינדיקן ייד? וואָס, רבי, האָט איר פאַר נ י ש ט לומדים?

דער בריסקער רב שווייגט, גלייך ער פאַרשטייט נישט, וואָס מען רעדט צו אים. און דער ביאַלער רבי שטייט אַלץ פאַר אים און זאָגט ווייטער מיט זיין זיס קול:

— זייט מיר מוחל, רבי, נאָר דעם אמת מוז איך אייך זאָגן... הארט איז געווען אייער תורה, הארט און טרוקן, ווייל זי איז נאָר דער גוף און נישט די נשמה פון דער תורה!

— די נשמה? — פרעגט דער בריסקער רב און רייבט זיך דעם הויכן שטערן.

— אוודאי! אייער תורה, רבי, האָב איך געזאָגט, איז נאָר פאַר יחידי־סגולה, פאַר למדנים, נישט פאַר כל ישראל. און די ת ו ר ה מוז זיין פאַר כל ישראל! די שכינה מוז רוען אויף כל ישראל! וואָרן די תורה איז די נשמה פון כל ישראל!

— און דיין תורה, נח?

— איר ווילט זי זען, רבי?

— תורה — זען? וווּנדערט זיך דער בריסקער רב.

— קומט, רבי, איך וועל זי אייך ווייזן!... איך וועל אייך

איר גלאַנץ ווייזן; די שמחה, וואָס שטראַלט אַרויס פון איר אויף אַלע, אויף כל ישראל!

דער בריסקער רב רירט זיך נישט.

— איך בעט אייך, רבי, קומט, נישט ווייט!

ער האָט אים אַרויסגעפירט אויפן גאַניקל. שטילערהייט בין איך זיי נאָכגעגאַנגען.

דער רבי האָט דאָך דערפילט: מעגסט נאָכגיין, — מאַכט ער, — שמעיה, היינט וועסטו אויך זען... דער בריסקער רב וועט אויך זען... ש מ ח ת ־ ת ו ר ה וועט איר זען... איר וועט זען אמתע שמחת־תורה!

און איך האָב געזען דאָס איינענע, וואָס אַלע שמחת־תורה, נאָר איך האָב אַ נ ד ע ר ש געזען... ווי אַ פאָרהאַנג איז מיר אַוועקגעפאַלן פון די אויגן.

אַ גרויסער, ברייטער הימל — ממש אין־סוף ,און בלאָ, אַזוי העל־בלאָ איז דער הימל געווען, אַז עס האָט מחיה געווען דאָס אויג. איבערן הימל זענען געשווומען ווייסע, ממש זילבערנע, וואָלקנדלעך, און אַז מען האָט זיך אין זיי איינגעקוקט, האָט מען געזען, ווי זיי ציטערן ממש פאַר פרייד, ווי זיי טאַנצן אונטער מיט שמחת־תורה! הינטן ווייטער האָט אַרומגענומען די שטאָט אַ גרינער, ברייטער גאַרטל, אַ טונקל־גרי־נער, נאָר דאָס גרינע איז געווען לעבעדיק גרין, אַזוי לעבעדיק, גלייך עס וואָלט אַ „חיות" אַרומגעפלויגן צווישן די גראָזן; וואָס אַמאָל, האָט זיך געדאַכט, פלאַמט ערגעץ אַנדערש אויס אַ חיות, אַ געשמאַק, אַ לעבן; — מען האָט געזען בחוש, ווי די פלעמלעך שפרינגען און טאַנצן צווישן די גרעזעלעך... גלייך זיי האַלדזן און קושן זיי...

און אויף די לאָנקעס מיט די פלעמלעך האָבן זיך אַרומגעדרייט כיתות און כיתות פון חסידים... די אַטלאַסענע און אַפילו די לאַסטינ־גענע קאַפּאָטעס האָבן געבלאַנקט ווי די שפיגל, די צעריסענע ווי די גאַנצע... און די פלעמלעך, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון צווישן די גרעזעלעך, האָבן זיך געכאַפּט און געציפּעט אָן די שפּיגלדיקע בגדי יום־טוב, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי טאַנצן אַרום יעדן חסיד, מיט התלהבות, מיט ליבשאַפט... און אַלע כיתות חסידים האָבן גע־קוקט מיט וווּנדערלעך־דאָרשטיקע אויגן אַרויף צום רבינס גאַניקל... און די דאָרשטיקע אויגן, האָב איך געזען ממש בחוש, זייגן פון גאַניקל, פון רבינס פנים, די ליכט, און וואָס מער ליכט זיי האָבן געזויגן, הע־

כער געזונגען האָבן זיי... אַלץ העכער און העכער... אַלץ לוסטיקער, אַלץ הייליקער...

און יעדע כיתה האָט זיך געזונגען איר ניגון, נאָר אין דער לופט האָבן זיך די אַלע ניגונים מיט אַלע קולות אויסגעמישט; און צום רבינס גאַניקל איז צוגעקומען א י י ן ניגון... גלייך אַלע זינגען איין זמר. און אַלע זינגען — דער הימל זינגט, די גלגלים זינגען, און די ערד פון אונטן זינגט, און די נשמה פון דער וועלט זינגט — — — אַלץ זינגט!

רבונו של עולם! איך האָב געמיינט איך צעגיי פון מתיקות...

עס איז אָבער נישט באַשערט געווען.

— מען דאַרף מנחה דאַווענען! — האָט פּלוצלינג דער בריסקער רב אַרויסגעזאָגט שאַרף; און אַלץ איז פאַרשוווּנדן געוואָרן...

שטיל — — דער פאָרהאַנג איז מיר צוריקגעפאַלן פאַר די אויגן: אויבן — א פּשוטער הימל, אונטן — פּשוטע פאַשע, פּשוטע חסידים אין צעריסענע קאַפּאָטעס... אַלטע צעריסענע שטיקלעך ניגונים... אויס־געלאָשן די פלעמלעך — איך קוק אויפן רבין, זיין פּנים איז אויך חושך — — —

זיי האָבן זיך נישט אויסגעגליכט; דער בריסקער רב איז געבליבן אַ מתנגד ווי פריער; מיט דעם איז ער אָוועקגעפאָרן!

דאָך אַ פּעולה האָט עס געהאַט! גערודפט האָט ער שוין נישט. —

התגלות
אָדער
די מעשה פון ציגנבאָק

דערציילט האָט ר׳ נחמנקע די מעשה אַ שבת־צונאַכטס, אינגאַנצן אַ פּאָר וואָכן נאָכן התגלות.

נתגלה איז ער געוואָרן, ווי דער סדר־עולם איז, על־פּי מקרה: עס קומט אַ ייד צי אַ יידענע און כאַפּט אָן ביי אַ פּאָלע און שלעפּט אַראָפּ פון די עולמות העליונים; אָן עצה דאַרף ער: וועגן פרנסה, וועגן אַ שידוך פאַר אַ בוגרת, אַ רפואה פאַר אַ מקשה־לילד צי אַזוי אויף אַ מחלה שלא תבא... און גיי זאָג אָפּ אַ יידן! כאַפּט מען זיך אַרויס אַ וואָרט, ווערט עס מקויים, איינמאָל, דאָס צווייטע מאָל — שווימט עס אַרויס, ווי בוימל אויפן וואַסער, ציט מען שוין פון אַלע זייטן...

דאָס אייגענע איז געווען מיט ר׳ נחמנקען... ער האָט דען געוואָלט עמעצן עפּעס אָפּזאָגן? — און מען איז געוואָר געוואָרן; דער שטילער נר־תמיד האָט זיך צעפלאַקערט און לייכט שוין אין די גאַסן!

מילא, אין שטעטל ווערט שוין אַ שמחה, אַ גדולה. פון איין צד — צרות פעלן נישט, אַ גוטער ייד קומט צו ניץ; פון צווייטן צד — וועט זיין פרנסה, מען זעט שוין, אַז מען וועט קומען מארבע כנפות הארץ... און ווי שוואָמען נאָך אַ רעגן וואַקסן שוין קליינע מופתימלעך, היימישע ניסימלעך — אַז אַ מענטש קאָן קיינעם נישט אָפּזאָגן, און כל־היוצא מפּיו איז אַ דבר מלכות! לאָזט זיך שוין תיכף־ומיד דער קלאַנג אַרויס אויף דער סביבה. אויף שבת מוז מען שוין אויסהאַקן צוויי ווענט, דעקט מען שוין אַ טיש איבער דריי שטיבער: שטאָט־לייט, אורחים פון דערפער, פון אַרומיקע שטעטלעך... מען שטעלט שוין ווייַנען, פּירות; אַגב איז געווען יענץ יאָר אַ גערעטעניש אויף פּירות...

און די שמחה וואַקסט מיט יעדן פּנים חדשות. צו שלש־סעודות קנאַקט שוין פון די פענצטער אַרויס אַ „בני היכלא״, אַז די שטערנדלעך אין הימל טאַנצן אונטער פאַר שמחה! געלויבט, זאָגט מען, איז זיין ליבער נאָמען, מען מאַכט אַ טענצל אַרום טיש... און ער, ר׳ נחמנקע,

דער בעל־שמחה אליין, אויבנאן און — גארנישט. צו הבדלה פאלט ער גאר אריין אין עצבות — ממש די הענט ציטערן אים, ער וועט נאך ארויסלאזן דעם כוס מיט דער הבדלה פון האנט... נאך הבדלה פארזעצט ער זיך אין א ווינקעלע, זאגט אפ פאר זיך, וואס מען דארף צו זאגן, און פלוצלינג הייבט ער זיך אויף און גייט ארויס פון שטוב.

ווייל דער עולם, פארשטייט זיך, נאכגיין; דרייט ער זיך אויס און ווינקט אויף ניין; בלייבט מען, לאזט מען זיך צו צום פענצטער, זעט מען, ווי ער גייט איבערן מארק און לאזט זיך פון שטעטל ארויס, איינגעבויגן, וואקלדיק, ווי אן אמתער שרוי בצער.

פאלט אויף אלע א מרה־שחורה.

טייל זעצן זיך צוריק צום טיש, אנדערע גייען אויף און אפ, נאך אנדערע גייען אהיים... דער עולם, וואס איז געבליבן, וויל זיך נעמען זינגען די „אליהוס" — עס זינגט זיך נישט; מען שיקט נאך אביסל משקה — עס טרינקט זיך נישט!

—וואס? ווען? וואס פעלט אזא ייד?

— מיט פרנסה — פאלט אריין א גראבער פליגל — איז ער שוין פארזארגט! ווארפט מען, מן־הסתם, אויף אים אן אויג, אז דער מו־טערם מילך ווערט אים אנטרינען, די שאלה בלייבט דאך אבער א שאלה! —

אז א ייד קומט אין אזא מדרגה — זאגט מען — דארף ער זיין אנגעגאסן מיט שמחה!

באותו מעמד איז געווען איינער ר' יהושע, א פארצעוועער מלמד, נאך מרואי פני־המלך, — פון בעל־שמס לייט, א מזג־טוב, ממש א מענטש אן א גאל, ווערט דער ר' יהושע בייז:

— עצבות — שטאמלט ער, נעבעך א כבד־פה געווען — וואס הייסט עצ־עצ־עצבות — אז א ייד קומט צו'ן אזא מדרגה און קאן יידן טובות טון — ברעכן, ווי זאגט מען עס, א גזר־דין... הא? וואס?

— אוודאי! — איז מסכים דער עולם. ווייניק האט ער שוין גע־האלפן? — און מען הייבט אן דערציילן מעשות. ווייזט זיך ארויס, אז במשך פון דער קורצער צייט האט ער שוין א סך פועל־יוצא געווען... מילא, די מעשות וויל איך אייך נישט איבערדערציילן — א טיפה מן הים קעגן דעם, וואס שפעטער איז געווען... נאר די מעשה פון דער ציג מוז איך אייך דערציילן, ווייל דאס באווייזט, ווי גרויס עניו, ווי ווייט לב־טוב ער איז געווען!

אין שטעטל איז געווען אן אלטע יידענע, אן אלמנה, א פשוטע, עפּעס א שניידערס אן אַלמנה. האָט זי, די אַלמנה, געהאַט א ציג. האָט זי געלעבט פון דער ציג. די גאַנצע ציג איז ווערט געווען א שמעק־טאַבאַק, נאָר אן אַלטע יידענע — האָט זי חיונה פון דער ציג. איז איר שפּעטער אָבער שווער געוואָרן צו מעלקן די ציג; א יידענע אויף דער עלטער, האָבן איר, לא־עליכם, די הענט געציטערט, האָט זי פאַרגאָסן עטלעכע טראָפּן מילך. אומשטיינס געזאָגט, וויפל מילך די גאַנצע ציג האָט געהאַט — כאַפּט זי און שלעפּט זי צו ר' נחמנקען, באשר די ציג איז א שלעכטע ציג, האָט קיין דרך־ארץ נישט פאַר אן אַלטער יידענע, און לאָזט זיך נישט רואיק מעלקן... הערט ער זי אוים און שמייכלט; זאָגט ער איר: גיי אהיים, יידענע, וועסט געהאָלפן ווערן... און זי איז געהאָלפן געוואָרן... דאָס הייסט, די הענט האָבן איר נישט אויפגעהערט צו ציטערן, א' זקנה מופלגת געווען, אן אכציקערן אוודאי, אפשר מיט א שמיץ — נאָר די ציג איז גאָר אן אַנדערע ציג געוואָרן, האָט אָנגעהויבן אליין צו קומען זיך מעלקן צו דער צייט, און פלעגט זיך אליין אנידערשטעלן, אויפהייבן א פיסל און שטיין אזוי ביזן לעצטן טראָפּן מילך!

נאָך דער מעשה פון דער ציג וויל נאָך עמעצער עפּעס דערציילן, דאַכט זיך א מעשה מיט צער גידול־בנים... ער הייבט אָן, הערט זיך אָבער א קול פון יענער זייט פענצטער:

— נאָכאַמאָל גוטוואָך, יידן!

דעם רבינס קול.

גיט זיך דער עולם א לאָז צום פענצטער. שטייט ער, ר' נחמנקע, מיט דעם עלנבויגן אָנגעשפּאַרט אויף דער לייסט פון פענצטער, דער קאָפּ אויף די הענט, די אויגן לייכטן אים משונה־גוט, נאָר אַלץ נישט פריילעך.

— איך וועל אייך דערציילן, — זאָגט ער, — א מעשה... עס זאָל אייך נישט ווונדערן...

וויל מען ארויסדערלאַנגען א בענקל, לאָזט ער נישט; ער וויל שטיין. לויפט ארויס א האַלבער עולם און שטעלט זיך הינטער אים. שטייט ער אזוי ביים פענצטער, און אויבן אין דער הייך שטעלט זיך אים די לבנה, ווי א קרוין איבערן קאָפּ... און אזוי שטייענדיק האָט ער דער־ציילט די מעשה פון ציגנבאָק וועגן ענין פון התגלות...

— אַמאָל, — האָט ער אָנגעהויבן, און דאָס קול איז געווען אָנגע־זאָפּט פון עצבות —איז געווען א ציגנבאָק.

אין פלוג, אַ ציגנבאָק ווי אַלע ציגנבעק, אפשר נישט... עס האָט קיינער נישט געמאָסטן... עס האָט'ן קיינער נישט געקענט.

וואָרום ליב האָט ער געהאַט התבודדות; ער האָט זיך קיינמאָל אין רשות־הרבים נישט געוויזן... געווען... געווען אַ בכור און אפשר נישט קיין בכור...

געווען איז הינטער דער שטאָט אַן אַלטע חורבה... פון דור־דורות אַ מפולת. געזאָגט האָט מען, און עס איז, אפנים, אמת געווען: אַ חורבה פון אַ מקום־קדוש, אַ שיל צי אַ בית־המדרש... אַמאָל האָט מען דאָ גע־דאַוונט, תורה געלערנט, און אפשר, ווען דאָס מקום־קדוש איז חרוב געוואָרן, איז עמעץ דאָ אומגעקומען אויף קידוש־השם... אַלטע מעשות... היינט וואַקסט אויף דער חורבה גראָז... משונה גראָז, קיינער זייט עס נישט, קיינער שניידט עס נישט ...

אָט אין דער חורבה האָט דער ציגנבאָק געוווינט, דאָס גראָז האָט ער געגעסן...

און אויף אַזוינע חורבות, ווי געזאָגט, וואַקסט משונה גראָז — אַ סגולה אויף הערנער... פון אַזאַ גראָז וואַקסן זיי געשווינד און הויך, הויך... און נאָך אַ סגולה האָט דאָס גראָז: די הערנער, וואָס וואַקסן דער־פון, זענען לעבעדיקע הערנער: זיי לאָזן זיך איינדרייען און באַהאַלטן זיך און אויסגלייכן און נתגלה ווערן...

וואָרום אַז זיי זענען איינגעדרייט, איז גאָרנישט! ליגן זיי שטיל, ווייסט קיינער נישט עד היכן הדברים מגיעים... גלייכן זיי זיך אָבער אויס, קאָן זיין עד לב השמים!

און דער ציגנבאָק איז נאָך אַ גרויסער נזיר געווען. אַן אָפּגעהיי־טענער נזיר: ער האָט קיין אַנדער גראָז אין מויל אַריין נישט גענומען, קיין צופּ נישט געטון... נאָר חורבה־גראָז... אויך נישט פון דער גאַנצער חורבה... ער האָט זיך פאַרשטאַנען אויף גראָז, און אויסגעקליבן דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, הן אין געשמאַק, הן אין ריח... און ער איז אַ גרויסער, אַ גרויסער מבין געווען אויף גראָז: דאָס, האָט ער געפילט, וואַקסט אויפן אָרט פון תורה לשמה... יענץ — פון תפילה בכוונה, און דאָס איז גאָר פון בלוט, פון יידיש בלוט, וואָס איז פאַרגאָסן געוואָרן על קידוש־השם... און דאָס האָט ער דער עיקר געזוכט...

זענען טאַקע די הערנער געוואַקסן און געוואַקסן...

און די הערנער האָט ער געהאַלטן פאַרדרייט, אַ נזיר געווען און

א נסתר... נאָר אינגמיטן דער נאכט, ווען דאָס שטעטל שלאָפט, און פרומע יידן זענען אין בתי־מדרשים און זאָגן חצות, און דורך די פענצ־טער פון שילן און בתי־מדרשים רייסט זיך ארויס דאָס הארץ־ווייטיק פון „על נהרות בבל" און צעגיסט זיך צווישן הימל און ערד, דעמאָלט כאַפּט אָן דעם ציגנבאָק א היים־בייסנדיק בענקעניש, שטעלט ער זיך אויף די הינטערשטע פיס, גלייכט ער אויס די הערנער, ציט זיך ארויף, ארויף, און אויב עס איז נאָך א יונגע, ערשט געבענטשטע און געהייליקטע לבנה, פאַרוואַרפט ער די שפּיצן איבער איר אונטערשטן עק, פאַרהאַלט זי און פרעגט:

— וואָס הערט זיך דאָרט, הייליקע לבנה? נאָך נישט צייט, משיח זאָל קומען?

און די לבנה חזרט איבער די שאלה פאַר די שטערן און די שטערן ווערן ווי פאַרציטערט, און פאַרהאַלטן זי אין איר וועג. און עס ווערט שטיל. שטיל בלייבט די נאכט, איר זמר האקט זיך אָפּ... ווונדערט מען זיך אויבן, ביים כסא־הכבוד, וואָס מען הערט נישט די שירה פון דער נאכט. שיקט מען אַראָפּ געוואָר ווערן, וואָס עס קען זיין, ברענגט דער שליח די תשובה, אז לבנה און שטערן פאַרהאַלטן זיך און פרעגן, צי עס איז נאָך נישט צייט אויסגעלייזט צו ווערן...

זיפצט מען, ביים כסא־הכבוד....
און אזוינס קאָן א פּעולה האָבן...

און דאָ האָט זיך ר' נחמנקעס קול אָפּגעריסן...

ער פאַרשטעלט זיך דאָס פּנים מיט די הענט, און דער קאָפּ מיט די הענט, זעט מען בחוש, ווי זיי ציטערן, און די לבנה אין דער הייך, וואָס האָט זיך געשטעלט ווי א קרוין איבער זיין קאָפּ, דאכט זיך, ציטערט אויך... און ערשט נאָך א ווײַלע האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, עס האָט זיך באַוויזן נאָך א בלאַסער פּנים, און מיט א ווונדערלעך פאַרציטערט קול האָט ער ווייטער דערציילט:

— און דאָס, — זאָגט ער — וואָס ער האָט זיך דאָ געהאַלטן, איז שוין אויך געווען א גרויס חסד פון אים...

אַן אַנדערער, האָסט אזוינע הערנער, פאַרטשעפּעסט די לבנה, שפּרינג אונטער, מאַך א קאַזשאָלעק ארויף... אין הימל אריין, לעבעדי־קערהייט אין גן־עדן אריין... וואָס גייט דיך אָן?

איז ער אַ בעל־רחמים; איז אים די קהילה אַ שאָד; ווייל ער זי נישט פאַרלאָזן... פון צייט צו צייט — הונגער־יאָרן, די קהילה הייבט אָן אָפּ־צופאַלן, ווייבער פאַרקויפן פון זיך אַראָפּ דאָס צירונג, מענער — די עטרות פון קיטלען און טליתים... חנוכה־לעמפּלעך, שבת־לייכטער, בגדי שבת ויום־טוב — וואַנדערן פון שטעטל אַרויס... און עס ווערט ערגער... מען נעמט תינוקות של בית־רבן פון חדר אַרויס; נישטאָ קיין רבי־געלט צו צאָלן... מען הייבט אָן פּאַכען מיט די נשמות — עס קומען תחלואים רעים פאַר, הונגער, און דעמאָלט מוז ער העלפן!

פאַראַן אין הימל אַ „מילך־וועג", אַזוי רופן די שטערנזעערס די ווייסלעכע פלעקן, וואָס זענען צעוואָרפן אויפן הימל. עס איז אָבער קיין וועג נישט... קיינער גייט נישט דאָרט, קיינער פאָרט נישט דאָרט...

פעלדער זענען עס. גרויסע, גרויסע פעלדער, פאַרזייטע מיט טייערע שטיינער, מיט אבנים־טובות ומרגליות, אין לשער ואין לספּר — אבנים טובות ומרגליות אויף קרוינען פאַר צדיקים אין גן־עדן אַריין... קיינער רעכנט נישט, קיינער ציילט זיי נישט — כחול הים! זיי וואַקסן און וואַקסן, די אבנים טובות ומרגליות, זיי ווערן וואָס אַמאָל מער, צדיקים — וואָס אַמאָל ווייניקער — זאָלן זיי זיך וואַקסן! פאַרשפּרייטן זיך די פעלדער.

און אַז דאָ איז כלו כל הקצין, און דער גזר־דין לאָזט זיך, חס־ושלום, נישט ברעכן... גייט ער, דער באַהאַלטענער באַלעבאָס פון די לעבעדיקע הערנער, אין אַ שטילער מיטער־נאַכט, ווען דאָס שטעטל שלאָפט און פון שילן און בתי־מדרשים שווימט אַרויס אַ שטיל געוויין אויף גלות־ישראל און גלות־השכינה, — און שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, און גלייכט אויס די הערנער, און פאַרוואָרפט די שפּיצן צום מילך־וועג אַרויף, און פאַרטשעפּעט און רייסט אויס אָן אבן־טוב, און וואַרפט עס אינמיטן מאַרק אַריין. צעשפּרייט זיך אַזאַ אבן־טוב אויף טויזנטער שטיקלעך, גייען יידעלעך אַהיים פון חצות, פינקלט דער מאַרק פון אבנים־טובות, געפינען זיי כשרע מציאות, איז דאָ פּרנסה אויף אַ צייט...

דעריבער קאָן ער נישט אַרויף.

און ווייטער רייסט זיך אָפּ זיין קול און נאָך אַ ווײַלע הייבט ער ווײַ־טער אָן:

„און דאָס רחמנות האָט'ן איבערגעפירט"...

דורכן גוטסקייט איז ער נתגלה געוואָרן; נישט ער, — די הערנער... און דורך אַ קליינִיקייט. דורך טאַבאַק שמעקן...

און וואונדערלעך האָט אָנגעהויבן קלינגען דאָס קול ביים סוף פון דער מעשה, און מען ווייסט נישט, צי לאַכט עס, צי וויינט עס?

— איבער טאַבאַק שמעקן, — זאָגט ער, — עס א י ז אַ מינהג געוואָרן צו שמעקן טאַבאַק... עס ווערט, זאָגט מען, ליכטיק אין די אויגן. נו, אַז מען שמעקט טאַבאַק, דאַרף מען פּושקעלעך, שקעטעלעך... זוכט זיך אַ ייד אַ שטיקל האָרן, געפינט ער אין מיסט, הייבט ער אויף און מאַכט זיך אַ שקעטעלע... גייט אַן אַנדערער און טרעפט אַ ציג צי אַ בהמה און בעט אַ שטיק האָרן, קריגט ער אַ זעץ אָן אַ זייט... מאַכט זיך אָבער, אַז אַ ייד טרעפט אויפן ציגנבאָק, גראָד פאַרבייגעגאַנגען דער חורבה, בעט ער:

— בכור, צי נישט בכור, האָסט אַזויפיל האָרן, שענק מיר דערפון אַ שטיקל אויף אַ פּושקעלע!... קאָן ער נישט אָפּזאָגן —

שניידט דער ייד אָפּ אַ שטיקל... קומט ער אין בית־המדרש אַריין און איז מכבד מיט אַ שמעק טאַבאַק, פרעגט מען אים, ווו ער האָט באַ־קומען אַזאַ פיינעם האָרן, זאָגט ער... גייט שוין קינד און קייט בעטן... ווער עס שמעקט טאַבאַק... קאָן ער נישט אָפּזאָגן... בייגט ער פאַר יעדן איין דעם קאָפּ, שניידט מען האָרן אויף פּושקעלעך... ווער עס קומט, בייגט ער איין דעם קאָפּ: שנייד... און דער האָרן קריגט אַ שם, פון דער סביבה קומט מען נאָך האָרן... מען וועט קומען פון כל תפוצות ישראל... עס וועט זיין פּושקעלעך און שקעטעלעך... נאָר אָנכאַפּן זיך אָן דער לבנה און פרעגן אויף משיחן וועט באַלד נישט זיין מיט וואָס... אפילו אַן אבן־טוב וועט נישט זיין מיט וואָס אַראָפּצוּוואַרפן...

און ער האָט אָפּגעהאַקט, איבערגעדרייט זיך פון עולם און איז אַוועקגעגאַנגען...

באותו רגע האָט אַ וואָלקן פאַרשטעלט די לבנה, און אַ טרויער און כמעט אַן אימה איז אויפן עולם געפאַלן...

כידוע, האָט זיך עס פונדעסטוועגן אויסגעלאָזט צום גוטן.

ר׳ נחמנקעס מעשות

דאָס בלאָנדזשען אין מדבר.

1.

נאָך וואָס און ווען ר׳ נחמנקע פלעגט דערציילן מעשות.

די מעשות פלעגט ר׳ נחמנקע דערציילן מוצאי שבת נאָך הבדלה. און וויסן דאַרף מען, אַז תכלית המעשיות איז געווען, ערשטנס, מגלה צו זיין סתרי תורה, וואָס מען קען נישט מסביר זיין, נאָר בדרך משל, און צווייטנס — צו פאַרטרייבן די מרה־שחורה, דאָס עצבות און בענקעניש צו דער נשמה־יתרה, וואָס טוט זיך אָפּ אויף א גאַנצע וואָך...

די בשמים, פלעגט ער זאָגן, געבן זייער ריח פאַרן גוף, די מעשהלעך — פאַר דער נשמה, פאַר דער פאַריתומטער, וואָכנדיקער נשמה.

וואָרום דאָס בענקעניש צו דער נשמה יתרה איז געווען ביי אונדז אין לשער. ער פלעגט זאָגן: ווען א ייד האָט די נשמה יתרה א גאַנצע וואָך, וואָלט ער א גאַנצע וואָך געהאַט בטחון, און ממילא — פּרנסה.

און דאָס קול, מיט וועלכן ער פלעגט די מעשהלעך דערציילן, איז נשתנה געוואָרן לויט דעם ענין, לויט דעם תוך פון מעשהלע, עס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַן עצבות פון אַן „אל־מלא רחמים״, און עס האָט געקענט קומען צו דער שמחה פון א „היום־תאמצנו״, אָדער גאָר דער־גרייכן צו דער מדרגה פון דער הייליקער גבורה פון א „יגדל״... נאָר די מעשה פון זיין בלאָנדזשען אין מדבר האָט ער אָנגעהויבן מיט עצבות און געענדיקט מיט עצבות...

וואָרום עס איז אַן אויסטערלישער מוצאי שבת געווען; אויסטער־ליש ווי דער שבת אליין.

א גאנצן שבת האָט מען זיך, כמעט אומזיסט, געבאַרעט מיט דער מרה־שחורה... ערשטנס, איז א קליינער קיבוץ געווען הן בכמות, הן באיכות — עס איז שוין געווען די התחלה פון מחלוקת צווישן ר' נחמנקען און אנדערע צדיקי הדור, האָט זיך דער עולם אביסל דערשראָקן און זיך געהאַלטן פונווייטן; עס האָט אויסגעזען, רחמנא ליצלן, ווי א חורבן. „מיינע חיילות — האָט ר' נחמנקע געזאָגט — קענען נאָך קיין פולווער נישט שמעקן". און צווייטנס, איז דער טאָג אליין אָנגעזאַפּט געווען מיט אומעט.

אינדערפרי — מקווה־צייט — האָט זיך געדאכט, — קיין מעשה נישט: א זון, אביסל קאַלטלעך, נאָר א זון. עס האָבן זיך באוויזן עטלעכע כמארעס, האָט זיך געמאַכט א ווינטל, און האָט זיי צעריסן אויף שטיקער און צויטן, און אָפּגעטריבן פון דער זון. „זה ינחמנו" — האָט ר' נחמנקע געזאָגט, ווייזנדיק אויף דער זון. עס האָט זיך אָבער נישט אויסגעפירט: די שטיקער און צויטן האָבן זיך צוריק מצטרף געווען, און צו שחרית איז שוין דער הימל געווען איבערגעצויגן מיט א פרוכת, ווי אויף שבת חזון. דער ווינט האָט נישט אויסגעפירט; האָט ער אָנגעהויבן זאָגן קינות. מיר זיצןביים טיש און זינגען זמירות, דער ווינט אין דרויסן זאָגט קינות. און די שויבן אין די פענצטער האַלטן אונטער, און מיט אזא מין עצבות, אז עס האָט אונדז אראָפּגעפירט אויף סאמע ימים־נוראימדיקע ניגונים...

צו שלש־סעודות האָט זיך — איך געדענק עס ווי היינט — דער ווינט געלייגט, און עס האָט אָנגעהויבן א גאָס־רעגן, ווי אויף א מבול, חס־ושלום! און עס האָט שוין אזוי געדעגנט און געדעגנט, אז „אין יוצא ואין בא", און קאָפּ אויף קאָפּ זענען מיר געשטאנען ביים רבין אין שטוב...

באלד נאָך הבדלה האָט ר' נחמנקע פאַרויכערט די ליולקע, כידוע, איז דאָס רויכערן ביי ר' נחמנקען שטענדיק געווען א מין עבודות. ער פלעגט קיינמאָל נישט רויכערן, נישט לשם תענוג, נישט לשם רפואה, נאָר עפּעס פועל־יוצא זיין. דאָס ווייס איך מפיו הקדוש. נאָר דעמאָלט האָט מען געזען בחוש, אז מיטן רויכערן האַלט ער ממש מלחמה, אז ער ראַנגלט זיך; די רינגען זענען ארוים מפיו הקדוש, טאַקע „כחצים מיד גבור"... שטיין שטייט „ביד", נאָר עס איז אַלץ איינס...

ווי געזאָגט — „אין יוצא ואין בא". דער עולם שטייט ארום און ארום און ר' נחמנקע זיצט אין דער מיט, אין סאמע־ראָדנע מיט, אויפן

רויט־סאמעטענעם פּאָטער־שטול — א מתנה פון א דאנציקער סוחר — און פּיפּקעט. און וואָס מער ער האָט געפּיפּקעט, קלענער איז געוואָרן די מרה־שחורה, און עיניו הקדושות האָבן שוין אָנגעהויבן לייכטן און פינקלען, כמנהגם. און עס האָט אָנגעהויבן פון זיי ארויסצושיינען און ארויסצובליקן דער שטארקער רצון און די אמתע גבורה פון אן אמתן צדיק־הדור, וואָס ווייסט, אז סוף־כל־סוף, אויספירן מוז ער! אז ער איז פּאָרט דער רעדל־פירער, דאָס אויבערשטע פון שטויסל — דער מנהיג־הדור, וואָס האָט גאָר קיין חשק נישט, ארויסצולאָזן די לייצן פון האנט...

און אז דער עולם ארום האָט דאָס דערזען, האָט ער געמאכט יד־אחת, און עס איז געוואָרן א געפּיפּקעריי! — טאקע אין לשער! און דער עתר ענן הקטורת האָט זיך געהויבן, און געהויבן, און ר' נחמנקעס אויגן האָבן אָנגעהויבן לייכטן ווי די שטערן... און די ליכט אין די לייכטער און „שאבאשניקעס" זענען גרין און געל געוואָרן פאר בושה, און אין דויך איז פארשווונדן, געלם געוואָרן די סטעליע, און דער עולם האָט דערפילט, אז מען האָט איבער זיך אן אָפענעם הימל... און מען האָט ממש געהערט דאָס רוישן פון די פליגל איבער די קעפּ, און מען האָט געוווסט, אז דאָס רוישן די פליגל פון די מלאכים, וואָס זענען געקומען צו שוועבן ממלא צו זיין דעם חסרון פון קיבוץ, און אז זיי ווארטן עס און בענקען גלייך מיט אונדז צום רבינס מעשהלעך.

און ער האָט אָנגעהויבן..

2.

וועגן בלאָנדזשען.

איינמאָל, — האָט ער אָנגעהויבן שטיל — האָב איך געבלאָנדזשעט.

און צוגעגעבן האָט ער, אז עס איז ביי אים געוועזן נישט דאָס ערשטע, נישט דאָס לעצטע מאָל.

און גרעסערע פון מיר — זאָגט ער — האָבן געבלאָנדזשעט. אין לשער זיין עניוות!...

און עס איז קיין חידוש נישט.

מי לנו גדול ממשה?

נעמט משה רבנו און שלאָגט א שטיין...

צי ווייסט נישט משה רבנו, אז אַ שטיין לעבט, אז עס איז אַ צער־בעלי־חיים?

צי ווייסט ער נישט דעם סוד פון: „אבן מקיר תזעק" — אַ שטיין פון דער וואַנט וועט שרייען? אז כמה וכמה פּעמים גייט גאָר אַ מענטש און פאַרגעסט און ערשט אַ שטיין, אַ גל־עד, אָדער גאָר אַ פּשוטע מצבה דער־מאָנט אים?

ער האָט געבלאָנדזשעט! די שכינה איז נסתלק געוואָרן אויף אַ רגע, האָט ער געבלאָנדזשעט!

און ווער בלאָנדזשעט נ י ש ט ?

א פ ש ר א מתנגד?

דאָס הייסט: ער בלאָנדזשעט אויך, נאָר נישט מיט זיין אייגענער כוונה, און — נישט אויף זיין אייגענעם חשבון!

ער בלאָנדזשעט לויט כוונה פון אַ ספר, אויפן חשבון פון אַ פּוסק! ער אליין — נישט! ער גייט נאָר אויפן אויסגעטראָטענעם וועג, פון קדמונימס פיס אויסגעטראָטן! און כאַפּט זיך דער וועג אראָפּ אָן אַ זייט, איז — „אבותינו חטאו" — די, וואָס האָבן אויסגעטראָטן דעם וועג! אים אליין וואָלט עס גאָרנישט איינגעפאַלן!

אָבער אזוי — בלאָנדזשעט מען!

עס גייט ארום אַ מענטש אין גאַס מיט אַ צדקה־פּושקע אין דער האַנט, אויף מעות־חיטים, למשל. פּורים און חנוכה זיצט אַ נגידישער מענטש ביים בייטל מיט געלט און טיילט: פאַר פּורים־שפּילער, פאַר קלעזמער, פאַר אלמנות ויתומים און אזוי אָרעמע לייט... עס שטייט גאָר אַ שליח־צבור ביים עמוד און רייסט איין וועלטן! עס פאַרטיפט זיך גאָר אַ בר־נש אין קבלה־מעשות און איז ממש מחיה מתים... און באמת איז עס גאָרנישט דער מענטש אליין, נאָר אַ שאָטן פון אַ מענטש, און ער אליין, דער מענטש, בלאָנדזשעט, רחמנא יצילנו, ארום אין אַ מדבר... אויף אַ ווייסט אָרט, אָן וועג און שטעג, אָן וואַסער, און טיילמאָל, אָן אַ הימל איי־בערן קאָפּ!

אַ מענטש איז זיך גאָר משמח: ער זאָגט חידושי־תורה און האָט הנאה! ער האַלט גאָר אַ שטורקאַץ, אַ ברענענדיקן שטורקאַץ, צי אַ הבדלה אין דער האַנט — ער פירט צו דער חופּה זיינע א יי ג ע נ ע , אָדער פרעמדע, אָ ר ע מ ע קינדער. צי ער שטייט גאָר מיט אַ גדלות פאַרן עולם, און זאָגט „אתה הראית"! ער איז זיך גאָר מוסר נפש און קומט אום על־

קידוש־השם... און דאָס אַלץ, רחמנא ליצלן, טוט דער גוף, און די נשמה וואַנדערט באותה שעה ארום אונטער די הרי־חושך... אַ צעשראָקענע, אַ פאַרמאַטערטע, אַ פאַרשוואַרצטע און אַ פאַרציטערטע פאַר קעלט...

3.

דער ענין פון בלאָנדזשען אין מדבר.

— הכלל, — האָט ער אָפּגעזיפצט — איך האָב פאַרבלאָנדזשעט.

און ווען?

ביי שחרית, ביי דער „ד'״ פון אחד...

איך בין טיף אריין אין דער „ד'״ מיט אַ כוונה פון דער רעכטער זייט, און ארויס בין איך אין דער לינקער זייט — גלייך אין מדבר אריין.

און ווייסט איר וואָס „בלאָנדזשען אין אַ מדבר״ באַטייט?

עס בלאָנדזשען ארום אין אַ מדבר כפלים כיוצאי מצרים, און איינער זעט דעם צווייטן נישט, און איינער הערט דעם צווייטן נישט, ווייל יעדערער בלאָנדזשעט זיין אייגענעם וועג... מען בלאָנדזשעט שטענדיק ביחידות, פאַרלאָזט און פאַרגעסן פון דער וועלט.

און טרעפט זיך, אַז צוויי וועגן זענען זיך נישט ווייט, און מען הערט אויף איין וועג אַ קרעכץ פון שברות הלב אויפן צווייטן, אָדער עס לייגט זיך פון איין וועג אויפן צווייטן אַ שאָטן פון אַ צעבראָכענעם מענטש... מיינט מען: אַ חיה רעה האָט געשריען, אַ שאָטן פון אַ חיה רעה האָט זיך געלייגט איבערן וועג, און מען אַנטלויפט!

און האָט מען שוין אַ הימל איבערן קאָפּ, איז עס אַ קאַלטער הימל. קוקט ער אויף דיר מיט קאַלטע אויגן פון כוכבים ומזלות: „מיין דאגה״ הייסט עס... אַ גרויסע זאַך, עס בלאָנדזשעט אַ מענטש! און עס איז נאָך אַ מין „לועג לרש״. די כוכבים ומזלות זאָגן: מיר בלאָנדזשען נישט! מיר גייען אונדזער וועג... מיר זוכן קיין כוונות נישט! מען הייסט אונדז גיין, גייען מיר; מען הייסט אונדז לייכטן, לייכטן מיר — אמתע מתנגדים!

און ביחידות פילט מען זיך אַזוי פאַריתומט, אַזוי פאַרלאָזט, אַזוי דערשלאָגן, אַז עס ווילט זיך גאָרנישט אויפהויבן דעם קאָפּ צום הימל! מען קוקט אַראָפּ אויף די פיס; אויפן זאַמד, וואָס קייקלט זיך אונטער די פיס, אויפן בית־עלמין פון פוילע געוויקסן און בלעטער — נשרפים פאַר דער צייט...

און איך וואָלט אפשר פארבלאָנדזשעט ביזן שאול־תחתיה אריין, ווען נישט דער ספק. עס איז מיר פּלוצלינג איינגעפאלן: טאָמער? טאָמער איז ביחידות קיין וועג נישט, קיין גאנג נישט... אפשר איז גאָר די וועלט קיין מדבר נישט, דאָס לעבן קיין זאמד נישט?

און דאָס איז טאַקע דער חילוק פון אונדזער איינעם ביז א מתנגד.

א מתנגד האָט קיינמאָל קיין ספקות נישט; אויסגעטראָטענע וועגן!

ער זוכט קיין כוונות נישט און בלאָנדזשעט נישט. מען הייסט דאַווענען — דאַוונט ער, א פּרק משניות לערנען — לערנט ער... א מצווה טון — טוט ער... דערפאַר אָבער, פארבלאָנדזשעט אמאָל א מתנגד, איז עד סוף כל הדורות! בלייבט ער שוין אין מדבר...

אין זאמד איז דער וועג שווער, שטעלט ער זיך אָפּ, זעצט ער זיך. נעמט ער ארויס א סידורל און דאַוונט, א ספר און קוקט אריין... און ער בלייבט שוין אזוי זיצן. דער ווינט יאָגט אים דאָס זאמד אין פּנים אריין, פארשטעלט ער זיך מיטן ספר, מיטן סידורל... און דער ווינט טוט זיך זיינס: יאָגט און באַגראָבט אים אין זאמד...

און מחוץ למחנה, וועט ער אפילו דעם שופר של משיח נישט הערן. און דער מלאך פון תחית־המתים וועט אים נישט גיין זוכן אין זאמד פון מדבר. פארגעסן ווערט דער מתנגד...

איך בין אָבער ג ע ג א נ ג ע ן . . . און וואָס מער און געשווינ־דער איך בין געגאנגען, קלאָרער איז מיר געוואָרן, אז איך בלאָנדזשע, אז נישט דאָ איז מיין אָרט, אז מען מוז ארויס פון זאמד. מיט געשוואָלענע פיס בין איך געלאָפן... אלץ ווייטער, אלץ ווייטער... און דער הימל האָט אָנגעהויבן צו קוקן אויף מיר מיט רחמים... הבא לטהר... און פון צייט צו צייט האָט זיך אויף מיר א שטערנדל מרחם געווען, ממש מוסר נפש גע־ווען און האָט זיך אליין אראָפּגעוואָרפן פון דער הויך, און אראָפּפאלנדיק, צעפלאַקערט זיך, אום צו ווייזן מיר דעם וועג פון מדבר ארויס...

עס איז אָבער נישט אזוי געשווינד, ווי עס רעדט זיך...

און נישט שטענדיק לאָזט זיך קוקן אין הימל אריין... אָפט איז דער הימל פארשטעלט, פארשלאָסן, און עס בלייבט דיר נאָר זאמד און זאמד און אין מוח — זאמדיקע געדאנקען...

און מיט דער צייט פליען די אלטע מחשבות, די מחשבות פון ישוב, דיר פון קאָפּ ארויס, ווי די ווייסע טויבן פון א טויבנשלאָס... און דו האָסט זיי נישט מיט וואָס צוריק צו פירן, און דו האָסט קיין קול נישט, זיי צוריק

צו בעטן, צוריק צו רופן. און עס בלייבן נאָר די מדבר־מחשבות, מחשבות פון זאמד און פון אלעם, וואָס האָט א שייכות מיט זאמד!

משוגע צו ווערן! אז א מענטש ווייסט נישט מער, ווי „ברויט און ברויט!" איז עס א שגעון, בפרט — זאמד און זאמד.

איך טראַכט, למשל:

— עס האָט געמוזט דאָ ערגעץ זיין א ים; ווייל זאמד איז נאָר באַשאפן געוואָרן צו זיין א גרענעץ ביים ים...

— זאמד איז קיילעכדיק, ווי דאָס איי פארן אָבל; עס קייקלט זיך, ווי דאָס מזל פון א בשר־ודם!

— און יידן זענען געגליכן צו זאמד... דארע, טרוקענע, צעוואָרפענע קערנדלעך, איינס צום אנדערן האָט נישט מיט וואָס און קען זיך נישט באהעפטן...

— און מיר וואָלטן געווען אזויפיל, ווי אין מדבר דאָס זאמד, ווען נישט גזירות, הריגות און שמדות...

— און וואָס איז דען זאמד? חוקרים זאָגן: אמאָל איז געווען א פעלדזן ביים ים, האָט אים דער ים אונטערגעוואַשן, אומגעוואָרפן, אין זינדיקן קעסל־גרוב אריין באקומען, און צעריבן, צעמאָרשטן, און געמאַכט פון אים זאמד. — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

און אזוי האָט ער נאָך לאנג גערעדט וועגן זאמד, און וועגן ענין פון בלאָנדזשען אין זאמד, ביז ער איז געקומען צום גוף המעשה.

4.

א מחנה פייגל, און וואָס דער מלך פון די פייגל האָט דערציילט.

נאָענט צו דער צייט, ווען עס איז מיר באַשערט געווען, אויסגעלייזט צו ווערן פון טעות, האָב איך פּלוצלינג א מחנה פון פייגל דערזען.

און די מחנה איז געווען בצורת משולש, א דרייעק אויף גאַנצע מיילן, וואָס האָט זיך גערוקט פאר מיר אין דער מדבר.

פון הינטן א ברייטע שורה פייגל, מיילן די ברייט. נאָר וואָס ווייטער, ווערן די שורות אלץ שמעלער און שמעלער, ביז צו איין פויגל, ביז צום קאָפּ, ביז צום ראש פון דער מחנה, ביז צום מלך פון די פייגל...

געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, האָב איך געטראַכט, וואָס איך זע עפּעס נייעס, אויסער זאַמד. און באַלד זענען מיר גאָר אַנדערע מחשבות אין קאָפּ אַריינגעקומען:

פאַרוואָס איז די מחנה דרייעקיק?

און איך האָב באַלד פאַרשטאַנען פאַרוואָס.

על־פּי דין ועל־פּי יושר, דאַרף אַלץ זיין גלייך, אַלע שורות גלייך. די מחנה דאַרף דעריבער זיין אַ מרובע, פּ י ר ע ק י ק דאַרף זי זיין. זע־נען אָבער די, וואָס גייען אין די שורות, נישט גלייך. און דעריבער, וואָס גרעסער עמעץ איז, שמעלער איז זיין שורה, ווייניקער חברים האָט ער; גייען אַלץ מער אַ ו נ ט ע ר אים און אַלץ ו ו י י נ י ק ע ר פאַר אים... און אַזוי גייט עס ביז צום מלך, וואָס גייט פּ ר י ע ר פאַר אַלע, און איז דעריבער אַזויפיל ווערט ווי אַלע.

היינט — הדיוט קופּץ בראש! ביי שנים כתיקונן — גייט משה רבינו פאָרויס, הינטער אים — נושאי כלים, הינטער די נושאי כלים — זקנים, דערנאָך — כוהנים, לווים, צום סוף ערשט — ישראלים: די ברייטסטע שורה. און דאָס איז דער סוד פון „שקול משה כנגד כל ישראל"... ער איז געגאַנגען פאָרויס! פאַר אים איז נאָר געווען דער עמוד ענן, צי דער עמוד אש, קיין לעבעדיקער מענטש נישט!

דערנאָך וויל איך וויסן, פאַרוואָס פליען נישט די פייגעלעך אונטערן הימל אינדערהייך, ווי דער מינהג פון פויגל איז?

און איך האָב „געגעבן דאָס הארץ", און איך האָב מיך צוגעקוקט, און איך האָב דערזען, — אַז די פייגל האָבן כמעט קיין פליגל נישט, כאָטש זיי זעען אויס ווי פייגל...

מיליאָנען־מיליאָסן פון די לעצטע שורות האָבן קוים אַ צייכן, קוים אַ זכר פון פליגל... די פון די ערשטע שורות האָבן שטיקלעך אויסגעדאַרטע פליגעלעך, קליין און דאַר ווי די פלוספעדערן ביי פיש... נאָר די הויכע רירן קוים, קוים מיט די עקן פון די האַרטע פליגעלעך, און ווישן זיך טיילמאָל אָפּ די מיילער בבחינת „אכלה... ומחתה"... און דער מלך אַליין, וואָלט אויך געמעגט מקנא זיין די ערגסטע און די פוילסטע גאַנדז... דעריבער פליט מען נישט!

מען פליט נישט און מען גייט אפילו נישט, נאָר מען היפּט.

און גיין קען מען נישט, ווייל מען האָט פייגל־פיס — דאַרע קורצע שטעקעלעך, נישט צום אויסבויגן.

און פונוואנען — קלער איך — ציען זיי חיונה? —

און איך קוק מיך צו, און זע, ווי פון צייט צו צייט בויגט, איין שורה נאָך דער צווייטער, איין די קעפּ, ווארפט א הונגעריקן בליק אויפן זאמד, גיט א שטאָך מיטן שנאָבל, גראָבט אויס א נשרף — א בלאט, א פארפוילט שטיקל צווייגל, א געוויקסל, וואָס גאָט ווייסט פון וואנען עס קומט אין זאמד פון מדבר אריין, און ווארפט עס זיך אין מויל אריין... און שלינגט איין...

דערפון לעבט עס!

און ווייטער וויל איך ויסן, וווהין די פייגל ציען? צי איז זייער וועג אויך מיין וועג, צי איך דארף זיי מיידן, און רעכטס אָדער לינקס?! אייל איך מיך צו און קום צום שפּיץ פון דעם משולש, צום מלך פון די פייגל.

און מלך בלייבט מלך; יאָ פליגל, נישט פליגל, עס קומט אים זיין כבוד!

איך שטעל מיך אָפּ, מאַך א ברכה, נייג מיך מיט דרך ארץ, און דערנאָך פרעג איך, וווהין ער פירט די מחנה?

ענטפערט ער מיר, דער מלך, אז עס איז נאָך א ספק, צי ער שלעפּט די מחנה נאָך זיך, צי די מחנה שטופּט אים פאר זיך פאָרויס. נאָר גיין גייט מען אויף מלחמה.

— אויף וועמען?

— אויפן אלטן הויז!

איך קוק מיך אום, און זע נישט אויסער זאמד און זאמד.

דער מלך פון די פייגל האָט זיך געשטויסן, וואָס מיין בליק באדויט, און ער האָט מיר געזאָגט:

— דו גייסט געשווינדער פאר אונדז, און וועסט עס פריער פאר אונדז דערזען!

— און וואָס ווילט איר — פרעג איך — פון אלטן הויז?

— אלטע חשבונות! ענטפערט דער מלך, און דערציילט מיר א באָבע־מעשה:

דאָס אלטע גרויסע הויז, — וואָס דו וועסט דערזען פריער פאר אונדז, ווייל דו גייסט געשווינדער פאר אונדז, — איז אמאָל א גרויסער פּאלאַץ געווען, און אין אים האָבן א סך פּריצים און פּריצות געוווינט...

און די פּריצים מיט די פּריצות האָבן גוט געלעבט. עס האָט זיך גע־

גאָסן ווין ווי וואסער, עם האָבן זיך גאנצע אָקסן געבראָטן, און ביים וואלד — ביים פרישן גרינעם וואלד, וואָס האָט אמאָל געוואקסן ארום הויז — דאָס גאנצע ווילדפרעט צוגענומען!

איז זיי נאָך ווייניק געווען. האָבן זיי נאָך געוואָלט מוזיק צו די סעודות, און זיי האָבן די משרתים זייערע אין וואלד ארייַנגעשיקט, און אלע זינג־און־שפּיל־פייגעלעך געפאנגען, און אין שטייגן ארייַנגעזעצט, זיי זאָלן זינגען די פּריצים מיט די פּריצות צו דער סעודה.

און פארשטומט איז געוואָרן דער וואלד. און פאר בענקעניש צו זייַנע האָזן, הירשן און אנדערע חיות, און נאָך פאר גרעסער בענקעניש צו זייַנע זינג־און־שפּיל־פייגל פון צווישן צווייגן און בלעטער, — האָט דער וואלד אָנגעהויבן קרענקען, ער האָט אָנגעהויבן דארן און קווארן, ביז ער איז אָפּגעדארט געוואָרן און איז מיט דער צייט פארשווונדן געוואָרן אינעם זאמד, פון וועלכן מיר גראָבן נאָך ארויס רעשטלעך פון זייַנע צווייַגלעך און בלעטער...

די פייגל אין די שטייגן איז עס אויך נישט בעסער צוגעגאנגען. מען האָט זיי אפילו אויף צוקער געהאלטן, נאָר אין די ענגע שטייגן האָבן זיי נישט געקענט די פליגל באנוצן, און די פליגל האָבן ביי זיי אָנגעהויבן צו דארן און צו פארשווינדן, ווי די ביימער פון וואלד — פון זייער היים...

און מיר — זאָגט דער מלך — זענען די אורייניקלעך פון יענע פייגל... זע מייַנע פלוספעדערן!... און איך בין עס שוין דער מלך... אנדערע האָבן שוין גאָרנישט! און אצינד — זאָגט ער — איז געקומען די צייט, און מיר גייען מלחמה האלטן מיטן אלטן הויז...

— וואָס ווילט איר מיט'ן טון?

— חרוב מאכן! מיר וועלן די שטארקע מויערן צעהאקן, צעברעקלען אויף שטיינדלעך; די שטיינדלעך צערייבן אויף זאמד, דאָס זאמד — אויף שטויב, און דעם שטויב וועלן מיר איינשלינגען, אָפּצונארן דעם לערן מאָגן...

— וועט איר דען בייקומען א הויז?

— עס איז אלט דאָס הויז, און אינעווייניק ארבעטן אונדזערע שותפים — די האָלץ־ווערים... בייטאָג און בייַנאכט ארבעטן זיי... און דאָס הויז איז גאָרנישט אזוי שטארק, ווי עס וועט אויסווייזן פון דרויסן... אצינד אוודאי נישט... און לאָז עס זיין ווי שטארק, זאָל זיין א פעלדז ביים ים, זענען מיר דאָך א ים פייגל און וועלן אים צעמאָרשטן!

— און אין הויז ווינט עמעץ?

— די אלטע שררות איינקלעך... רעשטלעך...

— און מיט זיי, וואָס וועט איר טון?

— דאָס זעלבע, ווי מיט די מויערן — צעשטויבן און איינשלינגען. זייער שטויב וועט אונדז פריער בעסער שמעקן, און אפשר נישט... נאָר נוקם זיין מוז מען זיך!

און נקמה — זאָגט ר' נחמנקע — האָב איך פיינט, נקמה שרעקט מיך... און איך האָב אויפגעהויבן די פיס און בין געגאַנגען ווייטער...

5.

אין אלטן הויז.

נישט לאַנג בין איך אַפּגעגאַנגען, און האָב דאָס אלטע הויז דערזען. א גרויס הויז, אויף א באַרג... שטיינערנע מויערן, אייזערנע דעכער... נאָר אויף אלעם ליגט שוין א מרה־שחורה, ווי צום איינפאַלן... דער באַרג איז א זאמדיקער, די מויערן קרישלען זיך, פאַרזשאַווערט איז דאָס אייזן... און די, וואָס ווינען אינעווייניק, זעען עס נישט!

און איך קריג רחמנות אויף די, וואָס פאַרלאָזן זיך אויף שטיין און אייזן און ווייסן נישט פון האָליץ־ווערים, וואָס אַרבעטן אינעווייניק, און פון מחנות פייגל, וואָס קומען פון דרויסן... און איך אייל מיך צו צום אלטן הויז, איך וויל זיי וואָרענען.

און איך גיי צו נענטער. און קום פראַנק און פריי אין אלטן הויז אריין. טיר און טויער זענען אָפן געשטאַנען.

און איך גיי פון שטוב צו שטוב, און איך זוך א לעבעדיקן מענטש און זע נישט; און איך בענק צו א מענטשלעך קול און הער עס נישט.

און פון שטוב צו שטוב גיי איך. און איין שטוב איז רייכער פאַר דער צווייטער.

די ווענט זענען מיט פאָרטרעטן פאַרהאַנגען, מיט אלטע פאָרטרעטן, טייל פון פאַרן מבול, אַנדערע — פון פאַרן דור הפלגה... נאָר די ראַמען האָבן שוין די האָליץ־ווערים געלעכערט, ווי די זיפּן; פאַרגעלט און פאַר־פלעקט זענען די פאָרטרעטן; עס איז שוין קיינעם נישט צו דערקענען.

און זיידענע פאַרהאַנגען און גאָלדענע פאַסן הענגען אויף די

פענצטער און זענען אויך צעביסן און צעריסן, און עס הענגען פון זיי צויטן אראָפּ...

און אויף צעפּרעסן מעבל ליגן אוצרות: כלים פון גאָלד און זילבער און טייערע זאכן — נאָר פאריתומט און פארלאָזט זעען זיי אויס; פארוואָרלעסיקט, אָן א האנט, וואָס זאָל זיי גלעטן, אָן אן אויג, וואָס זאָל פון זיי שעפּן נחת...

און אויף די פּאָדלאָגעס זענען טייערע דיוואנעס אויסגעשפּרייט; דיוואנעס מיט הויכע, זילבערנע און גאָלדענע האָר... און שלינגען איין די טריט פון אונטער די פיס. זיי שטויבן אָבער, און אויף טייל ערטער זענען זיי אויסגעקראָכן, — גאָל, ווי א קאָפּ פון אן אלטן בעל־תאווה...

און עס איז מיר שרעקלעך און באנק געוואָרן אויף דער נשמה, און איך האָב געטראכט: נישטאָ וועמען מציל צו זיין; דאָ איז אלץ אויסגעשטאָרבן... א חורבה! פּלוצלינג אָבער האָב איך דערהערט קולות פון מענטשן...

און איך האָב מיך דערפרייט און בין נאָכגעגאנגען די קולות, און בין אין א לעצט ווינקל־צימער געקומען...

6.

אין ווינקל־צימער

און דאָס ווינקל־צימער איז גרויס געווען ווי א פעלד, און האָט דריי גרויסע פענצטער געהאט...

איין פענצטער — ר ע כ ט ס ; איין פענצטער — ל י נ ק ס ; און א דריטס אינדערמיט — פ א ר ז י ך .

נאָר פון די אלע דריי פענצטער האָט די גרויסע ווינקל־שטוב, ביים שענסטן העלסטן טאָג, קיין איינציקן שטראַל נישט באקומען.

דאָס פענצטער ל י נ ק ס , ווי דאָס מ י ט ע ל ע פענצטער פאר ז י ך , זענען פארמויערט געווען. פריי איז געווען נאָר דאָס איינציקע פענצטער ר ע כ ט ס , פאר דאָס אָבער — מיט א שווער גאָלדענעם שלאָק פון אונטן...

נאָר פון באלקן אראָפּ האָט א קליין רויט לעמפּל געהאנגען, און האָט געוואָרפן קאַרגע רויטע שטראַלן איבערן טיש, וואָס איז אין מיט שטוב געשטאנען.

און אלטע כתבים, אלטע פאַרמעטענע כתבים, מיט אלטע רויטע וואַקסענע חתימות, מאָדנע גרויסע, וואונדערלעך בולטע... זענען געלעגן ארום טיש.

און ביי די כתבים ארום טיש זענען מענטשן געשטאַנען, יעדערער פאַר זיין אלטן פאַרמעטענעם כתב מיט דער רויטער וואַקסענער חתימה — זיי זענען געשטאַנען און וועגן עפּעס זיך באַראָטן...

און איך בין שטיין געבליבן מיט דרך־ארץ אויף דער שוועל, און האָב געוואָרט, מען זאָל מיך באַמערקן און צורופן, און פרעגן, נאָך וואָס איך בין געקומען, איך זאָל זיי דערציילן פון דער מחנה פייגל, און וואָרענען זיי פאַר דער סכנה... קיינער האָט מיך אָבער נישט גערופן.

קיינער האָט מיך נישט באַמערקט; אזוי פאַרטיפט זענען זיי געווען אין די רייד. נישט ווילנדיק האָב איך דעריבער אויסגעהערט זייער וויכוח. פון וויכוח, אָבער וואָס איך האָב, נישט ווילנדיק, אויסגעהערט, איז קלאָר געוואָרן, אז איך האָב פאַר זיי קיין נייעס נישט, קיין בשורה נישט; אז זיי ווייסן אַלץ אַליין, און באַראָטן זיך טאַקע וועגן דער געפאַר...

און איינער זאָגט: אז מען מוז ארויספאַלן און מלחמה האַלטן מיט די פייגל... מען דאַרף צונויפרופן די משרתים און באַוואָפענען זיי...

עס ווייזט זיך אָבער אויס, אז די איינוווינער פון הויז זענען צו ווייניק און דערביי צו דיק, מלחמה צו האַלטן, און די משרתים זענען שוין לאַנג אנטלאָפן, ווי די מייז פון א שיף, וואָס האַלט אין אונטערגיין.

און א צווייטער ראָט: מען זאָל פאַרמאַכן, פאַריגלען און פאַרשליסן טיר און טויער. און לאָזן זיך, ווען אפילו יאָרן־לאַנג, באַלאַגערן. נאָר דאָס ווייזט זיך אויך נאַריש אויס. אלטע שלעסער! מיט דער צייט זענען זיי פאַרזשאַווערט געוואָרן און לאָזן זיך נישט איבערדרייען, אלטע ריגלען — און לאָזן זיך נישט רוקן פון אָרט אויף א האָר!

זאָגט אן אנדערער: איז פאַרפאַלן! מוז מען אראָפּלאָזן די קעפּ, און אויפנעמען די פייגל, ווי ליבע טייערע געסט, ביז זיי וועלן אריבערגיין...

נאָר, ווער ווייסט, צי זיי וועלן אַמאָל אריבערגיין? וווּ אַהין? און מען האָט זיי נישט מיט וואָס אויפצונעמען... וויין און עסנווארג פאַר אלע איז קיינמאָל נישט געווען!

פאַלט עמעץ נאָך אויף אן עצה:

לאָמיר זיך — זאָגט ער — אויך פאַר א פויגל פאַרשטעלן, און ארויסגיין אין מדבר אריין, און באַהעפטן זיך צו דער מחנה, און מיר וועלן

אויף פּיקן אין זאמד, עסן אַלט גראָז און שילטן און גיין אויפן אַלטן הויז עס איינצונעמען... אַבי לעבן צו בלייבן!...

דאָס איז אָבער נאָך נארישער געווען, ביי דעם גאַנצן עגמת־נפש, האָבן זיי נאָך צופיל פלייש אויף זיך געהאַט, און דערביי — קיין זכר פון פליגל...

ווו נעמט מען פליגל?

און אַלע זענען טרויעריק און שטיל געוואָרן. און איך האָב דערווייל אויף א זייט אַן אויג געוואָרפן, און איך האָב דערזען אַן אַלטן, גרייז־גרויען מאַן, וואָס איז געזעסן אָפּגעזונדערט פונווייטן און שווייגנדיק אויסגעהערט, וואָס אַנדערע זאָגן.

עס איז א ווונדערלעכער אַלטער מאַן געווען... ממש א וואָלקן איז אים געלעגן אויפן צעאַקערטן שטערן און דערביי האָבן די אַלטע אויגן ווי שטאָל געגלאַנצט, און אַרום די ליפּן האָט עפּעס א מין ביטערער שמייכל געשוועבט.

און איך טראַכט מיר: ער איז זיכער דער קלינגסטער פאַר אַלע. — פאַרוואָס שווייגט ער? צי איז באמת שוין קיין עצה און קיין ראָט נישט פאַראַן?

און ווי מיט א תשובה אויף מיין שטילער שאלה, רופט זיך פּלוצים אָן א יונגערמאַן, דאַכט זיך — דער יינגסטער פאַר אַלע און זאָגט:

— מען קען האָבן פליגל! מיט דער צייט קענען אַלע האָבן פליגל!

— ווי אַזוי? ווי אַזוי? פרעגט מען פון אַלע זייטן.

— נעמט — זאָגט ער — די אַלטע כתבים און פאַרברענט.. פאַר־ברענט זיי, די אַלטע פאַרמעטענע כתבים, מיט די רויטע, וואַקסענע חתימות, און רייסט אויף די פענצטער, און לאָזט אַרויספליען זייער אַש, און לאָזט עס פאַרשטויבן זיך אויף אַלע פיר עקן פון דער וועלט...

און דער יינגסטער פון זיי איז א מקובל געווען, און ער האָט גע־וווסט, אַז פאַרברענען אַלטע כתבים איז א רפואה בדוקה און א טייערע סגולה, עס זאָלן אַרויסשפּראָצן פליגל, אויב מען האָט זיי נאָר אין תוך, אינעווייניק!

און דער יונגערמאַן זאָגט און טוט וואָס ער זאָגט, ער שפּרינגט אַרויף אויפן טיש, דערגרייכט מיט די כתבים צו דער רויטער פלאַם פון דעם לעמפל... עס הייבט זיך שוין א דינער רויך...

און אַנדערע, זע איך, שפּרינגען אים נאָך, מיט די כתבים אין

די ציטעריקע הענט, אויפֿן טיש אַרויף און ווילן אויך דערגרייכן צו דער פּלאַם; צו דער פּלאַם, וואָס זאָל זיי רייניקן פֿון איבעריקן פֿלייש און שפּראָצן מאַכן פֿליגל... און נאָך אַנדערע, וואָס האָבן שוין אויפֿן טיש קיין פּלאַץ נישט געהאַט, לויפֿן צו צו די פֿענצטער, און ווילן זיי אויפֿרייסן —

נאָר אין דער זעלבער רגע איז אויפֿגעשפּרונגען דער אַלטער ווי אַ לייב, און ער האָט אַ בריל געטאָן:

פֿעלשער, מערדער, אונטערצינדער!...

און ער האָט זיך אויסגעגלייכט, ווי אַן אייזערנער זייל און האָט זיך אויפֿגעשטעלט אויף די נעגל קעגן לעמפּל, און מיט איין בלאָז האָט ער עס פֿאַרלאָשן...

און אין ווינקל־שטוב איז פֿינצטער געוואָרן...

7.

אָן אַ סוף

— און דער סוף פֿון דער מעשה? — בעטן מיר זיך, אַז ר׳ נחמנקע איז שטיל געבליבן.

— עס איז גאָר קיין סוף נישט פֿאַראַן — האָט ר׳ נחמנקע געענטפֿערט. — פֿייגל מיט פֿליגל ווי פֿלוספֿעדערן, מיט צייכן ווי פֿליגל, און דאַרע שטעקעלעך במקום פֿאַר פֿיס, דערגרייכן נישט אַזוי געשווינד צום אַלטן הויז...

יהודה לייב ...
PROPIEDAD
... ZIMAN

יוחנן מלמדס מעשהלעך

א.

ווער עס גיט לעבן, גיט פון וואנען צו לעבן

1.

א הקדמה. איך בין אייך מוסר מודעה און בין מיך מתנצל, מיין דעה, אַז עס איז קיין כפירה נישט פאראנען.

רבותי! איך, יוחנן מלמד, וויל אייך דערציילן א „מעשה". און די „מעשה", וואָס איך וויל אייך דערציילן, וועט זיין ווי א רעדל אין א ראַד — מעשה בתוך מעשה.

און ביידע „מעשות" טראַכט איך מיר נישט אויס פון קאָפּ, זויג נישט, ווי דער עולם זאָגט, פון פינגער ארויס; איך בין, ברוך־השם, קיין שרייבערל נישט, מיינע אבות־אבותינו זענען קיין שרייבער נישט געוועז.

און דערציילן וועל איך אייך פּשוטע דבורים, אָן זאַלץ און אָן שמאַלץ; מליצות האָב איך פיינט... ווער עס זאָגט אמת, דער רעדט פּראָסט מאַמע־לשון...

נאָר איין הקדמה מוז איך אייך געבן: איך האַלט פאַר מעגלעך, אַז די מעשות, וואָס איך וועל אייך דערציילן, וועלן אייך אויסווייזן באַ־שיימפּערלעך, אַז אין א סך זאַכן זייט איר, רבותים, צו ווייט פאַרקראָכן; אַז איר האָט אייך צופיל פאַרלאָזט אויף אייערע חושים; אַז אויף דער וועלט זענען פאַראַן אַזעלכע זאַכן, וואָס האָבן זיך נישט געחלומט, נישט אייך, נישט די גרעסטע חכמים אייערע... בעט איך אייך טאַקע, איר זאָלט קיין פאַריבל נישט האָבן.

ווילט איר — גלויבט, נישט — נישט!

אגב, וויל איך מיך פאַרענטפערן פאַר אנשי־שלומנו.

אנשי־שלומנו קען פאַרדריסן, וואָס איך זאָג מכלומרשט אויס פון

חדר, בפרט היינטיקע צייטן מיט אזויפיל כופרים... און דורך זיי קען אפשר ארויסקומען א תקלה, חס־ושלום!... האָב איך טאקע פאר אנשי־שלומנו א בשורה־טובה! איך וויל זיי אָנזאָגן, אז עס איז גאָר קיין כפירה, חס־ושלום, נישט פאראנען; עס איז איננאנצן אן אויסגעטראכטע מעשה!

— די גאנצע וועלט איז סאַמע אמונה!

און קען דען אנדערש זיין?

די וועלט איז גרוים אָן א שיעור. טאקע אין־סוף! און אונזער מוח איז אַזוי קליין, אַזוי פיצל, אז מיר זעען אוים, ווי א מענטש, וואָס גייט ארום אין א פינצטערער נאכט, אין א ווייסטער, פינצ־טערער מדבר, מיט א גראָשנדיק ליכטל אין דער האנט, וואָס לייכט קוים ד׳ על ד׳!

איך האלט מיך ביי מיינעם. אָן אמונה איז נישט מעגלעך! מיטן שכל אליין קען מען נישט אויסקומען. אלא וואָס? די זעלבע פּוס־טע שרייבערלעך, וואָס מאכן די ביכלעך פאַרן המון־עם, פאר די קעכנס און דינסטמיידן, וואָס טראכטן אוים מעשות פון גזלנים און רוצחים, פון פאלשע וועקסלען און פאלשע געלט־מאַכער, — אבי איבערצושרעקן דעם עולם, דאָס בלוט זאָל אויפקאָכן... —

אָט — די אייגענע שרייבערלעך האָבן אויסגעטראכט די כפירה, דאָס אַפּיקורסות! און אויך מהאי־טעמה, איבערצושרעקן דעם המון — די דינסטמיידן מיטן שוסטער, מיט די שניידער־יונגען...

דער אמת איז, אָן אמונה, אָן רצון! אויף פּראָסטע יידיש הייסט עס, — א מענטש, וואָס גלייבט נישט, וויל גאָרנישט, גלוסט צו גאָרנישט!

אזא מענטש איז נישט מער, ווי אַ שטיק ליים, א גולם!

און, אויב דו זעסט, אז מענטשן האָבן תאוות, אָדער זיי ברעכן די תאוות צוליב גרעסערע, אָדער העכערע תאוות, אז מענטשן, על־כל־פּנים, עסן און טרינקען, האָבן שלום־בית, ארבעטן מיט שוויים, דער מוח איז פארטאָן אין מסחרים, — זאָלסטו וויסן, אז זיי גליבן! אז זיי גלייבן לכל־הפּחות אין זייער אייגן לעבן!..

וואָרן מסופק זיין קען מען אין דעם אויך! אז מען וויל, זאָגט מען — גאָרנישט! און טו עפּעס!

דער כלל איז: אלע גליבן! נאָר וואָס דען? איינער גלייבט, אז דער לוויתן גייט פארן שור־הבור; און דער אנדערער זאָגט: ניין! דער שור־הבור איז פריער, און דער לוויתן קומט דערנאָך, אלס צוביים. און

אַ יונגערמאַן אַ משכּיל, וואָס גלייבט נישט, נישט אין שור־הבור, נישט אין לוויתן, גלייבט אין עטער! און וואָס איז אַזוינס עטער? האָט מיר זייערס אַ מענטש פאַרטייטשט. אַז עס איז אַזוינס, וואָס איז נישט קיין גוף, נישט קיין נשמה, נישט קיין רוחניות גאָר... און ער פאַרנעמט גאָרנישט קיין אָרט, און האָט נישט קיין משקל... מיט איין וואָרט: אַ יאָ״ און אַ „ניין״ צוזאַמען!

פרעג איך אים, צי ער האָט געזען דעם עטער?

— ניין, — זאָגט ער, — נאָר ער גלייבט! הכּלל — מען גלייבט.

וואָס דען איז דער חילוק?

נישט מער, נאָר וואָס יעדערער האָט זיך ז י י ן רביּן, ז י י ן אמונה, כּמעט — זיין עבודה־זרהלע!

אַלע קוקן פרעמדע אין מיילער אַריין! אַלע קושן, נאָר איינער קושט דאָס פּרוכת, כאָטש ער ווייסט נישט, וואָס אין ארון שטייט; און אַ צווייטער — דעם „מגלה טמירין״, אַז ער פאַלט אים אַראָפּ פון טיש.

און בעיני ראיתי — געזען האָב איך מיט מיינע אויגן, ווי איינער פון זייערע לייט האָט אַ קוש געטאָן דעם „מסתרי פּאַריז״! און לויט איך האָב געהערט פון אַ זיכערן מענטש, איז דער „מסתרי פּאַריז״ אַ „מעשה־נורא״ פון עפּעס אַ „חרבונה״, — נישט אונזער חרבונה, דער „זכור לטוב״ פון דער מגילה — נאָר עפּעס אַ האַלץ־העקער, פון פּאַריז, וואָס איז אַרומגעגאַנגען מיט באָרוועסע פיס אויף שטיקער גלאָז; און נאָך אַזעלכע שקרים, וואָס אַ פּאַריזער שקרן האָט אויסגעטראַכט, און אַ ווילנער משכּיל האָט איבערגעשריבן אויף לשון־קודש!

רבותי! איך האָב, ברוך־השם, אָפּגעלעבט אַ שטיק וועלט. בינען בין איך געווען מלמד אין דערפער און אין שטעטלעך, און אין גרויסע שטעט! שוין אַ יאָר זיבן בין איך, ברוך־השם, מלמד אין וואַרשע, און קום, געלויבט דער אייבערשטער, צווישן מענטשן, און קען מענטשן...

איך קען מתנגדים, וואָס שפּרינגען אויס דער הויט פאַר אַ „ויצמח פּורקניה״; חסידים, וואָס האַלטן די, וואָס פאָרן צו אַנדערע רביים, פאַר כּופרים בעיקר, חס־ושלום!

אויך קאָן איך משכּילים, אַ סך משכּילים: גרעסערע און קלענערע, קענער און אַזוי שרייבערלעך, און אפילו אַ סך, אַ סך מופקרים!

דאָס אַלץ קען איך! נאָר קיין כּופר, דאָס האָב איך נאָך ביזן היינ־טיקן טאָג נישט געזען!

איך האָב אפילו די העזה צו זאָגן, אַז צווישן דעם גאַנצן עולם משכילים איז נישטאָ איינער, וואָס זאָל האָבן זיין אייגענעם שניט! וואָס זאָל האָבן זיין אייגענע שיטה, זיין אייגענעם דרך. איך האָב אפילו צווישן גאַנצן עולם משכילים נישט געזען קיין מענטשן, וואָס זאָלן קוקן אויף עפּעס מיט אייגענע אויגן... אויסער, אפשר, צוויי־דריי גדולים — קאַרפּן־קעפּ... די רעשט, — ווי איר קוקט זיי אָן — די גאַנצע חברה משכילים, זיי זענען נישט ווערט, זאָג איך אייך, קיין אויסגעבלאָזן איי! זיי זענען אויך חסידים! זיי גלייבן אין ז יי ע ר רבין! און זיי הענ־גען אין זייער גדול־הדור, פּונקט ווי מיר אָן אונזער גדול־הדור!

איך קען שווערן בנקיטת חפץ, אַז קיינער פון זיי האָט גאָר קיין שיטה נישט, אפילו נישט אויף חיי־שעה! נאָר אַלץ אמונה אינעם גדול. און זיי טוען אים נאָך, און ווייסן אפילו קיין חילוק נישט צווישן דעם, וואָס דער גדול האָט געזאָגט מיט ישוב־הדעת, מיט אַ קלאָרן שכל, מיט אַן ערנסט, און וואָס ער האָט געזאָגט אין פּלוג, צי אין כעס, צי גאָר לשם נצחון!

פּונקט ווי אנשי שלומנו, עס פעלט נאָך נישט אַ האָר!

און קומט צו מיר איינער פון דער חברה, און זאָגט מיר, אַז ער איז אַ כופר, — עס איז דאָך נאַריש, איך וועל דאָך אים נישט מבייש זיין, — נאָר ווייסן ווייס איך, אַז ער מאַכט חוזק, אָדער גלאָט ער מאַכט זיך גרויס! אַז דווקא אַזוינער — האָט מורא ביינאַכט אַרויסצוגיין איי־נער אַליין! און אפשר מ ו ז ער אַזוי זאָגן, די פּרנסה וויל אַזוי! און, וואָס טוט אַלץ נישט אַ מענטש צוליב פּרנסה!... עס קען אויך זיין אַ מענטש — אַ נאַר, סתם אַ שוטה; אַזוינער, וואָס ווייסט נישט, וו אָ ס ער ווייסט נישט, אין וואָס מען מוז גלייבן!...

און אויב אַזוי, וואָס זאָלן מיר זיך שעמען מיט דעם, אין וואָס מ י ר גלייבן ? !

מיט וואָס זענען אנשי־שלומני ערגער פאַר דער חברה משכילים, וואָס טוען נישט מער, נאָר דערציילן און דערציילן באָבע־מעשיות און שבחים פון זייערע גדולים? באשר בכן — אונדזערע מעשות זענען נישט קיין אויסגעטראַכטע! באשר בכן — מיר שרעקן נישט דעם עולם מיט גזלנים, רוצחים, פאַלשע געלט־ און פאַלשע וועקסל־מאַכער! דווקא מוז מען שרייבן, וואָס עס איז נישט געשטויגן, נישט געפלויגן?

און בפרט, אַז איך וויל נישט דערציילן קיין מעשה מעבר־לים,

און נישט קיין מעשה פון קדמונים, נאָר אַ זאַך, וואָס האָט זיך געטראָפן דאָ, אין אונדזער ווארשע, און דווקא ערשט נישט לאַנג!

איי וואָס? עס וועט קומען איינער און זאָגן לאַ־כּי! שקר די זאַך!

אַדרבא, זאָל ער קומען, זאָל ער די העזה האָבן! איך, ברוך־השם, — בין אַ פּראָסטער מלמד, נישט קיין שרייבערל, חס־ושלום, און מיין מלאכה איז נישט קיין ליגנט, און מיין פּרנסה איז נישט פון ליגנט!

הכלל — די מעשה איז אמת, — אפשר וועט עמעצער קומען און געבן אַן אַנדערן פּירוש? וועלן מיר הערן!

און ביז אַהער איז די הקדמה, אַצינד גייט די מעשה גופא!

2.

דעם שווייגערס, זכרונו־לברכה, אַ גלייכוועדטל; די מעלות פון מיין אחי, עליו־השלום; אַ התחלה־טובה.

מען דערציילט פון ש ו ו י י ג ע ר, עליו־השלום, אַז איינמאָל האָט מען אים ג ע פ ר ע ג ט, פאַרוואָס ער זאָגט נישט קיין תורה ווי אַלע צדיקים? האָט ער, ווי זיין שטייגער איז געווען, — געשוויגן.

אין אַ שעת־רצון אָבער, אַז מען איז צו אים צוגעשטאַנען, שטאַרק מפציר געווען, האָט ער מיט זיין שמייכעלע אַזוי געזאָגט:

— די וועלט — זאָגט ער — וווּנדערט זיך אויף מ י ר, פאַרוואָס איך זאָג נ י ש ט קיין תורה; און איך וווּנדער מיך אויף ז י י, ווי ק ע נ ע ן זיי גאָר זאָגן תורה? ווי קען מען עס אָנהייבן און אויס־לאָזן אַ תורה, אַז די תורה האָט נישט, נישט קיין ה ת ח ל ה, נישט קיין ס ו ף, אַז זי איז אין־סוף!

אלא מאי? דער ענין דערפון איז אַזוי: די, וואָס הייבן נישט אָן צו קענען די תורה, און זאָגן, וואָס עס קומט זיי אין מויל אַריין, הייבן אָן, ווען און ווו זיי ווילן, און ענדיקן ווו און ווען זיי ווילן! וואָרן די תורה, וואָס זיי ווילן, איז נישט דער אין־סוף; נישט דעם רבונו־של־עולמס תורה! נאָר ז י י ע ר אייגענע, אויסגעטראַכטע תורה!... אַזוינער אָבער, וואָס קען די תורה, זאָגט נישט קיין תורה, וואָרן ער ווייסט נישט, ווו אָנצוהייבן און ווו אויסצולאָזן!

און לאָמיר זען אין וועלט־זאַכן, למשל: ביי אַ דין־תורה. מען רופט אָן עדות. אַן ערלעכער מאַן, וואָס וויל נישט און קען נישט זאָגן

קיין ליגנט, אַז ער שטעלט זיך פאַרן בית־דין, הייבט ער אָן פון ששת־ימי־בראשית, און קען גאָרנישט צוקומען צו דער זאַך; בפרט, צום סוף המעשה... אָבער דער, וואָס זאָגט אויסן קאָפּ אַרויס, דער איז זיך אַלץ מסדר, דער רעדט ווי אַ מענטש, דער ווייסט אַן אָנהייב און ווייסט אַ סוף... און די מעשה אַליין גיסט זיך ווי אַ בוימל!

הוא הדין ביי אַ מעשה: אַ שרייבערל, וואָס נאָגט אויס, ווי מען זאָגט, פון פינגער, קען אָנהייבן און ענדיקן אַ מעשה, ווי ער וויל, ווען ער וויל... עס איז זיין אייגענע זאַך, טוט ער מיט איר ווי ער וויל! וויל ער, מאַכט ער זי גרויס, וויל ער, מאַכט ער זי קליין... איך אָבער, וואָס וויל דערציילן דברים כהויתן, — אַן אמתע מעשה, ווייס איך טאַקע נישט, פונוואַנען אָנצוהייבן און ווו זיך אָפּצושטעלן! „אין כל חדש תחת השמש" — יעדע זאַך הענגט אָפּ פון אַ פריערדיקער זאַך, און די פריערדיקע זאַך אין אַ נאָך פריערדיקע און יענע ווייטער איז אויך נישט צו פאַרשטיין, אַז מען ווייסט נישט, וואָס גאָר פריער איז געווען, און אַזוי קומט מען צו ששת־ימי־בראשית...

נאָר לכבוד אחי אהובי זיינוול־יחיאל, עליו־השלום, וועל איך אָנהייבן ביי אים...

עס איז ידוע לכל — די גאַנצע פראַנצישקאַנער גאַס ווייסט, אַז מיין ברודער, זכרונו־לברכה, איז געווען אַ למדן־מופלג און אַן אמתער ירא־שמים.

אַן אַ ל מ ן איז ער געווען, און אויף דער עלטער איז ער געבליבן איינער אַליין מיט דער טאָכטער, ברכה־לאה, אַ בתולה, להבדיל בין החיים והמתים! געלעבט האָט ער אין דחקות, קנעלן האָט ער שוין קיין כוח נישט געהאַט, איז ער טאַקע, נישט פאַר אייך געדאַכט, נישט פאַר קיין שום ייד געדאַכט, געבליבן אָן ברויט; און די בתולה, ברכה־לאה, וואַקסט, קיין עין־הרע, אויף הייוון... הכלל — צרות צרורות!

וואָס טוט דער רבונו של עולם? קומען זיך צוזאַמען עטלעכע באַלעבאַטים, טאַקע אנשי חשובים, פיינע באַלעבאַטים, וואָס האָבן ביי אים קינדער געהאַלטן, און נעמען אויף זיך חתונה צו מאַכן ברכה־לאהן, און געבן מיין ברודער, עליו־השלום, אויף הוצאות, ער זאָל זיך אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישראל.

הגם די נסיעה איז נישט געקומען לידי גמר, ווייל עס האָט'ן, לא־עליכם, אָנגעכאַפּט דער פעלער, און ער איז, לא־עליכם, ניפטר געוואָרן

אויפן וועג, האָט ער דאָך זוכה געווען צו זען צפת, ווו ער איז נסתלק געוואָרן, און איז דאָרט געקומען בכבוד גדול צו קבר־ישראל.

דער צפתער רב האָט געהאַלטן א שאַרפן הספד און האָט'ן אָפּגע־דרוקט, דעם הספד, אין ספר „מרגליות טובות", וואָס ער האָט ארויס־געגעבן, און ווער עס קוקט אריין, לעקט די פינגער.

און, אז איך האָב שוין א התחלה, וועט שוין גיין די מעשה גופא...

3.

די מעשה גופא: נישט געטראָפן, צרות צרורות, ברכה־לאה ווערט אן עגונה.

גדולה צדקה, צדקה איז א גרויסע זאַך! אָבער נאָר פאַר די, וואָס געבן צדקה. נישט מקנא בין איך אָבער דעם, וואָס נעמט צדקה, וואָס מוז, נעבעך, אָנקומען צום גבאי של צדקה...

און מקנא בין איך מיין ברודער, עליו־השלום, וואָס איז נפטר גע־וואָרן צו דער רעכטער צייט, און האָט די שפּעטערדיקע צרות נישט געזען!

וואָרן די באַלעבאַטים, וואָס האָבן געגעבן אויף הכנסת־כלה, האָבן נאָר פאַרגעסן, אז ברכה־לאה איז א בת תלמיד־חכם, און א כשרע פרומע נשמה... און מען האָט פאַר איר נישט געזוכט קיין חתן לפי כבודה, ועל אחת כמה וכמה נאָכן פאַטערס כבוד...

זייער גאַנצער מיין איז געווען, צו געבן איר א מאַן, א ברויט־געבער; איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אָראָפּצוּוואַרפן פון זיך דעם עול!...

האָבן זיי טאַקע געטאָן אָן ישוב־הדעת, אַבי געפּטרט.

און מען האָט באַקומען א בחורל בזול, אן איינגייער ביי אדוואָקאַטן!

קיין גרויסע זאַכן האָט ער נישט פאַרלאַנגט; מפרנס זיין א ווייב קען ער, — האָט מען צוגעקלאַפּט.

האָט מען געמאַכט מלבושים, איינגעלייגט נדן, גערופן קלעזמער, געשטעלט א חופה, —

מזל־טוב, מזל־טוב!

מיר, דעם אמת זאָגנדיק, איז דער בחור נישט געפעלן, מיין פייגע, זאָל געזונט זיין, האָט אויך געזאָגט, אז גאָר פון די אַנטיקן איז ער נ י ש ט. נאָר, אז אָחי, עליו־השלום, האָט גאָרנישט געזאָגט, האָבן מיר אוודאי געשוויגן.

און דאָס שווייגן איז קיין חכמה נישט געווען.

קוים איז אחי, זכרונו לברכה, אָפּגעפאָרן, האָט זיך אָנגעהויבן אַן עסק! עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז נ י ש ט ווי עס דאַרף צו זיין!

מן־הצד בין איך געוואָר געוואָרן, אַז דער שלום־בית ביים זיווג איז אביסל הינקעדיק: מען קריגט זיך, מען מאַכט אביסל קולות, שכנים קלאַפּן אין די ווענט!

אויך האָב איך געהערט, אַז ברכה־לאה וויל נישטליידן, וואָס בעלה, משה־ישראל, איז נישט קפּריסינדיק פרום!

און ע ר ווייטער מאַכט איר א מורא, אַז ער וועט זיך נאָך אָנ־טאָן דייטש, און וועט ווערן א ל י י ן אַן אדוואָקאַט!

אויך טענהט משה־ישראל, אַז די באַלעבאַטים האָבן אים אַריינגע־נאַרט אין זאַק, מען האָט אים געוויזן אַן אַנדערע, א שענערע כלה; אויף דער וואָלט ער נישט באַשטאַנען! און אירע מלבושים געפעלן אים אויך נישט, צוזאַמענגעקליבן, — זאָגט ער, — אַלטע לאַכעס...

מען האָט אים צוגעזאָגט, — זאָגט ער, — קעסט, און מען ווייזט אים א פייג!

און נאָך א טענה האָט ער, אַז ער האָט גערעכנט אויף קרבות מיט די באַלעבאַטים, ווי ער זאָגט — פּראָטעקציע, און זיי, אַז זיי האָבן זיך נאָר אָנגעגעסן און אָפּגעטאַנצט אויף דער אָרעמער חתונה, לאָזן זיי אים נישט פאַר די אויגן...

פאַרשטייט זיך, אַז אַריינמישן זיך אין דער ערשטער שעה האָב איך נישט געוואָלט... באַלעבאַטים און זוגתי, פּייגע תחיה, האָבן נישט געלאָזט... און וואָס איז דאָס פאַר א נייעס? עס טרעפט זיך ביי לייטן! נאָך דער חתונה, איידער מען געוווינט זיך צו, טרעפט זיך גאַנץ אָפט מחלוקת צווישן מאַן און ווייב, דערנאָך — הרגל נעשה טבע, מען ווערט געוווינט, לעבט מען!

און באמת, איך מיט זוגתי פּייגע ,תחיה, האָבן מיר אויך דאָס ער־שטע יאָר נאָך דער חתונה זיך אויפגעשטויסן... דערנאָך אָבער, אַז זוגתי פּייגע האָט אָנגעהויבן קינדלען, פון קעסט איז מען אַראָפּ, האָט מען די נאַרישקייטן אוועקגעלייגט.

איך האָב מיר אָנגעהויבן זוכן א שטיקל עסק... עס איז מיר נישט

גערֹאָטן; בין איך געוואָרן מלמד. און גאָרנישט, מען לעבט, ברוך־השם, הלוואי, ביז הונדערט און צוואנציק יאָר!

הכלל, — שוויג איך! און בפרט, אז אין קורצן האָט מיר זוגתי פייגע, תחיה, אַ ווונק געטאָן אויף ברכה־לאהן, ווי איינער זאָגט: פאַר־שטייסט! דארף מען מיר דאָך קיין פינגער אין מויל אריין נישט לייגן; טראכט איך: סימן־טוב ומזל־טוב!

לאָזט זיך אָבער אויס אַ בוידעם!

ער איז דאָס אייגענע וואָס פריער, נאָך ע ר ג ע ר ווי פריער!

אונזער תכשיט האָט אברהם־אבינום מעלה: ער רעדט ווייניק און טוט אַ סך; לאַ־די, וואָס ער האָט זיך אָנגעטאָן דייטש, האָט ער נאָך אָנ־געהויבן שפּילן גאַנצע נעכט אין קאָרטן!

נאָכט־אויף־נאכט ברענגט ער זיך אהיים חברה־לייט, נייט נאָך ברכה־לאהן, זי זאָל מאכן טיי, געבן אביסל בראָנפן, מאכן אַ הערינג, און דווקא מיט עסיק און מיט בוימל, אַ נישט — פאַסט זיי נישט! צום פאַרבייסן מוזן זיי האָבן ווייסע זעמל; ברויט — חס־ושלום! און טאָמער פעלט עפּעס פון די זיבן זאַכען, מאַכט ער קולות! און ער שפּעט נאָך אויס איר! מאַכט אויס איר לייטן־געלעכטער!

נאָך אַ שאָש, זידלט ער נאָך און שעלט!

זע איך שוין, אַז עס איז נישט היטב, אַז מען טאָר שוין נישט שווייגן; מאַך איך מיר אַ לב און איך גיי צום זיווג.

איך קום אריין, הייב אָן, פאַרשטייט זיך, מיט גוטע דיבורים, מיט פ י י נ ע דיבורים, אפילו מיט אַ הלצהלע, ווי מיין שטייגער איז. פאַר גוטפריינטשאַפט מאַך איך מיר אַ געלעכטערל און זאָג אים, אַז אָב־וויל ער איז אַ פּושע־ישראל, איז נאָך פונדעסטוועגן קיין סכנת־נפשות נישט! און דערציייל אים די גדולות פון אַ בעל־תשובה... און זאָג אים, אז ברכה־לאהס זכות־אבות וועט אים ביישטיין! זאָל ער נאָר, זאָג איך, אָנהייבן... זאָל ער נאָר האָבן אַ ה ר ה ו ר תשובה!

איך זאָג אים נאָך צו, אַז איך וועל אים מקרב זיין, מיטנעמען אין מיין שטיבל אריין. און, אַז איך וועל, אם ירצה השם, פאָרן, וועל איך אים אויך מיטנעמען, וכדומה אזעלכע ווייכע דיבורים...

פּלאַצט ער אָבער פאַר געלעכטער!

ער לאַכט אויס מ י ר, אויסן ש ט י ב ל, אויסן ר ב י ן.

ער איז מיר מוחל — זאָגט ער — די אַלע גליקן, איך זאָל אים נאָר ברכה־לאהן צונעמען!

דערביי רעדט ער אַזוינע דיבורים — נישט פאַרן מויל צו ברענגען!

באין־ברירה, האָב איך שוין אָנגעהויבן אביסעלע האַרטער, האָב איך אים שוין געזאָגט, אַז כאָטש ער גייט דייטש, איז ער פאָרט אַן עם־הארץ, אַ שוטה. און ווייטער האָב איך אים, גאָר אַן פּחד, געזאָגט, אַז אויב ער וועט תשובה טון, איז רעכט, און אַז אויב נישט, וועט ער זיך טאַקע אויסריכטן אַ שוואַרץ, פינצטער יאָר אין גיהנום!

צעלאַכט ער זיך ווידער אויף אַ קול! ווער גיהנום, וואָס גיהנום? גלייך ער וואָלט דאָרט געווען און געזען, אַז עס איז, חס־ושלום, קיין גיהנום נישט פאַראַן!

און דערנאָך, ווייזט ער מיר נאָך, דער עזות־מחוצף־פּנים, די טיר! וואָס האָב איך געזאָלט טון?

ברכה־לאה, זע איך, איז גרין און געל, די טרערן גיסן זיך איר ווי וואַסער, גיי איך אַרויס און שיק דעם מחוצף רופן צום דיין.

ק ו מ ט ער נישט, ו ו אַ ר ט איך אַ צייט...

מיט דער צייט איז די זאַך שטיל געוואָרן! איך הער נישט...

און הערן הער איך נישט, ווייל דער פּושע־ישראל האָט אָנגעזאָגט ברכה־לאהן, אַר פּוס זאָל איבער מיין שוועל נישט קומען; מכות אכזריות וועט ער זי שלאָגן! מילא, איז דאָך ברכה־לאה אַן אשה כשרה, טוט זי וואָס דער מאַן הייסט; זיצט זי אינדערהיים און שלינגט די טרערן בסוד.

הער איך נישט; ווייס איך נישט!

דערווייל באַקום איך מיינס אַן אייגן פּעקל צרות!

זוגתי פייגע ווערט מיר קראַנק. דער רופא זאָגט — היץ, די שכנים — עפּעס אַנדערש. מיר דאַכט זיך — אַן עין־הרע.

די שטוב האָט קיין באַלעבאָס, די קינדער קיין מאַמע נישט. און קיין טאַטן אויך נישט, ווייל עס איז בין־הזמנים, און עס פעלט מיר נאָך אַ צוויי־דריי תלמידים!

איז ווייניק? בין איך אַליין אויך נישט אינגאַנצן!

די וואַרשעווער טרעפ נעמען מיר אַרוים דאָס חיות! און דאָ יאָגט מען מיך פון אַלע זייטן: דער באַלעבאָס וויל דירה־געלט, — פאַר צוויי קוואַרטאַלן נישט באַצאָלט! רעוויראָווע וויל דווקא, איך זאָל נאָך צודינ־

גען א שטוב, עס זאָל זיין גרוימער פאר די חדר־יינגלעך, מער לופט זאָלן זיי האָבן!

גאָט זאָל מיך נישט שטראָפן דערפאר, — האָב איך טאַקע אָן ברכה־לאהן פארגעסן!

און דערמאָן איך מיך אמאָל, טראכט איך, אז עס איז שטיל, האָט אוודאי דער רשע תשובה געטאָן, און עס איז קוש־וואָך!

פשוט — אז עס גייט איר גוט, שמעקט זי נישט אריין צו אָרעמע קרובים...

נאָר איינמאָל, קום איך אהיים מיט א פארחלשט האַרץ און גע־שוואָלענע פיס, לא־עליכם, — וויל איך מיך וואשן, נעמען וואָס עס איז אין מויל אריין, אָפּבענטשן און אויסציען זיך די ביינער אין בעט, — דערציילט מיר זוגתי פייגע א בשורה־טובה: ברכה־לאה איז דאָ געווען און האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן: געזאָגט, אז מיר זענען פּשוטע רוצחים, אז אונז ארט נישט איר פינצטער מזל, אז זי איז א ווּיסטע יתומה, עלנט ווי א שטיין.

דערציילט האָט זי, אז בעלה משה־ישראל טוט איר אָן געברענטע לייד. אז ער איז איר א דם־שונא; ער שלאָגט און הרגעט זי. ער האָט איר כמה פעמים בלוט געלאָזט פון דער נאָז, פון די אויערן...

איך פרעג זוגתי פייגען: היתכן? א ייד זאָל שלאָגן א ווייב, בפרט נאָך א מעוברתטע?

ענטפערט זי מיר, אז דאָס איז טאַקע זיין משוגענער כעס! משה־ישראל איז שוין גאָר, גאָר אראָפּ פון דרך... קיין בטחון האָט ער נישט, — שרייט ער, אז ער האָט נישט פונוואַנען צו לעבן, וויל ער, ימח שמו וזכרו, ברכה־לאה זאָל, חס־ושלום, אָן זיך א מעשה טאָן...

די גאנצע וועלט, — זאָגט ער, — טוט אזוי!

אַלע גבירישע ווייבער טוען אזוי!

און ווייל זי וויל נישט, שלאָגט ער זי און שעלט זי מיט טויטע קללות, זי מיטן פאָטער צוזאמען!

אז איך האָב דערהערט, אז ער שילט אָחי, זכרונו־לברכה, בין איך שוין געוואָרן מלא־חימה! פארגעס איך, ווו איך האלט אין דער וועלט, כאַפּ דעם שטעקן: מיין טויט, אָדער זיין טויט! קוילן וועל איך דעם כלב! און לויף אָן האַרץ, אָן אָן אָטעם...

און איך בין געקומען און געזען — — —

צרות האָב איך געזען!

די טיר איז אָפן... אין שטוב — פינצטער־חושך... דער חברה־מאַן איז נישטאָ! עוקר געווען!

קיין כלים, קיין בעטגעוואַנט, — אָפּגעצויגן האָט ער... און זי ווו איז? זי ליגט, אויף דער פּאָדלאָגע ליגט זי, זי וואַרפט זיך...

4.

אַ נס. זוגתי פּייגע און אירע מעשים. מען וואַרפט מיך אַרויס און ווו איך גיי.

אַ נס איז געשען, וואָס זוגתי פּייגע האָט, קיין עין־הרע, אַ שכל־הישר. אַז איך האָב געכאַפּט דעם שטעקן און געשריגן, אַז איך גיי ממית זיין דעם כלב, האָט זיך זוגתי פּייגע גאָרנישט געגומען צום הארץ... זוגתי פּייגע ווייסט גאַנץ גוט, אַז איך בין, חס־ושלום, קיין רוצח נישט, אַז אַ פליג אויף דער וואַנט וועל איך אויך נישט טייטן. זי ווייסט, אַז, ווען איך קום שוין גאָר אין כעס אַריין, הייב איך ערשט אָן צו וויינען. אַזאַ טבע האָב איך שוין, פאַר כעס גיסן זיך מיר טרערן ווי וואַסער.

און דאָס ווייסט אויך זוגתי פּייגע, אַז אַפילו די תלמידים מיינע שלאָג איך אויך נישט ווי עס דאַרף צו זיין, און די באַלעבאַטים האָבן אויף מיר תרעומות דערפאַר; איך אַליין, האָב אויך אַמאָל מורא, אַז איך בין נישט יוצא פאַר גאָט און פאַר לייט; מען ד אַ ר ף אַמאָל אַ שמיץ! און בפרט, זייט איינער פון מיינע תלמידים איז אַרויס לתרבות־רעה, גלייב איך אַוודאי, אַז מען דאַרף אַ שמיץ...

נאָר, לאָמיך נישט אַראָפּ אין אַ זייט!

הכלל — זוגתי פּייגע ווייסט, אַז איך וועל אים קיין רעה נישט טאָן, זיצט זי זיך רואיק אויפן בעט. שפּעטער אָבער, אַז עס איז אַריבער איין שעה און אַ צווייטע שעה און איך קום נישט, האָט זיך ערשט זוגתי פּיי־גע דערשראָקן; איז ביי איר געבליבן, אַז איך האָב טאַקע דעם כלב קורע־כדג געווען און מען האָט מיך איינגעזעצט תפוש!

נו — נו! פאַרגעסט זי שוין אַלע יסורים, פאַרגעסט זי די קינדער אין די בעטן, דאָס ביסל כלי־בית אין שטוב; כאַפּט זי אויף זיך וואָס עס איז, און לויפט מיר נאָך. זי האָט אַפילו פאַרגעסן די טיר צו פאַרשליסן!

איך קוק מיך אום, — זי איז דאָ, און קוים איז זי געקומען, האָט זי שוין מיט איין בליק דערקענט, וואָס עס טוט זיך!

קודם־כל, אז זי זעט, אז איך שטיי ווי א גולם, גיט זי א געשריי בטלן!

און תוך כדי דיבור רייסט זי אויף די טיר און שרייט. געוואלד! שרייט זי. און עס באווייזן זיך באלד עטלעכע שכנות, און זוגתי פייגע קאָמאַנדעוועט. און די שכנות טוען. און איינע האָט מיך טאַקע, אויף זוגתי פייגעס באַפעל, — ארויסגעוואָרפען פון טיר...

ווו גייט מען? אין גאַס איז א נאַסער שניי, דער ווינט פּאַטשט אין פנים אריין, גנבעט זיך אריין דורך די לעכער פון מיינע מלבושים...

גיי איך אין בית־המדרש אריין.

אין בית־המדרש זענען נאָך געזעסן עטלעכע מענטשן, וואָס קוקן נאָכן דאַווענען אריין אין א ספר.

נעם איך מיר אראָפּ א גמרא!

און שוין! איך דאַרף נישט מער!

קוים עפן איך די גמרא — אוים ברכה־לאה! אוים דער מאַן אי־רער, דער רשע־מרושע — אוים וועלט!

ווער איז אַן עגונה? ווער איז אנטלאָפן? ווער איז א מקשה־לילד? גאָרנישט! גאָרנישט!

— — — — — — — — — — —

5.

מיינע תלמידים, ווער איז מיין רבי? זו תורה וזו שכרה.

משל לצפּור... הרהורים רעים און ספקות.

אז איך אליין לערן אמאָל מיט חשק, קענען עס מיינע גבירישע תלמידים נישט פארשטיין. זיי פרעגן מיך, צי איך דאַרף א ו י ך נאָך לערנען? ווער מ י י ן רבי איז?...

די שוטים! זיי ווייסן גאָרנישט, אז די וועלט איז גאָר א ווילער רבי, אז דאגת־פּרנסה איז א רבי! צרות צרורות זענען גוטע מלמדים... דער יתוש, וואָס קראַצט אַלץ־אינאיינעם אין מוח מיטן „אם תאמר: מה נאכל?”, איז גאָר א פייערדיקער רבי! און זיי אליין, די תלמידים מיינע,

און די פּאַטערס זייערע — די באַלעבאַטים מיינע, זענען אויך גאָר פיינע מלמדים... אוי, ווי פיין!

אַלץ טרייבט צום לערנען!

אָבער זו תורה וזו שכרה!

מיש איך אויף די גמרא, פיל איך, אַז דער הימל האָט זיך מיר געעפנט! אַז דער רבונו של עולם האָט מיר מיט זיין גרויס חסד געגעבן פליגל; גרויסע, ברייטע פליגל האָט ער מיר געגעבן! און איך פלי מיט זיי; אַן אָדלער בין איך! און פליען — פלי איך ווייט, ווייט! נישט מעבר־לים; פון דער וועלט אַרויס פלי איך!

פון דער וועלט מיט שקר, מיט חנופה, מיט יסורים רעים!

און איך פלי גאָר אין אַן אַנדערער וועלט אריין! אין אַ נייער וועלט, אין אַ וועלט פון כל־טוב, פון רק־טוב; אין אַ וועלט, אַן אַ דעה פון בייביקע באַלעבאַטים, פון מיוחסים — עמי־הארצים; אַ וועלט אָן צורת מטבע, אָן אַ דאגת־פּרנסה. דאָרט איז נישטאָ קיין מקשה לילד, קיין הונגעריקע קינדער, קיין ווייבערישע קולות!

און דאָרטן בין א י ך, א י ך דער אָרעמער, קראַנקער, דערשלאָגענער, אויסגעהונגערטער און אויסגעדאַרטער מלמד, — איך עני מרדוכא, וואָס שטומט דאָ ווי אַ פיש, וואָס מען טרעט דאָ ווי אַ וואָרעם, — איך בין עס דאָרט דער מענטש, דער מיוחס, דער בעל־דעה! און פריי בין איך און פריי איז מיין רצון, און צו שאַפן האָב א י ך! וועלטן בוי איך אויף און וועלטן צעוואַרף איך! און איך בוי מיר נייע אויף זייער אָרט! נייע, שענערע און בעסערע וועלטן! און איך לעב אין זיי, פלי אַרום אין זיי, אין גן־עדן בין איך... אין אמתן גן־עדן!

און ווייסן ווייס איך, אַז איך ווייס מער, ווי דאָס וואָס איך וויל און קען אויסזאָגן מיינע תלמידים, און וואָס איך זאָג מיר אַליין אויס! און איך פיל אַזוינס, וואָס מען קען איבער די ליפּן נישט ברענגען; וואָס קיין אויג זעט נישט און קיין אויער הערט נישט, נאָר אין האַרץ וואַקסט עס, דאָרט לעבט עס, דאָרט קלאַפּט עס!

די שנים אוחזין בטלית זענען פאַר מיר נישט קיין מענטשן פון גאַס, נישט קיין פּראָסטע ראובן ושמעון, ווי איך פאַרטייטש פאַר מיינע תלמידים! און דער טלית, איבער וועלכן זיי שפּאַרן זיך זיך, איז נישט קיין טלית, וואָס מען קויפט ביי יאָסל פּעשעס אין געוועלב... איך נעם טיפער!

איך זאָפּ דאָך איין די ניצוצין — די ליכטיקע פונקען פון

צ ו ו י ש ן די שורות, פון צווישן די ווערטער, פון צווישן די א ו ת י ו ת; די נשמה זאפט זיי דאך איין ווי א שוואם! איך פיל דאך ווי איך ווער אינגאנצן דורכגעצויגן מיט דער ליכט, וואס איז טאקע באַהאלטן געווארן פאר די צדיקים לעתיד־לבא — אויף י ע נ ע ר וועלט!

אוי, נאר זיצן און לערנען! נאר לערנען!

— — — — — — — — — — —

און דאס מוז איך אייך אויך זאגן, אז אויב איך בין אין די גבירישע הייזער, און זע ווי זיי זיצן און שפילן גאנצע נעכט אין קארטן, אדער זיי פארברענגען די צייט מיט שיחת־נשים, מיט אנדערע הבלים...

אדער אז איך זע אין גאס, און זע דורך אן אפענע שענק־טיר, ווי עס זיצט א בעל־מלאכה אין א וואלקן פון רויך און טרינקט, און רעדט נאך גרעסערע הבלים... אז, ווען איך זע דאס אלץ, זאג איך אייך, ווער איך ג א ר נ י ש ט אין כעס... בין איך אויף זיי גארנישט מקטרג... אדרבא: מיר צעגייט דאס הארץ פאר ר ח מ נ ו ת אויף זיי!

ווארן, צוריק געשמועסט, וואס זאלן זיי טאן אן תורה?

ווי איך האב שוין געזאגט, האב איך אמאל געקנעלט אין א דארף, האט מיר מיין תלמיד געוויזן, ווי צום סוף זומער פליען זיך צונויף די פייגעלעך און פארלאזן אונדזער מדינה, איידער דער ווינטער קומט... איך האב געזען ווי זיי נעמען זיך צוזאמען גאנצע מחנות און לאזן זיך אוועק ווייט, ווייט...

די קליינע פייגעלעך קענען נישט און ווילן דא נישט בלייבן אין דער צייט פון שניי און פרעסט... אין דער צייט, קען דא קיין ארעם פייגעלע קיין קיום נישט האבן... און די פייגעלעך ווייסן עס: זיי פילן, אז דער ווינטער קומט, אז זייער מלאך־המוות קומט...

נאר איינמאל האב איך געזען, ווי א קליין פייגעלע, א בעל־מום, נעבעך, מיט א צעבראכן פליגעלע, האט געהיפט און געהיפט איבער דער נאסער, קאלטער ערד, עס האט געפישטשעט, און עס האט זיך נישט געקענט אויפהייבן אין דער הייך, נאכצופליען די גרויסע פייגל...

און עס איז א צער־בעלי־חיים געווען צו קוקן, ווי דאס ארעמע פייגעלע האט זיך קיין ארט נישט געפונען, און אלץ געהיפט און געהיפט, און געקוקט ווי יענע, די פרייע פייגעלעך, פליען, פליען הויך, הויך אוועק...

און דעמסטמאל האב איך מיר געטראכט: צו דעם קראנקן פייגעלע איז געגליכן די נשמה פון אן עם־הארץ!...

פליען קענען זיי נישט די עם־הארצים; זיי האָבן קיין פליגל, קיין תורה נישט!

גיב זיי תורה, גיב זיי פליגל, וועלן זיי פליען... וועלן זיי אויך פליען ארויף, צו די הויכע וועלטן!

מען האָט זיי אָבער די פליגלען צעבראָכן, היפּן זיי ארום אויף דער ערד, איבער דער קאַלטער בלאָטע...

רעדט מען נבול־פּה, שפּילט מען אין קאָרטן!

דער רייכער אין סאַליע, דער אָרעמער אין שענק...

הכלל — איך זיץ און לערן...

בימלעכווייז איז זיך דער קליינער עולם צעגאַנגען... דער שמש איז אַרויסגעגאַנגען דער לעצטער...

וואָס אַרט עס מיך? איך זע גאָרנישט!

ביי אַ ליכט, אין וואַרעמען בית־המדרש, ביי דער אָפענער גמרא, האָב איך, אפילו איינער אַליין, קיין פּחד נישט!

און פּאַרטיפט בין איך געווען, ווי עס דאַרף צו זיין!

תורה, ווייסט איר דאָך, איז געגליכן צו אַ ים, פּאַליעס שלאָגן!

איינשלינגען ווילן זיי מיך... נאָר איך קען שווימען! איך לאָז מיך אַראָפּ און שווים אַרויף, און בין ווייטער אויבנאָן! טיילמאָל ווערט שטילער דעם ים; ער ווערט שיין, ריין און קלאָר ווי דער הימל... און מיין נשמה באָדט זיך אינעם פרישן הימל, רייניקט זי אָפּ פון אַלע פלעקן, מיט די שוואַרצע עולם־הזה־פינטעלעך!

און ריין, און הייליק ווערט די נשמה...

נאָר פּלוצלינג דערפיל איך אַ ברי אין פינגער... און איך בלייב אין דער פינצטער...

צווישן די פינגער איז מיר דאָס ליכטל אויסגעגאַנגען...

און אַליין, אין דער פינצטער, האָב איך מורא!

עס פאַלט אויף מיר אַ ג ר ו י ס ע ר פּחד...

אַז עס איז ליכטיק, בייטאָג צי ביינאַכט, שרעק איך מיך נישט.

מיר איז גוט! איך זע די וועלט אַרום מיר, איך פיל דעם באַלע־באָס א י ב ע ר דער וועלט! איך זע די וועלט, און די וועלט זעט מיך; און איך ווייס, אַז איך בין אַ חלק פון דער וועלט, אַז א י ר באַלעבאָס איז אויך מ י י ן באַלעבאָס; אַז אָן זיין רשות וועט מיר קיין האָר

נישט געקרימט ווערן. ער וועט נישט לאָזן, און די וועלט אַ ל י י ן וועט אויך נישט לאָזן...

וואָרן — פאַרוואָס, פאַרוועגן!

אָבער אין דער פינצטער, אַז איך בין אַליין אין דער פינצטער, אַז איך זע נישט די וועלט, — אוי, דעמאָלט ווער איך גאָר אוים מענטש! בייזע געדאַנקען באַפאַלן מיך דעמאָלט! דעמאָלט דאַכט זיך מיר, — זאָל מיך גאָט דערפאַר נישט שטראָפן, — אַז איך האָב גאָר קיין שייכות נישט מיט דער וועלט, אַז מען האָט מיך פון איר אויסגעריסן און אַוועקגעפירט.

איך געהער מיך מיט איר גאָרנישט אָן; נישט איך, נישט מיין ווייב, נישט מיינע קינדער... מיר האָבן מיט איר קיין מגע־ומעשא נישט;... אָט כאַפּט מען מיך, אָדער איינס פון זיי, אַוועק, גאָר אין דער שטיל אַוועק און קיינער וועט נישט זען, קיינער וועט נישט וויסן, פילן אַוודאי נישט?

און, קוים איז אויסגעגאַנגען דאָס ליכט, איז מיר אויסגעגאַנגען די נשמה יתירה פון לערנען; בין איך געבליבן ביי מיין ציטעריקער, דער־שראָקענער, פּשוטער נשמה, פון אַ קבצן — אַ מלמד...

איך בין שוין צוריק אַ גאָרנישט, אַ וואָרעם. אַ פאַרלווירענע זאַך...

און די ליפּן מיינע ציטערן: גאָט זאָל העלפן, גאָט זאָל העלפן...

און דאָס האַרץ נאָגט און פּלאָגט: ברכה־לאה וועט געווינען... אַוודאי וועט זי געווינען... און נאָך אַ צווילינג וועט זי האָבן! די מאַמע אירע איז מפורסמת מיט צווילינגער!

טאָמער האָסטו וויניק ווייב און קינד, נאַ, פאַלט אויף דיר גאָר ברכה־לאה מיט אַ קינד, ברכה־לאה מיט צוויי, דריי קינדער... זיינוול־יחיאל איז אַ שוכן־עפר; ער זיצט זיך דאָרט אין גן־עדן און לערנט תורה; און די האָרעווע... זיי מפרנס...

און די ליפּן ציטערן: זאָל גאָט רחמנות האָבן, זאָל גאָט רחמנות האָבן!

און שלעכטע געדאַנקען זאָגן: אַז גאָט זאָל זיך וועלן מרחם זיין, האָט ער קיין אַנדערע עצה נישט, נאָר דעם מלאך־המוות צו שיקן... צו מיר... צו דער יולדת...

— רחמנותדיקער גאָט, רחמנותדיקער גאָט!

און איך וויים, אַז איך זינדיק פאַר גאָט, אַז איך ווער, חס־ושלום, אַ כופר בעיקר. איך וויים, נאָר איך האָב קיין שליטה נישט צו פאַר־

טרייבן פון הארץ ארויס דעם שד... די בייזע מחשבה... וואָרן איינער אַליין בין איך שוואַך! אין דער פינצטער — גאָר שוואַך!

איך ווייס, איין רפואה דערצו איז תורה, און איך וויל לערנען אויסנווייניק, איך וויל מיך דערמאָנען די סוגיא, און איך קען נישט! איך האָב זי פאַרגעסן, איך האָב אַלץ פאַרגעסן! כל התורה כולה פאַרגעסן!

און מיט אַלע כוחות האָב איך דעמאָלט אויסגעשריען:
רבונו של עולם! העלף מיר!
און — עס איז מיר א נס געשען!

6.

על הניסים. אור הגנוז. א תיקון פאַר א נשמה. א מלאך־המות, וואָס קומט, ווייל מען האָט אים גערופן!

שפּעטער, אַז איך האָב דערציילט די מעשה א משכיל, מיינעם א געוועזענעם תלמיד, האָט ער געלאַכט, און ווי הייסט געלאַכט! עס איז — זאָגט ער — גאָר קיין נס נישט געווען! נאָר א מקרה, א צופאַל, זאָגט ער, אָדער א כוח הדמיון און אפשר פּשוט א חלום... וכדומה...

נאָר, וואָס אַרט עס מיך?

יתרו, ווייס איך, האָט זיבן נעמען געהאַט, און געווען איין יתרו!

רוף עס ווי דו ווילסט: נס, מקרה, כוח־הדמיון... מעשה בלייבט מעשה!

און איך ווייס נאָר, אַז בשעת־מעשה, ווען עס האָט זיך מיר שוין גע־דאַכט, אַז איך פאַל, חס־ושלום, אין שאול־תחתיה אריין, איז פּלוצלינג דאָס גאַנצע בית־המדרש געוואָרן פול מיט ליכט! א וווּנדערלעך זיסע ליכט! אַזאַ בלאָע ליכטיקייט, ווי די זיילן, וואָס לאָזן זיך אַמאָל, זומער־צייט, משופּע אַראָפּ פון דער זון, אין שטוב אריין דורך א פענצטער...

די זייל, זעט מען בחוש, באַשטייט פון קליינע, ליכטיקע טראָפּן, און יעדער טראָפּן יאָגט זיך בליצנדיק אַרום אין דער זייט...

און אַזאַ זייל האָט דעמאָלט דערפילט דאָס גאַנצע בית־המדרש...
און פּלוצלינג ווער איך רואיק... אויס מחשבות!...

דאָס בית־המדרש איז פול מיט זיסער ליכט! און איך ווער פול מיט ליכטיקן, זיסן בטחון! און אַלץ אין מיר איז אַזוי קלאָר, אַזוי ריין, אַזוי קריסטאַלן!

און אַז איך קוק מיך אום אויף מזרח־זייט, פונוואַנען די זייל שלאָגט, דערזע איך עמעצן!

און וועמען, מיינט איר, דערזע איך?

אחי, זכרונו־לברכה, דערזע איך! און טאַקע, אויף דעם אָרט, ווו ער פלעגט שטענדיק זיצן און לערנען!

און ער זיצט ביי אַ ספר... זיין פּנים זע איך נישט, ווייל ער האַלט אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף דער האַנט; נאָר דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז דאָס איז ער!... אַז דאָס איז אָחי זיינוול־יחיאל...

און איך האָב מיך גאָרנישט געשראָקן!

דען דער כּלל איז: ווער עס האָט קיין מורא נישט פאַר לעבעדיקע, דער ציטערט פאַר טויטע... אָבער איך? איך, אָרעמער וואָרעם, וואָס ציטערט שטענדיק פאַר אַלעם וואָס לעבט, וואָס זאָל איך מורא האָבן פאַר טויטע? און פאַר וועמען? פאַר אָחי זיינוול־יחיאל, וואָס איז נאָך ביים לעבן געווען אַ זייל? און איך פרעג פשט־פּשוט:

— דו ביסט עס, זיינוול־יחיאל?!

— איך! ענטפערט ער, און נעמט אַוועק די האַנט פון די אויגן.

איך דערזע זיין פּנים... עס שלאָגט דערפון אַזאַ מין ליבלעכקייט; אין די אויגן זיינע שטעקט אַזאַ מין מתיקות...

און איך פרעג ווייטער:

— וואָס טוסטו דאָ, ברודער?

און ער ענטפערט מיר:

— וואָס איך טו? זייער פיל טו איך! ביים לעבן בין איך דאָ געזעסן און געלערנט, און דער שטן האָט מיך מבלבל געווען, דאגת־פּרנסה האָט זיך אַריינגעמישט, און איך האָב איבערגעפּירט כּמה וכמה מקומות, און אַ סך אָן כוונה געלערנט... טו איך אַצינד, וואָס עס איז אויף מיר נגזר געוואָרן, מתקן צו זיין די נשמה! איך חזר איבער.

— און אַלץ מיט כוונה?

ער שאָקלט מיטן קאָפּ אויף יאָ, און איך זאָג:

— זיינוול־יחיאל, דו לערנסט מיט כוונה, ווייל דו ווייסט נישט...

און ער שלאָגט מיר איבער די רייד מיט זיין זיס קול:

— שוטה, — זאָגט ער — גאָר פאַרקערט; ווייל איך ווייס, לערן איך היינט מיט כוונה! לעבעדיקערהייט, האָב איך ווייניק געוווּסט, אַ

סך ספקות געהאט, בין איך אריבער איבער א סך זאכן אָן כוונה; וואָרום נאָר דאָס, וואָס מען ווייסט נישט, איז מבלבל, די ספקות...

אַצינד אָבער, אז איך וויים, אַז איך האָב קיין ספקות נישט, איז אַלץ מיט כוונה!

— און דו ווייסט, אַז משה־ישראלל?...

— ... איז אַנטלאָפן קיין אַמעריקע? איך וויים אפילו מיט וואָס פאַר א שיף ער איז אוועק... טריפות עסט ער אויף דער שיף; איך וויים!

— און ווייסט, אַז ברכה־לאה?...

— ...איז מקשה לילד? אוודאי וויים איך. איך וויים אפילו, אַז זי וועט האָבן א בן־זכר...

— נישט קיין צווילינג?

— ניין, קיין צווילינג וועט זי נישט האָבן! נאָר גרוים רחמים דאַרף זי! דאָס קינד וועט זיין א בעל־מום... דער רשע האָט איר א שטוים געטאָן און מקלקל געוועז...

און איך פרעג ווייטער:

— און טאָמער ווייסטו, פונוואַנען זי וועט לעבן?

— דאָס וויים איך אויך, מאַכט ער בנעימות. ער רוקט זיך צו מיר נענטער צו, נעמט מיך אָן ביים אַקסל און זאָגט:

—קוק אַרוים דורכן פענצטער.

איך פאָלג.

— נו, וואָס זעסטו?

— איך זע, עמעץ גייט פאַרביי... אַנגעטאָן אין ווייסן... דאָס פנים זיינם שיינט, גלייך די שכינה וואָלט דערויף גערוט, אין לשער שיינט עס... און ער גייט זיך פּאַמעלעך.

מיר דאַכט זיך, איך הער ווי א קלעזמער שפּילט, גייענדיק, א זיסן האַרצנדיקן ניגון!...

אָט איז ער פאַרבייגעגאַנגען דער מענטש...

— נישט קיין מענטש איז עס געווען, א מלאך!

— א מלאך?

— א מלאך, און א גוטער מלאך... זייער א גוטער! דער מלאך־המוות!

דער מלאך־המוות? — ווער איך שוין דערשראָקן.

— וואָס ציטערסטו אזוי? ווילסטו פאַר'ן אנטלויפן?

— און ווו אַהין איז ער געגאַנגען דער מלאך?

— ווהין? צו ר׳ שמחהן, דעם גביר; זיין טאָכטער איז אויך מקשה לילד...

— איך ווייס... פאר איר מיטן וולד האָב איך היינט פרי מיט א חברה תהלים געזאָגט...

— תפילה עושה מחצה; דאָס קינד וועט לעבן...

— און זי?

— האָסט דאָך געזען!...

— דאָס איז ער געגאנגען צו'ן איר!... און אזוי אָן א חשק, טריט ביי טריט; פאר רחמנות?

— אפשר! נאָר ער האָט זיך נישט וואָס צו היילן; נישט גאָטס שליח איז ער!

— וואָס רעדסטו? — שריי איך דערשראָקן, — ווער נאָך האָט צו שאפן?

— דער מענטש האָט אויך, זיין רצון... זי אליין האָט'ן גערופן...

— זי אליין? !

— זי האָט נישט געוואָלט קיין קינד האָבן, קיין מאמע זיין! אויך מקלקל געווען...

— רבונו של עולם! — האָב איך אויסגעשריען מיט גרויס צער, — זי וועט שטארבן פאר אירע זינד... אָבער וואָס איז דאָס קינד, נעבעך, שולדיק. דאָס קינד וועט בלייבן א יתום... רבונו של עולם!

— שריי נישט, נעמט מיך זיינוול־יחיאל אָן ביי דער האנט, שריי נישט! ברכה לאה וועט זיין דעם קינדס אם!

... און פון היינט אָן ווייס: ווער עס שענקט דאָס לעבן, דער גיט פון וואָס צו לעבן!

ובאותו רגע, איז ער מיר אין דער לופט צערונען, די ליכטיקע זייל איז פארשוואונדן און דורכן פענצטער האָט שוין אריינגעקוקט דער בלאַ־סער מאָרגן.

7.

ווער עס גיט לעבן, גיט פון וואָס צו לעבן

איר קענט אייך גאָרנישט משער זיין, וואָס איך האָב בשעת מעשה געפילט!

איך בין אנידערגעפאלן, ווי גרויס איך בין; די קוואלן פון די אויגן האָבן זיך מיר געעפנט, און די טרערן האָבן זיך געגאָסן און געגאָסן...

און מיר האָט זיך גערראכט, אז נישט מיט טרערן וויין איך, נאָר מיט שטיינער; אז שטיינער קומען מיר ארויף פון הארץ און קאַלערן זיך מיר דורך די אויגן אַרויס! וואָרום, וואָס מער טרערן עס זענען אַרויס, וויניקער שטיינער איז מיר געבליבן אויפן הארץ, לייכטער איז מיר געוואָרן און פרייער!

און די מעשה ענדיקט זיך שוין.

איך גיי אהיים.

די טיר, זע איך, שטייט אָפן!

איך קום אין שטוב אריין, און ביים שוואכן שיין פון בלאסן מאָרגן, זע איך, אז דאָס זענען גנבים געוועזן!

די כלים פון שטוב זענען פארשוווּנדן!

— מאַכט נישט אויס! טראכט איך.

די קינדער הוסטן פון שלאָף, טרוקן און הייזעריק.

איך הער און טראכט מיר — עס שאַדט נישט, עס מאַכט נישט אויס!

באַלד קומט אָן זוגתי פייגע. זאָגט זי מיר: מזל־טוב! ענטפער איך איר:

— א יינגל, בעל־מום.

בלייבט זי פארגאפט.

— א נביא ביסטו צי וואָס? און הערט נישט ווי די קינדער הוסטן, און זעט נישט ווי די שטוב איז אויסגעלערט.

— פון וואנען ווייסטו דאָס אַלץ?

און איך זאָג איר:

— און נאָך וויים איך, זוגתי פייגע! איך וויים, אז ר' שמחה דעם גבירס טאָכטער איז אוועקגעקומען („נפטר" האָט זיך מיר אויף דער צונג נישט געלייגט), דאָס קינד — א בן זכר — לעבט! און ברכה לאה וועט זיין אָם!

— ווער האָט דיר דאָס אַלץ געזאָגט?

— וואָרן, — ענטפער איך איר — ווער עס גיט לעבן, גיט פונוואנען צום לעבן.

און איך האָב איר אַלץ דערציילט!

ב.

וואָס אמאָל ווייניקער.

זאָגט יוחנן המלמד: אז די משכּילים האָבן נישט געלאַכט און אנשי שלומנו האָט נישט פאַרדראָסן פאַר מיין ערשטער מעשה, איז א סימן, אז איך בין גערעכט; אז עס איז אזוי ווי איך זאָג: אז די גאַנצע נפקא מינא צווישן א משכּיל און א חסיד איז היינטיקע צייטן נישט מער ווי אינעם נאָמען. איי וואָס, חברה שלאָגט זיך, מאַכט קולי קולות, איז עס אויך נישט מער ווי צוליב דעם נאָמען...

און אויב אזוי, וואָס שוויג איך?

די בין, וואָס נאָגט זאַפט פון גראָזן און בלומען, גיט האָניק; און איך, וואָס האָב מיך אין לעבן א סך אָנגעזען — בין מחויב צו דערציילן.

און איך וויל אייך דערציילן, וואָס איך האָב מיך דערמאָנט, בשעתן קנעלן...

געקומען דערצו בין איך דורך מיין תלמיד איציקל, וואָס האָט ליב צו האָבן מיט מיר וויכּוחים! אז איך פאַרשווייג אים, מחמת בטול תורה, מיינט איציקל, אז איך בין אים מודה! זאָל אים השם יתברך העלפן...

און דער בחור איציקל האַלט שטאַרק פון היינטיקע צייטן...

— א שפּאַס, — זאָגט ער, — א וועלט! סאַמע מאַשינען (דער פאָ־טער זיינער האָט א פאַבריק), אַלץ גייט אויף פּאַרע און עלעקטרי; דאָס זענען — זאָגט ער, — אונדזערע משרתים: זיי מאָלן אונדז מעל, באַקן ברויט, מאַכן זייף, פירן איבער פון איין עק וועלט צו דער צווייטער, ריין קפיצת הדרך!...

און ער איז בטוח, אז די בעלי המצאות וועלן נאָך כאַפּן אמאָל די ווינטן און וועלן זיי איינשפּאַנען צום וואַרשטאַט; מען וועט נאָך צוזאַ־מענעמען די שטראַלן פון דער זון, און הייסן זיי, למשל, שטיוול פּוצן! און דער עיקר — מען וועט נאָך אמאָל אויף באַלאָנען פליען אין דער לופט, ווי מלאכי השרת, להבדיל...

מילא, בנוגע צו דער מלאכה, צו די מאַשינען, איז נאָך צו דער־ליידן... איין דור ירשנט המצאות פון צווייטן — ווערט, וואָס אמאָל, מער המצאות; דאָס קינד אויפן פאָטערס אַקסל, איז העכער פאַרן פאָטער...

מיין תלמיד איציקל זאָגט אָבער, אז בכלל דער מענטש ווערט וואָס אמאָל קליגער, פיינער, הן אין דעות, הן אין מידות טובות...

וואס א יאר, — זאגט ער, — וואקסט מען מיט א קאפ אין דער הויך.

אפשר קומט עס דערפון, וואס מיין תלמיד, איציקל, איז בטבע א בעל־מזג־טוב, און, אגב — איז ער טאקע צופרידן פון דער וועלט!

דער שלום — זאגט ער — פארשפרייט זיך אין אלע לענדער, מידת הרחמים וואקסט פון טאג צו טאג (מען גיט גוזמות צדקה; דער טאטע זיינער, דער גביר, גיט אויך א סך!), און באלד, באלד, — זאגט ער, — וועט מקוים ווערן ישעיה הנביאס ווערטער, וגר זאב עם כבש, — עס וועט וווינען א וואלף צוזאמען מיט א שעפעלע, און ווי ווייטער שטייט...

אין אט אין דעם בין איך מסופק!...

איך דערמאן מיך אן שלמה המלכס שאלה: ווער ווייסט, צי שטייגט דער גייסט פון מענטש ארויף?.. וואָרום ווייסן ווייס איך, אז עס איז פאראן אומריין וואסער, וואס פליסט אין זאמד, און, פליסנדיק, ווערט עס וואס אמאל ריינער, ווייל עס לאזט איבער דאס אומריינקייט אין זאמד; צום סוף קען מען אפשר דאס גאר טרינקען! עס איז אבער אויך פאראן קוואל וואסער, וואס פליסט פון א פעלז, גאר פון א ריין, גאר פון א הויך ארט, נאר עס פליסט איבער א מושב, און וואס ווייטער עס גייט, שמוציקער ווערט עס; סם ווערט עס?

צו וועלכן וואסער זענען מיר גלייך?

איך זיץ און טראכט, און עס שטעלן זיך מיר פאר די אויגן: ר' זישעלע, זכר צדיק לברכה — דער באוווסטער גאון עולם, וואס איז געזעסן א יאר צוואנציק על כסא הרבנות אין זאמושץ, און דער זון זיינער, ר' יחיאל, עליו השלום, א ייד א גביר, וואס מען האט מיט'ן געטון א שידוך מיט א לובלינער גביר, און ער איז דארט געזעסן על התורה ועל העבודה, און וואס זיינע צדקות ומעשים טובים האבן געשמט אויף דער וועלט!

און א דריטער, אויך נישט מיט דער האנט אוועקצומאכן, ר' יחיאל, עליו־השלומס, א זון, דעם גאון ר' זישעלעס אן אייניקל, להבדיל בין החיים והמתים, הגביר הנכבד ר' יוסף, איציקלס, מיין תלמידס, פאטער, וואס וווינט דא אין ווארשע, האט א גרויסע פאבריק און איז אן איש מכובד אין דער גאנצער וועלט.

. . . .

לאמיר צוריקגיין צו ר' זישעלען.

עס איז ידוע לכל, אז ר' זישעלע איז געווען איינער פון די גדולי הדור!.

יינגלווייז, האט ער געלערנט ביים ליסער רב, — גאר א פארצייטישער גאון! דער ליסער רב האט פון אים געהאלטן עולם ומלואו; ער דער־

מאַנט'ן אין א תשובה, ווו ער שרייבט מיט דעם לשון: „און מיין תלמיד מובהק, כמ"ר זישע, האָט פאַר מיר געלערנט די סוגיא, און האָט זיך אראָפּגעלאָזט אינעם טיפן וואסער, און האָט ארויסגעבראכט א טייערע פּערל. און בטוח בין איך, אז ער וועט זיין א גדול בישראל".

און אזוי איז טאקע געווען!

ר' זישעלע איז געווען, ווי מען זאָגט, א גייענדיקע שאנק מיט ספרים, — א גרייזעבער זכרון, א קלאָרער שכל, — א גאון מיט אלע מעלות.

און פאַרוואָס דען האָט מען אים גערופן: ר' זישעלע, פאַרוואָס נישט ר' זישע?

ערשטנס — פאַר גרויס ליבשאַפט:

ער איז א גרויסער עניו געווען, א גרויסער מרוצה לבריות... א לייב אין תורה ועבודה, אין קהל־זאכן; נישט געקוקט אויף באַלעבאַטים תקיפים, אויף גבירים גרויסע... און געשטעלט אויף זיך; ביי א הפסד מרובה, האָט ער אפילו אויף א קדמון א מחמיר נישט געקוקט. קוים איז געגאַנגען אין יידיש געלט, פלעגט ער זאָגן: דער קדמון איז געווען רב אין זיין צייט און אין זיין שטאָט, און איך בין מרא דאתרא אין מיין צייט און אין מיין שטאָט.

און דער אייגענער ר' זישעלע האָט געפירט זיין רבנות — די קהילה מיט דייטשן, באַלעבאַטים, אלערליי כיתות חסידים און בעלי־מלאכות, טאקע ווי א גוטער פאַסטוך פירט די שאָף...

פאַר דעם האָבן אלע מורא געהאַט, קיין הויך וואָרט נישט גערעדט!
און ער האָט גאָר געדאַרפט זאָגן: איך מיין אזוי און אזוי...
און עס איז געגוג געווען!

וואָרום, אז נישט, — „וועט ר' זישעלע פאַרדריסן!" און ר' זישעלען זאָל נישט פאַרדריסן, וועט דער, וואָס האַלט די פּאַכט, נישט הייבן דעם מקח פון פלייש.

ר' זישעלען זאָל נישט פאַרדריסן, וועט דער וואָכערניק נישט פאַרקויפן דעם אביונים משכון...

ר' זישעלען זאָל נישט פאַרדריסן, וועט די חברה־קדישא נישט באַליידיקן די נושאים, און די חברה נושאים וועלן זיך נישט שטעלן קעגן די גבאים פון חברה־קדישא... עס וועלן זיך אפילו די חסידים קיין באַזונדערן שוחט נישט אויפנעמען!

און, ווען אלע ציטערן פאר ר׳ זישען, וואס איז שטיל ווי א טויב, ציטערט ער נישט מער, נאר פאר חמץ בפסח!

א גאנץ יאר איז כוחא דהיתרא עדיף... כשר און כשר; ביי הפסד מרובה — אוודאי כשר!

און פסח — אלץ טריפה! טריפה און טריפה; אסור באכילה, אסור בהנאה, מען צעברעכט די כלים — סכנת־נפשות!

און פארוואס שרעקט ער זיך? פאר דער „משהו" שרעקט ער זיך! א קלייניקייט, זאגט ער: א משהו! און וואס קומט! כרת! דער עונש איז: „ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל!"

און ער זאגט: בעסער אלע מדורות פון גיהנום, — דאס נעם איך אויף מיר, פאר א יידישן גראשן, — אלס כרת, ארויס פון כלל ישראל!

א טיפער ענין!

דאס איז ערשטנס...

און צווייטנס (רופט מען אים ר׳ זישעלע), ווייל ער איז געווען גאר קליין געוויקסיק.

די גרויסע נשמה האט געשטעקט אין א גוף, וואס האט געקאנט שפאצירן אונטערן טיש!

אז ר׳ זישעלע זיצט אויבן אן אויף אן אסיפה פון די באלעבאטים, זעט מען אים נישט ארויס; כאטש א ספאדיק האט ער געטראגן א הויכן...

אז א באלעבאס פארשפעטיקט זיך, פרעגט ער: שוין דא אונדזער ר׳ זישעלע? אומקוקן זיך העלפט נישט.

פאר דאס אבער, אז ער זעט, אז עס איז שטיל, אז דער עולם האלט די קעפ אן א זייט און הערט זיך איין — ווייסט ער שוין, אז ר׳ זישעלע איז דא.

שמייכלט ער, דער באלעבאס, און טראכט: „עס שיטן זיך שוין פערל פון ר׳ זישעלעס מויל". דער עולם שווייגט און שלינגט זיינע ווערטער... לעבן זאל ער, ר׳ זישעלע!"

דער עיקר האט ר׳ זישעלע זיך צוגעלאזט צו קינדער! ער האט זייער ליב געהאט קינדער.

דער יונגער עולם אין בית־המדרש האט עס געוווסט, און קוים האט זיך ר׳ זישעלע געוויזן אין בית־המדרש אריין, פאר יום־כיפור־קטן, צי פאר אן אסיפה, פלעגט אים חברה ארומרינגלען פון אלע זייטן, מיט אפע־נע גמרות, מיט אלערליי שאלות, פון דער סוגיא, פון יענער סוגיא, פון א רמב"ם. און ער פלעגט שמייכלען, יעדן ענטפערן מיט א שמייכעלע אויף

די ליפּן, מיט שמחה און ליבשאַפט אין די קינדישע אויגן, וואָס ער האָט געהאַט עד יום פּטירתו, און זיין זיס קולכל, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ זילבערן גלעקל!

נאָר ארויסגעזען פון צווישן דעם קליינעם עולם האָט מען אים נישט!

איינמאָל האָט זיך געטראָפן אַ מעשה, שעבערשין — דריי מייל פון זאַמושץ — האָט זיך אַראָפּגעבערענגט אַ נייעם רב, פון ערגעץ פון דער פרעמד; ער האָט ר׳ זישעלען פון פּנים נישט געקענט, און באַלד נאָכן ערשטן שבת, נאָך דער ערשטער דרשה איז ער געקומען קיין זאַמושץ צו ר׳ זישעלען...

טרעפט ער אים נישט אין דער היים, גייט ער דערווייל אין בית־המדרש אריין; וווּ־דען זאָל גיין אַ שעבערשינער רב?

זעט ער אַ רעדל יינגלעך, און איינער אינדערמיט קלינגט מיטן קול איבערן גאַנצן בית־המדרש און ענטפערט אַלע תוך־כדי דבור, כלאחר־יד.

גייט ער צו; ווערט ער נבהל ומשתומם, און פרעגט: וואָס איז עס דעם יינגל געשען, וואָס ער איז גרוי געוואָרן ווי אַ טויב?...

מוסף ראש־השנה פלעגט ר׳ זישעלע דאַווענען פאַרן עמוד אין שיל. אין שיל פאַרן עמוד איז דאָך טיפער, „ממעמקים קראתיך ה׳", זעט מען דאָך ר׳ זישעלען אַוודאי און אַוודאי נישט ארויס... דער עולם וויל דאָך אָבער זען, ווי זיין קליין זיס קעפּל הוידעט זיך, און דער שווערט זיך נאָך, אַז אין די תנועות פון זיין קעפּל, צוזאַמען מיט זיינע זיסע ניגונימלעך, פּאַרטייטשן זיי אַלע תפילות... שטייען זיי טאַקע גאַנץ מוסף אויף די נעגל; אַנדערע שפּרינגען ארויף אויף די בענק.

און אַ שונא־בצע איז ער געווען גאָר אַן אויסטערלישער...

כמעט יעדעס יאָר קומען שליחים פון די גרעסטע שטעט און בעטן זיך ר׳ זישעלע זאָל אָננעמען דאָרט דאָס רבנות!

מען וויל ר׳ זישעלען אָפּגילטן.

ער וויל נישט הערן און גערעדנקען...

און ער מאַכט זיך אַן הלצהלע: איך האָב עמיצן, — זאָגט ער — חס־ושלום, געהרגעט, איך זאָל דאַרפן זיין נע־ונד? !

בעט זיך ביי אים די שטאָט: רבי זישעלע קרוין, רבי לעבן, לאָזט אייך כאָטש מוסיף זיין אויף די שכירות...

בייזערט ער זיך: וואָס ווילט איר מאַכן פון מיר אַ פּרעסער אויף דער עלטער? זאָט בין איך אַזוי אויך!

און וויפל נעמט ר׳ זישעלע שכירות? פופציק פּוילישע גילדן אַ וואָך!

און קיין רח"ש נעמט ער נישט.

ר' זישעלע זאָגט, אז ער איז א רב, נישט קיין מקבל! פסק־געלט גיט ער אוועק די דיינים.

זיין תורה, — זאָגט ער, — פארקויפט ער נישט; אפילו זיין שכל הישר ביי א פשר האָט ער אויך נישט צו פארקויפן...

יום־טוב געלט — פארשענקט ער די שמשים.

דאָ זוכט ער שוין קיין תירוץ נישט; גלאט — אָרעמע יידן!

שלח־מנות ווייטער טוישט ער... וואָס ער באַקומט פון רייכע, שיקט ער אָפּ אביונים; פון די אביונים וואָס ער באַקומט, שיקט ער אָפּ די רייכע. און ער עסט, וואָס די רביצין באַקט...

„אדם רוצה בקב שלו!"

נאָר דאָס אלץ האָב איך אייך דערציילט אגב אורחא... צי מען דער־מאָנט ר' זישעלען, מוז מען כאָטש אביסל דערציילן!

דער עיקר איז דער מינהג, וואָס ר' זישעלע האָט געהאַט.

עס פלעגט זיך אים טרעפן ארויסצוגיין דער לעצטער פון שטוב און צו פארשליסן די טיר. זעענדיק, אז די טיר איז אלט, דער שלאָס נישט יינגער, און אז מיט א ליאַדע קלאַפּ צעברעכט מען ביידע, טראַכט ער, אז עס איז אים לייכט צו באַגנבענען, און —

— רוב גנב ישראל נינהו! — זיפצט ער.

און ר' זישעלע וויל נישט, א ייד זאָל, חס־ושלום, נכשל ווערן דורך דעם, וואָס ער פארגעסט צו פאריכטן די טיר...

וואָס טוט ר' זישעלע?

זאָגט ער:

— רבונו של־עולם, זיי דו מיין עדות, אז איך בין מפקיר, אז איך צי אוים פון מיין רשות מיין גאנץ האָב און גאָב, הן מטלטלין פון שטוב, הן באַרעס געלט, וואָס איך וויים, און וואָס איך וויים נישט.

און אז ער איז צוריק אהיימגעקומען, האָט ער צוריק זוכה געווען מן ההפקר!

איך האָב מאריך געווען ביי ר' זישעלע, זכרונו לברכהן, וועל איך שוין ביי זיין זון מיטן אייניקל מקצר זיין...

ווי אויבן איז געשטאַנען, האָט ר' זישעלע געטון מיט ר' יחיאלן א שידוך פון לובלין. א צייט לאַנג האָט ר' יחיאל געגעסן קעסט, דערנאָך אז ער איז געוואָרן א באַלעבאָס פאר זיך. אן עושר במזומן איז ער געווען,

כל ימיו האָט ער זיך מפרנס געווען פון פּראָצענט, און איז זיך געזעסן על התורה ועל העבודה, און האָט עוסק געווען אין מצוות ומעשים־טובים.

קיין וואָכערניק, פאַרשטייט זיך, איז ער נישט געווען...

און איין מדה האָט ער געירשנט פון פאָטער ר׳ זישעלע — נישט מבייש זיין קיין שום בן־אדם! און — עניוות!

ר׳ יחיאל מישט זיך שטאַרק אין קהל־זאַכן, נאָר קיין התמנות נעמט ער בשום אופן נישט אָן; ער איז קיין דאָזאָרצע, קיין גבאי נישט, גאָרנישט!

צדקה הייסט ביי אים נאָר מתן בסתר...

ער גייט ווינטער גאַנץ פרי אין גאַס אריין; זעט ער פויערים פירן האָלץ (פון שטיינקוילן האָט מען נאָך דעמאָלט נישט געוווּסט), — קויפט ער א פורל האָלץ, — צוויי־דריי פורלעך האָלץ, און זאָגט דעם פויער, ווו ער זאָל אָפּפירן... ער ווייסט שוין ווו א געפרוירענער קבצן וווינט! ער פלעגט פאַר יעדן יום־טוב אָפּשיקן נדבות מיט דער פּאָסט — א ספרא־רבה איז ער געווען, — נאָר די אדרעסן פלעגט ער שרייבן מיט דער לינקער האַנט, מען זאָל זיין כתב־יד נישט דערקענען, ווייל ער פלעגט אַמאָל שרייבן צו גרויסע שררות וועגן יידישע זאַכן...

דערפון האָט זיך געמאַכט א מאמר, אז די נדבות דורך דער פּאָסט שיקט א באַהאַלטענער בעל־תשובה, וואָס האָט אוודאי עמעצן באַגזלט און קאָן די גזלה נישט אָפּגעבן... ערשט נאָך ר׳ יחיאלס פטירה, איז מען גע־וואויר געוואָרן, ווער דער „גזלן" איז געווען...

און אויסער אין חברה־פּושקעס אריין, פלעגט ער מיד־ליד קיין נדבה נישט צו געבן... אלץ געבאָרגט, — כשרע הלוואה הייסט עס! „ווען גאָט וועט העלפן, וועסטו אָפּגעבן, מיטאַמאָל, ביסלעכווייז; מיר אָדער פאַר מיר אַן אנדערן נויטבאַדערפטיקן"...

און איינמאָל האָט זיך פּאַסירט אזא מעשה: ר׳ יחיאל קומט אהיים פון גאַס און טרעפט עמעצן ביי זיך אין שטוב. יענער האָט דערזען און איז געבליבן ווייס ווי א קאַלך.

ר׳ יחיאל קוקט, פון אונטערן יידס פּאָלע שטאַרט עפּעס בולט ארויס.

אין יידס פנים האָט ר׳ יחיאל דערקענט, אז ער האָט פאַר זיך קיין פשוטן גנב נישט... ער שטויסט זיך באַלד, אז עס איז אַן עני הגון, אז ער איז געקומען עפּעס בעטן, און, אז ער האָט קיינעם נישט געטראָפן, איז ער נישט עומד געווען בנסיון, האָט׳ן דער יצר־הרע גובר געווען...

גייט ר׳ יחיאל צו אים צו גאַנץ פריינטלעך און זאָגט מיט א שמייכעלע:

— איר האָט אוודאי געוואָלט לייען אויף א משכון? ווייזט נאָר דעם משכון...

דעם אָרעמאַן קלאַפּט א צאָן אָן א צאָן.

— וואָס איז די חרפה? פרעגט ר׳ יחיאל גלאַסן: דאָס מזל דרייט זיך ווי א רעדל, געלט איז קיילעכדיק! היינט באָרגט איר ביי מיר, מאָרגן איך ביי אייך...

און אזוי ריידנדיק, נעמט ער אים אפער פון אונטער דער פּאָלע זיין אייגענע פּאָר זילבערנע לייכטער!

און ר׳ יחיאל שטעלט זיי גלאַסן אנידער פאר זיך אויפן טיש, גלייך ער זעט זיי באמת דאָס ערשטע מאָל, און וויל אָפּשאַצן וויפל ער מעג אויף זיי באָרגן.

דער ייד, נעבעך, וויל דערווייל אנטלויפן, זענען אים אָבער די פיס ווי צוגעשמידט.

— הכלל, ר׳ קרוב, — פרעגט ר׳ יחיאל, וויפל ווילט איר באָרגן?

און דער קאָן, נעבעך, נישט די צונג איבערדרייען.

— איר זענט, ר׳ קרוב, א גרויסער בושת פּנים... נו, וואָס קען מען מאכן? „את פתח לו״ שטייט, וועל איך פאר אייך ריידן:

עס גייט צו פּסח, — הערט, צי איך בין מיך נישט טועה — איך בין שטארק מסופּק, צי איר האָט אויף מצות... נו, שאָקלט מיטן קאָפּ: יאָ צי ניין!

יענער, נעבעך, שאָקלט אויף ניין.

— וואָס דען! מען דאַרף דערצו קיין נביא נישט זיין! דאָס פּנים אייערס מסרט! נאָר — איר האָט אפשר נאָך א טאָכטער צו פארקנסן? יאָ?

נו, שאָקלט מיטן קאָפּ — יאָ, צי ניין?

דעם אָרעמען ייד האָבן זיך שוין אָבער געעפנט די קוואַלן פון די אויגן, ער האָט זיך שטארק צעוויינט.

— נארישער מענטש! — מאכט ר׳ יחיאל, — וואָס וויינט איר? איך האָב דאָך אייך געזאָגט, גלגל חוזר!

דער ייד קאָן זיך אָבער נישט איינהאַלטן; ווערט ר׳ יחיאל, מכלומרשט, ברוגז, האָט ער פאריבל.

— על־פּי דין — זאָגט ער — בין איך אייך, ר׳ קרוב, מחויב צו העלפן; „עזוב תעזוב״ שטייט, פארפאַלן! אָבער ווו שטייט עס, איך בעט אייך, אז איך בין מחויב אויסצוהערן אייער געוויין, האָ?

דער ייד האלט זיך איין מיט די לעצטע כוחות, און ר׳ יחיאל זאָגט ווייטער:

— ווייסט איר וואָס, ר׳ קרוב, איך וועל אייך געבן לויט דעם משכון.

אין מיינע אויגן איז דאָס משכון, עובר לסוחר — אויף פסח — ווערט ק״ן קערבלעך... וועל איך אייך באָרגן פינף־און־זיבעציק, — אכציק! צען רובל אויף יום־טוב, זעכציק אויף נדן פאר דער טאָכטער, און נאָך צען — א התחלה אויף חתונה־קליידער, חתונה־הוצאות; די רעשט וועט גאָט העלפן.

און אז גאָט וועט העלפן, — גיט ער צו, ווי זיין מינהג איז געווען, — וועט איר באַצאָלן... איך בין בטוח, איר וועט באַצאָלן!

אצינד גייען מיר איבער צו ר׳ זישעם איניקל.

איינמאָל, א יומא דפגרא איז עס געווען, האָט מיך איציקל מיין תלמיד שטארק געבעטן, איך זאָל מיט׳ן גיין באַקוקן דעם פאָטערס פאַבריק. ער וויל מיר ווייזן די טייערע און קונציקע מאַשינען...

איך האָב אים נישט געקענט אָפּזאָגן; א יומא דפגרא איז, גיי איך.

אין פאבריק אריין גייען מיר דורך א שמאָל פעדערהייזל, ווו צוויי מענטשן קענען נישט צוזאמען דורכגיין, נאָר איינער נאָכן אנדערן; פון דאָרט זענען מיר געקומען אויף א גאנץ גרויסן הויף ארוים, פון הויף ערשט אין פאבריק אריין. אין פאבריק איז נאָך מער רחבות ווי אויפן הויף.

און די פאבריק איז פול מיט ווארשטאטן, און ביי יעדן ווארשטאט שטייט א פועל. דער ווארשטאט ווארפט זיך, און דער פועל ווארפט זיך מיטן ווארשטאט, און דער פועל מיטן ווארשטאט זענען אוים ווי איין גוף, ווי איין חולה־נפל, וואָס ווארפט זיך, שאָקלט זיך און זעצט...

און וואָס איז די נשמה פון דעם גוף? די פארע! זי רודערט עס מיט אלעם דורך לעדערנע רימען, מיט וועלכע יעדער ווארשטאט איז ארומגענומען.

אויסער דער פארע האָט דאָ קיין גוף קיין אנדערע נשמה נישט, נישט דער ווארשטאט, נישט דער פועל, וואָס טוט נאָך דעם ווארשטאט; זיי האָבן קיין נשמה נישט, קיין רצון נישט, קיין ידיעה נישט...

אזוי דאכט זיך מיר!

און מיין תלמיד וויל מיר אלץ פארטייטשן, געבן צו פארשטיין, וואָס

דאָ טוט זיך, וואָס מען ארבעט, ווי אזוי מען ארבעט, נאָר, — איך הער נישט, איך שרעק מיך פאר די קלאפּנדיקע גולמות...

די אויערן ווערן מיר טויב פון געוויש און קלאפּעריי...

א ים קולות, א מבול קלעפּ און שלעג... און עס קראצט, און רייבט, און קריצט מיט די ציין....

און א וואונדערלעכע מחשבה פליט דורכן מוח:

און ווען עס קומען אהער, אין דעם גיהנום, די גרעסטע נביאים... ישעיה, ירמיה... און ווען משה רבינו אליין, — ווען זיי עפענען די מיילער, און — זיי ווילן רעדן — צי וואָלטן זיי איבערגעשריען דאָס גיהנום? צי וואָלט זיי עמעצער פון די געפּייניקטע נשמות געהערט?

ניין, זיכער נישט! טראכט איך און לויף ארויס, באַגאָסן מיט קאַלטן שוויים פאר שרעק!

און מיר גייען ווייטער דורכן שמאָלן פעדערצימער, און איך מיט יצחקן קאָנען צוזאמען נישט דורכגיין...

— נאָך וואָס איז דאָ אזוי ענג? פרעג איך.

— דאָ רעווידירט מען די ארבעטער, — ענטפערט יצחקל — איינעם נאָכן צווייטן רעווידירט מען...

— נאָך וואָס?

— מען גנבעט פון פאבריק... כלים... סוחרה...

— גנבים זענען זיי, גנבים?

— נישט אלע, חס־ושלום! נאָר אויף טייל פאלט א חשד!...

— און אז אויף א טייל פאלט א חשד, רעווידירט מען אלע?

— דער טאטע זאָגט, אז מען קאָן נישט מבייש זיין, רעווידירט מען אפילו די מייסטער אליין...

אויך „שלא לבייש", נאָר אויף א גאַנץ אַנדערן נוסח!

ג.

די קלה.

אין ערגעץ אין א גרויסער שטאָט איז געווען א גרויסע גבירה.

און די גבירה איז געווען א מיוחסת, הן פון איר צד, הן פון מאַן, פון גבירס צד.

א גרויסע יפת־תואר איז זי אויך געווען, האָט זי זיך גרויס געהאלטן,

ווי מען זאָגט, געבלאָזן פון זיך, און מיט די רעשט ווייבער פון שטאָט קיין שום מגע ומשא נישט געהאַט.

זי פלעגט אין ערגעץ אפילו אויף קיין שמחה נישט גיין, און ביי איר איז נאָך קיין שמחה נישט געווען, ווייל זי האָט, כאָטש עטלעכע יאָר נאָך דער חתונה, נאָך קיין קינדער נישט געהאַט.

און דעריבער, אז דער מאַן, א לייפּסקער סוחר, איז ארויסגעפאָרן פון דער היים, איז די גבירה ארומגעגאַנגען איינע אליין אין אירע גרויסע און רייכע שטיבער, און האָט נישט געוווסט, וואָס מיט זיך צו טון.

לייענען צאינה־וראינה, קב־הישר, צי אנדערע מוסר־ספרים אויף עברי־טייטש, האָט זיך איר נישט געלוסט; פיאַנע פלעגט מען נאָך אין יידישע הייזער נישט שפּילן, קיין מעשה־ביכלעך פאַר ווייבער איז נאָך דעמאָלט נישט געווען; דעם משרת מיט די צוויי דינסטן, וואָס זי האָט געהאַט, פלעגט זי האַלטן פון זיך ווייט; אומגערופן האָט קיינער געטאָרט צו־קומען, — פלעגט זי שטיין גאַנצע טעג ביים צירונג־קעסטל, שפּילן זיך מיט די אלערליי גאָלדענע און בריליאַנטענע זאכן, וואָס זי האָט געהאַט, קוקן ווי די פלעמלעך גיסן זיך איבער אין די טייערע שטיינער; אָנמעסטן און אויסטון, און אָנמעסטן, אבי, ווי עס איז, די צייט צו פאַרברענגען.

אז איר איז דאָס נמאס געוואָרן, פלעגט זי צוגיין צו דער קליידער־שאַנק און איבערוואַרפן אלע זיידענע, אטלעסענע און סאַמעטענע קליידער, וואָס זי האָט געהאַט.

און אזוי פלעגט זי אָפּלעבן די צייט און אָפּוואַרטן ביז דער מאַן וועט צוריקקומען פון לייפּסק.

איינמאָל האָט זיך אָבער דער מאַן לענגער פאַרזאַמט און, ווען ער האָט געדאַרפט, לויט אלע יאָר, ארויספאָרן, האָט ער ערשט געשיקט א בריוו: היות די עסקים וועלן אים לענגער פאַרהאַלטן... מיט גאָטס הילף וועט ער אפילו מאַכן גרויסע און גוטע געשעפטן, נאָר זיין עגמת־נפש איז גרויס, וואָס ער קען אפילו נישט מגביל זיין די צייט פון ארויספאָרן.

און ווייל ער רעכנט, אז זי האָט אויך אוודאי עגמת־נפש דערפון, וויל ער — שרייבט ער — זי משמח זיין אביסל, שיקט ער איר גאַרנאַס־טאַיען אויף א פוטער, טייערע גאַרנאַסטאַיען צו 15 רענדלעך א שטיק.

אין עטלעכע טעג ארום, אז די גבירה האָט באַקומען די גאַרנאַס־טאַיען, האָט זי זיך גענומען צום מאַכן דאָס פוטער.

ערשטנס, זענען איר די פעלכלעך זייער געפעלן; צווייטנס, וועט זי

האָבן מיט וואָס זיך צו פאַרנעמען, נישט משוגע צו ווערן איבער דער צייט.

אהיימגעבן א בעל־מלאכה די פעלכלעך, האָט זי מורא, מען זאָל זי נישט באַגנבענען, שיקט זי נאָך א שניידער, ער זאָל אויפנייען דאָס פוטער ביי איר אין שטוב; זי אליין וועט זיצן ביי דער ארבעט.

און דער שניידער, וואָס די גבירה האָט געלאָזט רופן, איז געווען א ווילער יונג, ווי עס טרעפט זיך צווישן שניידער.

א מאנספּאַרשוין — א פּאָרטרעט, א מויל — ווי אויף שרויפן, און א בריה, — די נאָדל פלעגט אים פליען אין דער האנט, און דערביי, אויב ער האָט נישט גערעדט, פלעגט ער זינגען ווי א קאנאַריק.

און עס איז געקומען דערצו, אז עס האָט זיך געמאַכט א שמועס צווישן דער גבירה מיטן חייט.

און דער שניידער דערציילט איר פון זיינע קינדערשע יאָרן:

אז ער איז גאָר פרי א יתום געבליבן, אָן א טאַטן און אָן א מאַמען, רחמנא ליצלן; אז די אָרעמע קרובים זיינע, וואָס האָבן אים נישט געקענט מפרנס זיין און צאָלן פאַרן חדר־געלט, האָבן אים אָפּגעגעבן צו׳ן א שניידער...

און דער שניידער האָט אים זייער שלעכט באהאנדלט...

עבודת־פּרך האָט ער געארבעט, נאָר נישט ביי דער מלאכה... האָלץ פלעגט ער האַקן, וואַסער טראָגן...

און מכות אכזריות פלעגט מען אים שלאָגן... דער באַלעבאָס, די באַלעבאָסטע, די עלטערע פּועלים...

הונגער האָט ער אויך געליטן...

און וואָס איז ער נישט אויסגעשטאַנען?

זומער און ווינטער פלעגט ער ארומגיין נאַקעט און באָרוועס.

אין די גרעסטע פרעסט פלעגט ער שלאָפן אויף דער גאָלער ערד, אונטערגעלייגט די פויסט! ער האָט אפילו נישט געהאַט קיין מלבוש מיט וואָס זיך צוצודעקן, וכדומה...

און די גבירה, אויף וועלכער מען האָט געזאָגט, אז זי האָט א שטיינערן האַרץ, האָט רחמנות געקראָגן אויפן יתום, און פרעגט דעם שניידער גאָר מיט אן אנדער קול, ווי אזוי ער האָט דאָס אַלץ געקענט אויסהאַלטן?

און דער שניידער זאָגט איר, אז ער ווייסט אַלץ נישט! אז ער איז טאַקע שטאַרקער געווען פון אייזן, אז ער האָט עס אויסגעהאַלטן!

נאָר אַ מוטער האָט ער געהאַט אַ צדיקת: אפשר איז אים איר זכות בייגעשטאַנען...

דעם פאָטער האָט ער נישט געקענט!

נאָר וואָס מער װוּנדער, ביי אַלע צרות און יסורים, וואָס ער האָט אויסגעליטן, איז ער תמיד געווען פריילעך און לוסטיק; מען שלאָגט אים אומזיסט, שטעלט ער זיך אַוועק אין אַ ווינקעלע און וויינט, נאָר איידער די טרערן ווערן טרוקן — ער זינגט שוין.

וואָרום זינגען האָט ער ליב געהאַט דאָס לעבן! עס האָט זיך אים תמיד געוואָלט זינגען, אַזוי זינגען, ווי דאָס פייגעלע, וואָס פליט אין דער לופטן, און האָט איבער זיך קיין אויבערהאַר נישט! דעריבער האָט מען אים טאַקע גערופן: משה פויגל! „משה" האָט ער געהייסן.

און דער שניידער דערציילט איר ווייטער, אַז ער האָט געקענט אויסווייניק אַלע חזנישע זאַכן; אַפילו פון פרעמדע חזנים, וואָס פלעגן קו־מען דאַוונען אויף בילעטן! דורך די פענצטער פלעגט ער זיך אַריינגנבענען און הערן...

קומט מען צופאָרן מיט אַ קאַטערינקע, גנבעט ער זיך שוין אַרויס, און לויפט איר נאָך פון הויז צו הויז, פון גאַס צו גאַס, ביז ער נעמט איבער אַלע ניגונים!... גאַנצע נעכט פלעגט ער שטיין אונטערן פענצטער פון אַ חתונה, אויב עס האָבן פרעמדע קלעזמאָרים געשפּילט, צו מאָרגנס האָט ער שוין אַלץ איבערגעזונגען... אַפילו דער פידלס שטייגער צו דער חופּה!

„ויהי ערב — ויהי בוקר", — דער שניידער דערציילט, די גבירה פרעגט איבער; און טײַלמאָל, אַז זי פרעגט נישט, זינגט ער אין דער שטיל; הערט זי ווי ער זינגט.

אויף מאָרגן האָט דער שניידער דערציילט, אַז די שמחה, דאָס באַ־שטענדיקע פריילעך זיין, איז אים טאַקע בייגעשטאַנען.

אביסל איז עס געווען מעשה נסים.

דער מייסטער, דער באַלעבאָס זיינער, איז פּלוצים קראַנק געוואָרן, ער האָט געפילט, אַז לאַנג לעבן וועט ער שוין נישט, די דאָקטוירים האָבן אים אויך שוין געלאָזט אויף גאָטס בּאַראָט...

האָט ער דער עיקר גרויס צער געהאַט דערפון, וואָס ער גייט פון דער וועלט אָן אַ קדיש, און לאָזט איבער אַ ווייב אַן אלמנה און אַ טאָכטער אַ יתומה; וואָרום ער האָט קיין בן־זכר נישט געהאַט, וואָס זאָל קדיש זאָגן און איבערנעמען די מלאכה...

האָבן אים קרובים, שכנים און גוטע פריינט אַן עצה געגעבן, ער זאָל די טאָכטער זיינע, — אסתרל האָט זי געהייסן — תיכף חתונה מאַכן מיט א פּועל, וועט דער איידעם מפרנס זיין די טאָכטער מיט דער אלמנה און קדיש זאָגן במקום א זון.

באשטייט ער.

זאָגט אָבער אסתרל: אז זי וויל מיך; משה פויגל וויל זי.

זאָגט מען איר, אז איך בין קוים אַלט אכצן יאָר.

זאָגט זי, אז זי האָט נאָר זיבעצן, איז עס א גלייכער שידוך!

זאָגט מען איר ווייטער, אז איך קען נישט די מלאכה, איך בין קיין פּרנסה־געבער.

זאָגט זי, אז איך וועל מיך אויסלערנען; אז אויב איך קען נאָך נישט, איז עס נישט מיין שולד! אז משה פויגל איז קיין פויגל נישט, און מסוגל צו דער מלאכה איז ער, נאָר מען האָט אים נישט געלערנט!

דער פאָטער בעט זיך ביי איר, די מוטער וויל שלאָגן.

די בת־יחידה אָבער האַלט זיך שטאָל און אייזן: אָדער משה פויגל, אָדער גאָרנישט!

— נו, און דו האָסט זי געוואָלט? פרעגט די גבירה מיט א צופרי־דענעם שמייכל.

— א שאלה אביסל! שמייכלט דער שניידער — מיין אסתר איז דאָך שיין ווי אסתר המלכה, און אזוי גוט ווי אסתר המלכה! — —

און וואָס האָבן זיי געקאָנט טון? דער חולה איז מסוכן און ער וויל זיך באין־אופן נישט שיידן פון דער וועלט, אָן אן איידעם; קוועלט ער זיך נעבעך אזוי לאנג, ביז ער מוז באשטיין!

האָט מען א חופּה געשטעלט!

און דעם צווייטן טאָג בין איך אויפגעשטאַנען א מייסטער, און האָב באַקומען שליטה איבער די, וואָס פלעגן מיך קוועלן אָן רחמנות...

און, אז די גבירה פרעגט, צי ער באַצאָלט זיי אצינד מיט פּראָצענט?

— ענטפערט ער: חס־ושלום!... ער גלייבט, אז אַ מענטש איז נאָר דער־מאָלט אַן אכזר, ווען עס איז אים נאָר ביטער אויפן האַרץ! „זיי האָבן גע־ליטן, האָבן זיי צו מיר אויסגעלאָזט דעם כעס... איך בין דאָך דער שוואַכ־סטער געווען... אָבער איך?

געלויבט איז השם־יתברך, מיין האַרץ איז נישט פאַרביטערט... טרעפט זיך אמאָל אַן עגמת־נפש, זינגט מען...”

די גבירה פרעגט, צי זיין אסתרל זינגט אויך?

— מיין אסתר המלכה זינגט, נאָר נישט אויף א קול!

די גבירה פארשטייט נישט און משה פויגל זאָגט, אז ער אליין פאר־שטייט אויך נישט!

נאָר איזן איז עס אזוי! און אויב ער פלעגט אמאָל נאָכזינגען קלעזמאָרים, אָדער חזנים, זינגט ער היינט אסתרלס ניגונים...

ערשט אצינד איז אים איינגעפאלן, אז עס איז אזוי!

„אז איך קוק איר אין די אויגן אריין, זינגט זיך! איז א סימן, אז דאָרט שטעקט ער, דער ניגון!"

די גבירה ציט ווייטער מיט די אקסל און משה פויגל זאָגט נאָכאמאָל, אז ער פארשטייט אליין אויך נישט, נאָר עס איז אזוי!

— אזוי איז עס! זאָגט ער — און הייבט זיך אויף.

ער האָט די ארבעט געענדיקט; די גבירה האָט אים באצאָלט, און ער איז אוועקגעגאנגען...

און די גבירה איז ווייטער אליין געבליבן... זי האָט ווייטער נישט געוווסט, וואָס מיט זיך צו טון; עס האָבן זי שוין אפילו די קליידער מיטן צירונג נישט פארנומען... אויסערביים אָנמעסטן, האָט זי נאָך דעם מאנס מתנה, דעם טייערן פעלץ אויפן לייב נישט געהאַט!

דערמאָנט זי זיך פלוצים, אז זי האָט מלבושים איבערצומאכן... און שיקט נאָך משה פויגל.

און עס מאַכט זיך ווייטער א שמועס.

די גבירה וויל וויסן, ווי משה פויגל לעבט מיט זיין „אסתר המלכה", און דער שניידער דערציילט:

— השם־יתברך, זאָל געבן אויף לאנגע יאָר, — זאָגט ער — עס זאָל אונדז נאָר קיין בייז אויג נישט שאַטן!...

מיר לעבן זיך ווי די טויבן...

נישט שטענדיק באָדט מען זיך אין מילך און אין פוטער... אינמיטן דער וואָך פעלט אמאָל א שטיקל פלייש, נאָר וואָס מאַכט עס אויס?... נישט דאָס איז דער עיקר... אבי דער מענטש איז נאָר צופרידן, די נשמה הייסט עס!

די גבירה הייבט אָן חוקר־ודורש זיין; וואָס זיי טוען? — פרעגט זי...

— וואָס זאָלן מיר טון? — איך טו מיר מיין ארבעט... איך ניי און שטעפּ, און זי איז באַלעבאָסטע: קערט, קאָכט און וואַשט, א דאגה! איך

ארבעט און זי ארבעט; איך זינג און זי הערט זיך צו פונדערוווייטן, פון איר ווינקעלע. האָט זי צייט, קומט זי צו מיר צו, זעצט זיך ביים טיש...

א קליין חנעוודיק קעפּל האָט זי, שפּארט זי עס אָן אויף דער האנט...
אויגן האָט זי גרויסע, קוקט זי אויף מיר...

טו איך איר להכעיס, און קוק איר אין די אויגן אריין, ווערט זי רויטלעך, און מיר ווערט פריילעך, אז עס הייבט זיך אָן צו זינגען... זינגט זיך! עס לעבט זיך נישטקשה! בפרט אצינד...

וואָס „אצינד"?

— אָ! דער „אצינד" איז א גרויסע זאך, — ענטפערט דער שניידער, — א ניי פייגעלע קומט אויף דער וועלט... משה פויגלס א פייגעלע וועט קומען! אסתר המלכהס פייגעלע...

משה פויגל האָט נאָך נישט געענדיקט די ארבעט ביי דער גבירה און אסתר המלכה ריכט זיך אין בעט אריין...

משה פויגל לאָזט איבער די באָבען אין שטוב און גייט צו דער אר־בעט; ער זאָגט צו, באלד צוריקצוקומען...

און קומט נישט אזוי געשווינד!

אסתר האָט דערוויילע ווייען באקומען, און משה פויגל זיצט נאָך אלץ ביי דער ארבעט, און דערציילט, ווי גוט אסתרל איז, ווי שיין זי איז, ווי צוגעבונדן ער איז צון איר...

די גבירה לאָזט אים נישט אוועקגיין; דאָס קלייד דאַרף זי נייטיק... ער ארבעט ווייטער.

די גבירה באצאָלט ווי אן אמתע שררה! פאר געלט קריגט מען גוטע זאכן, און „אסתר המלכה" וועט דארפן גוטע זאכן... דער קליינער פויגל וועט אויך דארפן!

און א ברית וועט זיין א קנאקנדיקער!

ארבעט ער געשווינד, און זינגט, און דערציילט...

און, אז די ווייען האָבן זיך געשטארקט, און אסתר המלכה האָט געשיקט א שכנה נאָך משה פויגל, איז די שכנה צוריקגעקומען מיט א תשובה, אז זי האָט משה פויגל נישט געזען; ארויסגעקומען איז די גבירה... זי האָט איר אליין געעפנט און געזאָגט, אז זי וועט אים שוין שיקן!

און אז די ווייען זענען נאָך שטארקער געוואָרן, איז אן אנדערע שכנה געגאנגען, שוין אן עלטערע יידענע, וואָס האָט שוין געזאָלט „אָנע־מען משה פויגל ביי די פאות און אהיימשלעפּן ווי א פגר". נאָר זי האָט

אויך נישט די העזה געהאַט קעגן דער גבירה, און איז אויך צוריקגעקומען מיט דער בשורה, אַז זי וועט אים באַלד שיקן...

— זי האָט מיך, — פאַרענטפערט זי זיך, — איבער דער שוועל נישט געלאָזט!

און אַז די באָבע האָט געזאָגט, אַז אסתּרל איז אין אַ גרויסער סכנה, אַז, אויב, השם־יתברך, וועט זיך, חס־ושלום, נישט מרחם זיין, ווייסט זי נישט וואָס דער סוף קען זיין...

האָט די יולדת פאַר גרויס צער אַ געשריי געטון:

— רבונו של עולם! אויב עס איז אויף מיר נגזר געוואָרן פון הימל, אַז איך זאָל אַזוי פריי אַוועקגיין פון דער וועלט און מיין אייגן קינד נישט זען, לאָז מיך כאָטש נאָכאַמאָל זען מיין משה פויגל!

און אַ דריטע שכנה איז געלאָפן, און איז צוריקגעקומען, און גע־זאָגט: אַז באַלד קומט ער, ער ענדיקט שוין דאָס קלייד! אַזוי האָט די גבירה געזאָגט...

און די גבירה האָט באמת נישט געוווסט, אַז עס איז סכנות נפשות, זי האָט גאָרנישט געלאָזט צו זיך ריידן...

— וואָס טוען זיי דאָרט? האָט די יולדת מיט די לעצטע כוחות געשריען.

און די שכנה איז מודה, אַז זי איז געשטאַנען אַ ווײַלע אונטער דער טיר און האָט געהערט, ווי משה פויגל דערציילט עפּעס, זאָגט וואָס אַמאָל: אסתּר המלכה, מיין אסתּר המלכה און זי, די גבירה לאַכט...

און אסתּרל האָט אויסגערופן:

— רבונו של עולם, זאָל זי שוין לאַכן ביזן טויט אריין; אין קבר זאָל זי לאַכן...

און זי איז אַוועקגעקומען...

דאָס איז געווען אַ קללה פון אַ שכיב־מרע!
און זי איז מקוים געוואָרן, די קללה!
די גבירה האָט שוין נישט אויפגעהערט צו לאַכן!
אַ צופרידענער שמייכל איז איר ווי צוגעקלעפּט געוואָרן צום פּנים.
און, עפנט זי דאָס מויל, לאַכט זי!

זי שמייכלט ביים גרעסטן צער, ביי די גרעסטע יסורים; דאָס האַרץ ברעכט און זי לאַכט!

זי שמייכלט, ווען זי בעט אויף זיך דעם טויט; זי לאכט! ווי ווען דער מלאך המוות וואָלט פאַר איר אַ מלאך־הגואל געווען.

עס קומט אַריין דער משרת, ער שטעלט זיך פון ווייטן און ווייזט איר, ער האָט אַ בריוו, אוודאי פון מאַן.

שטייט ער און וואַרט, זי זאָל אים געבן אַ צייכן, אַז ער זאָל אים דערלאַנגען דעם בריוו; דערזעט ער, אַז זי איז עפּעס היינט פריינטלעכער, ווי אַלע מאָל, אַז זי שמייכלט!...

גלויבט ער זיינע אויגן נישט, עפנט זי דאָס מויל, און לאַכט.

זי וויל אים זאָגן, ער זאָל דערלאַנגען דעם בריוו און — לאַכט...

דער משרת איז געווען בטבע אַן אויסגעלאַסענער, אַ באַהאַלטענער רשע, קוקט ער אויף איר שוין גאָר אַנדערש.

זי שמייכלט ווייטער...

זי וויל זיך בייזערן, עפנט ווייטער דאָס מויל און — לאַכט!

— וואָס איז מיט איר געוואָרן? מיט דער מיוחסת?

ער קען עס גאָרנישט פאַרשטיין. קלערט ער, ווי אים טויג זיך. גייט ער נענטער צו, — זי שמייכלט!

מיינט ער, דער רשע, אַז ער האָט ביי איר פּלוצלינג נושא חן געווען, גייט ער צו נאָך נענטער!

נעמט ער זי אָן ביי אַ האַנט! זי שמייכלט! קושט ער די האַנט, — און לאַכט!

מער דאַרף ער נישט, דער אויסגעלאַסענער משרת! פאַרגעסט ער אָן בריוו, וואָס דער באַלעבאָס האָט געשיקט פון וועג, אַז ער קען אָנקו־מען באַלד נאָכן בריוו, — און נעמט זי אַרום...

זי שמייכלט, זי לאַכט!

קומט טאַקע אָן דער באַלעבאָס, זעט ער וואָס עס טוט זיך, און נעמט זי אָן און — וואַרפט זי אַרויס...

זי לאַכט!

עס איז ווינטער; אַ קעלט, אַ שניי, זי גייט אַרום און שמייכלט...

מען לויפט איר נאָך, מען לויפט אויף איר וונדער און זי לאַכט; זי שמייכלט און לאַכט...

און אַזוי טרייבט זי זיך, לאַכנדיק, אַרום אין די גאַסן —
זי בעטלט און לאַכט.

מען ווארפט איר נאָך שטיינער, שלעכטע מענטשן פייניקן זי, זי שמייכלט און לאַכט...

זי גייט איבער פון איין האנט צו דער צווייטער, פון איין רשע צום צווייטן, מיטן פארגליווערטן שמייכעלע אויפן פנים, מיטן קלינגנדיקן געלעכטערל אין מויל!

זי פאלט ביז אויף דער נידעריקסטער מדרגה — און אלץ מיט א שמייכל אויפן פנים, מיט א געלעכטער אין מויל!

און אזוי האָט זי געשמייכלט און געלאַכט, ביז צום טויט, און — נאָכן טויט!

זי גוססט און לאַכט, די נשמה רייסט זיך איר פון גוף ארויס און דאָס פנים לאַכט...

און דאָס פנים לאַכט אפילו אין קבר!...

די עטלעכע נושאים, וואָס האָבן זי ארייַנגעלאָזט אין קבר אריין, האָבן מיט טויט־שרעק דעם קבר פארשיט. און געאיילט זיך, זיי זאָלן שוין דעם ווינסטן שמייכל נישט זען...

— — — — — — — — — — —

וואָרנט אייך יוחנן מלמד: היט אייך פאר א קללה, בפרט, פון א שכיב מרע!...

ד.

דער עונש.

אָמר — האָט געזאָגט — יוחנן המלמד.

האָט יוחנן דער מלמד געזאָגט:

דער רבונו של עולם האָט באשאפן א וועלט, און אלעם אויף דער וועלט זיין באזונדער פרצוף־פנים געגעבן. נישטאָ קיין צוויי גלייכע ביי־מער, קיין צוויי גלייכע בלעטלעך; קיין צוויי גלייכע מענטשן אוודאי און אוודאי נישט. און אזוי אין חצוניות, ווי אין תוך אריין, נישט פאראן קיין צוויי גלייכע נשמות.

און יעדער פרצוף־פנים דארף אויסלעבן זיין וועלט, ווי גאָט, זיין ליבער נאָמען, האָט אים באשאפן, און נישט אראָפגיין פון זיין אייגענעם דרך הישר, וואָס דארף אים פירן פון דער וויג ביז צו קבר אָבות.

פארלייקענען זיין אייגענעם פרצוף־פנים און פארשטעלן זיך פאר אַן

אַנדערן; נאָכטון, נאָכקרימען אַן אַנדערן איז אַ מידה מגונה, אַ מיאוסע מידה, ועונשה בצדה — יעדע מידה מגונה ווערט באַשטראָפט.

מאַכט־נאָך אַ ישראל (צוליב פּרנסה, כבוד, אָדער ווייס איך וואָס) אַן אינו־ישראל, זעען מיר באַשיינפּערלעך, אַז סופו — דאָס ער אַליין, אָדער זיינע בנים, און ביי גאָר גרויס ארך אפּים — זיינע בני־בנים, גייען אַוועק אינגאַנצן... גאָר אינגאַנצן... לרעות בשדה אחר, צו פּיטערן זיך אין אַ פרעמד פעלד!

און אַז אַ ייד וויל גאָר זאַמלען נדבות און פאַרשטעלט זיך, כדי צו דערוועקן רחמנות, פאַר אַ בעל־מום: פאַר אַ הויקער, אַ בלינדן, אַ שטומען, צי אַ לאָמען, — גייט ער נישט אַוועק פון דער וועלט, ווי אין די ספרים הקדושים שטייט, ביז ער באַקומט נישט דעם מום, וואָס ער האָט נאָכגע־מאַכט. ביז ער ווערט נישט, נישט פאַר אייך און נישט פאַר קיין שום ייד געדאַכט, אַ הויקער, אַ בלינדער, אַ שטומער... וכדומה...

אַ כיבע, ער האָט אויף זיך אַן אַנדערן, אַ גרעסערן חטא, און ער ווערט חיב מיתה, און גייט אַוועק פון דער וועלט פאַר דער צייט און פאַרן עונש...

ווי איז אָבער דער דין, ווען עמעץ מאַכט נאָך און פאַרשטעלט זיך, אויסצונאַרן כבוד אָדער געלט, פאַר אַ גרעסערן פון זיך: פאַר אַ למדן אַ גרויסן, פאַר אַ צדיק אָדער גדול הדור?

נעמט, האָב איך בקבלה, ער ביי יענעם איבער יענעמס רע־מזל; וואָס יענעם איז באַשערט פאַר אַ שלעכטס...

און אין אָדם באָרץ... מלאכים, וואָס שוועבן אַרום כסא־הכבוד, זינ־דיקן, בפרט אַ בשר ודם.

און וועגן דעם וויל איך אייך פאַרציילן אַ מעשה.

אַ מעשה בשני אחים. אַ פאַרצייטישע. ווען קרוין־פּוילן איז נאָך גאַנץ געווען, און די ממשלה איז געווען ביי די גרויסע שררות אין די הענט...

און די צוויי ברידער זענען געווען ברידער פון איין טאַטע־מאַמע; צווילינג־ברידער.

מאַכט מען דאָך אָבער פון איין שטיק האָלץ אַ לאָפּאַטע און אַן עץ־החיים; זענען זיי געווען אין חיצוניות ענלעך, ווי איין טראָפּן וואַ־סער צום צווייטן: צוויי געוויקסיקע יידן, לאַנגע, ווייסע בערד — קוים צו דערקענען...

און איינער פון די צוויי איז געווען רב און ראש־ישיבה, געשריבן

א ספר „שער הברזל", וכשמו כן הוא: אזוי האָט דער ספר געהייסן, אזוי האָט מען אים גערופן! אן אייזערנער ייד! א ייד, ווי א בוים, וואָס איז געפלאנצט ביי א וואסער, ואין מים, ווייסט איר דאָך, אלא תורה. די תורה איז געגליכן צו וואסער, פון דאנען האָט ער געהאט זיין יניקה. און דערצו — מצוות און מעשים טובים. ושרשיו — און זיינע וואָרצלען זענען גע־ווען מרובין מענפיו, מער ווי די צווייגן, ווי אין פּרקי אבות שטייט. איז ער טאקע געווען א גרויסער ייד און א פעסטער ייד, וואָס אלע ווינטן פון דער וועלט וועלן אים נישט אָפּרײַסן... אוועקרירן פון אָרט.

מאַכט זיך א מעשה און א סוחר פון שטאָט האָט א זון א גרויסן בן־תורה, און דעם „שער הברזלס" ברודער איז א שדכן, רעדט ער דעם סוחר א שידוך מיטן שרהס פאכטער, וואָס האָט א בתולה. דער פאכטער איז א רייכער, די רעכטע האנט ביים שרה. גיט ער א גרויסן נדן... שרייבט מען תנאים, ברעכט מען כלים — מזל־טוב, מזל־טוב!

גייט נישט אוועק א חודש, ווערט דער סוחר געוואויר, אז צום פאכ־טער אין שטוב קומען אריין יונגע פּריצים פון הויף, אז מען איז זיך ביי אים אין שטוב משמח, אז זיין טאָכטער, דאָס כלה־מיידל, דערלאנגט צום טיש, רעדט מיט פּריצים, לאַכט זיי אנטקעגן וכדומה, וויל דער סוחר דעם שידוך אָפּלאָזן.

פארלאנגט דער פאכטער חצי נדן קנס, ווערט א דין־תורה, זעצט מען א בית־דין. דער ראש־בית־דין איז דער „שער הברזל"!

פארשטייט זיך.

געדויערט אזא דין תורה... גבית־עדות, טענות, א טאָג נאָך א טאָג... עס קומט אַלץ ארויס, ווי בוימל אויפן וואסער, ודי בזיון וקצף — א חרפּה פארן פאכטער. גייט ער און פארקלאָגט זיך פארן שרה. זאָגט דער שרה: גוט, ער וועט זען.

צומאָרגנס, מען האָט אויסגעהערט דעם לעצטן עד, די לעצטע טענה, דאָס בית־דין האָט שוין געהאט א ישוב, דער פּסק איז שוין אויפ־געשריבן, דער ראש־בית־דין, דער „שער־הברזל", שטרעקט אוים די האנט צו דער גענזענער פּען אין טינטפאַס און וויל אונטערשרייבן —

פּלוצלינג דערהערט זיך א רייטער פון גאַס. מען גיט א קוק דורכן פענצטער: עס טרייבט דעם שרהס לייב־קאָזאַקל, ווי א רוח. דער עולם ווערט נבהל ונשתומם, דער פאכטער גיט א שמייכל און טראָגט זיך בגנבה אָפּ, און דאָס קאָזאַקל איז שוין אראָפּ פון פערד און אריין אין בית־דין שטוב מיט א קול:

דער שרה לאָזט זאָגן, אַז די האַנט, וואָס וועט אונטערשרייבן אַ פּסק קעגן זיין פאַכטער, וועט ווערן אָפּגעהאַקט.

כאַפּט אָן דעם עולם אַ שרעק, בלייבן אַלע פאַרציטערט, דער „שער־הברזל" אָבער זאָגט:

— בעסער זאָל אָפּגעהאַקט ווערן ביין ייד אַ האַנט, איידער עס זאָל, חס־ושלום, אויסגעמעקט ווערן איין אות פון דער תורה הקדושה...

וואָס האָט ער יאָ געטון?

ער האָט אונטערגעשריבן מיט דער לינקער האַנט...

— — — — — — — — — — —

דערווייל האָט מען די לינקע האַנט אויך נישט אָפּגעהאַקט.

דאָס קאַזאַקל איז געריטן אין שטאָט אריין, און צום שררה איז אָנגעקומען אַ שליח מיוחד מיט אַ ידיעה, אַז אַ שונא איז באַפאַלן די גרענעץ, און אַז אַלע פּריצים און שררות גייען אַהין מיט זייער חייל מלחמה צו האַלטן...

תוך כדי דיבור, איז שוין געבלאָזן טראָמפּייט, די קאָזאַקלעך — פאַרזאַמלט ביי די פערד, דער שררה — געגורט די לענדן; אַ שפּרונג אַרויף און מען גאַלאָפּירט שוין צו דער גרענעץ...

בשעת מעשה אָבער, ווען דעם פּריצס קאָזאַקל האָט געטון זיין שליחות פון הויף, האָט זיך נאָך עמעץ אַרויסגעשלייכט פון שטוב. דאָס איז געווען דעם שער־הברזלס ברודער — שלמה האָט ער געהייסן...

דער שלמה איז אין תוך אַריין געווען דער היפּוך פון „שער הברזל". אַ מענטש אָן אַ וואָרט, אַ נאַכמאַכער, אַן אָפּנאַרער, ער האָט שוין אויסגעדינט כל עבודה־זרהס שבעולם און צו גאָרנישט געקומען. דער ברודער העלפט, קהל העלפט, און עס העלפט נישט. מאַכט מען אים פאַר אַ סרסור, נאַרט ער אָפּ ביידע צדדים. מאַכט מען אים פאַר אַ שליח און מען שיקט מיט אים געלט, האָט ער שוין אַזאַ מזל: גנבים באַפאַלן אים; אַזוי זאָגט ער, און איז מקבל קנין...

איז ער צולעצט אַ שדכן געוואָרן און געוואָלט פאַרשלייערן דעם פאַכטערס טאָכטער. און ווי ער האָט געזען, אַז די זאַך שטייט שלעכט, אַז דער פאַכטער וועט צוריק מאָנען מיט דער יד דאָס שדכנות, און די בושה, וואָס עס וועט זיין... און געוואָלט זיך לאָזן אויף דער וועלט האָט ער שוין לאַנג, איז ער זיך מישב און גייט אַרוים נאָכן פאַכטער. הענגט אין פעדערהייזל דעם שער־הברזלס שטריימל מיטן טיזליק, נעמט ער צו, לאָזט זיך

אהיים. ביינאַכט טוט ער זיך איבער און גייט אַזוי אין דער וועלט אַריין זאַמלען נדבות.

דער „שער הברזל" און די שטאָט הייבן נישט אָן צו וויסן פון קיין פּתרון, פון קיין חלום...

מען האָט אָוועקגעגנבעט דעם שער־הברזלס שטריימל מיטן טיזליק; שלמה דער ברודער איז ערגעץ נעלם געוואָרן, — ווער שטעלט זיך אָפּ דערויף? וועמען ליגט עס אין זין? דעם שער־הברזל וועט מען, אַז דער פּריץ וועט קומען, אָפּהאַקן אַ האַנט, און וועלן די לינקע?

— — — — — — — — — — — —

די מלחמה ביי דער גרענעץ האָט זיך געענדיקט בשלום, די שררות רייטן אהיים מיט די חיילות מיט גרויס נצחון. ווו די וועגן שיידן זיך, שטעלט מען זיך אָפּ אין אַ קרעטשמע, מען טרינקט, מען הוליעט, מען פּאַרט אהין, מען פּאַרט אהער.

מען איז שוין געקומען אין אונדזער שררהס גבול אַריין.

ווייטער שיידן זיך וועגן, ווייטער פּאַרהאַלט מען זיך אין אַ קרעטשמע, ווייטער ווערט געטאַנצט, געהוליעט און געטרונקען...

עס איז געוועזן זומער־לעבן; אַ שיינער אַ וואַרעמער טאָג. ליגן די חיילות אין פעלד און טרינקען. די פערד האָט מען אין דער תבואה אַריינגעלאָזט. פּויערים וויינען, דער שררה זאָגט, ער וועט באַצאָלן...

טרייסטן זיי זיך, קראַצן זיך אין די קעפּ, בוקן זיך צו דער ערד און נייען אַוועק...

די שררות זיצן אַרום טיש פאַר דער קרעטשמע, און טרינקען אויך!

קומט פּלוצלינג אַרויס דער אַרענדאַר פון קרעטשמע, אָנגעטון אין וועגס־קליידער, הינטער אים שטייט זיין ווייב און זיינע צוויי טעכטער.

און ער, דער אַרענדאַר, גייט צו אונדזער שררה, בוקט זיך פאַר אים ביז צו דער ערד, קושט דעם זוים פון זיין מאַנטל און זאָגט:

— אדוני פּריץ גרויסער, מיין ווייב און מיינע צוויי טעכטער וועלן באַדינען דיך און דיינע הויכע ליכטיקע געסט, — און מיך, זיי אַזוי גוט, און לאָז מיט דיין גרויסן גענאָד גיין אין שטאָט אַריין. —

איך מוז! — זאָגט ער.

פרעגט דער שררה, פאַרוואָס ער מוז, וואָס עס האָט געקאָנט אַזוינס געשען, אַזאַ אויסטערלישע זאַך, אַז ער וויל אים פאַרלאָזן?

בוקט זיך דער אַרענדאַר נאָך דריי מאָל צו דער ערד און פאַרציילט אַזאַ מעשה: עס איז דאָ אַ גרויסער רב אויף דער וועלט, רופט מען אים

דער אייזערנער, און ער איז, גרויסער שררה, א רב אין איינער פון דיי־נע שטעט, 40 — 50 מייל פון דאנען...

איז דער רב א גרויסער צדיק און א גדול־הדור (ער האָט עס אים קוים אויסגעטייטשט), פאַרט ער אַרום איבער דער וועלט צוליב א גרוי־סער מצווה — פדיון שבויים. און ווו ער קומט, איז אים קהל מקבל־פנים מיט גרוים כבוד און גרוים פרייד, און מען רופט אין שטאָט אריין אַלע רייכע ישובניקעס, און דער גרויסער אייזערנער רב האלט א דרשה. נאָך דער דרשה שטעלט מען אַ טאַץ און אַלע וואַרפן אריין געלט. —

און אַזוי ווי דער אייזערנער רב איז געקומען אין זיין שטאָט אריין, האָט דער רב און קהל נאָך אים געשיקט, ער זאָל פאָרן אין שטאָט אריין און הערן די דרשה און געבן א שיינע נדבה...

— און — ענדיקט דער אַרענדאַר — א דאנק פריער גאָט און דערנאָך דיר, ליכטיקער פריץ, קאָן איך געבן א שיינע נדבה...

גיט דער שררה א שמייכל, א זייטיקן, נישט־גוטן שמייכל. ער האָט שוין געוווסט, ווער דער „אייזערנער" רב דאַרף צו זיין...

און גיט א זאָג:

— הער, ייד, דו קאָנסט געבן א גרויסע נדבה, איך אָבער — א גרעסערע!

על־כן הייסט ער אים: פאָר אין שטאָט אריין, פאַרבעט דעם אייזער־נעם רב צו דיר, מיך דערמאָן נישט, ער זאָל זיך נישט דערשרעקן, איך שענק אים 500 רענדלעך. געגוג!

דער אַרענדאַר שאָקלט מיטן קאָפּ אויף צען מאָל יאָ, און קאָן פאַר גרוים פרייד קוים אַרויסשטאַמלען:

— און די דרשה?

— וועט ער זאָגן מאָרגן, שמייכלט ווייטער דער שררה — אויב ער וועט וועלן. אפשר וועט ער געגוג האָבן.

און גיט צו שטרענג:

— נאָר תיכף זאָל ער דאָ שטיין פאַר מיינע אויגן..

— — — — — — — — — — — — —

דעם פריצס רייד זענען מקוים געוואָרן...

געבררענגט דעם בעל־דרשן.

אָט שטייט ער פאַרן פריץ.

דער פריץ עפנט דעם בייטל, ציילט אַרוים 500 רויטע רענדלעך.

— נעם...

דער בעל־דרשן שטרעקט אוים די האנט צו נעמען...

באותו הרגע, אויפן שרהס ווונק, האָט אַ בליץ געטאָן אַ שווערד פון הינטן און אָפּגעהאַקט די האַנט...

— — — — — — — — — — —

דער בעל־דרשן איז געווען — שלמה... וואָס האָט זיך, צוליב אויס־נאַרן געלט, פאַרן ברודער, פאַרן שער־„הברזל" פאַרשטעלט.

הדא הוא דכתיב, — דאָס מיינט דער פּסוק: צדיק מצרה נחלץ, דער צדיק ווערט פון אומגליק באַפרייט, ויבא רשע תחתיו — דער רשע, וואָס האָט פון אים אָפּגעצויגן דאָס רע־מזל, קומט אויף זיין אָרט.

ה.

מה לי לשקר

... איר זענט געבילדעטע מענטשן! איך בין אַ פּראָסטער ייד, לא כחל ולא סרק, ווי גאָט האָט'ם באַשאַפן, און איך זאָג אייך, אַז מען מוז זיין שטאַרק בלינד, מען זאָל זאָגן, אַז דאָס רעדל דרייט זיך אַליין... איר זאָגט: ניין? אפשר האָט איר עס צו פאַרדאַנקען אייערע בלאָע ברילן, וואָס איר טראָגט; זיי מאַכן אייך פון דער וועלט אַ מין געבלאָטע וועש, רחמנא־ליצלן! איך ווייס נאָר, אַז איך זע! איך זע בחוש!

אָט זאָגט איר, למשל, אַז איר גלייבט נישט אין זיווגים. איר מיינט, אַז דער מזווג־זיווגים איז ביי אונז יעקל דער שדכן, און ביי'ן אייך — פּשוט, דער יצר־הרע! באמונה שלי — איר לעבט אין טעות!

וואָרן צוריק געשמועסט: וואָס איז דען, מיינט איר, דער גאַנ־צער יצר־הרע? אויך אַ שליח למקום! דער רבונו של עולם שיקט אים, גייט ער! אָן זיין רשות, וועט ער זיך נישט רירן פון אָרט! און אַ שדכן איז אויך נישט מער ווי אַ שליח למקום. וואָרן אַז נישט, ווי אַזוי וואָלט ער געוווּסט „בת פלוני לפלוני"?

אַפילו אַ מומחה, אַ רופא, צי גאָר אַן אויסשטודירטער דאָקטאָר, זענען אויך נישט מער נאָר שליחי המקום. אָט קומט ער צו'ן חולה, טוט ווי אין ביכל שטייט: פּיאַווקעס, באַנקעס, ריצן־אייל, פאַרשרייבט פּלעש־לעך פון אַלערליי קאָלירן און — דעם חולה ווערט אַמאָל בעסער.

הכלל, וועט איר זאָגן, אַז די לאַנגע הויזן, זיי זענען דער רופא־חולים? פאַרוואָס דען העלפן זיי אַמאָל יאָ און אַמאָל נישט? פאַרוואָס דען ביים צווייטן חולה, ביי דער אייגענער קרענק, שלאָגן די אַלע זאַכן נישט אָן? עס זענען דאָך די אייגענע פּיאַווקעס, די אייגענע געהאַקטע

און טרוקענע באַנקעס, די אייגענע אַפּטייק, די אייגענע פלעשלעך!

אדרבה, זאָגט איר, — מה נשתנה?

האָ תינח — ביי אָרעמעלייט; עס שטייט דער דאָקטאָר ביי דער טיר, שרייבט פונדערווייטנס, היילט בעל־פּה, קען זיין א טעות... אָבער ביי גבירים! צוויי גבירישע חליים: די אייגענע קרענק, די אייגענע רפואה, — און איינער הייבט זיך אויף פון בעט, און דעם צווייטן, רחמנא־ליצלן, הייבט מען אַראָפּ פון בעט!

נו, מה נשתנה?

איר וועט אפשר זאָגן, אז עס האָט געמוזט זיין א טעות, אז דער אַפּטייקער האָט זיך טועה געווען, אָדער דער דאָקטאָר... אמת! עס קען זיין א טעות... אַמאָל קומט דער דאָקטאָר ווי א פּאַרסמטער פון א שמחה, פון מיטן א טאַנץ אָדער פון מיטן א קאָן, נאָך ז ע ק ס אַזוינע נעכט... דעם אַפּטייקער כאַפּט מען נאָך האַלבע נאַכט אַרויס פון בעט, פון בעסטן שלאָף. נו, קען זיין, אָדער דער דאָקטאָר האָט, על־פּי טעות, שלעכט פאַרשריבן, אָדער דער אַפּטייקער האָט שלעכט געמאַכט די מעדיצין...

איך וועל אייך אָבער ווייזן, וווּ עס ק ע ן נישט זיין קיין טעות!

אָט, נעמט אונדזער בעל־מומחה! דאָ וועט שוין די גאַנצע וועלט מעיד זיין, אַז ער האָט טעות נישט! ער איז, חס־ושלום, קיינמאָל נישט שיכור, טאַנצט נישט מיט נקבות, שפּילט נישט אין קאָרטן, מאַכט אַליין אַלע רעצעפּטן און טרעט נישט אָפּ פון בעט, ביז ער אַליין גיסט זיי נישט דעם חולה אין מויל אַריין... די ציין האַקט ער אויף, און איינגעבן מוז ער אַליין.

נו, פאַרוואָס־זשע איז ביי'ן אים: איין פיבער — מיט דער האַנט אַוועק! און דאָס צווייטע האַלט זיך ווי א סמאָלע, קלעפּט זיך ווי א נאָס העמד?

איז דאָך ווייטער דאָס אייגענע — מה נשתנה?

איז דאָך נישט מער, אז נישט אין זיי ווענדט זיך עס, אז זיי זע־נען נאָר שלוחים!

אַלע זענען שלוחים למקום! והוא הדין יעקל שדכן; ער איז אויך נאָר א שליח למקום!

זעט איר, דער דאָקטאָר וועט אייך דאָס נישט מודה זיין; זיין פּרנסה לאָזט אים נישט מודה זיין; ער מוז זיך אָנבלאָזן און זאָגן: „כוחי ועוצם ידי", ווי דען?

און אז די רפואה שלאָגט נישט אָן, איז דער חולה שולדיק! ער

האָט אוודאי עפּעס בגנבה געכאַפּט! איז דער חולה נישט קיין ייד, טרעפט ער באַלד אויף „חזיר", ביין אַ ייד איז, להבדיל, דער קוגל שולדיק! כאָטש פון אבות אבותיו עסט ער קוגל און עס האָט אים קיינמאָל נישט געשאַדט! טשאָלנט איז גאָר חיות...

נו, רעדט ער ווי אַ מענטש?

אַפילו דער רופא, זעט איר, האָט שוין, איך בעט איבער אייער כבוד, פליי אין נאָז... ער מוז דאָך גיין אויפן דאָקטאָרס וועג! פונוואַנען דען, מיינט איר, נעמט זיך דער „טוב שברופאים"? ע ר זאָגט, אַז דער דאָקטאָר איז שולדיק! אים שטייט דער דאָקטאָר אין וועג!

דער שקר, אַפּנים, ליגט שוין אין דער פּרנסה. וואָרן אַפילו — בעל מומחה — דאַכט זיך אַ פּשוטער ייד, ער שפּרעכט נאָך אַמאָל אַליין אָפּ אַן עין־הרע... און דרייט שוין אויך אַמאָל מיט דער נאָז!

איך וויל אים, חס־ושלום, נישט באַריידן. די גאַנצע וועלט ווייסט, אַז ער האָט מיך מיט אַ זאַלב פּאַר אַ דרייער אויסגעהיילט פון אַזוינע פּלוימען, וואָס די וועלט פאַרמאָגט עס נישט; נאָר וואָס אמת איז אמת, אָנגערירט איז ער שוין, „וישמן — ויבעט", די הצלחה ברענגט דערצו...

אָבער יעקל שדכן, דאָס איז טאַקע אַ פּשוטער פּראָסטער ייד; ער וועט אייך נישט זאָגן: כוחי ועוצם ידי! רייד מיט אים, וועט ער באַלד מודה זיין, אַז דאָס איז נישט זיינע קונצן, נישט זיינע חכמות. אַז, על־פּי־רוב, קומען אים גאָר די שידוכים צו חלום.

— איך ליג מיך — זאָגט ער — שלאָפן מיט אַ ליידיקן מוח, און שטיי אויף מיט אַ קאָפּ ווי נחם תיבה: סאַמע פּאָרלעך און פּאָרלעך.

איר גלייבט נישט אין חלומות?

זעט איר, דאָס איז שוין אַ נאַרישקייט פון אייך, בדידי הוי עובדא, איך אַליין בין שיר דורך אַ חלום אַ מיליאָנער געוואָרן.

די מעשה איז אַזוי געווען:

איינמאָל, שבועות ביינאַכט, עס וועט שוין זיין אַ יאָר 25, זיץ איך ביים „תיקון שבועות" און שלאָף אַזוי איין. אין שלאָף זע איך פאַר מיר שוועבן אין דער לופט אַ ציפער 613. לכתחילה האָב איך געמיינט (אין חלום, הייסט עס), אַז דאָס איז תרי"ג, — 613 מצוות. נאָר איך האָב באַלד פאַרשטאַנען, אַז תרי"ג דאַרף זיין מיט הייליקע אותיות, נישט מיט גוישע ציפער! אינמיטן הער איך אַ טראָמפּייט, אַ שטאַפּעט קומט אָן! ער קנאַקט מיט דער בייטש; איך הער, ווי ער שטעלט זיך אָפּ לעבן בית־המדרש און פרעגט זיך אויף מיר.

עמעץ — הער איך — פרעגט אים, וואָס ער דאַרף; זאָגט ער, אַז ער האָט פאַר מיר אַ זאַק מיט רענדלעך.

איך האָב דאָס גרויסע לאָאָז געווונען!

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט. עס איז מיר זייער אַ שאָד געווען, וואָס דער זאַק מיט רענדלעך איז נעלם געוואָרן. נאָר יום־טוב! מען טאָר זיך נישט מצער זיין! איך שטעל מיך אָפּ מיט מיין ווייב, עליה־השלום, באַלד מוצאי יום־טוב צו פאָרן אין אַ גרעסערע שטאָט און אויסזוכן נומער 613.

ווייסט איר דאָך... יידישע געשעפטן!

באַלד נאָך יום־טוב האָט זיך מיר נישט געמאַכט אויף הוצאות, דערנאָך איז מיר, לא־עליכם, נישט פאַר אייך, נישט פאַר קיין שום ייד געדאַכט, אַ קינד אַוועקגעפאַלן... און אַוועקגעקומען... איך בין שבעה געזעסן...

דערנאָך האָט זיך געמאַכט אין קהילה עפּעס אַן עסק וועגן אַ שוחט, אַ מחלוקת, האָב איך מיך נישט געקענט רירן פון אָרט...

און דערנאָך, אַז איך האָב מיך שוין, נאָך אַלע מניעות, אַריינגעזעצט אין בויד, שטעקט מיר אינעווייניק אַ ייד אויס שלום־עליכם!

— ווו פאָרט אַ ייד?

— ווו פאָרט אַ ייד?

איך זאָג אים.

— אַן עסק?

איך דערציייל אים, אַז איך פאָר קויפן אַ לאָאָז...

לאַכט ער, — עס איז שוין נאָכן ציאונגן!

און אַזוי האָב איך פאַרשפּילט מיין לאָאָז!

איך האָב מיך אפילו נישט געוואָלט נאָכפרעגן, וויפל דער לאָז האָט געווונען, ווער מיין געלט האָט צוגענומען... ערשטנס, האָב איך געוואָלט פאַרגעסן דערינען, עס איז דאָך אַ האַרצווייטיק; צווייטנס, האָט מיר מיין ווייב, עליה־השלום, אויפגעגעסן, זי זאָל מיר עס מוחל זיין, די גאַל, אַז דער קאָפּ איז אויף מיר אַרומגעפאָרן... און דריטנס, האָבן זיך ווייטער געמאַכט עפּעס קהלשע עסקים, חטאים מיאוסע פון אַ בעלפער, די מקווה האָט מען פאַרחתמעט! —

דאָס געהער שוין נישט צו דער זאַך; זען דאָך זעט איר, אַז אַ חלום איז נישט קיין קלייניקייט! אַז מען מאַכט קיין חלום נישט אוועק

מיט דער האַנט! פאַרוואָס דען זאָלט איר נישט גלייבן, אַז מען איז יעקל שדכן מודיע אין חלום: ווי, ווען עמען און ווען מען דאַרף אָנשלאָגן!?

און איך זאָג אייך, אַז איך גלייב באמונה שלימה, אַז דורך דעם נאָר מאַכט זיך אַמאָל אַ גט, וואָס אַ יעקל שדכן, אַ פלוט, האָט אַמאָל אַ טעות און פאַרגרייזט אַ חלום!

און והאַ ראיה: מיר זען טאַקע, אַז אויב אַ מאַן לעבט מיט אַ ווייב אַ סך יאָרן בשלום, ווי גאָט האָט געבאָטן, קריגן זיי טאַקע איין צורה! די אייגענע הוויות, די אייגענע תנועות, די אייגענע סוגות, גלייך זיי וואָלטן אַ צווילינג געווען! פונוואַנען נעמט זיך דאָס?

איר וועט זאָגן: הרגל! ניין, ברודער! דאָס האָט שוין דער רמב"ם, עליו־השלום, אויסגעוויזן אַריסטון, אַז הרגל איז בלאָטע! וואַרפט אונ־טער — זאָגט ער — אַ מייזל, ווערט די געלערנטע קאַץ צוריק קאַץ, כאָטש זי קען עסן שוין ביים טיש מיט מעסער און גאָפּל!

אַריסטו — זאָגט מען — האָט אַפילו דעם רמב"ם נישט מודה גע־ווען... עס האָט אים נישט געפּאַסט! ער האָט שוין זיין ספר וועגן הרגל, מיט אַלכסנדער מוקדונס הקדמה, געהאַט אָפּגעדרוקט און אויף דער וועלט צעשפּרייט, אָבער געבליבן איז ער אָן אַ וואָרט אין מויל!

נו? האַלט איר אויך נאָך אין הרגל? לאו! אַ הרגל ברעכט נישט קיין טבע! נישט מער, גאָט ברוך הוא, איז, כביכול, אַ גוטער בעל־עגלה; אַז ער שפּאַנט איין אַ פּאָר פערד, איז עס אַן אמתע פּאָר!

און ווייסט איר, וואָס א י ך וועל אייך זאָגן?

דער אמת איז, אַז איר אַליין זייט אויך נישט קיין נאַראָנים, איר ווייסט אויך דעם אמת ביי זיך! וואָרן, באשר בכן? איר זייט נישט מזרע אברהם, יצחק ויעקב? אייערע נשמות זענען נישט געשטאַנען ביים באַרג סיני, חס־ושלום?! ביין אייך, זעט איר, שווימט די כפירה, דאָס אַפּיקורסות אַזוי פון אויבן, דעריבער גייט זי אייך אַלע מאָל איבערן מויל... אָבער אינעווייניק!

איר לייקנט? וואָס דען זאָלט איר זאָגן? איך זאָג אויך, בוימל אויפן וואַסער!

עס איז אַזוי! אין אַ חדר האָט איר דאָך אַמאָל געלערנט: וואַסער איז מים און מים, האָבן מיר אַ קיימא־לן, איז תורה... אמת איז, אַז בוימל — שמן — איז אויך תורה, נאָר ווער זאָגט דען, אַז די כפירה, רחמנא־ליצלן, איז בוימל? בלאָטע איז זי, בנאמנות — בלאָטע! עס רעדט זיך נאָר אַזוי: ווי בוימל אויפן וואַסער!

און קומען קומט דאָס פון דער מאָדע! און היינט איז אַ מאָדע חוזק צו מאַכן אויס אַ יידישן מנהג, אויס אַ יידישע אמונה... און וואָס טוט איר נישט פאַר דער מאָדע וועגן? אָט שטיפּט איר איין דעם גאָרגל. איר ווערט רויט ווי אַן אינדיק, פּרייכט ווי אַ גאַנדז, און פון וועמעס וועגן? פון אַ שניפּסל וועגן, און די גאַנצע סחורה איז אַ כזית, אַ כשעורה... אמת — כדאי? און היינט, וואָס איר פּענטעט אייך די פיר מיט ענגע קאַמאַשן מיט שפּיצן?... באשר — איר האָט נישט קיין הינער־אויגן.

וואָס? נישט מער — עס איז מאָדע! איר מוזט גלייך זיין צום אַפּטייקער: אַי וואָס, דער אַפּטייקער איז אַן אַנדער גזע; ער האָט קיין גאָרגל נישט, און זיין פוס פּאַסט אין שטיוול אַריין, ווי אַ פּריצישער בריוו צום קאָפּערטל... איר מוזט אָבער נאָכטאַנצן!

און אַז דער אַפּטייקער מאַכט חוזק פון יעקל שדכן, זאָגט איר, אַז איר גלייבט נישט אין זיווגים!

עס איז ביי מיר הייליק!

אַ והאָ ראיה! איך האָב אַמאָל געזען, ווי אַן אמתער דייטש, אָבער טאַקע אַן אמתער, אָן תפילין, ריין „קאַשע מיט שנויץ”, האָט אין אַקע געשפּילט! ער האָט אינמיטן קאָן באַין־אופן קיינעם קיין דריער נישט געבאָרגט, קיין רובל אויסגעטוישט, דאָס געלט קיינמאָל נישט געוואָלט ציילן! פריער ווייטער, אַז עס איז אים נישט געגאַנגען, האָט ער פּלוצים געכאַפּט דעם קוימען, דעם קאַפּעלוש, הייסט עס, און איז נעלם געוואָרן אויף אַ מינוט...

נו? איר וועט מיר איינרעדן, אַז איר גלייבט נישט אין סגולות? איך בין אייך ערב, אַז ער איז אַרויסגעלאָפן מאַכן די סגולה...

זעט איר, איך טו עס נישט! שפּיל איך אין קאָרטן, אין קוויטלעך מיין איך, שפּיל איך ערלעך... על־פּי דרך הטבע!

יענץ הייסט שוין ביי מיר אַ שקר, אַ כנופיא מיט יענע לייט!... נאָר מיין דאגה! מאַכט ער יאָ אַ סגולה... נאָר פאַרוואָס לאַכט ער אויס אַ פרומען ייד, האָ?

איך זאָג אייך, אַז איר גלייבט! אַז איר גלייבט גלייך מיט אַלע יידן! והאָ ראיה: פּרוווט. זאָל אייך פיר וואַכן אַ צאָן דרייען, אַ פיבער וואַרפן, אָדער אַ פוס ברעכן, וועט איר נישט לויפן צו אַ גוטן יידן?...

אַנישט צון אַ זנאַכער! אין דער סטרא־אחרא גלייבט איר דאָך אוודאי!

זעט איר, א י ך זאָג אייך דעם אמת! און צוריק געשמועסט: מה לי לשקר?

יהודה לייב זימאַן
PROPIEDAD
...SON ZIMA

בערל דער שניידער

ערב יום־כפור אין בערדיטשעווער שיל. צוגעפאַלן איז די נאַכט. די זקנים האָבן אָפּגעזאָגט: „על דעת המקום ועל דעת הבריות...” צעגאַנגען זיך אויף זייערע ערטער. ר׳ לוי־יצחק שטייט ביים עמוד. ער דאַרף זאָגן „כל־נדרי” און — שווייגט.

אַלע אויגן הענגען אויף זיין רוקן. אין עזרת־נשים — אַ שטילקייט, ווי אויפן ים פאַר אַ רעש. ער וועט אָנהייבן, און אפשר, ווי זיין שטייגער איז אַמאָל, מיט אַן הקדמה. וועט זיך פריער אויסטענהן, כדבר איש אל רעהו, מיטן רבונו של עולם — אויף מאַמע־לשון...

נאָר ר׳ לוי־יצחק שטייט, איינגעהילט אין קיטל און טלית פאַרן עמוד און שווייגט.

וואָס באַטייט עס?

זענען די שערי־תפילה נאָך פאַרמאַכט? האָט ר׳ לוי־יצחק קיין כוח נישט אָנצוקלאַפּן? ער שטייט מיטן קאָפּ אביסל איבערגעבויגן, מיט איין אויער אַרויף, גלייך ער הערט עפּעס פון דאָרט. וויל ער הערן אויפשלים?

און פּלוצלינג דרייט זיך ר׳ לוי־יצחק אוים צום עולם און גיט אַ רוף:

— שמש!

לויפט דער שיל־שמש צו; פרעגט ער אים:

— בערל דער שניידער שוין דאָ?

דער עולם ווערט נבהל ונשתומם. דער שמש שטאַמלט: ער ווייסט נישט; הייבט זיך אָן אומצוקוקן. ר׳ לוי־יצחק אַליין קוקט זיך אויך אום.

— ניין, ער איז נישט! — זאָגט ער. אינדערהיים געבליבן. און ווענדט זיך נאָכאַמאָל צום שמש:

— גיי אהיים צו בערל שניידער און רוף אים אהער! זאָג, איך, לוי־יצחק, דער מרא דאתרא, רופט.

גייט ער, דער שמש.

בערל דער שניידער וווינט אין שיל־געסל. וואַרט מען נישט לאַנג.

קומט ער, בערל שניידער, אָן קיטל און טלית, אין דער וואָכעדיקער קאַ־פּאָטע, מיט אַן אָנגערוקט פּנים און אויגן — האַלב בייזע, האַלב צע־שראָקענע, און גייט צו צו ר׳ לוי־יצחקן:

— איר האָט מיך גערופן, רבי, בין איך צו א י י ך געקומען!

„צו אייך” איז ער מטעים.

שמייכלט ר׳ לוי־יצחק.

— זאָג נאָר, — מאַכט ער, — בערעלע, וואָס רעדט מען אַזויפיל פון דיר אינדערהייך? עס איז דאָך פול מיט דיר די פּמליא של מעלה. עפּעס א רעש האָסטו אָנגעמאַכט: מען הערט נישט מער, נאָר: בערל דער שניידער און בערל דער שניידער.

— אהא! מאַכט בערל שניידער מיט נצחון.

— האָסט עפּעס א טענה?

זאָגט ער: אוודאי!

— צו וועמען?

— צום רבונו של עולם! זאָגט ער.

דער עולם אַרום וואַלט דעם שניידערוק צעריסן; ר׳ לוי־יצחק צע־שמייכלט זיך נאָך ברייטער:

— אפשר וועסטו, בערל, דערציילן, וועגן וואָס עס גייט?

— אדרבא! זאָגט בערל דער שניידער.

— מהיכי תיתי... זאָגט ער — איך קען אפילו פאַר אייך א דין־תורה האָבן! זאָל איך טענהן?

— רייד.

טענהט ער, בערל דער שניידער:

— איבערן גאַנצן זומער, לא־עליכם, רבי, קיין שטאָך אַרבעט נישט געהאַט... נישט פון א ייד, נישט, להבדיל, פון א פּויער.

— כאַטש לייג זיך, — זאָגט ער, — און שטרעק אויס די צונג.

— אַי, גלייבט זיך נישט ר׳ לוי־יצחקן — זרע אברהם, יצחק ויעקב זענען דאָך רחמנים בני רחמנים, געדאַרפט זיך פאַרטרויען.

— דאָס נישט, רבי, איך זאָג נישט און איך נעם נישט!

קיין מתנת בשר־ודם וויל ער נישט. ער האָט אַזא חלק אין רבונו של עולם, ווי יענער...

וואָס ער האָט יאָ געטאָן, — א מיידל האָט ער, האָט ער עס אַוועק־געשיקט דינען, אין א גרעסערער שטאָט אַריין געשיקט.

זיצט ער אזוי אינדערהיים און ווארט, וואָס זיין ליבער נאָמען וועט טאָן...

פאַר סוכות. די טיר עפנט זיך. אהא! דערוואַרט זיך: און עס קומט טאַקע אריין אַ שליח־מיוחד פון פריץ. מען רופט אים אונטערשלאָגן אַ פעלץ.

גוט. דער רבונו של עולם שפּייזט! פאַרט ער, קומט ער אין פּאַלאַץ אריין.. מען פירט אים אין אַ חדר מיוחד אריין. מען גיט אים איבער אַן איבערשלאַג און מען גיט אים איבער פעלעכלעך.

— זאָלט איר זען, רבי, פיקסענע פעלעכלעך! פון פיקסן־לאַנד...

עס איז דאָך כל־נדרי־צייט, איז אים ר׳ לוי־יצחק מזרז:

— הכלל, האָסטו אונטערגעשלאָגן, געטאָן דיינס בשלמות. וואָס איז ווייטער געשען?...

— אַ קלייניקייט איז געשען: דריי פעלעכלעך זענען געבליבן.

— האָסטו זיי צוגענומען?

— נישט אזוי לייכט, רבי, ווי עס רעדט זיך! אַז מען קומט אַרויס פון פּאַלאַץ, שטייט ביי דער בראָם אַ שומר. האָט ער אַ חשד, באַזוכט ער, טוט די שטיוול אויס. און געפינט מען, רבי, ביי מיר, חס־ושלום, פעלעכלעך, האָט דער פריץ כלבים, האָט דער פריץ ריטער...

— נו, וואָס האָסטו געטאָן?

— איז דאָך אָבער בערל — בערל שניידער! גיי איך מיר, רבי, אין קיך אריין, בעט, מען זאָל מיר אהיים געבן אַ ברויט...

— פת עכו״ם, בערל!

— נישט, חלילה, צום עסן, רבי! — מען האָט מיר געגעבן אַ ברויט, אַ גרויס ברויט. איך גיי דערמיט צוריק אין שטוב אריין, שנייד עס אויף, הויל עס אויס, קנעט דאָס ווייכע אזוי לאַנג אין די הענט ביז עס ווערט דורכגענומען מיט שווייס און וואַרף עס דעם כלב, וואָס ליגט אין חדר. אַ כלב האָט ליב מענטשן־שווייס. און די דריי פעלעכלעך פּאַק איך אין אויסגעהוילטן ברייטל אריין. און גיי.

ביי דער בראָם:

— וואָס טראָגסטו, זשידיקל, אונטערן אָרעם?

ווייז איך: אַ ברויט!

איך קום בשלום אַריבער און אַביסל ווייטער מאַך איך שוין פיס... און גיי נישט מיטן וועג, איבער די קשאַקעס גיי איך. פעלד־אויס, פעלד־איין: אַ קורצער וועג — אַ פעלד־וועג.

גיי איך און טאַנץ אַביסל אונטער: אָן אתרוג וועט זיין, א לולבל! נישט קהלס, נישט געבאָרגט... טייערע פעלעכלעך...

הייבט אָבער אָן די ערד אונטער מיר עפּעס צו ציטערן... איך דער־קען שוין דאָס ציטערן. א רייטער יאָגט הינטער מיר, מען יאָגט מיך נאָך! דער מאַמעס מילך ווערט מיר אָנטרינען. מן־הסתם, איבערגעציילט די פעלעכלעך... אַנטלויפן איז נאַריש, אַ רייטער, דעם פּריצס א פערד... כאַפּ איך, קודם־כל, דאָס ברייטל און וואַרף אין די קשאַקעס אַריין. מאַך מיר פונדעסטוועגן א סימן, א גוטן סימן, און שטעל מיך אָפּ. מען רופט שוין:

— בערקאָ! אַ, בערקאָ!

דאָס איז ער, דעם פּריצס קאָזאַקל, איך דערקען זיין קולכל! אי־נעוויינ, רבי, ציטערט! די נשמה איז אין די קנעכל, נאָר בערל שניידער דרייט זיך אוים, און גייט אַקעגן, מכלומרשט, כאחד האדם.

וויזט זיך אויס — אַז אומזיסטע שרעק!

איך האָב פאַרגעסן א הענגער אָנצוטייען, האָט מען נאָך מיר א רייטער געשיקט.

און ער שלעפּט מיך שוין אויפן סוס אַרויף. דרייט עס אויס, מען רייט שוין...

בענטש איך אין האַרץ גומל, ניי אָן דעם הענגער און גיי צוריק.

איך קום צו צום סימן: ואיננו — נישטאָ דאָס ברויט!

שוין לאַנג נאָך שניט; קיין בן־אָדם גייט דאָ נישט, קיין פויגל אין דער וועלט וועט אַזאַ משא נישט אויפהייבן... פאַרשטייט איך, ווער עס האָט עס געטאָן...

פרעגט ר' לוי־יצחק:

— ווער?

— ער! ענטפערט בערל שניידער, און טייט מיט דעם פינגער צו דער הייך — דער רבונו של עולם, זיין מעשה ידו, רבי! און איך ווייס פאַרוואָס... דער האָר דער גרויסער, וויל נישט, אַז זיין קנעכט, אַז איך, זיין בערל דער שניידער, זאָל נעמען יתור...

— נו, אוודאי — מאַכט ר' לוי־יצחק ווייך — על־פּי דין...

— דין — שמין! מאַכט בערל. ער ווייסט, אַז אַ מנהג ברעכט א דין. און —

— נישט איך — זאָגט ער — האָב יתור באַשאַפן, אַ מינהג פון קדמונים!

— און ווידער — טענהט ער — פארקערט: איז דער רבונו של עולם אזא גרויסער, שטאָלצער פּריץ, און וויל נישט, אַז דער אָרעמסטער עבד פון זיינע עבדים, זיין קנעכט בערל דער שניידער, וואָס דינט ביי אים, זאָל נעמען יתור, — זאָל ער געבן פּרנסה. זאָל ער, ווי א פּריץ, געבן אָרדינאַריע!

נ י ש ט דאָס און נ י ש ט דאָס וויל ער נישט!

— וויל איך — זאָגט ער — דעם רבונו של עולם נישט דינען. איך האָב — זאָגט ער — אַ נדר געטאָן: אויס!

גיט דער עולם ארום אַ ברום, ווי אַ בער. הייבן זיך הענט — וויל מען צולויפן. ר' לוי־יצחק מאכט:

— שאַ!

דער עולם בלייבט שטיל און ר' לוי־יצחק פרעגט בנעימות:

— און וואָס ווייטער, בערל?

— גאָרנישט! — פאַרציילט ער. איך קום אהיים, איך וואַש מיך נישט. איך עס אומגעוואַשן. מיין פּלוניתטע וויל עפּענען אַ מויל, — אַ פּלאַסק! איך לייג מיך; אָן קריאת־שמע לייג איך מיך. די לעפּצן ווילן אַליין זאָגן; איך פאַרביים מיט די ציין. אינדערפרי: קיין ברכה, קיין נטילת־ידים, קיין דאַווענען, קיין טלית ותפילין. „גיב עסן!" מיין פּלונית־טע מאכט פּיס פון שטוב אַרויס. אין דאָרף אַריין, צום פּאָטער, צום אָרענדאַר געלאָפן. איז אָן אַ ווייב! איך האָב נאָך הנאה דערפון. איך, ווי איך, איך בין בערל שניידער. זי, אַ שוואַכע יידענע, זאָל זי נישט זיין אין דער מיט! און איך טו מיר מיר מיינס: קיין סוכה, קיין אתרוג, קיין לולב, איך נעם אַמאָל אַביסל; יום־טוב מאַך איך קיין קידוש נישט. לאַו! שמחת־תורה, כאַפּ איך, ווי מרדכי נאָך דער גזירה, און טו אָן אַ זאַק איבערן קאָפּ. להכעיס!

קומט סליחות־צייט, ווערט אַביסל קאַלאַמוטנע. דער שמש קלאַפּט, דאָס האַרץ קלאַפּט, עס ציט... איך בין דאָך אָבער בערל שניידער! אַ וואָרט האַלט איך! איך דעק מיך צו איבערן קאָפּ, איך האַלט אויס! נישט זען... עס קומט ראש־השנה — איך ריר מיך נישט. עס קומט די צייט פון שופר בלאָזן, כאַפּ איך שטיקער וואַטע און פאַרשטאָפּ די אויערן... עס רייסט, דאָס האַרץ רייסט, אַ צער־בעל־חיים, רבי... און איך מיאוס מיך פאַר מיר אַליין. גיי אַרום אומגעוואַשן, אָן אומריינקייט. אַ שטיקל שפּינעלע הענגט, איך דריי עס איבער צו דער וואַנט, איך וויל מיין פּרצוף נישט זען... דער עולם, דערהער איך, גייט צו תשליך...

ער בלייבט שטיל אַ ווײַלע און שפּרינגט באַלד אונטער:

— אָבער גערעכט, רבי, בין איך! אָפּטרעטן מיט גאָרנישט וועל איך נישט!

טראכט ר׳ לוי־יצחק א ווײַלע און פרעגט:

— און וואָס־זשע ווילסטו, בערל שניידער?... ווילסט פּרנסה?

בערל באַליידיקט זיך:

— קיי און שפּיי פּרנסה! פּרנסה האָט ער פ ר י ע ר געזאָלט געבן! און פּרנסה קומט י ע ד ן! דעם פויגל אין דער לופט, דעם וועָרעמל אויף דער ערד. פּרנסה איז אָרדינאַריע. אַצינד וויל בערל שניידער מער!

— זאָג, בערעלע, וואָס.

און בערל שטעלט זיך אָפּ:

— אמת, רבי, יום־כּפּור איז נאָר מכפּר אויף עבירות, שבין אָדם למקום?

— אמת!

— און עבירות שבין אָדם לחברו — נישט?

— ניין!

גלייכט זיך בערל שניידער אויס אין דער הייך ווי א סטרונע, און זאָגט פעסט און הויך:

— וויל איך, בערל שניידער, אַנדערש זיך נישט אונטערגעבן, אַנדערש צוריק אין דינסט צום רבונו של עולם נישט אַרײַנטרעטן, ביז דער רבונו של עולם וועט נישט דאָס יאָר, מיר צוליב, מוחל זיין די עבירות אויך!

— בין איך גערעכט, רבי?

— גערעכט! — ענטפערט ר׳ לוי־יצחק — און האַלט דיך — זאָגט ער— ביי דער דעה, מען וועט דיר מוזן נאָכגעבן...

און ער קערט זיך אום צום עמוד, קוקט אַרויף, הערט זיך איין א ווײַלע און איז באַלד מבשר:

— האָסט געפּועלט, בערל! גיי נאָך קיטל און טלית!

שמחה שבשמחה

כּידוע, איז ביי אנשי שלומינו ראש־השנה שטענדיק א פריילע־
כער יום־טוב.

מיר זענען דאָך קיין מתנגדים נישט. מען ווערט נישט אזוי פארציטערט מאימת יום־הדין.

מיר ווייסן דאָך, אז מען שטעלט זיך פאר א פרעמדן סטראַפּטשע נישט, אז עס משפּט א טאטע. דער אבינו שבשמים משפּט! איז מען טאקע טועם אביסל משקה. כאפּט מען א טענצל נאָכן דאווענען...

נאָר איינמאָל האָב'מיר א ראש־השנה געהאט — איבער אַלע ראש־השנהס.

אָנגעהויבן האָט זיך עס ווי תמיד. נאָר באַלד אין ע ר ש ט ן טאָג, פ אָ ר מוסף, איז געוואָרן א פּלאָם!

דער אַלטער, כמנהגו, לאָזט גאַנץ ימים־נוראים קיינעם צום עמוד נישט צו. ער פארלאָזט זיך נישט אויף קיינעם!

דאווענט ער פארן עמוד.

ווי אזוי ער דאווענט, דאַרף איך אייך נישט פאַר־
ציילן.

דאווענט ער און קומט צו „לאל עורך דין".

גיט ער אויף זיין שטייגער און מיט זיין קול־נגינה א געשריי:

— „לאל עורך דין!"

הערצער ציטערן, הימלען שפּאַלטן זיך.

און אזוי ווייטער:

„לבוחן לבבות"... „לגולה עמוקות"...

קומט ער אָבער צו „לצופה נסתרות" — ברעכט זיך איבער דאָס קול. עפּעס פּאַלט עס, עפּעס ציטערט עס; דער היתוך־הדיבור ווערט אויך אַן אַנדערער. „לקונה" איז אָפּגעפאַלן, „עבדיו" קומט ארויס מיט ספקות, „ביום דין" — מיט חולשות.

און פּלוצלינג בלייבט ער גאָר שטיל! ער שווייגט: א רגע, צוויי,

דריי און נאָך מער. און אַ רגע איז אַ יאָר: שרעק, דער אָטעם שטאָקט. עזרת־נשים איז ווי פאַרחלשט געוואָרן; אויס רעש!

פלוצלינג גיט ער זיך אַ ריר. אַ ציטער אויפן גאַנצן גוף. און די שטילקייט, די אָנגעזאַפּטע מיט פּחד און אימה, ווערט דורכגעריסן מיט אַ שמחהדיקן:

— „לרחם עמו ביום דין".

און עס גייט מיט אַ לאַנג געדרייטן חדוההדיקן שלשלת. און כל עצמותיו — די פּיס כאַפּן אַ טענצל ביים עמוד. און אַזוי גייט שוין דער שחרית עד גמירא.

ווי מיט באַנייטע כוחות.

און פאַר מוסף האָט ער אונז פאַרציילט, וואָס עס איז געשען.

אַ קלייניקייט איז געשען:

בידוע, אַז מען דאַוונט פון סידור, צי פון מחזור אַרויס, לויפן די אויגן פ א ר די ליפּן. זאָגן דעם אַלטנס ליפּן: „לצופה" און די אויגן דערזעען שוין „לקונה".

און ווי ער דערזעט „לקונה", פאַלט אים איין, אַז עס איז כולו מוקשה, און ער פאַרשטייט קיין פּירוש־המלות נישט. וואָרום באמת: וואָס טייטש?

ווער, ווען קויפט קנעכט ביים משפּט?

און ער האָט האָט קיין תירוץ נישט, און ווערט ממש מבולבל, און שווייגט!

וויל מען דאָך אָבער נישט דאָרט אויבן, אַז דעם אַלטנס תּפילה זאָל, חס־ושלום, מטורף ווערן, ו ו י י ז ט מען אים, וואָס טייטש.

און ווי ער מאַכט די אויגן צו, נאָכצוטראַכטן, שפּאַלט זיך פאַר אים דער הימל און ער זעט!

דאָס בית־דין־שטוב זעט ער:

דאָס בין־דין־שטוב פון אויבן. דעם אמתן מקום־המשפּט! אָט דער טיש, די וואָגשאָל.

איז אָבער נאָך, אַפּנים, פרי.

נאָך קיינער נישט געקומען.

קוקט ער זיך דערווייל אום: פינף טירן האָט דאָס בין־דין־שטוב: צוויי טירן פון די זייטן; רעכטס אַ טיר און לינקס אַ טיר.

אויף דער רעכטער טיר איז אויפגעשריבן: „סניגור"! פון דאַנען וועט ער קומען. אויף דער לינקער: „קטיגור"! דער קומט פון קעגנאיבער.

און ד ר י י טירן אויבנאָן, אונטער טיש און וואַנשאָל, ביי דער מזרח־וואַנט.

איז די מיטלסטע טיר פון די דריי פאַרמאַכט, און די טירן רעכטס און לינקס — אָפן.

איבער דער פאַרמאַכטער מ י ט ל ט י ר איז אויפגעשריבן: „פמליא של מעלה". און מצד ימין ושמאל, דורך די אָפענע טירן, זעט מען:

ר ע כ ט ס דאָס אָפענע גן־עדן. אָבות און צדיקים, באַשטראַלט מזיו השכינה, זיצן, מיט די קרוינען אויף די קעפּ, און לערנען; זיי האָבן, אפנים, קיין יום־הדין נישט!

און ל י נ ק ס — דאָס אָפענע גיהנום.

אין גיהנום איז שטיל. דאָס גיהנום איז לער; יום־טוב — שטראָפט מען נישט, פייניקט מען נישט. זענען די רשעים פריי, און די משחיתים, אפנים, מיט עפּעס אַנדערש פאַרנומען. און מתוך־המעשה וועט איר גע־וואָר ווערן, מיט וואָס זיי זענען געווען פאַרנומען, — נאָר דאָס פייער ברענט, פלאַקערט.

„ואשו לא תכבה", ווי אין פסוק שטייט.

און ווי ער קוקט אזוי, עפנט זיך די רעכטע זייטן־טיר און עס קומט אַריין דער סניגור מיטן פעקל זכיות אונטערן אָרעם. אַ קליין פּעקעלע. אַ שלעכט יאָר פאַר מצוות ומעשים טובים געווען. קומט ער אַריין, זעט די לינקע טיר פון קעגנאיבער איז צו, פאַרשטייט ער, אַז דאָרט זאַמלט מען די כתבים לענגער. אַ יאָר געווען — אַ געוועטעניש פאַר זיי... לאָזט ער דאָס פעקל אַראָפּ פון אונטערן אָרעם און זעצט זיך דערווייל גאַנץ אַבלדיק.

דערנאָך עפנט זיך די טיר פון דער לינקער זייט. צוויי משחיתים, מיט אַ פּאַק אויף די אַקסל, קומען אַריין, געבויגן פון דער משא. מען הערט ווי אונטער די ביינדלעך קנאַקן, און זיי וואַרפן אַראָפּ די משא, עטעמען אָפּ, און זאָגן, אַרויסגייענדיק, הויך, דער סניגור זאָל הערן:

— נאָך קיין מן המעשר נישט. פאַרלעך וועלן נאָך טראָגן. אַלע לאַפּיטוטן קלויבן צונויף, אוצרות גאַנצע.

ווערט דעם סניגור זייער קאַלאַמוטנע, פאַרהילט ער זיך דאָס פּנים און קרעכצט.

ער מיינט: קיינער הערט נישט.

די פמליא של מעלה איז נאָך באכתסיא... אין גן־עדן איז מען מיט תורה פאַרנומען; דאָס גיהנום איז לער!

זיצט דאָך אָבער צווישן עולם אין גן־עדן אויך ר׳ לוי מבערדיטשעוו, דערהערט ער!

ער איינער האָט נאָך נישט פאַרגעסן, אַז פאַר די יושבי חושך וצלמות, אויפן עמק עכור אונטן, איז היינט א יום־הדין, און אויב עמעץ קרעכצט אויפן עולם־אמת, גייט עס אוודאי וועגן זיי. איז ער מפסיק משנתו און קוקט זיך אום.

זעט ער, ווער עס קרעכצט — דער סניגור אין בין־דין־שטוב קרעכצט.

מוז מען שוין אוודאי דערגיין די סיבה.

פוילט זיך נישט ר׳ לוי־יצחק, הייבט זיך שנעל אינמיטן דער סוגיא אויף, שלייכט זיך אויף די שפּיץ נעגל אַרויס פון טיש, פון גן־עדן אין בית־דין־שטוב אריין, און דערזעט דאָס פּעקל מיטן פּאַק... פאַרשטייט ער, ווי עס האַלט... האָט ר׳ לוי־יצחק קיין לאַנגן ישוב נישט, גייט צו און הייבט אויף מיט אַלע כוחות דעם פּאַק, און גיט אים אַ שליידער איבערן טיש, דורך דער אָפענער לינקער מזרח־טיר, צום גיהנום, אין אש מתלקחת — אין גיהנום־פייער אריין, און דער פּאַק ברענט און ווערט פאַרברענט.

קומען צוויי אַנדערע משחיתלעך. וויטער מיט אַ פּאַק. זיי גייען אַרויס, ר׳ לוי־יצחק כאַפּט דעם פּאַק, וואַרפט, טרעפט, דער פּאַק ברענט, ווערט פאַרברענט, נישטאָ!...

און אַזוי דעם דריטן, דעם פערטן און אַזוי אַלע. ווי די משחיתימלעך קערן זיך אָפּ, דער פּאַק פליט שוין זיין וועג.

ענדלעך, דער לעצטער פּאַק ברענט נאָך, און דער משחית אַליין — אשמדאי קומט אריין. ברייט, מיט ששון ושמחה; אַ קלאָג! קיין זכר פון זיינע פּעק! ער קוקט זיך אום, זעט וואָס עס ברענט, דערזעט ר׳ לוי־יצחקן, וואָס וויל שוין צוריקשפּרייזן אין גן־עדן אריין, — קיין נאַר איז ער נישט, פאַרשטייט ער, ווער און וואָס, כאַפּט ער אים אָן ביי דער האַנט און גיט אַ געשריי:

— גנב!

הילכט עס אָפּ!

לויפט מען זיך צוזאַמען פון גן־עדן, עס עפנט זיך די מיטל־טיר; די פּמליא של מעלה קומט אַרויס. דער סניגור הילט אָפּ דאָס פּנים און שפּרינגט אויף.

— וואָס איז דאָ געשען?

דערציילט ער, דער משחית, וואָס עס איז געשען. ר׳ לוי־יצחקן

האָט ער ממש ביי דער האַנט געפּאַקט. און דער זאַק דער לעצטער ברענט נאָך; דער שווערסטער געווען.

ניכרים דברי אמת; ר׳ לוי־יצחק לייקנט נישט.

געשען איז עס.

פרעגט מען דעם משחית, וואָס ער וויל? וואָס פאַר א פּסק?

האָט ער אויך נישט קיין לאַנגן ישוב. על־פּי דין וויל ער. „ונמכר בגנבתו״ שטייט. זאָל מען ר׳ לוי־יצחקן פאַרקויפן פאַר א קנעכט; באַלד אויפן אָרט. בפּומביה, אין בית־דין־שטוב. ווער עס וויל, זאָל קויפן. ער אַליין איז אויך א בעלן! ער וועט שוין אָפּנעמען זיין היזק.

און גערעכט איז ער. דאָס מוז די פּמליא של מעלה מודה זיין; א ליציטאַציע מוז זיין. און פאַרפאַלן, רעכנט מען, וועט ר׳ לוי־יצחק נ י ש ט ווערן. — דאָס גן־עדן וועט נישט לאָזן.

און צוויי צדדים שטעלן זיך ביי דער וואָגשאָל: דער משחית פון איין זייט, און דאָס גאַנצע גן־עדן פון דער צווייטער.

ר׳ לוי־יצחק שטייט אין דער מיט. גלייך נישט אים מיינט מען דאָס.

און מען הייבט אָן ווארפן פּדיון אין די שאָלן אַריין; רעכטס און לינקס.

און מען שטייגערט.

די פּמליא של מעלה זעצט זיך ביים טיש און קוקט.

טרעט אַרויס אברהם־אבינו און ווארפט אין דער שאָל אַריין זיין ערשטע מצווה; אַלס צולאָג — זיין הכנסת אורחים.

ווארפט נאָך אים יצחק — די עקדה; יעקב — זיין תמימות, זיין זיצן אין געצעלט און לערנען, בשעת עשיו איז אַרומגעלאָפן מיט כלי־זיין און געשאָסן אין די וועלדער... קומט נאָך יעקבן — רחל און ווארפט די קרייטעכצער — די דודאים, אין שאָל אַריין. ווארפן אנדערע אמהות, ווארפן דערנאָך צדיקים... יעדערער מיט תשואת־חן, זיין האָב און גאָב.

האָט אָבער דער משחית באַהאַלטענע אוצרות אין זיין מלוכה, אַז אין לשער ואין לספּר. און נאָך יעדן וואָרף אין דער רעכטער זייט, גיט ער א וואָרף לינקס. און זיין שאָל פאַלט און פאַלט, און ער ווארפט אָן אוצר נאָך אָן אוצר. פון אונטער דער ערד, פון אונטער די הרי־חושך... פון אַלע באַהאַלטענע מקומות אין זיין מלוכה... אוצרות — עין לא ראתה! ער מוז אים האָבן, ר׳ לוי־יצחקן! פאַר א קעסל־הייצער אין גיהנום וועט ער אים מאַכן. און גיט נאָך א ריס אַראָפּ די קרוין פון קאָפּ און גיט א

וואָרף אין שאָל אריין, כאפט זי א טרייסל און גיט מיטאמאָל א פאַל, אראָפּ, אראָפּ...

שלעכט.

דאָס גן־עדן האָט אַלץ פאַרפּאַסט.

דער לעצטער טרעט צו דער סניגור און וואַרפט זיין פּעקל זכיות. די שאָל דערפילט עס נישט. דאָס ציינגל גיט קיין מינדסטן ציטער נישט...

און דעם משחיתס פנים פאַרקרימט זיך אויף א נצחונדיקן שמייכל. און אין די אויגן דער נצחון ברענט און פלאַקערט. און די רעכטע האַנט לייגט ער שוין ארויף אויף ר׳ לוי־יצחקס אַקסל און מיט דער לינקער האַנט ווייזט ער אים צו דער גיהנום־טיר...

ווערט א מהומה: פאַרשפּילט ר׳ לוי־יצחקן... ווערט א רעש, א גע־טומל: וואָס טוט מען? וואָס טוט מען?

און דער רעש וואַקסט...

ער וואַקסט און ווערט פּלוצלינג געשפּאָלטן.

פון דער הייך דערהערט זיך א קול.

א קול פון כסא־הכבוד אראָפּ.

— איך קויף אים!

עס ווערט שטיל און דער רבון כל העולם רופט אין דער שטילקייט:

— איך גיב מער! „כי לי כל הארץ", איך גיב פאַר ר׳ לוי יצחקן די וועלט!

שוואַרץ איז געוואָרן דעם משחיתס פנים. — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

דאָס האָט דער אַלטער אונדז פאַרציילט פאַר מוסף, און מאָלט אייך, וואָס פאַר א מוסף, וואָס פאַר א ראש־השנה עס איז געוואָרן!

דער קטרוג פאַרברענט! א כתיבה וחתימה טובה אין קעשענע! ר׳ לוי יצחק — אויסגעקויפט; דער סוד פון „לקונה עבדיו בדין" — אַנט־פּלעקט...

ס׳איז געוואָרן ש מ ח ה ש ב ש מ ח ה.

כ ר ת

דער אַלטער איז געוועזן גרויס...

שייך צו זאָגן „גרויס"? הייסט עס, אויף אונדזער מאָס געמאָסטן?

נאָר עס רעדט זיך אַזוי.

און — אַ באַהאַלטענער געוועזן.

דהיינו? ג ע ז ע ן האָט מען ווייניק: גאָר ווייניק. און דאָס, וואָס מען האָט שוין ממש געזען, האָט מען ערשט נישט פאַרשטאַנען.

האָט מען זיך געפּרווט, איז מען אַריינגעפאַלן. אין פלוג, למשל, דאַכט זיך, ד אָ ס האָט ער געמיינט. מאַכט זיך, אין אַ רגע אַרום, אַ מעשה קאַפּויר, — להד"ם! — עס האָט זיך גאָרנישט אָנגעהויבן!

אַ השפּעה האָט מען געפילט, בפּועל ממש געפילט: אין דעם איז קיינער קיין רגע נישט מסופּק געווען. אַ ייד לאָזט זיך אין וועג אַריין צום אַלטן, און וואָס אַ טריט ווייטער פון דער היים, וואָס אַ שריט נענטער צום צדיק, פילט ער זיך אַלץ געהויבענער, גרינגער, עפּעס ממש פליענדיקער. אַ שטיק נאָך אַ שטיק פאַלט אַראָפּ דאָס גשמיות: מיט יעדן טריט וואַקסט ווי אויף הייוון דאָס רוחניות. באַ, אַ ייד האָט נאָר, אַרויסגייענדיק, די מזוזה געקושט, און שוין שמחה! ווייס איך — נאָר־וואָס דאָס פּעקל פון וואַנט אַראָפּגענומען, — טלית־ותפילין מיט אַביסל צידה לדרך, — אַ ייד האָט נאָר דערמאָנט אָן דער נסיעה, ווי זאָגט אַ ייד? אם ירצה השם, עס וועט זיין הוצאת הדרך, גיב איך זיך אַ לאָז צום אַלטן — און שוין! עפּעס האָט שוין אינעווייניק אויפגעפלאַמט, צעשטראַלט זיך, ממש אַ לעמפּל: מען האָט אַריינגעגאָסן פרישן בוימאייל — שמן זית אַריינגעגאָסן!

אָבער, אַז דער ייד איז געקומען, דער ייד איז שוין דאָ, און ער זעט גאָרנישט, ממש גאָרנישט, און דאָס מקצת מן המקצת וואָס ער זעט, איז דער שכל נישט משיג — פאַלט מען אַביסל ביי זיך אָפּ... און אַ קימאַ לן האָבן מיר: אַז מען פאַלט ביי ז י ך, פאַלט מען מיט אַן אמת! זעט

מען שווין נאָך ווייניקער. איז ווייניקער בטחון, ווייניקער אמונה... איז דער מוח נאָך ווייניקער תופס און דאָס לב נאָך ווייניקער משיג...

מאַנכע פלעגן טאַקע אָפּפאָרן.

. . . .

נעמט, לשמל, דאָס גערטל.

א גערטל האָט דער אַלטער געהאַט, האָט ער עס געהאַלטן ארומגעצוימט און אָפּגעשלאָסן.

מאי טעמא? חס־ושלום, א צר עין און פאַרגינט נישט, א ייד זאָל זיך אָפּרוען אין שאָטן פון זיין ביימל? אָדער א ברכה מאַכן און דערקוויקן זיך איבער א פּרי?

טאַפּט מען אין דער פינצטער און מען זאָגט: די בחינה פון „גן נעול" — א פסוק אין „שיר השירים"; „אחותי כלה" איז די כנסת ישראל.

נו, גוט, אָבער לשם מה — צו וואָס?

זאָגט מען אויף יחוד, אויף התבודדות.

יחוד, גוט. א צדיק מוז האָבן יחוד, אָבער פאַרוואָס אין גאָרטן, נישט אין שטוב? מען קאָן זיך דאָך פאַרשליסן חדר לפנים מחדר, — ווי טוען אַלע גוטע יידן?

ענטפערט מען: תחת כפת הרקיע — אונטערן פרייען הימל וויל ער יחוד. הימל און ער — און שווין...

אָבער ווען קומט ער אין גערטל אריין?

לאָזט זיך אויס, אז גיין אין גערטל אריין גייט דער אַלטער נאָר פאַר ימים נוראים, און דווקא ביינאַכט, און פאַר דער ערשטער סליחה.

געפינט מען ווייטער א תירוץ: טאַקע פאַר ימים נוראים. דעמאָלט טאַקע שמועסט ער זיך אויס אויג אין אויג און ביחידות מיט דער פמליא של מעלה; אָן א מחיצה פון א סופיט מיט א דאַך.

לייגט זיך עס אביסל אויפן שכל; ווערט מען אָבער געוואָר, אז איינמאָל, גייענדיק ביינאַכט אין גערטל אריין, האָט ער מיטגענומען א שער, א גרויסע גאָרטן־שער. מען האָט זי גאָר פריער אויף די אויגן נישט געזען...

ווי קומט התבודדות מיט דער פמליא של מעלה צו'ן א שער? בלייבט מען שטיין!

. . . .

אין גערטל, האָט מען געוווסט, וואַקסן עפּל־ביימער.

הינטער דער שטאָט, ביים טייכל, איז פאַראַן א שטיקל בערגל.

אז מען גייט צו תשליך און מען קריכט אויפן בערגל ארויף, אָדער די קינדער, ל״ג בעומר, אז זיי גייען שפּאַצירן אויפן בערגל — זעט מען דאָס גערטל מיט אַלע ביימלעך.

געוווסט האָט מען אויך, אז נישט אַלע ביימלעך אין גערטל זענען גלייך.

אויף דעם ענין האָט זיך אַמאָל אָפּגעשטעלט איינער פון די מקורבים. צי האָט ער אַליין מער נישט געוווסט, אָדער נישט געוואָלט מגלה זיין מער, ווי ער האָט געוואָלט, — גערעדט האָט ער — א ז ו י, געלאָזט פאַלן א פּאָר ווערטער.

אָבער דאָס האָט ער בפירוש געזאָגט, אז נישט אַלע ביימלעך זיי־נען גלייך.

עס זיינען פאַראַן, זאָגט ער, אילני סרק — ליידיקע ביימלעך, וואָס טראָגן גאָר קיין פירות נישט. א ביימל — אַן עקר, רחמנא ליצלן. און עס איז פאַראַן א בוים, וואָס טראָגט שלעכטע פירות. דער ליידיקער בוים, זאָגט ער, ברענגט, לכל הפּחות, זאָגט ער, צו קיין מכשול נישט. דער מיט די שלעכטע פירות אָבער ברענגט אַמאָל צו'ן א ברכה לבטלה. די מראה נאַרט אָפּ, מען מאַכט א ברכה, מען כאַפּט אין מויל אריין און מען שפּייט אוים — א ברכה לבטלה געווען! די שלעכטע פירות אָבער קאָנען האָבן תיקון אין פייער, אויב זיי זיינען נאָר קיין סם נישט: מען קאָכט, מען מאַכט ברכה און מען עסט... אָבער דער אמתער „עץ עושה פּרי״, ווי אין פּסוק שטייט, גיט גרייטע פירות. זיי דאַרף מען נישט מתקן זיין; מאַך ברכה און עס פון בוים... און עסנדיק, האָסטו הנאה, און מיט דער ברכה האָסטו געהויבן די פּרי און דורך דער פּרי געבענטשט דעם בוים!... און איז נאָך די פּרי א הדר, ווי דער פּסוק זאָגט: תאווה לעינים, דאָס הייסט: א פאַרגליסטונג צו די אויגן, — נעמט מען נאָך די פּרי צו פענער שמחת־תורה, האָט מען פריער דעם תענוג פון הדור מצווה, איז מען מקיים: זה אלי ואנוהו, דערנאָך ערשט מאַכט מען א ברכה און — זאָל דיר וווּל באַקומען...

עס איז אָבער, זאָגט ער, פאַראַן נאָך א העכערע מדרגה, די מדרגה פון „תפּוח בעצי היער״ — די בחינה פון „הכהן הגדול מאחיו״ צווישן די ביימער, — פון אַזאַ בוים — זאָגט ער, און גיט א שמייכל איבערן גאַנצן פּנים — פון אַזאַ בוים נעמט מען פירות אויף יין צו קידוש און הבדלה...

געזאָגט האָט ער עס, דער מקורב, אין כלליות, אַזוי, אין דער וועלט אַריין: ערב שבת געווען, שיר השירים געזאָגט, אויפן פסוק זיך געשטעלט...

געוווסט אָבער האָט מען, אַז דער אַלטער מאַכט קידוש און הבדלה נאָר אויף עפּל־ווין, און אַז דעם עפּל־ווין מאַכט די רביצין מיט אירע אייגענע הענט און אונטער זיין השגחה... און דווקא פון די פּירות פון גערטל...

— — — — — — — — — — — —

איז געווען ביי אונדז אַ פּרוש — אַ שווייגנדיקער.

דאַוונט, לערנט, און רעדט נישט אַ וואָרט.

מילא, אַ ייד רעדט נישט, רעדט ער נישט. ער וויל נישט רעדן. בפרט, אַז דער ייד איז, לא עליכם, אַ חולה; אַ כשל ברך; עס איז אים פּשוט שווער צו רעדן. אפשר אַזאַ נדר געטון; אפשר אַזאַ תשובה, און, אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר אַ גדר! אַ ייד צוימט זיך אַרום פאַר אַן עבירה; אַז מען רעדט נישט, זינדיקט מען נישט!

סיי־ווי־סיי, דער פּרוש רעדט נישט. איז מען געוווינט צום שווייגנ־דיקן פּרוש. ווייסט מען.

מאַכט זיך און דער פּרוש רעדט!

און ווען? פאַר פּטירה!

איינמאָל ביינאַכט, מיין פּרוש פאַלט אויף דער באַנק אַנידער, מיר־נישט, דיר־נישט, און הייבט זיך אָן צאַפּלען. — וואָס איז דיר, פּרוש־לעבן? שוים איבערן מויל!

געווען באותו מעמד אין בית־המדרש זענען מיר זאַלבעדריט: איך און נאָך צוויי יידן. ביינאַכט געווען, פאַר סליחות. וואָס איז צו מאַכן? וועט מען ביין אים זיצן, ביז דער עולם וועט קומען; נישט ווייט צו סליחות. דעם אַלטן מודיע זיין; לוינט נישט; ער ווייסט אַליין... אין דרויסן — אַ ווינט. מילא, ווינט איז ווינט; „אַף ברי", ווי אין פּיוט שטייט, עס גייט דערצו. זאָלן די שויבן ציטערן... אַ פיש אין וואַסער ציטערט! הייבט זיך אָבער דער פּירוש אויף, דערהערט אפנים, קוקט צום פענצטער, לייגט צו דאָס אויער, מאַכט זיך מיט דער פלאַכער האַנט אַ טראָמפּייטל ביים אויער, — הערט זיך בעסער איין. מען זעט בחוש, ער הערט זיך איין! און פּלוצ־לינג — ער רעדט! דאָס פּנים פלאַמט, די אויגן גרויסן און גרויסן זיך און דאָס מויל איז אָפן און רעדט!

נישט אַלץ כאַפּט דאָס אויער, און נישט אַלץ, וואָס דאָס אויער כאַפּט, קומט אין האַרץ, צי אין מוח אַריין, — אַן אימה איז אונדז באַ־

פאַלן; איך הער, ווי ביי מיינע חברים קלאַפּט א צאָן אָן א צאָן. איך הער, ווי מיין אייגן האַרץ קלאַפּט.

אָבער א סך איז געבליבן אין זכרון.

— מען דאַרף, — זאָגט ער, און די שוים יאָגט און יאָגט, — מען דאַרף, אַז אַלע ביימער זאָלן זיין גלייך; אַז אַלע זאָלן נתעלה ווערן צו דער העכסטער מדרגה. מיטן תוך — צו „עץ עושה פּרי", און אין חיצוניות — צו "תאווה לעינים", — שיין און געבענטשט זאָל זיין... שיין און געבענטשט! און אַלע זאָלן געבן יין לקידוש ולהבדלה... און ווער דאַרף עס טון? ווער איז מחויב צו הייבן די אילנות? דער צדיק, זאָגט ער. דער צדיק, ער דאַרף עס טון, ער מוז עס טון; ער איז דער באַלעבאָס פון פעלד, און פון גאָרטן דער באַלעבאָס...

און ער טוט עס, דער צדיק.

— נעמט — זאָגט ער — דער צדיק הדור, אין דער מסוגלדיקער נאַכט, — אין דער רעכטער צייט, די שער און גייט אין גערטל אריין, אין אָפּגעשלאָסענעם גערטל אריין.

נעמט ער, זייענדיק אין גערטל, האַבנדיק די שער אין האַנט, אין דער מסוגלדיקער נאַכט, אין דער רעכטער שעה, און שניידט אָפּ צווייגלעך פון גוטן בוים, און גייט צו צום שלעכטן בוימס שטאַם אריין, און שטעקט אין שפּאַרע אריין א צווייגעלע פון גוטן בוים.. דאָס — זאָגט ער — איז דער סוד פון „הרכבה", פון איבערפלאַנצן דער סוד...

קאָן אָבער — זיפצט ער אָפּ — גאַרנישט געהויבן ווערן אָן יסורים. טוט אַלע וויי, וויינען אַלע; דער גוטער, ווי דער שלעכטער בוים... דאָס גאַנצע גערטל וויינט...

עס וויינט דער גוטער בוים: זיינע צווייגעלעך זענען אים א שאָד! אויף זיינע קינדערלעך וויינט ער, דער גוטער בוים. אויף זיין נאָמען, וואָס ווערט פון אים אָפּגעריסן, פאַרוואָגלט און אוועקגעטראָגן... דעם סוד פון הרכבה ווייסט ער נישט, אפילו דער גוטער בוים, טרייסטן קאָן ער זיך נישט...

וויינט דער שלעכטער בוים: פאַרוואָס שטעכט מען מיך? איך וויל נישט קיין פרעמד גוטס. עס טוט אים נאָך מער וויי... דער סוד פון הרכבה ווייסט ער אוודאי נישט, פאַרשטייט ער נישט, האָט ער אוודאי נישט קיין טרייסט...

וויינט אויך דער גערטנער, וואָס האָט האַרץ פאַר אַלע זיינע ביימלעך, און רחמנות אויף אַלע: פאַרוואָס, וויינט ער, קאָן אָן יסורים גאָרנישט

געשען? און פאַרוואָס ווערט דער סוד פאַר דיביימער נישט אַנטפּלעקט? און טרעפן טרעפט זיך אָפּט: דער שלעכטער בוים נעמט דאָס גוטע נישט אָן; קוים האָט זיך דער גערטנער אָפּגעווענדט, וואַרפט ער ס'גוטע פון זיך אַרויס, שליידערט עס אַוועק... קומט דער ווינט און הייבט אויף, און טראָגט אַוועק... איבער דעם צוים, אין דער וועלט אַריין, אין הפקר אַריין... ווערט אַ יללה פון די פאַרוואָגלטע: פונדערהיים אַ ר וי ס, אין ערגעץ נישט געקומען, פון ווינט געטראָגן.. נע־ונד, כף־הקלע... אין הפקר אַריין...

און ער פאַלט צוריק אַרונטער, דער פירוש...

— — — — — — — — — — —

איז אין הויף ביים אַלטן אַ תינוק געווען — אַ יינגעלע אַ זוינס, „ינוקא" האָט מען אים גערופן — אַ מיחוש אין קעפּעלע... מען האָט אים אַמאָל צום אַלטן געבראַנגט און עפּעס איבערגעלאָזט. דרייט עס זיך אַרום אין הויף. אַ יינגל מיט אַ מיחוש: נישט. ער דאַוונט, נישט ער לערנט, נאָר אויגאַנעם עפּעס אַזוינע גרויסע ער קוקט און עפּעס ווערט מען פון קוק ממש אומרואיק, עפּעס אַ האַרבע קשיא קוקט אויף אייך, עפּעס אַ צער פון אַן אייביקן תיק"ו... גיי וויים — און גיי טרייב אים, אַז דער אַלטער ווען ער גייט אים פאַרביי, לייגט ער אים די הענט אויפן קעפּל...

און בשעת ווען דער פירוש איז אַזוי אַרונטערגעפאַלן מיטן קאָפּ, און דאָס מויל האָט געשוימט, און די לעפּצן האָבן אַלץ אײנײנעם געברומט: צער. נאָר מיט יסורים... דער ווינט טראָגט, מחוץ למחנה, הפקר — —

עפנט זיך פלוצלינג די טיר מיט אַ רעש, פאַלט אַריין דער תינוק, פאַרציטערט; די אויגן פול טרערן, ער זעט גאָרנישט, ווי ער גייט. די הענט וואַרפן זיך, אין די הענט וואַרפט זיך אַ צווייגל. דער ווינט, זאָגט ער, האָט פאַרטראָגן. פול גערטל אַרויס, איבער דעם צוים געשליידערט... און צע־ווײנט זיך פלוצלינג אויף אַ קול מיט אַ יללה:

— כרת! כרת!...

גיי וויים...

אַנטפּלעקט

קאפּיטל 1.

גנענדל, למך און ביילקע
די זעלנערקע.

איז — א צייט מיט יאָרן צוריק, — געקומען צו אונדז אין שטעטל אריין אן אלט פּאָר־פאָלק, א יידל — למך און אן אשה — גנענדל.

געקומען, איין גאָט ווייסט פונוואנען, און אָן קינדער. געהאט און אויסגעגעבן, צי, נישט פאר אייך געדאכט, פארלוירן, און אפשר גאָרנישט געהאט, א קשיא אויף א מעשה? !

און געקומען זענען זיי פארנאַכט. האָבן זיי איבערגענעכטיקט אין אורחים־הויז, און געגאנגען באלד צומאָרגנס אינדערפרי, זוכן א דירה אין לײמענעם געסל, ווו די אָרעמעלײט וווינען...

האָבן זיי געפונען א לײדיק קיכל מיט א פּינצטער אלקערל — די שכנים פון דאָרט האָבן זיך גראָד געלאָזט אויף דער וועלט אויף הכנסת כלה, — האָבן זיי זיך דאָרט באַזעצט, אויסגעפּאקט דאָס הילצערנע קעסטל מיט צוויי קייבערלעך, אין וועלכן עס זענען גאנץ גרוים געלעגן זייערע אלע זיבן זאכן, באַקומען שטרוי אין זעק אריין צום געלעגער און ארויסגעגאנגען זוכן פּרנסה...

איז למך געגאנגען זיך איינשרייבן אין דער חברה „תהלים־זאָגער” און באלד נושא חן געווען ביי די גבאים אין די אויגן: א יינגל א שטילס, א קליינס; פּייכטע אייגעלעך און כמעט א ווייבעריש קולכל — עס וועט אָנכאַפּן ביים הארץ...

און גנענדל — א יידענע, ווי מען זאָגט ביין אונדז, — א „פּאָסטורמענט” און מיט הענט און פיס, און א קול פון א מאנספּארשוין, — האָט זיך, נאָך דעם זעלבן טאָג, געמאַכט א פּלאץ צווישן די פארקויפערנס אין מארק, און באלד, מיט זיין ליבן נאָמענס הילף, עטלעכע מציאות געקויפט.

שלענדערט זיך די גרויסע גנענדל איבערן מארק, איבער די גאסן... קומט שוין אין אלע הייזער אריין; ווארפט זיך אומעטיק אין די אויגן אריין. און דאָס קול גייט פון איין עק שטעטל צום צווייטן...

און למך אויב ער האָט קיין פארדינסט נישט — זעט אים נישט קיינער, הערט אים נישט קיינער.. זיצט ער זיך, ביין א גראָשנדיק ליכטל, אנישט — ביין אַ קינדל, ביי זיך אין אלקערל און זאָגט זיך תהלים פאר זיך.

האָט ביילקע די זעלנערקע, — א פריילעכע זאך, אן עגונה, וואָס וווינט אין אַ ווינקל אין דער גרויסער שטוב, וואַנט־אָן־וואַנט מיטן פאָר פּאָלק — אים פאר זיין שטילקייט גערופן: למכל, און זי, דעם פּאָסטו־מענט, פאַר איר גרויסקייט: ג נ ע נ ד ל ; איז אַזוי שוין געבליבן, האָט מען זיי שוין אזוי גערופן אינעם גאנצן שטעטל...

האָבן טירן און ווענט פון די הייזלעך אין ליימענעם געסל שפּאלטן און לעכער, און שכנים און שכנות — אויגן און אויערן, קומט מען און מען הערט אונטער. מען וויל וויסן, ווי אזוי אזא פּאָסטומענט ג נ ע נ ד ל לעבט מיט אזא שטיל און קליין למכל...

קומט מען און מען גאפט; הערט מען אונטער און מען שטוינט: אינדערהיים איז די יידענע גאָר קיין פּאָסטומענט נישט, נאָר א פּשוטע שטילע גנענדל. למכל זיצט אין אלקערל ביי זיך. זי קומט זיך פארנאַכט שטיל אריין. לייגט שטיל אָן א פייער, שטעלט צו איר טעפּל קארטאָפלעס, צי אן אנדער מאכל; שטייט, כל־זמן עס קאָכט זיך, שטיל ביים אויוון, שטריקט זיך איר זאָק, ווארפט נאָר פון מינוט צו מינוט א ליבהארציק אויג צו דער טיר פון אלקערל — עפּעס א ליבהארציקע, שטילע טויב! דער־נאָך, אז עס ווערט פארטיק, צעווארפט זי דאָס פייער, דעקט צום טיש, פאר־גרעסערט דאָס לעמפּל, גייט שטיל צו צום טירל פון אלקערל, פּויקט שטיל אָן מיט א פינגער, אריין גייט זי נישט, און טרעט אָפּ אָן אַ זייט, און לאָזט דורך למכלען, וואָס קומט ארויס, מיט א שמייכעלע... און דאָס פּאָר־פּאָלק וואשט זיך, און מאַכט המוציא, זי גיט אויף, און מען עסט, און מען בענטשט אין דער שטיל...

דערנאָך הייבט ער זיך שטיל אויף און גייט ווייטער מיט א שמיי־כעלע צוריק אין אלקערל אריין; זי שטעלט זיך אויף, שטייט א ווײַלע און קוקט אים נאָך, ביז ער פארמאַכט אונטער זיך דאָס טירל. און ציט באַלד צוריק אריין די קנויט פון לעמפּל, און נעמט זיך צו וואשן דאָס געפעס...

מאַכט ביילקע די זעלנערקע דאָס נאָך, האַלט מען זיך ביי די זייטן...

פון יהודה לייב זימאן
PROHIBIDO
DE LEON ZIMAN

קאפיטל 2.

גנענדל זעט א גרויס ליכט
און שטעלט ליידיקע טעפ
אין אויוון אריין.

טרעפט זיך אמאָל און ג נ ע נ ד ל דער פּאָסטומענט האָט נישט מיט וואָס אויסצופירן דעם שבת, גייט זי אויך צו, קלאַפּט שטיל אָן אָן טירל פון אלקערל; דערהערט למכל און קומט ארויס. זאָגט זי אים, כמעט זינדיק און פארשעמט, אז עס פעלט איר דאָס און דאָס... טאָמער — טראכט זי — פארוואלגערט זיך עפּעס ביי אים אין קעשענע.

זוכט ער און געפינט נישט, און זיפצט שטיל אָפּ, און זאָגט מיט א ליב שמייכעלע, אז גאָרנישט, גאָט איז א פאָטער, און גייט צוריק...

און גנענדל, זעט אויס, האַלט עס פאר א סגולה בדוקה, אז אזוי ווי זי וועט ארויס פאר דער טיר, וועט זי שוין עפּעס פארדינען, וועט איר שוין זיין ליבער נאָמען עפּעס צושיקן...

טוט זי אזוי.

מאַכט דאָס ווייטער נאָך ביילקע די זעלנערקע, קייכט מען. איז מען איר אפילו מוחל אין דעם זכות דאָס דירה־געלט, וואָס זי איז שולדיק פאר דעם ווינקל, וואָס זי פארנעמט צווישן עולם אין דער גרויסער שטוב: גיי, ווארף ארויס די פריילעכע ענוגה! א פינצטערע מרה־שחורה וואָלט געבליבן אין שטוב, און עס גייען אזוינע לאנגע ווינטער־נעכט...

ווייסט גנענדל פון דעם אלעם. צי זי מאַכט זיך יאָ, צי זי מאַכט זיך נישט דערפון, שווייגן שווייגט זי...

האָט זיך איינמאָל געטראָפן אזא מעשה!

גנענדלען האָט ווייטער פארפעלט אויסצופירן דעם שבת, איז זי, לויט איר שטייגער, שטיל צוגעגאנגען צום טירל פון אלקערל, — פּויקט זי מיטן פינגער: איינמאָל, צוויי מאָל, דריי מאָל — למכל קומט נישט ארויס.

ווערט זי אביסל אומרואיק, עפנט זי דאָס טירל אויף א קליינע שפּארע, זייער זאכט און פּאמעלעך עפנט זי, אן אשה, — דרך ארץ פאר א מאַן! און אפשר האָט איר דאָס הארץ פון א יידענע געזאָגט, אז דאָרט אינעם אלקערל איז עפּעס נ י ש ט אזוי פּשוט... עפנט זי זאכט און שטיל אויף א שפּארע א שמאָלע...

דערזעט זי: אין אלקערל, וואָס האָט קיין פענצטערל נישט, ברענט נישט: נישט קיין קינדל, נישט קיין ליכטל, גאָרנישט; און ליכטיק איז —

א גרויסע שיין, א גרוים ליכטיקייט... און אין דער גרויסער ליכטיקייט זיצט למך, אין עפעס א ספר פארקוקט, און הערט זי נישט, און זעט זי נישט...

האט זי א געשווינדן ישוב, נעמט זי און מאכט שטיל צוריק צו דאס טירל.

— איך וועל אים נישט מבטל זיין, — טראכט זי, — וואס מיר פעלט, ווייסט ער, מן־הסתם, אליין...

און — ליכט צום בענטשן האט זי, חלה אויף המוציא איז דא, וועט זי אויפן ערגסטן פאל יוצא זיין!

אבער כדי די שכנות זאלן נישט וויסן, וועט זי איינהייצן אין אויוון!

און אז זי דערמאנט זיך, אז זי האט קיין האלץ נישט, פאלט זי אויך ביי זיך נישט אפ. כאפט זי ארויס דאס שטרוי פון זאק, אויף וועלכן זי שלאפט, און הייצט איין — יאגט ארויס א פלאם, שמייכלט זי:

— „זאלן זיי זען דורך די שפאלטן!"

און כאפט באלד טעפ און פילט אן מיט וואסער, און ראסלט מיט די טעפ ביים קוימען, און פראסלט, און שמייכלט ווייטער:

— זאלן זיי הערן!

און נעמט די אנגעפילטע טעפ, און שטעלט אין אויוון אריין און פארמאכט מיטן ברעטל, און פארקלעפט מיט ליים —

און גייט ארויס בדייט, מיט פארלייגטע הענט פאר דער טיר — שבת געמאכט!

קאפיטל 3.

א נעפל, — די שטוב
דרייט זיך און דער
שבת־גוי קומט.

ווי אזוי פרייטיק־צו־נאכטס איז צוגעגאנגען, —

וואס גנענדל האט געגעבן למכלען, איר מאן, צו עסן, —

ווי אזוי זי האט זיך געשפירט ביים טיש, פילנדיק, אז אונטער אירע פלייצעס זענען די לעבער און שפאלטן פון פרייסישן וועגטל אין דער גרויסער שטוב, צו די שכנות אריין, פול געפראפט מיט אויערן און אויגן...

און ווי אזוי זי איז איבערגעשלאפן די נאכט אויפן לערן זאק, אן א צייכן פון שטרוי, —

פּריוואַט ביבליאָטעק
יהודה לייב

האָט אַלץ מאָלט אַנער אַליין.

נאָר חרטה אויפֿן גאַנצן עסק האָט זי שוין געהאַט.. זי פֿאַרשטייט שוין, אַז זי האָט די שכנות נישט אָפּגענאַרט.

אונטערן װענטל שושקעט מען און מען סודעט זיך; און אַ פֿאַרשטיקט געלעכטער הערט זיך, און די זעלנערקע האַלט עפּעס איין דעם עולם: „מאָרגן", זאָגט זי אַלץ־איין איינעם; „מאָרגן! געדענקט נאָר צו שיקן דעם שבת־גוי..."

און אָנגעהויבן האָט זיך עס טאַקע מאָרגן, באַלד נאָך דער שול.

גנענדל קומט אַהיים פֿון שול, טרעפֿט זי ביילקע די זעלנערקע בײַ זיך.

וואַרט אויף איר ביילקע די זעלנערקע אינמיטן קיך, דאָס פּנימל צעשמייכלט, די אַראָפּגעלאָזטע ברעמען האַלטן קוים איין די פֿונקען, מיט וועלכע עס שפּריצן די לאַכנדיקע אייגעלעך, און די הענטלעך האַלט זי אונטער זיך; זי באַהאַלט עפּעס.

גיט עס, מן־הסתם, גנענדלען אַ קלאַפּ אין האַרץ: עס הייבט זיך אָן דאָס אָפּקומעניש.

פֿאַרגעסט זי פֿונדעסטוועגן נישט, וואָס היינט איז, און זאָגט:

— גוט שבת!

ענטפֿערט איר די זעלנערקע זיס־חנופֿהדיק:

— גוט שבת, גנענדעלע, גוט־יאָר אײַך... ווייסט איר, וואָס איך וואַרט אויף אײַך?

ציטערן בײַ גנענדל די ליפּן און ענטפֿערן קאָן זי נישט; קיין וואָרט קאָן פֿון האַלדז נישט אַרויס.

זאָגט די זעלנערקע ווײַטער:

— איר ווייסט דאָך אוודאי, אַז זינט מײַן וועלוול איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן בײַ די זעלנער, מאַך איך פֿאַר מיר קיין שבת נישט... כאַפּ איך דאָ אַ ביסן, דאָרט אַ ביסל זופּ...

— מיינט איר, זײַ פֿאַרגינען מיר, די שכנות?

— ווײַס איך דאָך, אַ גוט־האַרץ איר האָט, גנענדעלע, און געהערט האָב איך, ווי איר האָט נעכטן געראַסלט און געפּראַסלט מיט די טעפּ, פֿאַרשטיי איך דאָך, אַז זײַן ליבער נאָמען האָט אײַך אַ גוטן שבת באַשערט, בין איך צון אײַך מיט מײַן לעפֿל געקומען...

און כאַפּט די הענטלעך מיטן בלעכענעם לעפֿל אַפֿער...

וויל שוין גנענדל מודה זײַן אויפֿן אמת, זאָל זײַן אַן עק פֿון אָפּקו־

מעניש פארן אָפּנארן, צוליב א נארישער בושה; עפנט זיך אָבער באותו הרגע אויף די טיר, הערט זיך איר למכל זיסער, שטילער, „גוט שבת", און נאָך איר א „גוט שבת", פון אן אורח, וואָס למכל האָט מיטגעברענגט, א ייד מיט א ווייסער באָרד, מיט עפּעס א זוניגע אויגן...

ענטפערט גנענדל:

— גוט שבת, גוט יאָר! — שוין נישט מיט איר קול...

און אז למכל זאָגט צון איר:

— זעסט, גנענדעלע, דער ייד האָט א שלעכטן פּריוויטיק-צו-נאכט געהאַט... אריינגעפאלן צון א קמצן... האָב איך אים צו דיר געברענגט...

דרייט זיך שוין ארום איר די שטוב.

און דאָ עפנט זיך די טיר און א חברה שכנות שטופּט מיט גרויס געלעכטער אריין דעם שבת-גוי, ער זאָל עפענען דעם אויוון. —

קאפּיטל 4.

למכל — למד — רב למד.

איז שוין איבערפולט געוואָרן די מאָס.

גיט גנענדל א געשריי פון האַרץ ארויס:

— ניין! ניין!

און לויפט צו צום קוימען-אויוון, און פארשטעלט אים מיט זיך פארן שבת-גוי — זי וועט נישט לאָזן!

דעמאָלט איז למכל עפּעס פלוצלינג, ווי פארביטן געוואָרן. ער האָט זיך אויסגעגלייכט, מיטאמאָל אויסגעוואקסן און גרויס געוואָרן, און מיט זיין שטיל און זיס, אָבער פעסט געוואָרן קול, זאָגט ער:

— מען דארף, גנענדל! מען דארף האָבן בטחון אויף זיין ליבן נאָמען... אויב נישט אונדז צוליב, דעם אורח צוליב, שבת-קודש צוליב...

מאַכט עפּעס דאָס קול זיינס א וואונדערלעכן רושם אויף אלע.

ווערן די ווייבער אין דרויסן פּלוצלינג שטיל, דערשרעקט זיך עפּעס די זעלנערקע און וויל ארויס פון שטוב.

רוקט זיך גנענדל פון קוימען-אויוון אָפּ.

און למך שמייכלט און פארהאלט די זעלנערקע:

— בלייב, יידענע! — זאָגט ער — אז עס וועט זיין, וועט זיין פאר אלע —

זי בלייבט; גנענדל פּלאַטערט...

און דער שבת־גוי עפנט, און פון אויוון יאָגט ארוים א פּארע, און עס צעטראָגט זיך א ריח פון א טשאָלנט, ווי ביים גרעסטן גביר, אויף אלע יידן געזאָגט אזא טשאָלנט...

און מען האָט קידוש געמאכט, געוואשן זיך און געגעסן, און פיינע זמירות געזונגען, און געלאָזט זיך ווילגיין...

און, צווישן איין זמר און רעם צווייטן, האָט זיך למך מיט א שמייכעלע געווענדט צום אורח און אזוי געזאָגט:

— זעט איר, ליבער אורח, — זאָגט ער, ווייזנדיק אויף דער זעלנערקע — די אשה, וואָס זיצט אצינד אזוי שטיל און ציכטיק ביים טיש, איז שטענדיק א לאכנדיקע, א חוזק־מאכערן א גרויסע, קרימט יעדערן נאָך — — —

בייט זיך ביי דער זעלנערקע, נעבעך, אויפן פּנים די פאַרב, און למך שמייכלט און זאָגט ווייטער:

— מיינט איר אפשר, חס־ושלום, א פארשייטע איז זי? דווקא נישט. א יידישע טאָכטער, א צנועה. אלא וואָס? נעבעך אן עגונה געוואָרן... איר מאַן איז ביי די זעלנער פארפאַלן געוואָרן אין טיף רוסלאַנד, נעבעך... טוט זי עס צוליב פּרנסה... איז זי דערמיט נושא־חן ביי לייט, קריגט זי א ביסן ברויט דערפאַר, לאָזט מען זי אריינשטעקן דעם לעפל אין א פרעמדער שיסל...

פרעגט דער ייד, ווי ער הייסט, איר מאַן?

זאָגט מען: וועלוול, און מען גיט סימנים...

און דער אורח, ווייזט זיך אויס, קומט פון אונטער וויטעבסק, געזען אזוינעם —

געהער שוין אָבער דאָס צון אן אנדער מעשהלע —

געננוג — למכל איז צוריק געוואָרן למך, דערנאָך — ר׳ למך, שפּעטער דער רבי ר׳ למך...

אנטפּלעקט געוואָרן!